

A hobby-állattartás aranykönyve

PATAY LÁSZLÓ

SZELÍDÍTS MEG!

Sajdik Ferenc karikatúráival!

Patay László
Szelídíts meg!

Lelovich György és Szigethy Kálmán
emlékének

„Gyere, játsszál velem, – javasolta a kis herceg.

– olyan szomorú vagyok.

– Nem játszhatom veled – mondta a róka.

– Nem vagyok megszelídítve.

. . .

– Mit jelent az, hogy megszelídíteni?

– Olyasmi, amit nagyonis elfelejtettek

– mondta a róka.

– Azt jelenti: kapcsolatokat teremteni.

. . .

Te pillanatnyilag nem vagy számomra más, mint egy ugyanolyan kisfiú,

mint a többi száz- meg százezer.

De ha megszelídítesz, szükségünk lesz egymásra.

Egyetlen leszel számomra a világon.

És én is egyetlen leszek a számodra.

. . .

Az ember csak azt ismeri meg igazán, amit megszelídít – mondta a

róka. – Az emberek nem érnek rá, hogy bármit is megismerjenek.

. . .

Ha azt akarod, hogy barátod legyen,

SZELÍDÍTS MEG engem!

– Jó, jó, de hogyan – kérdezte a kis herceg.

– Sok-sok türelem kell hozzá – felelte a róka.

– Először leülsz szép, tisztas távolba tőlem, úgy, ott a fűben.

Én majd a szemem sarkából nézlek, te pedig nem szólsz semmit.

A beszéd csak félreértések forrása.

De minden áldott nap egy kicsit közelebb ülhetsz ...”

(Saint-Exupéry: A kis herceg – Rónay György fordítása)

Sajdik Ferenc karikatúráival

PATAY LÁSZLÓ

SZELÍDÍT MEG!

A szerző 1982-ben megjelent Idomítsunk...! című művének
második, átdolgozott kiadása

Az első kiadást lektorálta
Csányi Vilmos
Veress István

© Patay László, Sajdik Ferenc 1994

Minden jog fenntartva!

ETO 591.612
ISBN 963 602 605 X

A digitális változatot az **Adobe Acrobat™** programrendszeren
a Styler Kft. készítette 1996. februárjában.

Miért kellett ezt a könyvet megírnom?

Na, én is jól kezdem! Már a bevezető címével is felhergelem olvasóimat!

Mi az, hogy kellett?!

Egy könyvet vagy meg akar írni a szerző, vagy sem. Ha nem, a kutya sem erőlteti rá!

Pedig engem éppen ők kényszerítenek!

Azok az ebek, amelyekkel nap mint nap találkozom az utcán, a parkokban. Azok a jobb sorsra érdemes círmesok, amelyek a világnak hátat fordítva nyomorognak kiállítási ketreceikben, s amelyek – gazdáik hite szerint – repesnek az örömtől azért, mert különféle címekkel „tünteti ki” őket a bíráló bizottság, és szalagokat, plecsniket aggat a nyakukba!

Azok az aranyhörcsögök, amelyeket *éjjeli állat* létükre fényes nappal minduntalan felzavarnak álmukból gazdáik, és azok a papagájok, kakadúk, csízek, kanárik, melyek csapatokban élő állatok, mégis magánosan zárják ketrecbe őket, hogy beszéljenek, füttyörésszenek tulajdonosaik kényére-kedvére.

No meg azok az embertársaink, akik változtani akarnak mindezen, akik érzik, hogy normalizálni kellene az urbánus ember és az állatok közötti kapcsolatokat, csak éppen azt nem tudják – miképpen! Akik felismerték már, hogy amit ma állatbarátság címszó alatt művelünk, azt többnyire az állatok érdekeit, vagyis *környezeti igényeit*, viselkedésbeli kötöttségeit, szociobiológiájukat teljes mértékben figyelmen kívül hagyva csináljuk. Éppen ezért a legtöbb esetben nem is egyéb akaratlan és többnyire szeretettől vezérelt állatkínzásnál!

A Föld minden élőlénye – így az ember is – eredendően a saját szemüvegén át néz a világra. Meg van győződve arról, hogy mások is ugyanolyannak látják azt, mint ő. Jellemző erre a mentalitásra a gyermekpszichológusoknak az a klasszikus mondása, hogy: – a pulóver az a ruhadarab, amit a gyerekek akkor kell felvennie... ha az anyuka fázik!

Állatainkkal sem igen bánunk különbül! Tapasztalatom szerint a legtöbb állatbarát szentül hiszi, hogy kedvenceinek is az a jó, ami neki magának!

Csakhogy! – Amíg a legokosabb állatfaj, a csimpánz sem tudja értékelni, elemezni saját *ösztönvilágát*, vagyis öröklött, génjeibe kódolt viselkedést szabályozó rendszerét, addig az ember – épp azért, mert már kiemelkedett az állatok közül – erre is képes... lehetne!

Megfelelő ismeretek birtokában akár annak is tekinthetné kedvenceit, amik azok valóban. Kutyának a kutyát, macskának a macskát, lónak a lovat, énekesmadárnak a kanárit.

És embernek az embert!

Érzelmek mégis „az erdőbe visznek bennünket” az esetek nagy többségében.

Pedig Konrad Lorenz – akit igazán nem lehet állatellenességgel vádolni – egyebek mellett arra is felhívja a figyelmünket, hogy a szivárvány mit sem veszít pompájából, sőt éppúgy gyönyörködhet is bennünket, mint azelőtt, ha azt is tudjuk róla, hogy nem egyéb, mint a nap fényének visszaverődése a levegőben lebegő páracseppeken. És hiába tudjuk, vesszük tudomásul ezt, mégis érzelmek felől közelítünk, mind a szivárványhoz, mind kedvenceinkhez!

Igenis meg kellene értenünk, hogy ami természetes a *Homo sapiens*, az állítólag értelmes, sőt gondolkodó ember számára, azt korántsem szabad kézenfekvőnek tekintenünk más fajokkal kapcsolatosan! Ám ahhoz, hogy erre képesekké váljunk, kellő és tudományos – tehát tárgyilagos – ismeretekkel kell felvértezödnünk. Mind állataink, mind pedig a magunk életének, viselkedésének törvényszerűségeit egyszerűen meg kell tanulnunk!

Nem elég kedvenceink etetésével, itatásával törődnünk, játszaniuk és sétálniuk velük, no meg karácsonyfának tekintenünk őket, melyekre, mint holmi szaloncukorkákat, csengőcskéket, fölaggathatjuk felesleges érzelmeinket. Pontosan tudnunk kell, mit is várhatunk el tőlük, és ők mit kívánnak meg környezetüktől, amibe természetesen mi is beletartozunk. Másként mondva; – hogyan viszonyulnak, s viszonyulunk ahhoz a közeghez, *mikro-* és *makro-környezethez* – városokhoz, falvakhoz, udvarokhoz, lakásokhoz, stb –, amelyben közösen élünk. Tudnak-e, s tudunk-e változtatni, és ha igen, milyen mértékben a velük született – öröklött, fajra jellemző, tehát ösztönös – viselkedésükön, képesek vagyunk-e alkalmazkodni egymáshoz, megtanulni az együttélés néhány alapszabályát?

Végre tudomásul kellene venni azt is; kardinális kérdés, hogy egy-egy faj, s annak egy-egy egyede milyen hatásra miként válaszol. Tehát meg kellene tanulnunk egymással valóban kommunikálni, és nem emberi feltételezéseinket kivetíteni az állatok jelzéseire! Vagy legalább azt az egyetlen fajt – s azon belül

azt az egyedet – kellene megismernünk minél alaposabban, amelyet kedvenc, angolosan pet-állatként kiválasztottunk magunknak.

Meg kellett írnom ezt a könyvet amiatt a rengeteg ostobaság miatt is, amit az állatok viselkedéséről félművelt emberek hisznek, s hírdetnek az utóbbi időben. Főleg a különféle napilapok, állatbarát magazinok, sőt egyes fajok tenyésztőiből összeverbuválódott egyesületek úgynevezett „szaklapjainak” némely cikkei, jónéhány „szakkönyvnek” kikiáltott fércmű, no meg a Televízió állatokról szóló mesefilmjeinek olcsó, érzelgős emberiesítése – *antropomorfizációja* – okoz visszafordíthatatlan károkat az ember társas viselkedésében!

Természetesen most nem azokról valóban jó és szakszerű könyvekről, filmekről beszélek, amelyekkel hál’istennek mi is egyre gyakrabban találkozhatunk, s nem a magas színvonalú szakfolyóiratok közleményeiről, hanem azoknak a laikus, önjelölt „állat-természetgyógyászoknak, etológusoknak, behavioristáknak, állatpszichológusoknak” – s ki tudja miféle titulusokkal magukat fel nem ruházóknak! – ostoba téziseiről, akik szinte megszállják a különféle állatbarát, állatvédő egyesületeket, kutyaiskolákat, a lapok állatrovatait, s hírdetnek olyan tanokat, hogy ...

És éppen a kutyasok vezetnek ezen a téren! Pedig nekik külön házi etológusaik vannak Magyarországon, akik mindent elkövetnek, hogy valami fényt gerjessenek az általános homályban!

De meg kellett írnom ezt a könyvet azok kedvéért is, akik máig is felkeresnek az állatokkal kapcsolatos kérdéseikkel, mert azokra nem ad feltétlenül választ a fent emlegetett „szakirodalom”!

Szinte nincs nap, amikor meg ne csörrenne a telefon, ne hozna levelet a posta, s valaki ne kérne – többnyire már kétségbeesetten – tanácsot különféle, a háznál tartott, tartható és tartani szándékozott állatokkal, kedvencekkel kapcsolatosan.

Hol egy elkeseredett gyerek hív, hogy segítsék a szüleit „megagitálni”, mert azok – érthetetlen módon – ki akarják dobni a lakásból azt a girhes kismacskát, kiskutyát, amit ő az utcán felszedett, hol pedig a mamája, hogy ugyanbizony beszéljek már a bűdös kölyök fejével.

Van, aki tanácsot kér, hogy mit csináljon kedvenc kiskutyájával, aki(!) egyébként roppant aranyos, ... csak megharapja őt, ha nem viszi időben sétálni, vagy nem ad neki enni, amikor annak éppen kedve diktálja.

Sokan panaszkodnak arról, hogy olyan lelketlen szomszédokkal verte meg őket a sors, akik állatgyűlölők, mások meg éppen azt a „bolond vénasszonyt” szidják, aki ezereg macskát tart lakásában, kétannyit etet az udvaron, és a macskapisi-szagtól, no meg a legyektől nem lehet megmaradni a házban.

Több esetben kellett véleményt mondanom olyan perekben, amikor valakit megharapott – mint többnyire kiderült, csak megijesztett – egy kutya az utcán, „pedig csak meg akarta simogatni!”

Kérem, higgyék el, hogy ilyenkor igen nehéz helyzetbe kerül a szakértő!

Szíve és felkészültsége szerint azt mondaná; – igaza volt a kutyanak! Mert honnan tudhatta volna, hogy a váratlanul hozzányúló embernek mi a szándé-

ka!? Ám egy állatbarátnak tudni illene, hogy a kígyó is akkor harap, ha a farkára lépnek! Minden állat, ösztönösen, támadva-védekezik, ha valaki vagy valami meglepetésszerűen az úgynevezett *kritikus távolsága* határán belül jut, tehát úgy érzi, hogy már nem tud elmenekülni.

Sőt hozzátenné; – igaz ugyan, hogy a legkülönbélebb szabályrendeletek előírják, mit szabad, és mit nem egy állatnak az utcán, de ki szabja – s ki magyarázza – meg az embereknek, hogy ők mit engedhetnek meg maguknak, s mit nem egy állattal szemben?

Eleinte viselkedésméleti fejtegetésekkel próbáltam meggyőzni bírót, felprest egyaránt, de sajnos kénytelen voltam rádöbbedni, hogy falrahányt borsó, amit beszélek! Mintha született vakoknak szólnék a színekről! Az emberek zöme faji szűklátókörűséggel megverten nem érti, vagy nem akarja érteni, hogy minden egyes állatfaj egy külön világ. Viselkedési törvényszerűségei, a környezeti ingerekre adott válaszai fajára jellemzőek, s nem az emberekére.

Gyakran eszembe jutott egy legénykori barátom. Az állatok iránti közös szenvedélyünk hozott minket közel egymáshoz, s együtt rontottuk a levegőt, ha csak tehettük. Hivatásos vadászok voltunk, akiknek a kutya nem csak munkatárs, de az orvvadászok, fatolvajok kordában tartására szolgáló védőfegyver is. Akkoriban pedig mindkét sportot lelkesen űzték egyesek azon a vidéken, ahol szolgáltunk. Érthető tehát, ha mindent elkövettünk, hogy ne legyenek túl barátságosak az idegenekkel szemben vadászkutyáink. Barátom egy gyönyörű pointer kölyköt nevelgetett éppen, amely fajta akkor még ritkaságnak számított Magyarországon, így érthető, ha az átlagnál gyakrabban akadt meg rajta az emberek szeme. Bizony sokat kellett könyörögnie, magyarázkodnia különféle idegeneknek, hogy hagyják békén, ne zaklassák már a kiskutyát.

Aztán elunta!

Egy ízben a városka postáján volt valami intéznivalónk. Kutyáinkat elfektettük a bejárat mellett, sőt meg is kötöttük, bár feleslegesen, hiszen – ha nem piszkálták – olyan fegyelmezettek voltak, hogy a parancsszó jobban helyben tartotta őket bármiféle póráznál. Feküdtek is rendben egymás mellett, mindaddig, amíg egy párocшка nem keveredett arra. A fiú – nyilván, hogy imponáljon szíve hölgyének – szölongatni kezdte a kutyákat.

Öreg Andrásom a füle botját sem mozgatta, sőt az ínyét felhúzza jelezte, hogy nem kenyerre az efféle komázás. Ám Dóra, mint afféle kölyök, menten dobolni kezdett a farkával, ami a kölyökkutya nyelvén egyértelműen annyit jelent, hogy – „én szívesen játszanék veled, de nem szabad, mert rámparancsoltak!”

Ifjú barátunk, hogy Andrással szembeni – és szíve választottja előtti – felülését ellensúlyozza, menten simogatni kezdte a kölyköt, amit az *felszabadításnak* tekintve boldog ugrálással és nyalakodással viszonzott.

Barátom – veszni látván legalább egyheti kemény munkáját – se szó, se beszéd, a fenecsinos leánykához lépett, és ölelgetni, csókolni kezdte. Az sikított, a legény felhorkant, András is, az emberek pedig összeszaladtak.

Cimborám elengedte a megrémült kislányt, és angyali nyugalommal közölte a fiúval: – Hagyd békén a kutyámat, és én sem nyúlok a csajodhoz! – A legény arca égett a szégyentől, a városka lakói napokig nevettek az eseten, de tény ami

tény, amíg ott szolgáltam, egyetlen egy ember sem nyúlt többé kutyáinkhoz engedély nélkül.

Nem is egy bíróval sikerült megértetnem ennek a történetnek a segítségével, hogy az állat sem fogadja kötelességszerű szívességgel az idegenek közeledését, s az efféle molesztálás ugyanolyan elbírálás alá kellene essék, mintha valakinek a táskájában kezdene kotorászni szó nélkül egy idegen, vagy partnernőjének esne neki az utcán. Ugye senki sem róná meg, ha nem túrné szó nélkül!?

Nem csak kutyákkal, macskákkal kapcsolatban érkeznek kérdések. Az emberek ma, hogy kitágult a világ, különféle egzótákhoz is hozzájuthatnak, s tartják a leglehetőlenebb körülmények közt. Országgh Mihály barátom még könyvet is írt a lakásban tartott állatokról, a sokat mondó és még többet sejtető „Mindent lehet, de krokodilt, azt nem!” címmel. Ebben kedves önironiával beszél saját állatairól. Csakhogy Országgh profi, nagyhírű szakember, aki hivatásból, és nem csak hobbyból él állataival egy fedél alatt! Sokan azonban minden alapismeret nélkül tartanak kígyót-békát, tücsköt-bogarat lakásukban, kertjükben, s kétségbeesetten kérnek tanácsot, ha valami nem úgy sikerül, ahogy elképzelték eredetileg, vagy ahogy azt a „szakirodalomban” olvasták.

Legnépszerűbbek persze a majmok!

Igaza van Heini Hediger professzornak; magam is azt hiszem, nincs a földön állatkerti szakember, zoológus, szakpublicista, akit a majomtulajdonosok békén hagynának! Jobbára „csak” arra kíváncsiak, hogyan szoktathatnák le jószágait az örökös rontópálkodásról, rendbontásról, s miként nevelhetnék szobatisztaságra.

Többszörre halálosan megsértődnek, és finoman fogalmazva is kétségbevonják szakértelmünket, ha éppen le nem hülyéznak, vagy nem tanácsolják válogatott szavakkal, hogy a diplománkkal mit is csináljunk.

– Hogy-hogy nem lehet? Hiszen „egyébként” olyan értelmes, olyan emberi!

Már oda se figyelnek, amikor azt mondjuk, hogy pontosan azért lehetetlenség, „mert olyan emberi”! Hiszen éppen a primatesek, vagyis a főemlősök, a majmok és az emberek egyetlen pillanatra sem lankadó, szinte beteges kíváncsisága volt emberré válásunk egyik kiváltó oka, s éppen nekik faji sajátosságuk leginkább a diszlokális ürítés.

Hogy ez mit jelent, arról később beszélünk. Itt, és most elég annyi, hogy az ember nem szüleitől örökli szobatisztaságát és rendszeretét. Az társadalmi, vagyis az egyedi élet során megtanult viselkedésének egyik eleme!

Ne felejtjük el, hogy alig néhány száz éve még az ablakon át öntötték ki az éjjeliedény tartalmát, egyenesen az utcára, ha nem a járókelők fejére. A régi városrészek utcái pedig európaszerte homorúak, s közepükön egy sekély árkot láthatunk, ami e bűzös termékek elvezetését szolgálta annakidején!

Mire idáig jutunk, kérdezőnk vagy lecsapta a kagylót, vagy tajtékozva közli, hogy még egy hozzánk hasonló idiótával nem hozta eddig össze a sorsa! Fenyegetőzik, szentül megfogadja, hogy megírja az újságnak... !

Majd ő megmutatja! Csakazértis! Rajta nem fog ki egy bűdös majom! Különben is, annyi pénzébe került az a dög!

És az emberi agy által kifundálható leglehetősebb módszerekkel kezdi szerencsétlen állatot „nevelni”.

Az eredmény minden esetben törvényszerűen ugyanaz!

Egy agyonrémműlt, megvadult állat, egy romokban heverő lakás, egy – vagy több – az idegösszeomlás hatásán őrlődő, kimerült ember. S rajta néhány becsületes majomharapás.

Aztán sürgősen új gazdához kerül a majom! Ha állatkertbe, akkor szerencséje van, hiszen a rácsok mögött viszonylag békében élhet, ha újabb állatbarát veszi „pártfogásába”, akkor kezdődik minden előről. S ez folytatódik is mindaddig, amíg vagy mint kezelhetetlen szörnyeteget egy madárkaltikába nem sanyarítják a természet nagy mozgásigényű, eleven csodáját, vagy bele nem pusztul!

Azt hiszem, ez a néhány kiragadott példa is elég meggyőzően szemléltette, hogy mennyire nem tudunk – gyakran nem is akarunk – bánni állatainkkal, s milyen képtelenek vagyunk egy fedél alatt létezni velük. Csak a magunk elképzeléseinek megvalósítására akarjuk kényszeríteni őket, s mélységesen megsértődünk, felháborodunk, ha beletörik a bicskánk. S ebben „természetesen” csakis az állat a hibás!

Pedig – ahogy a falunkban mondják – „hiszem mint a vallást”, hogy a városias körülmények között lakó embernek nincs más lehetősége! Korántsem túlzás ugyanis, hogy az ember egy kutya, vagy macska, netán egy akvárium, vagy inszektárium – rovarház – segítségével könnyebben elviseli mindazt, amivel alkalmazkodóképességét a városi környezet csak megterhelheti.

A házikedvenc egyszerűen a legjobb természetpótlék a számára! Mégpedig annál inkább az, minél közelebb áll hozzá értelme és viselkedése. Éppezért, szándékom szerint az állatokkal való kapcsolatainkról szólna ez a könyv! Arról, amit nekünk kell megtanulnunk, hogy megismerjük és megértsük őket, és arról, amit meg kell tanítanunk nekik, hogy egyáltalán elviselhessük egymást. Hogy ne örökös gond, bosszankodás, féltés, aggodalom felhőzze be kapcsolatainkat, hanem az valóban két – vagy több – faj közös, bár korlátozott élettérben – areában – való, egymás érdekeit kölcsönösen tiszteletben tartó együttélése legyen.

Ez nem lehetetlen! Számtalan példát találhatunk rá az állatvilágban. Ám ezek mindegyikének alapfeltétele, hogy mindkét faj legalább annyira figyelembe veszi a kölcsönös érdekeket, és ismer is annyit a másik viselkedéséből, amennyire az az együttéléshez, együttműködéshez elengedhetetlenül szükséges.

Afrikában a tehéngémekek és a buphaga seregelemek például rendszeresen megszabadítják élősködőiktől a krokodilokat. Nem csak a hátukról, oldalukról szedegetik le őket, de kitátott szájukba is beleugrálhatnak. Még a fogaik közül is kicsipegetik az ott rothadó húscsücsöket!

A hullóknek egyéb dolguk sem volna, mint összecsukni rettenetes álkapcsukat, s máris elvernék az élelemszerzés aznapi gondját. Mégsem teszik – nem is tehetik –, mert ezzel felrúgnák az évtízmilliók alatt kialakult, s mindkét fél részéről az ösztönössé válás pecsétjével szentesített szerződést, amely pedig mindkét partnernek egyértelmű hasznát szolgálja!

Efféle *szimbiózis* lehetetlenség az ember és a közvetlen környezetében élő állatok között. Még a legegyszerűbb ösztön természetes kialakulásához – manifestálódásához – is évezredek, ha nem -tízezredek kellene. S a *házasodás*nak még csíráit sem kereshetjük a 20 000 esztendőnél korábbi időkben. Azt is legfeljebb ha a kutyánál, és talán a kecskénél. Az első házias állat-leletek, a híres Jerikó környéki kutyamaradványok a legmerészebb feltételezések alapján sem idősebbek 14 - 15 000 évnél!

Vagyis egyszerűen elképzelhetetlen bármiféle örökletesen rögzített kapcsolat közöttünk. Éppen ellenkezőleg! A törzsfejlődés évszázmilliói során kialakult ösztöneink egy része a normális együttélés ellen dolgozik! Az állatokkal való helyes kapcsolat kialakítást és kapcsolattartást tehát éppúgy meg kell tanulnunk, mint az iskolában a matematikát.

S akkor nem kellene ezt a könyvet megírnom!

Mert írni csak a grafomán szeret. A hétköznapi publicistának szörnyű gyötrellem. Szorong, izzad, nyomasztja a leírt szó felelőssége. Retteg attól, hogy írását miként fogadja a közönség, a szakma, a kritika, s vajon lesz-e foganatja majd!

Ezért – férfiasan bevallom – most nem eredeti munkával rukkolok elő! Ahogy a víz is mindig a legkisebb ellenállást igyekszik legyőzni, úgy én is gondosan számbavettem, miként önthetném a bennem felgyülemlett mondanivalót a legkönnyebben formába. **Idomítsunk...!** című, a Mezőgazdasági Könyvkiadó gondozásában 1983-ban megjelent könyvemben, ha egy kissé más előjellel is, már nagyon sokat írtam erről a témáról. Olvasóim szerették is, és a kritika sem írt „csupa rosszat” róla. Így eredendő bűnöm, a lustaság azzal kísértett, hogy változatlanul adjuk ki újra!

Igen ám, de most elsősorban az állatbarátoknak, az állatokat tudva vagy öntudatlanul is pszichikai kényszerből tartóknak szeretném elmondani – ... jó-szerével ugyanazt. Így ez a könyv voltaképpen az „Idomítsunk...” erősen átdolgozott, állatkedvenc-centrikus változata.

Természetesen az embereket annakidején is a saját házikedvenceikkel kialakítható kapcsolat érdekelte leginkább. Ezt tudván tudta szerző s kiadó egyaránt. Akkor azonban az ember-állat kapcsolat és a *humánétológia* finoman fogalmazva sem tartozott a kutatásra, publikálásra ajánlott témák közé Magyarországon. Ne felejtjük el, ez volt az az idő, amikor a Nobel-díjas *Konrad Lorenz* is persona non grata volt. Természetfilozófiájával ugyanis nem tudott mit kezdeni a marxista társadalomtudomány, így az tabu témának minősített.

Arról írni, beszélni pedig, hogy az emberi viselkedésnek is van örökletes alapja, vagy arról, hogy a pszichiátria által urbanizációs traumának, nagyvárosi ártalmaknak nevezett tünetcsoportba az ember-állat kapcsolat elképesztő, társadalmi szinten is veszélyes torzulásai is beletartoznak; egyszerűen „a pápai vizeken való kalózkodás”-nak számított.

Így örömmel alkudtam meg Zánkay Géza főszerkesztő barátom azon javaslatával, hogy – „a fiamnak mondom, a menyem értsen belőle alapon” – csináljunk általános érvényű *idomításetológiát*.

S bár máig sem avult el mindaz, amit abban a könyvben leírtam, az első megjelenés óta eltolódtak egyes hangsúlyok. Egyrészt nem kötik kezemet

különféle ideológiai megfontolások, tehát nem kell elefántokkal vagy oroszlánokkal példálóznom, ha teszem azt a kutyáról, s méginkább, ha a kutyásokról akarok írni, másrészt a környezet-, természet- és állatvédelmi szempontok is hangsúlyosabbak lettek. Harmadszor az állattartás és nevelés során felhasználható etológiai ismeretek is fejlődtek, tisztázódtak egyes részletkérdések. Végezetül az emberek méginkább elszakadtak természetes környezetüktől, még több állatot tartanak természetpótlékként.

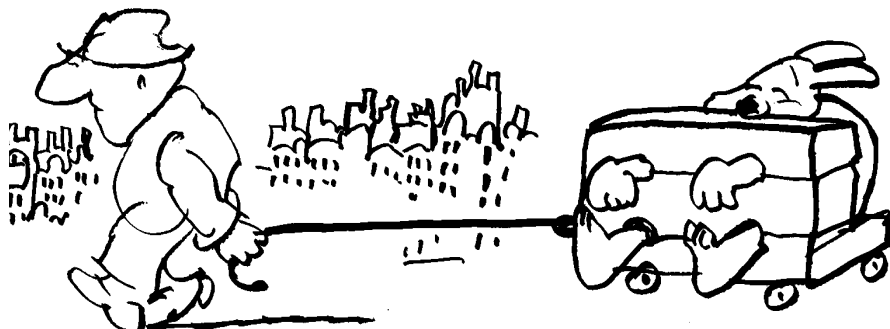
És még kevésbé tudnak velük bánni!

Ugyanakkor a szakma idehaza és külföldön egyaránt az idomításetológia egyik standard munkájának minősítette az Idomítsunk...-at. Éppezért kár lenne a nem kifejezetten a házikedvencekkel való fejezeteket az új kiadásból kihagyni. Hiszen a legtöbb hivatásos is kutya, macska, vagy fehérégér tartásával kezdte annakidején, s egyetlen kutyatulajdonosnak sem árt, ha valamit konyít mondjuk a medvék vagy a nagymacskák viselkedéséhez. Annál is inkább, mert az emberek és állatok közötti kapcsolat általános törvényszerűségei csak igen nehezen világíthatók meg egy vagy két fajra korlátozott példákon.

Céлом éppen az, hogy minden állatkedvelő emberben tudatosuljon: az állatok tartása, nevelése, idomítása viselkedéstani szempontból nem egyéb egy speciális környezethez, annak sajátos feltételeihez való alkalmazkodás tudatos és célzott kiváltásánál.

Mégpedig mindkét oldalon!

Ezért az előző kiadásnál bővebben és bátrabban kell tárgyalnunk a házikedvencekkel kapcsolatos emberi funkcióvesztéseket és funkciózavarokat az ember társas viselkedésében, mert ennek beláthatatlan következményei lehetnek. Hiszen az emberi viselkedés módosításába az önnevelés (önidomítás) is beletartozik, az emberi viselkedés ösztönös alapjairól pedig ma már – talán – beszélhetünk idehaza is.

A SZELÍDÍTÉS TUDOMÁNYA

Ki az úr a csárdában...?!

Sokak szemében bizonyára bizarr, sőt profán ötletnek tűnik, hogy a Bibliára, abból is a Tízparancsolat első törvényére utal fejezetcímünk, holott ez korántsem így van. Mert a hagyomány nem csak az emlékekből áll össze, de emberi természetünket is híven tükrözi – többé-kevésbé!

Ha kissé alaposabban végigolvassuk a Genezis (Mózes I.) könyvét, óhatatlanul a szemünkbe tűnik, hogy Izrael istene bizony nemigen kérdezte meg népét – akar-e maga is kiválasztódni! Bizony mi sem igen kérdezzük meg állatainkat *kiválasztásukkor*, hogy csatlakozni akarnak-e hozzánk, avagy sem!

Mi döntünk, s ők legfeljebb ha lázadozhatnak! Mint ahogy az egész mitológia – nem csak a zsidó-keresztény, de az emberi mitológia általánosságban is – telis-tele van az Isten(ek) elleni engedetlenséggel, lázadozással.

Eredetileg ugyanis minden állat – így az emberi egyed is – uralomra tör a maga *csapatán, falkáján*, a magányosan járók, mint macskánk ősei, a *territóriumon* – vadászterületén – belül! Mint említettem már, a *természetes kiválasztódás* csak akkor érvényesülhet, ha a legerősebbek, a legkiválóbbak szaporodhatnak. Aminek pedig óhatatlanul a gyengébbek elnyomása, *terrorizálása*, elpusztítása a következménye. Bizonyos életkorban tehát mindenképpen el kell dönteni: ki az úr a csárdában.

Ettől persze egyetlen pillanatig sem fájdítja fejét a szakember, sőt a legegyszerűbb gazda sem. Ha jószága renitenskedik, hát megmutatja neki, hol lakik az Úristen! Ami persze korántsem jelenthet holmi rabbiátusságot, gorombaságot,

netán kegyetlenséget, amint az bizonyára könyvünkől mindenki számára kiderül

Annál több gondot okoz azonban ez a kérdés az állatokat *hiányérzetei pótlására*, szeretetből tartó városlakóknak, akik – csakúgy, mint azok őt – házikedvenceiket maguk is *családtagnak*, mi több, tudat alatt *fajtársnak* tekintik. Ebben a helyzetben pedig győz az erősebb, és igen gyakori, hogy farka csóválja a kutyát, vagyis az állat terrorizálja a gazdáját!

Olyannyira általános ma már ez a jelenség, hogy egyesek – orvosok, lélek-búvárok is – egyenesen felvetik, vajon minden ember alkalmas-e az állattartásra, tanításukról, nevelésükről nem is beszélve!? Nincsenek-e fajunknak olyan jellembeli, idegrendszeri tulajdonságai, amelyek egyeseket közülünk eleve képtelenné tesznek az *interspecifikus* – vagyis más fajúakkal való – együttélésre?

Ezért is szeretném már könyvünk elején ezt a kérdést tisztázni, s hadd kezdem elöljáróban néhány példával!

Jó néhány esztendeje állatkertünk öreg Szultánja esztelen dühében megtámadott egy, az istálló rácsai között átbúvó kisiút. Ormányát magasba vetve tépte-cibálta béklyóit, s úgy tetszett, menten szétpattannak a hatalmas láncok. A sikoltozó nézők lelki szemeikkel már a betonba taposva látták a rémülten falhoz lapuló gyermeket, amikor egy magas, vékony, sápadt, beesett arcú, mélyen ülő szemű, energikus mozgású, végtelen nyugalma férfi tört át a tömegben. Belépett a rácsok között, s az óriás elé állt. Annak minden dühe felé fordult. Már nyújtotta is hatalmas ormányát, hogy földre sújtsa, vagy oszloponyi lába alá taszítsa.

Egy alig két ökölnyi yorksire-terriert, vagy egy macskakölyköt is nehéz megfékezni, ha örvöngeni kezd, hát még egy sok tonnát nyomó óriást! Mindenki azt hitte, emberünk vállalkozása hősiessé, önfeláldozó, ám teljesen hiábavaló. Legfeljebb annyit érhet el, hogy egy pillanat törtrészére eltereli az állat figyelmét a gyerekekről.

Az elefánt ormánya félelmetesen kígyózott a magasba, amikor hősünk – azt hiszem, nyugodtan nevezhetjük így – lassú, nyugodt mozdulattal felemelte jobb kezét, és meglepően csendes, ám acélkemény hangon az elefántra szólt:

– Szultán, térdre!

És a lecsapni készülő ormány tétován megállt!

Legyökereztek a tiporni készülő oszloponyi lábak, elbizonytalanodva megtorpant az óriás.

– Szultán, térdre! – hangzott el újra, még élesebben, keményebben, mint az imént, s talán egy árnyalattal hangosabban is.

És megrogyott a kolosszus, leereszkedett a nagy, szürke ormány. Az imént még a *mustáiban* – az elefántbika *hormonok*, elsősorban az *adrenalin* túltermelődése következtében kiváltott *ivarzási dühében* – örvöngő kolosszus ott térdelt a furcsa ember előtt.

Az pedig odalépett hozzá, végigsimította a homlokát, megérintette a *homlok-mirigy*einek bűzös váladékától sötétre festett bőrfelületet, az ormányát, s halk hangon duruzsolt neki, eltakarva előle a kisiút, akit a járófolyosóra mentettek az időközben odarohanó ápolók.

Ekkor a férfi lassan kihátrált, az elefánt pedig talpra állt, s keservesen trombitálva toporgott előre, amíg éppen a musth miatt rárakott láncai engedték. Ormányát nyújtogatva kereste, hívta vissza megfékezőjét, aki – míg az emberek a halálra rémült gyerekekkel foglalkoztak, éppoly csendesén és észrevétlenül tűnt el, ahogy Szultán elé lépett az imént.

Csupán szempillantásig tartott az egész jelenet, mégis végtelen hosszúnak érezték a szemtanúk!

Pontosan így történt-e, nem tudom. Tanúja nem voltam, nekem is úgy mesélték, de ismerve Szultánt és az idegent, akit nevezzünk most már a nevének, Szigethy Kálmánt, egyetlen pillanatnyi kétségem sincs, hogy a lényeg, a dühöngő elefántbika megfékezése úgy játszódott le, ahogyan azt nekem mesélték.

Szigethy egy időben az Állatkert emlőosztályát vezette, s tudom, többször is mesélte, hogy igen-igen jó barátságba keveredett az öreg Szultánnal, amely talán még ápolójánál is jobban szerette. Pedig az mindennap vele volt, gondozta, etette, míg Szigethyt csak rövid ideig látta naponta.

Kálmán halk szavú, tempósan kiegyensúlyozott mozgású, kifelé végtelenül fegyelmezett férfi volt. Csak az tudta, micsoda hihetetlen energiák rejtőznek benne, aki látta őt akaratával szembeszegülő állattal dolgozni, vagy aki szemtanúja lehetett, miként lesz úrrá saját indulatain, ha valami sérelem érte.

Homlokegyenest ellentéte volt Wolfgang Ramin, a Hannoveri Zoo főápolója, „az elefántok ura” – ahogy őt az újságírók egy kissé fellengzősen elkeresztelték. Való igaz, meghökkentő volt ezt az apró, olyan 160 centiméter magasságú emberkét az állatkert két irdatlan óriása, az indiai Siporex vagy az afrikai Kenny lábai között látni. Pedig már nem is ő ápolta őket, amikor – a hetvenes években – találkozhattunk! Egy autóbaleset folytán megsérült a gerince, s nem bírta az elefántok körüli nehéz fizikai munkát. Az antilopházban szolgált, abban reménykedve, hogy háta újból megerősödik, s visszatérhet kedvenceihez.

És amíg lelkileg is összeszedi magát, mert bár jó kedélyű, vidám férfinak ismertem meg, elkomorult az arca, amikor kedvencét, az afrikai Tembót emlegette, akinek a halált hozó injekciót ő nyomta a fülvénaájába. Tembó agyara ugyanis megrepedt, s operálni kellett. Ám a bódító injekció hatására olyan szerencsétlenül rogyott össze a hatalmas, majdnem 7 tonnás, 365 centiméter magas elefántbika, hogy a jobb combcsontja eltört, ami pedig a lovaknál – s minden nagytestű patásnál – szinte gyógyíthatatlan. Nemhogy egy ekkora „leviathánnál”!

Amikor Tembóból hatalmas ormányán keresztül kiszállt a lélek, ápolója is összeesett, eszméletlenül. Orvost hívtak, idegösszeropánással szállították kórházba. Lábra állt, még elhozta Kennyt, Tembó utódát. Aztán, amikor Siporex egyszer ellene támadt, alig tudott előle kitérni. Hajszálon múlt az élete, győzött felette a betegség, feladta a harcot.

Én már csak a beteg Raminnal beszélhettem, ám akkor is feltűnt, hogy ez az apró természetű ember mennyire tele volt enegáival. Szigethy Kálmán mindig fegyelmezte magát állatai között, Ramin hangulatait átvették ápolójai is. Hangja hol duruzsolt, ha szólt hozzájuk, hol csattogott, mint nehéz ostorok

csapása. Az ember szinte érezte! Ahogy ő mondta, vaskövetkezetességgel, végtelen türelmes, ám határozott bánásmóddal és hangjával tudta kordában tartani a nemegyszer renitenskedő, erejüket nagyon is ismerő elefántbikákat.

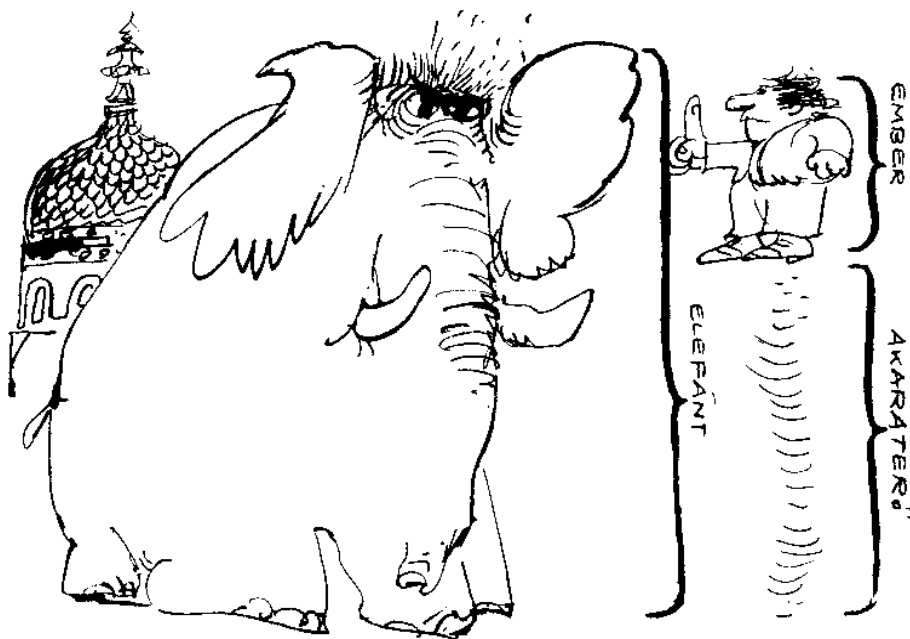
Azok olyannyira hallgattak rá, hogy hangszalagra felvett parancsainak is engedelmeskedtek, még a musth idején is... egyszer-kétszer. Aztán rájöttek a csalafintaságra! Ramin ekkor tovább gyakorolt állataival, míg azok minden esetben hallgattak a hangszóró parancsaira, ami nagy segítség tanítványának, méltó utódjának, Rolf Amelungnak.

Miután azonban a tanulás és az úgynevezett *pavlovi feltételes reflexek* körül máig sok az emberek fejében a zűrzavar, előzetesen hadd jegyezzük meg – szó sincs arról, hogy Ramin elefántjaiban a magnón adott *hangjelek* meghatározott automatizmusokat, vagyis feltételes reflexeket váltottak volna ki. Legalábbis eleinte nem! Éppen ellenkezőleg, az elefántok pontosan felismerték a géphangot! Hiszen ne felejtjük el, hallásuk nagyságrendekkel érzékenyebb a mienknél. Ma már tudjuk, hogy egymás között leginkább a számunkra érzékelhetetlen *infra- és ultra-*, vagyis 20 Hz alatti, illetve 20 000 Hz feletti *hangtartományokban kommunikálnak*, így pontosan hallják azokat a gépzörejekeket, amelyek minket a legmagasabb szintű zenei felvételek élvezetében sem zavarnak. Ám Ramin addig gyakorolt velük, míg *reakcióik* valóban reflexessé nem váltak! Ezt bizonyítja, hogy félőrrült dühükben is engedelmeskedtek a parancsszavaknak.

Az eddig említett két ember két homlokegyenest különböző típust képviselt. De folytathatnám a sort az általam ismert mesteridomítók bármelyikével! Az indulatos, mélyen érző, elméletileg is nagy tudású, ám az emberek között meglehetősen idegenül mozgó, tán egy kissé anakronisztikusnak ható, éppen napjainkban elhunyt Lelovich Györgytől, a ragadozómadár-idomítás utolérhetetlen mesterétől az állataival szinte együtt élő és érző, ám merőben tapasztalati, empirikus, úgy is fogalmazhatnánk talán, hogy ösztönös módszerekkel idomító Komlós Sándorig, a saját pumái által széttépett Tóth Miklósig. Vagy a csupa temperamentum Lénárt Béláig, aki egy Koch nevű festő ötlete és képe alapján először hajtott *ötös-fogatot* szétvetett lábakkal a két hátsó ló, a bal oldalra fogott *nyerges* és a tőle jobbra futó *rudas* tomporán állva! Azóta hajtottak már hét, sőt ha jól tudom, kilenc lovat is így. Az elsőség érdeme mégis Lénárté, mint Sir Hilaryé a Mount Everest meghódítása!

Hogy a magam szakmájánál maradjak, példálózhatnék a kedves, szelíd, puritán Jilly Berci bácsival, akinek talán jobban fájt, ha keményen kellett bánnia egy-egy makrancos vizslával, mint annak magának. És ellentétéként állíthatnám Beryt, a fiát. A sajnos már ugyancsak az örök vadászmezőkön cserkelő kedves jóbarátomat, ezt a sziklakeménységű, vaskövetkezetességű idomítót, aki inkább beleszakadt, de akkor sem adta fel, ha el akart valamit érni egy-egy kutyánál. De hát akkor miféle testi és lelki adottságok, miféle tudás, vagy hatalom birtokában mondhatja valaki magát állatai feltétlen urának?

Ahány állattulajdonos, idomító, annyiféle jellem! Nincs egységes *idomítói alkat*. Vannak nagyszerű, jellemes, embernek is példakép idomítók, de éppúgy vannak gumigerincű, hitvány alakok is közöttük. Ám mindvalahányan végtelen türelemmel és következetességgel bánnak állataikkal.

Kevés jámborabb, vajszívűbb sólymaszt hordott hátán a föld Bátyai Lóránt-nál, aki egy időben az Állatkert madárosztályának vezetőjeként hízlalta a rókákat, s apasztotta a víziszarvasokat az állatkerti Kisszikla tövében. Történt ugyanis, hogy egy gyönyörű aranyas tojó – a szirtisas *flavisztikus* – sárgás – változata került az Állatkertbe, s Lóránt bátyánk elhatározta, hogy a kirgíz *berkutzsik* példáján rókára, s ha már farkasra nem is teheti, legalább kóbor kutyákra vadászik majd a Harcosnak elkeresztelt madárral.

Összevásárolt egy csomó rókasüvölvényt, s csendes, látogatóktól alig háborgatott nyári délutánokon a főbejárattal szembeni pázsiton – ott, ahol most a flamingók sziesztáznak – megkezdődött a tréning. A róka inalt a legközelebbi bokorba, Lóránt pedig nagy lendülettel vetette utána madarát. Az repült is... egyenest valamelyik óriásplatán koronájába, vagy lomha tottyanással kötött ki a virágágyásban. Csak a rókát nem fogta meg, az Úristennek sem!

Gazdája káromkodott, mi, körülötte legyeskedő kamaszok pedig lelkes csatakiáltásokkal ütöttük bottal a szélesebesen tovainaló csirketolvaj nyomát.

Az bevette magát a Kisszikla betonrengetegébe, s onnan járt ki nemegyszer fényes nappal is – vámot szedni a tavi madárnépségből.

Lóránt persze dühöngött, hetekig rókabőrbe kötözött húson tartotta sasát, ámde hiába! Legközelebb ismét csak a róka mellé települt, az pedig, mielőtt kerekét oldott volna, még bele is kapott a madárkirály széles mellébe.

Lóránt feladta a harcot. Más kezébe került a sas, és egyszeribe megtanult vadászni!

Pedig Bástyai a legképzettebb magyar solymász volt – legalábbis elméletileg –, akinek még csak árnyékába sem léphetett Harcos új idomítója. Csakhogy a mester lágy szívű ember volt, aki agyonetette sasát. Hiába tudta: a szirti sas a természetben is csak jó, ha kétszer eszik egy héten, akkor is félgalambokkal traktálta, ha az dugig tele beggyel emésztett. Márpedig nincs a világon olyan ragadozómadár, amely jóllakottan is hajlandó volna vadászni. Még jámbor tapsifülesekre sem, nem hogy élesfogú, harapós ragadozókra!

Ahogy vannak tanárok, akik egyetlen mosolyukkal megnyerik maguknak tanítványaikat, úgy vannak idomítók, akik még be se léptek a ketrecbe, kifutóba vagy istállóba, máris képesek kapcsolatot teremteni leendő állataikkal. Mégpedig oly módon, hogy azok mindenben eleve alávetik magukat akaratauknak. Effélék lehettek a hajdani híres kutyaszeliidítő betyárok, akik szuggesztív egyéniségük mellé apáról fiúra örökítették tovább tudományukat.

Éles szemmel megfigyelték a tanyasi komondorok viselkedését, megtanulták, hogy miként is reagálnak szavukra. Magam is láttam félelmetesen vad, sem istent, sem embert nem ismerő farkaskutyát pillanatok alatt megjuhászodni efféle ember kezében. Pedig az semmit se csinált!

Csak megállt, levette kalapját, s egy „Gyeride no!”-t vetett a vele szembeacsarkodó kutyának.

Az előbb morogva visszahúzódott, kurrogott még egy verset, majd lépésről lépésre oldalgott a mozdulatlanul álló emberhez, aki megszagoltatta vele a kezét, megsimogatta a kutya fejét, s egyszeriben szent volt a barátság.

A titok nyitja éppen az, hogy semmit sem csinált! A mozdulatlanság ugyanis kioltja a zsákmányszerző, vagy agresszív viselkedést. Ha pedig már megismerkedtek, tehát a kutya megszaglászta az idegent, úgy – ha csak nem követ el valami baklövést – akár az egész portát is elcipelheti. A kutya talán még segít is neki!

Az ilyen nem istentől való tudománnyal megáldott ember nagy becsben állt hajdanán, főleg a kapcabetyárok között! Mert bizony még az én gyerekkoromban is 3-4 kuvasz – ami nem minden esetben jelent fajtát a magyar beszédben! – őrizte a jelesebb portákat. Azokat, amikből volt is mit elhordania a settenkedő laci-, más nevén futóbetyárnak! Esténként leeresztették láncról a kutyákat, csak a gazda és a háznépe járhatott ki s be a tanyába. Még azok se mindig! Csakis, ha a kutyák feltétlenül elismerték maguk felett állóknak a család tagjait.

A lovasbetyár sohasem lopott, az elvitte, ha kellett valami, a kutyát meg vagy lelőtte, leütötte fokossal, agyondobta hajítófával, vagy világgá kergette ólmos csapójú karikásával. Csak nagy ügyben hívatta a „kutyaszeliidítőket”!

Bizony gyakran megesett a hajdani időkben, de még a két világháború között is, hogy a kutyák megölték a tanyába, majorba sanda szándékkal érkező éjjeli vándort. Az emberek még csak ki sem igen mentek a nagy kutyaracsításra, kiáltozásra. Minek mentek volna! Jóravaló lélek nemigen mászkált éjszaka a tanyasi világban.

Az állatokkal való bánni tudás azonban még nem azonos tanításukkal! Mert a tanítás, az idomítás nem egyéb, mint az állati viselkedés céljainknak megfelelő befolyásolása, alakítása!

Bár az úgynevezett ösztönös idomítók – majd minden állattulajdonos, állatbarát – egyáltalán nem lebecsülendő eredményei önmagukért beszélnek. A legnagyobb tehetségű idomítóművész is sokkal, de sokkal könnyebben ér el igazán jó eredményt, ha tisztában van az állati és az emberi viselkedés szabályaival, ha nemcsak érzi, de tudja is, hogy állata mikor mit miért csinál.

Ha valaki helyesen akarja megítélni tanítványai szellemi tevékenységét, akkor mélyreható kölcsönös bizalom – majdnem azt mondtam: szeretet – kell összekösse őket egymással. Ugyanakkor tudományos alapokon nyugvó, objektív megfigyelő- és ítélőképességgel kell figyelnie minden megnyilvánulásukat – már ha a munkáját igencsak megnehezítő, és könyvünkben többször is emlegetett antropomorfizáció, emberiesítés veszélyét egyáltalán el akarja kerülni.

A jól képzett gazdának, idomítónak, állattulajdonosnak pontosan ismernie kell az adott faj, és azon belül az általa kiválasztott egyed viselkedési repertoárját és azt, hogy ebből mely elemek hogyan aktivizálhatók, miként lehet a megkívánt viselkedés, munka – produkció! – szolgáltatába állítani őket. Azt is tudnia kell, hogy az állat tevékenysége mindenképpen célirányos, ám csak igen ritkán tekinthetjük céltudatosnak.

Vagyis egy állat még a látszólag észszerű és logikus cselekedetsorokat sem gondolja át, tervezi meg előre. Persze a legfejlettebb értelmű főemlősökben, a csimpánzokban és gorillákban – mintegy a miénk evolúciós előképeként – azért már találunk némi céltudatosságot, tervezési képességet is. Sőt, a kivételes értelmi képességű kutyaféléknél, delfineknél és egyéb hozzánk legközelebb álló falkaállatoknál is megfigyelhetjük ennek valamiféle csíráját. Még azt is meg merném kockáztatni, hogy számtalan más vadon élő falkaállatfajnál is tapasztalhatunk némi, emberi mércével mérve nagyon halvány viselkedésbeli tervezettséget. Hangot adva ezzel annak a meggyőződésnek is, hogy a tudati evolúció bizonyos értelemben és korántsem kizárólagosan, de szoros összefüggésben áll a társas viselkedéssel.

Talán a házimacska külön fejezet ezen a téren... is. Ősei, a vadmacskák javíthatatlan individualisták, de a nemzetség igen sok faja – így az oroszán is – rendkívül fejlett falkaközösségben él. A nemesített macskák némely fajtájában a háziasítás során véletlenszerűen, de sikerült a társas viselkedésre való készség fölerősítése! Tehát ma már vannak olyan házimacskafajták, melyek kivételes egyedeinél igenis a falkaállatokra jellemző viselkedésszerűségeket fedezhetünk fel. Az emberrel szemben ezeknél – bár magam nem tapasztaltam még – némi elemi céltudatosságot sem zárhatunk ki egészen.

Kittenberger Kálmán ír egy bundermajomról, amely láncra verve élénkítette fel az első világháborús indiai hadifogolytábor lakóinak egyhangú életét, s amelynek mancsaiból mindig kikapták az élelmet a mindenütt jelenlevő, a végtelenségig tolakodó indiai „köztisztasági hivatalnokok”, az élősdikányák. Túrte majmunk, túrte, ameddig túrhette a dolgot, majd fogott egy jóképű cubakot, ólja küszöbére tette, ő maga pedig lesbe ült. Alig helyezkedett el, máris

lecsapott az első hívatlan vendég. Ám vesztére, mert a majom villámgyorsan nyakoncsípte, majd teljes lelki nyugalommal kopasztani kezdte eleven zsákmányát, mint háziasszony a csirkét. El sem eresztette, amíg egy szál tollat talált az árva madáron! Értelmesebb állatainknál mindenképpen figyelembe kell vennünk *célirányos* viselkedésüket, ám némi *céltudatosságot* sem szabad abból eleve kizárunk.

Ahogy az állat hangulata változó, úgy az idomítóé is az. Ő is lehet *beteg*, *rosszkedvű*, *ideges*, *fáradt*, s ezt menten észre is veszi rajta jószága. Sokkal hamarabb, mint gondolnánk! A házikedvencek által okozott és a cirkuszi, állatkerti szerencsétlenségek elemzésekor többnyire kiderül, hogy a baleset idején valami nem volt egészen rendben az idomítónál. Az állat azt is rögtön észleli, ha gazdája nyugtatókat szedett be, vagy felöntött egy kicsit a garatra. Mozdulataink ritmusa, hanghordozásunk, hangszínünk is megváltozik ilyenkor, s ez mind, mind *rendellenes környezeti inger* tanítványunk számára. Valami, ami eltér a megszokottól, ami zavarba hozza, megfélemlíti, esetleg felingerli, sőt támadásra készteti! *Gazdasági állatok*ról szóló fejezetünkben, s nem véletlenül ott, részletesen szólunk Tóth Miklós barátom haláláról is. Ez a baleset az itt felhozott példák ellentéte, pandantja, mégsem üres ismétlés ebben a fejezetben is emlékeztetni arra, hogy milyen „apróságok” okozhatnak „félreértések”-et két különböző faj egyedei közt.

Az emberi verejték *szaganyagai* éppúgy *anyagcseretermékek*, mint a széklet, vagy a vizelet. Márpedig az orvos is megkérdi, hogy ezek rendben vannak-e. Sőt valaha régen az orvostudomány egyik igen fontos vizsgálati módszere volt a beteg ember vizeletének „megszagolása”. Az idegi, vagy egészségi állapot eltérései óhatatlanul az anyagcseretermékek összetételének változásával járnak. Megváltozik a berezelt, beteg, vagy ideges ember szaga is. Többnyire ilyen *félelemszag* alapján választja ki a rendőrkutya a gyanúsítottak közül azt, akinek vaj van a fején, anélkül, hogy bármiféle *szagnyom* lett volna az illetőről a rendőrség birtokában annak előtte.

A profi *domptör* – állatidomító, állatnevelő – hosszas gyakorlata folyamán persze rájön arra, hogy kritikus estekben százszor jobban kell vigyáznia, összpontosítania, mint máskor. A szituációk jelentős részében fegyelmezi is magát annyira, hogy kézben tarthassa állatát legalábbis a bemutatás, a produkció idején.

Az amatőr, a kedvtelésből, vagy épp az együttélés diktálta kényszerből állatidomítással, állattanítással foglalkozó ember azonban jól teszi, ha ilyenkor inkább békén hagyja tanítványait. Kevesebb kárt okoz, ha kimarad egy nap gyakorlás, mint ha felzaklatottan, vagy betegen foglalkozunk állatainkkal!

Az állandóan környezetünkben élő állat – kutya, macska – persze ilyenkor is velünk van, s ez nem is baj, hiszen az a jó, ha nem külön mutatóványokra, hanem céljainkat szolgáló komplett viselkedésre neveljük, ha életének szerves részévé válik mindaz, amit megkívánunk tőle. Ám idegesen semmiképpen ne parancsolgassunk neki, betegen is csak a legszükségesebbet. Ahogy beteg állatot nem lehet munkára kényszeríteni, úgy a gazda se betegsége idején bizonyítsa be a tudását! Lehet, hogy semmilyen következménnyel sem jár, de hosszas

gyakorlás minden fáradsága, vesződsége mehet tönkre akár egyetlen türelmetlen, ingerült, helytelen mozdulat, vagy kiáltás miatt is!

Az idomított, tanított állatokat dolgozni látó – jóérzésű – emberek nagy része gyakran tévesen ítéli meg az idomító munkáját. Olvasmányélményei – főleg Jack Londonnak a maga idejében feltétlenül helytálló leírásai – alapján meglehetősen kegyetlen és drasztikus módszerek merülnek fel emlékezetében. Utálja az állatidomítást, a cirkuszi produkciókat, mert el sem tudja képzelni, hogy a mesterséges környezetben tartott állatnak szinte létfeltétel a munka, s mert fogalma sincs arról, miként viselkednek egymás közt az állatok.

Nagy állatokkal szemben például egyszerűen megengedhetetlen, hogy ne lépünk fel esetenként erőszakosan. Egy enyhe, netán erőteljesebb ostorcsapás, vagy egyéb büntetés teljesen helyénvaló, sok esetben még a kutya rendre szoktatása során is. Persze mindig a kellő időben és a kellő intenzitással! Ha elmulasztjuk, az állat gyengének, *a rangsorban alatta állónak* fogja tartani idomítóját, és mindent megenged vele szemben magának. Tehát úgy kell vele bánnunk, ahogyan azt elvárja tőlünk, s nem úgy, ahogy a mi fajunk, humánunk, jóérzésünk megkövetelné!

Ne tévesszük tehát össze a szükséges keménységet és következetességet holmi szadizmussal, kegyetlenkedéssel. Állatnak, idomítónak egyaránt éreznie, tudnia kell, meddig feszítheti a húrt a másikkal szemben!

Butasággal, gonoszszággal, rossz bánásmóddal a legkezeesebb állat is elrontható! A határozott, kemény bánásmódot egy-egy keményebb karakterű, az *alfa pozícióra* törő állat igenis szinte elvárja tőlünk, kiköveteli magának időnként. Akár hiszik, akár nem, egy szikrát sem veszi rossz néven! Éppen ellenkezőleg, csak engedelmesebbé válik, jobban respektálja idomítóját.

A ketrecekbe, lakásokba zárt állatok nem élhetnek a maguk ritmusa szerint. Alkalmazkodniuk kell az emberhez. A kutyák és a macskák, amelyek pedig kifejezetten *szürkületi, éjjeli állatok*, pont akkor alszanak, amikor vadon élő testvéreik éppen vadásznak, s akkor tevékenykednek, amikor aludniuk kéne. Ezért *mesterséges életritmust* kell számukra kialakítanunk. Annál is inkább, mert szinte minden állatban működik egy meglehetősen pontos *biológiai óra*. Állatkerti állatok percre tudják az etetés idejét, a cirkuszban élők is nyugtalankodni kezdenek, felélénkülnek a gyakorlás, vagy az előadás szokásos időpontjában, még akkor is, ha aznap valamiért elmarad a munka.

A hétköznapi életben azonban ezt a rendszerességet csak a termelésbe fogott, úgynevezett gazdasági állatoknál szabad minden más elé helyezni. Jó, ha a nap egy meghatározott időszakában etetjük, sétáltatjuk, dolgoztatjuk házikedvencként tartott állatainkat, de ezt semmiképpen sem szükséges óramű pontosságával csinálni. Végeredményben nem mi vagyunk házikedvencünkért, hanem ő van értünk, s nem válhatunk rabszolgáivá. Ismerek olyan házaspárt, nagyon aranyos, kedves jó barátaink, akik egyszerűen nem járnak társaságba, mert Csibike kutyájuknak pontosan nyolckor kell vacsoráznia!

Hát ez azért túlzás! Nincs a világon olyan állat, amelyik efféle pontosságot megkívánna a gazdától.

Látszólag talán feleslegesnek tűnik, pedig kulcskérdés, ezért ejtsünk néhány szót az idomítónak állatai közötti mozgásáról is. Az idomítás alatt következetesen ugyanazokat a hang- és mozgásjeleket – ingereket – használjuk azonos szituációkban. Úgy is mondhatnánk talán, hogy az idomító minden egyes hangja írássék forgatókönyvbe s mozgásának is legyen meg a meghatározott koreográfiája, hogy az állatok megtanulhassák, s a megfelelő *ingersor* megfelelő *választ* váltson ki belőlük.

Hej, de sok cirkuszi, állatkerti, vagy éppen kutyabemutatón szereplő idomító tudna arról mesélni, milyen következménnyel járhat egyetlen hibás mozdulat! Különösen, ha nem babra megy a játéka! Nem egy súlyos balesetet okozott már egy-egy felelőtlen néző, aki rossz pillanatban pukkantotta el papírzacskóját, vagy hajított be valamit a porondra, csupán egyetlen, de sorsdöntő pillanatra vonva el állatairól a domptőr figyelmét! Az idomító mozgása éppoly inger az állat számára, mint minden egyéb, amit érzékelni tud környezetéből. Épp ezért az állatok – főleg a veszélyes ragadozók – közelében mindig határozottan, gyorsan és biztosan kell mozogni. Az ideges, kapkodó, határozatlan mozgás éppoly veszélyforrás lehet, mint a túlságosan lassú, álmatag.

Bármilyen fontos is az idomítás, az állatok tanítása részben mégiscsak *mesterség*, amit többé-kevésbé magas színvonalon meg kell és meg is lehet tanulni. Mint mindenre, erre is akadnak alkalmasabb és kevésbé alkalmas emberek, egyéniségek. Ám ahogy az élet egyéb területén is kevés ma már a pusztá tehetség, úgy minden állatbarát pótolhatja hiányzó ösztönös képességeit szorgalommal, kitartással, megfelelő elméleti és gyakorlati képzéssel. A gyakorlat persze nagyon fontos. Az állatok nevelését kizárólag könyvből elsajátítani nem lehet! Legfeljebb csak az elméleti alapokat, megfelelő természettudományos szemléletet szerezhethetjük meg az irodalomból.

Ám, hogy a bevezetőben feltett kérdést röviden megválaszoljuk: – egy lelkiileg és testileg egészséges, természettudományosan képzett, értelmes ember minden esetben képes egy normális állat átlagszintű nevelésére, tanítására. Elhátározás és kitartás kérdése csupán.

Azazhogymégsem egészen!

Az ember – nem muszáj feltétlenül hivatásos idomítónak lennie – soha, semmilyen körülmények között sem helyezheti saját kényelmét az állataival szembeni kötelességei elé. Az ember megérti, ha valami akadály jön közbe, és ki kell hogy zökkenjen megszokott életritmusából, az állat nem. Nyilvánvaló tehát, hogy az ember kell háttérbe szoruljon! Annak idején, amikor egy laboratóriumi állatházát vezettem, mindig ezzel ejtettem kétségbe munkatársaimat és beosztottaimat, ha elkéstek egy-egy munka befejezésével: – Jó, elmehettek ebédelni, vagy reggelizni, – ahogy éppen hozta az idő, – de előbb magyarázzátok meg az állatoknak, hogy ők azért koplálnak ma tovább, mert ti is éhesek vagytok! – Ami persze korántsem jelenti azt, hogy az időrendet fetisizáljuk.

Ám ha nem vagyunk elég szigorúak és következetesek önmagunkhoz, nem leszünk azok az idomítás folyamán sem. Ha legyőz bennünket a lustaság, vagy ha elkedvetlenítene a kezdeti sikertelenségek, ha meghátrálunk az első aka-

dály előtt, azt menthetetlenül megérzi és ki is használja az állat. Csak a céltudatos, kitartó ember válhat jó idomítóvá!

Vagy 15 éve egy német cirkuszi idomár visszaemlékezéseit olvastam. Jól megírt könyv volt, olvasmányos, magával ragadó, sodró lendületű, csak éppen szerzője Münchhausen bárónál vagy a mi Hány Jánosunknál inaskodhatott. Részletesen elmeséli ugyanis, hogyan idomított különböző állatokat ifjúkorában, s hogyan szegődött egy cirkuszhoz. Beteg volt az oroszlánok idomítója, s ő, aki sosem dolgozott még cirkuszi állatokkal, alig három(!) közös próba után átvette tőle a számot. Hát ilyen csak akkor létezik, ha az állatok hosszú időn át hozzászoktak ahhoz, hogy hol ez, hol az dolgozzék velük.

Mert az könnyen meglehet, sőt gyakran előforduló általános jelenség, hogy az ember ilyen vagy olyan okból állatait az utcára teszi, vagy elajándékozza, de az állatok, főleg az értelmesebb falkaállatok választása egy életre szóló. Lorenz említi, hogy egy hároméves kutyát gazdájától elválasztani a legnagyobb embertelenség! S igaza is van! Sokat beszélünk még majd *fajon belüli kötődésekről, bevésződésről*. Akkor kérem, jusson majd eszükbe, amit itt mondtam!

Állatot tartani sohasem muszáj, az ember szabad döntésén és akaratán múlik! Ám ha egyet magunkhoz fogadtunk, ha az elhelyezkedett a családban, az emberfalkában, melyet a magáénak tekint már, akkor megválni tőle erkölcstelenség és embertelenség! *Felelősséggel tartozol azért, akit megszelídítesz ...* – mondta a róka, és ez így is van! Botránkozzanak bár meg rajta, de sokkal humánusabb egy idős kutyát elaltatni örökre, mint elajándékozni, az utcára tenni, vagy menhelyre vinni, kiteve mindannak a gyötremnek, ami csak egy társas lényt, egy falkaállatot érhet, ha elveszíti falkáját! A felelőtlenség tehát igenis alkalmatlanná teszi az embert az állattartásra. Hadd emlékeztessenek ismét mindarra, amit a szelídítés módszeréről mondott a kis hercegnek a róka mottónkban!

De épp ezért nem hiszek a fentemlegetett idomítónak! Ha valaki egy állatnak parancsolni akar, be kell épülnie annak társas kapcsolataiba, s ez nem megy csak úgy minden további nélkül!

Még ha pontosan igyekszik is utánózni elődje mozdulatait, hanghordozását, egy hajszállal mégis eltér a kettő egymástól. Ha egyéb nem, hát a hangszínük, s ez bőven elég arra, hogy az állat különbséget tegyen közöttük. Egyrészt megessik, hogy nem is azonosítja a hasonló ingereket – parancsokat – másrészt miután mi nem harcoltunk meg vele a *rangelsőségért*, könnyen tudomásunkra hozhatja, hogy neki ugyan ne parancsoljunk. Ez pedig tragédiához is vezethet! Elég egy öklelés, egy rúgás, egy legyintés, és eredeti példánkban, a cirkuszban, a nagy reményekkel a régi helyébe lépő új idomító akár egy életre búcsút mondhat a *manéz*snak.

Nem azt mondom, hogy egyik idomító – vagy akár tulajdonos – nem vehet át mástól egy állatot, számot, dehogynem. Csak éppen alapos és hosszabb-rövidebb ideig tartó gyakorlás után. Ez még kutyánál sincs másként!

Kevés vizslát szerettem úgy életemben, mint Pannit, „akit” jószerével a kezembe pottyantott ki az anyja magából. Panni tulajdonjogilag egy nagyszerű idomító, embert, állatot lenyűgöző, ám emberenek ugyancsak hitvány, jellemtelen tenyésztőé volt, aki akkor éppen albérletben tartotta magyar vizsláit.

Nálam is lakott vagy féltucat kutyája. Panni az első pillanattól a kezem alatt nőtt fel, s magyar vizsla létére szokatlanul korán választott magának gazdát. Amikor jogszerinti tulajdonosa látta, mennyire összenőttünk, féltékennyé vált, és szíve akkori szerelméhez vitte az alig héthónapos kiskutyát.

Szinte egy csapásra megváltozott Panni viselkedése! Bár a házhoz tartozókkal szemben kedves, vidám volt, az utcán egyszeriben *agresszív* vált, és mindenkit végigharapott.

Eltelt néhány hónap, és visszakaptam egy halálra dresszírozott, megfélemlített, minden életkedvét elvesztett kutyát, mondván, hogy „nem lehet vele bírni”! Napokig ajnároztuk, még a karosszékbe is felengedtük – ami pedig szigorúan tilos volt nálunk –, míg végre magához tért valamelyest. Egyetlenegyszer próbálta meg valakinek a nadrágszárát megmérni az utcánkban, de az első figyelmeztető pórázrántásra felhagyott ezzel a szórakozással. Néhány hét alatt ugyanolyan kedves, bizalmas, engedelmes állattá vedlett, mint volt annak előtte.

No, több se kellett a gazdájának, megint elvette tőlem, és grandezzaival adta pórázát az említett leányka kezébe, akinél kezdődött minden előlről.

Pannikát újra visszaadták, mint kezelhetetlent. Nálam semmi baj sem volt vele. Csak az tűnt fel, hogy szinte belémbújt és kétségbeesett, ha magára hagytam akár egyetlen pillanatra is.

Később egy közös barátunkhoz került, aki rendszeresen dolgoztatta és nagyon szerette. Ismét rendbe jött!

Végül visszakerült tulajdonosához, ahol egyre fokozódott harapóssága, agresszivitása.

Panni tipikusan „egy ember kutyája” volt. Kissé túlérzékeny alkatú, de egyébként egészen normális állat. Csak éppen nem bírta elviselni a túlságosan sok gazdaváltozást. Nálam nevelkedett, én voltam az első istene, említett barátunk a második, s végül a tulajdonosa a harmadik, ha nem is ment egészen simán az átállás. Közben-közben pedig keserű, gazdátlan periódusok! Csoda hát, ha a hierarchikus kötöttségekhez az átlagnál talán jobban ragaszkodó jószág idegei a szolgálatot – kissé – felmondták?

A *gazdaváltozás* komoly dolog minden állatnál, ám különösen az a kutyánál. A farkas ősi jellegzetességéből sokat megőrző, a háziasítással járó *infantilis vonások*tól többé-kevésbé mentes fajták és egyedek mai napig is életre-halálra jegyzik el magukat egy-egy emberrel, s ugyancsak idomító legyen a talpán, aki gazdájuk helyébe léphet. Minél keményebb, határozottabb karakterű egy állat, s mennél korábban kerül egy ember kezébe, annál inkább ragaszkodik is hozzá.

Nagyon ritkán és csak nagyon jó kezekbe kerülve fogadja el felnőtteként új gazdáját falkavezérnek. Főleg erős egyéniségű hímeknél nehéz a váltás.

Azt hiszem, ezek után nem kell sok szót fecsérelni arra, miért is elégedetlenek oly sokan azok közül, akik mással tanítatják be állataikat. Főleg a kutyások között szokás az efféle, bár idehaza jóval kevésbé, mint a nálunk gazdagabb országokban. Akármilyen jó munkát végezzen is a hivatásos idomító, legyen bármilyen tökéletes a tanítványa, szinte napok, órák alatt elromolhat a tulajdonosához visszakerülve. Az ugyanis, hogy tanítójának engedelmeskedik, még

korántsem jelenti azt, hogy a birtokosára – ami az állat szemében nem azonos a gazdával is – hallgatni fog majd. Hiszen még az sem biztos, hogy ugyanazokat a jeleket, jelzéseket, parancsokat használja a tulaj, mint szeretett idomítója, és szinte valószínűtlen, hogy ugyanúgy. És mi a garancia arra, hogy az idomítóhoz hasonló falkavezér lesz?!

Valamikor magam is foglalkoztam *béridomítással*, illetve adtam el másoknak betanított vadászkutyákat. Tapasztalatom szerint a legjobban beidomított kutya is szinte pillanatok alatt elromlott hozzá nem értő kézben, míg aki éppúgy tudott a kezem alól kikerülni kutyákkal bánni, mint jómagam, az saját maga is könnyedén beidomíthatta volna azokat. Klasszikus példa erre Troll és Diána esete. Diána gazdája ragyogó idomító lett volna, ha történetesen nem svájci milliomos. A nagyszerű alapképességű és remekül képzett pointer még így is egészen nagy kaliberű vadászkutyává fejlődött a kezében.

Trollt, „aki” minden adottságában meghaladta Dianát, egy idős, ugyancsak svájci vadász vette meg, látva Diána remek munkáját. Új tulajdonosa az első perctől tele volt panasszal.

Úgy adódott, hogy egy jó év múlva találkoztam Troll-lal és új gazdájával. Hatalmas Mercedesen „hajóztak” értem és Troll büszkén feszített a hófehér bőrrel borított jobb első ülésen. Az emeletről jöttem lefelé, s a nyitott lépcsőház ablakán keresztül hallottam, amint Stürm papa a következő szöveget intézi a kutyához:

– Te Troll, aztán viseld magad tisztességesen, mert jön a Patay úr és mit szól majd hozzánk!

Aztán vadászni mentünk!

Már útközben nyilvánvalóvá vált, hogy nem Stürm úr Troll gazdája, de Troll az övé. Engem, amint megpillantott, viharos szeretettel üdvözölt, menten visszállt közöttünk a régi kapcsolat. Kint a területen Stürm bácsi ment balra, Troll jobbra, minden parancsszóra fütyülve.

– Ez így nem lesz jó! – mondtam, s megkértem Stürm urat, hadd vezessen én a kutyáját.

Trollt behívtam, megsimogattam, láb mellé parancsoltam, majd újra kiküldtem. Mint a puszkagolyó vágódott előre, s még egy pillanat, máris kikerült volna a hatáskörömből. Ekkor élesen felrikkantott számban a síp. Troll megrogyott, visszanézett, ám ment volna tovább.

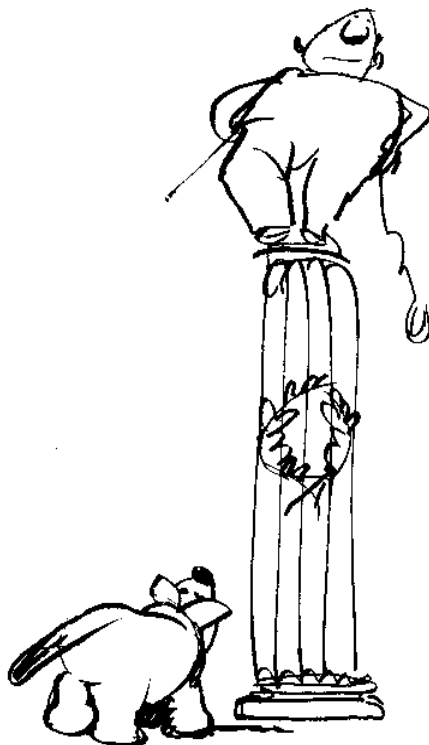
– Troll, az anyád istenit! – kiáltottam rá, kaptam fel és vágtam utána egy porhanyós göröngyöt a szántásról. Egy darabka föld sem érte el, s ha el is érte volna, akkor sem okozhatott volna fájdalmat neki. A kutya mégis megtorpant. Rám nézett, megcsóválta a farkát, engedelmesen lehasalt sípom szavára, bejött, amikor hívtam, parancsra szépen a lábamhoz állt s le nem vette rólam a szemét.

Akkor újra előreküldtem és Troll ment is engedelmesen. Remekül tartotta velem a kapcsolatot, minden intésemre ügyelt, mintha nem is került volna más kézbe, mintha nem is telt volna el kerek egy esztendő azóta, hogy legutóbb együtt vadásztunk.

Másnap újra Stürm bácsi vezette, s hiába voltam magam is jelen, füttyült parancsaira. Ám egyszeriben megváltozott a viselkedése, ahogy újra magamhoz ragadtam a vezéri pálcát.

Nyilvánvalóvá vált – s ezt Stürm úr is belátta – hogy nem a kutya idomításában és idomítójában volt a hiba, hanem a tulajdonosában. Egyszerűen nem tudott vele bánni, a kemény pointer kan a fejére nőtt, s úgy viselkedett, ahogy éppen a kedve tatotta.

A bérídomító csak akkor háríthat el magáról minden felelősséget, ha *írásban szerződik* a feladatra, s amikor befejezte a munkát, elő is vezeti tanítványát, bebizonyítván, hogy mindazt megtanította neki, amire a szerződésben kötelezte magát. Ám nem árt, ha tanúk jelenlétében! Ilyen esetekben ugyanis nincs vita, nincs helye utólagos reklamációnak. Az igazán lelkiismeretes idomító pedig ahhoz is ragaszkodik, hogy legalább egy héten át naponta felügyelete alatt gyakoroljon az új gazda tanítványával. Így talán elkerülhető a törés, s a gazda is megtanul bánni kutyájával. Mert akár mennyire tudja is egy állat a gyakorlatokat, azokat lépcsőről lépésre, fokról fokra át kell venni. Végig kell próbálni vele a munka minden fázisát, hogy sikerrel dolgozhassanak együtt a jövőben. Nem győzöm hangsúlyozni, át kell ismételni minden gyakorlatot, feladatot! Enélkül egyetlen fillér is ablakon kidobott pénz, amit áldoztak az állatok tanítására. Persze majdnem egyszerűbb, biztonságosabb és mindenképpen olcsóbb megoldás, ha az ember saját maga tanítja be állatait, mint más kezére bízva megkockáztatni, hogy az végképp idomítójához kötődve, csak birtoka, s ne életre-halálra elkötelezett társa maradjon tulajdonosának.

Állatbeszéd!

Jónéhány éve már, egyszer arról beszéltem a rádióban, hogy semmiképpen nem tehetünk egyenlőségelet az állati emóciók és az emberi érzelmek közé. Korántsem akartam ezzel lebecsülni, teszem azt, a kutya "hűségét". Az bizony

sokkal egyértelműbb, elkötelezettebb, kevesebb feltételhez kötött, mint a mi szeretetünk, még akkor is, ha a hűség fogalmát egyébként fenntartjuk az emberi érzelmek számára. A kutya úgynevezett „hűsége” tulajdonképpen nem egyéb, mint a *falkatársak* egymáshoz való, életre-halálra szóló *ragaszkodása*. Vagyis nagyon pontosan körülírható *viselkedési séma*, amire az előző fejezetben is bőven utaltunk.

Másnap intézetünk egyik munkatársa – nevezzük Juditnak – vak dühvel rontott nekem a folyosón, s elfúló hangon sziszegte felém: – Milyen jogon meri a kutyám szeretetét elvitatni tőlem? – Kabátom hajtókáját megragadva kissé felágaskodott, hogy magasabbnak lássék, s úgy háborgott tovább: ő aztán igazán ismeri kutyáját, és igenis tudja, hogy emberi, sőt még azt is meghaladó módon szereti őt. De nem Judit volt az egyetlen, csupán az első, aki felháborodott, amikor megkíséreltem az emberek és az állatok kapcsolatáról tudományos, etológiai és pszichológiai alapokon beszélni.

Pedig – hogy más területről vegyünk példánkat – az állatkertek, vadasparkok gondozói számára nemegyszer élet-halál kérdése, hogy alaposan ismerjék az általuk kezelt állat viselkedését, s a legkisebb rezdülésből előre meg tudják mondani, mire is készül a következő pillanatban.

Még elgondolni is borzalmas, mi történik, ha az ápoló nem ismeri fel egy elefántbikánál az előző fejezetben példaként ábrázolt *ivarzási düh*, a félelmetes musth közeledtét, ha nem veszi észre az óriás viselkedésének apró zavaraiából s nem láncolja meg idejekorán! Mert ivarzási dühében az állat mindennek nekiroton, ami él és mozog körülötte, nemegyszer saját teheneit is halálra sebesíti. Sok ember élete szárad már a musthban őrzöngő kolosszusok lelkén! Vagy ápolóik hiányos ismeretein? Figyelmetlenségükön? Mert a musth, mint említettük már, *ivari, hormonális folyamat, a belső elválasztású mirigyrendszer* hirtelen aktiválódásának következménye, s előjelei kiolvashatók az állat viselkedésének változásaiból.

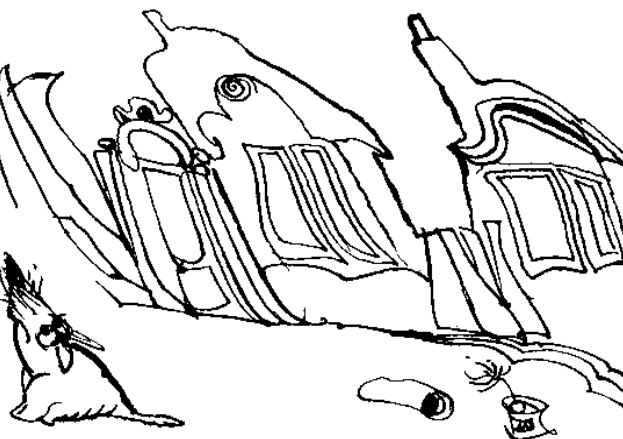
Ám nemcsak az elefántgondozónak létkérdés, hogy állatait alaposan ismerje. Gondoljuk csak el, milyen kockázatot vállal az az oroszlánápoló, aki nem tudja, hogy mikor kell komolyan venni a kapkodó mancsokat, a felhúzott ajak mögül felé villanó arasznyi tépőfogakat, a hátrasunt füleket, a farok ostorszerűen patogó végét, és mikor „blöfföl” az állat! Vagy képzeljük magunkat a veszélyes nagyvadakat idomító cirkuszi idomár helyébe! Mi minden függ állatismeretétől! Parányi, alig észrevehető rezdülésekből kell olvasnia. Pontosan tudnia kell, miként szerelheti le – esetleg egyetlen meghódoló mozdulattal vagy éppen ellenakcióval – tanítványa fenyegetését, vagy miként térhet ki végső esetben az összetűzés elől, amelyben a manézs felfokozott hangulatú, borotvaélen táncoló szituációiban bizony könnyen a rövidebbet húzhatja. Az oroszlán fel sem veszi, ha hozzákap valamelyik társa, míg egy ugyanakkora erejű mancscsapás letaglózza az embert!

Szerencsére, mint az elefántnál a musth kitörése, más állat hangulatváltozása, támadásra utaló előkészülete is kiolvasható a viselkedéséből (mimikából, a hangadás változásaiból, s számtalan egyéb apró jelből). Ez alól csak azok a fajok kivételek, amelyeknek – *magányos vadászok* lévén – meglehetősen fejletlen

az ember számára is érzékelhető és értékelhető *komunikációjuk*. A medvefélék például hírhedt „fapofák”, s csak nagyon alapos ismerőik tudják, hogy a tányértalpu sógor éppen mit forgat a fejében. Nem véletlen, hogy a medvék egymaguk több cirkuszi és állatkerti balesetet okoztak már, mint az összes többi veszélyes vadállat.

Az állatkerti ápoló, a zoológus és a cirkuszi idomító a saját biztonsága érdekében is megtanulja, meg kell tanulnia az állati *jel- és jelzésrendszereknek* legalább egy részét. Ha másból nem, hát a nap mint nap előforduló, törvényszerű esetek tapasztalatából. Ám a kedvtelésből állatokat, házikedvenceket tartó emberek igen csekély hányada vesz fáradságot erre magának.

Pedig kankutyánk viselkedésén is menten meglátszik, ha szuka tüzel valahol a közelben! Márpedig ha nem bírunk vele, ha nincs tökéletesen a kezünkben, nem csak meglóghat hazulról, de csúnyán meg is haraphat bennünket, hívén, ő az erősebb!

Némi túlzással persze, de akár azt is mondhatnánk, hogy állataink jóval több energiát fektetnek emberbarátaik megértésébe, mint megfordítva. Az állatbarát olyannyira a saját szemüvegén át néz a világba, hogy képtelen átélni, de gyakran még elképzelni is, hogy az események észlelése fajon belül is egyedi. Nem az éles szemű sólyom, de akár tulajdon gyermeke is egészen másként láthat és értékelhet bizonyos eseményeket, mint ahogyan ő.

Hát még ha nem látja, de *szagolja*! Vagy teszem azt olyan, számunkra különleges szervekkel fogja fel a külvilág ingereit, mint a halak *oldalvonala*, a kígyók *hőérzékelő készüléke*, vagy a denevéreknek és a delfineknek a *hangvisszaverődés* elve alapján működő *bioszonárja*! Legtöbbjük számára egyszerűen elképzelhetetlen, hogy egyazon inger más élőlényekből másféle emóciókat válthat ki, másként is válaszolhatnak arra, mint az emberek.

Például ilyen kommunikációs félreértésen alapszik a közmondásos kutya-macska barátság.

A felemelt hátsórész, az égneek tartott farok, a lelapuló, de nem lesunyt fül, s az előrenyújtott mellső lábak határozott fenyegetést jelentenek macskanyelven. Honnan is tudhatná tehát szegény egérpásztor, hogy az ily módon előtte bakogó kölyökkutya éppen játszani hívja? A felpúpozott hát, a felmeredő, pattogó farok – ami egy kis jóindulattal farkcsóválásnak is értelmezhető – azt jelenti kutyául, hogy elfogadták közeledését. Csodálkozhatunk hát, ha felháborodott ugatásban tör ki, s a kereket oldó macska után veti magát az árva ebállat? Hiszen a játékszabályokat felrúgva néhány jól irányzott pofonnal és heves fújással, tehát ellenségesen fogadták az ő igazán barátságos közeledését. Csupán néhányszor kell megisméltódnie hasonló esetnek, s a kutya – amelyből a menekülő macska látványa feltétlenül kiváltja az üldözési ösztönt – már eleve arra utazik, hogy „ellenfelét” futásra bírja. Ez még korántsem macskagyűlölet! Arra már csak az ember neveli rá kutyáját.

Csitri nevű foxi szukám pontosan tudta, hogy tabu alatt állnak házimacskáink. Bármilyen hivatásos macskagyilkos volt is kint a vadászterületen, a mieinket még akkor sem bántotta, ha ki-kiruccantak egerészni a ház mögötti baltacimtáblára. Sőt a szó szoros értelmében véve egy tálból cseresznyéztek, s hideg vagy nedves időben nemegyszer húzódtak Csitri meleg, szalmával bélelt óljába. És ennek ellenére is úzóbe vette őket, ha futni kezdtek előle. Az *üldözési reflexet* a futó macska látványa menten kiváltotta belőle, bár sohasem bántotta egyiket sem.

Persze, mert tudta, hogy nem szabad és mert alapvetően fegyelmezett volt! – mondhatnánk, s mondtam magam is hosszú ideig. Csakhogy Leyhausen vizsgálatai egyértelműen kiderítették: egészen más *kulcsingerek* váltják ki a zsákmány – esetünkben látszatzsákmány – *üldözését*, mint a *prédaállat leteperését* és *megölését*.

A zoológiai és etológiai tudást részben pótolhatja a *tapasztalat*, és kiegészítheti a *megérzés*, hiszen párját ritkító idomítókról szólnak az állatkerti és cirkuszkronikák, akik bizony helyel-közzel még a nevüket is alig-alig tudták leírni. Az állattal való helyes bánásmódot, sőt még az alapos etológiai tudást is ki kell, hogy teljesítse az állat iránt érzett szeretet és a megértés. Csak akkor jelenthetjük ki, hogy állatainkat *értjük*, *megértjük*, s azok is értenek minket, ha képesek vagyunk minden szituációban előre megjósolni azok viselkedését.

Az egymással szoros és bizalmas kapcsolatban levő felek tapasztalatból tudják, milyen választ vált ki partnerükből valamely saját kezdeményezésük, s azt is, hogy miként válaszolnak ők annak reakciójára.

Ez pedig nem csekély dolog! Házastársak, testvérek, vagy gyermekek és szülők kapcsolatában is hány, de hány félreértés adódik! Hát még az ember és az egészen más módszerekkel kommunikáló állatok között!

Pedig egész életünket kölcsönös várakozások, egymással szemben támasztott követelmények, követelményrendszerek vezérlik. Ezt az oda-vissza működő rendszert nevezik szaknyelven *interakciónak*. Sajnálom, nincs igazán megfelelő magyar szavunk rá! Én azt várom a papagájomtól,

hogymondja azt: – Gyurika, adjál szépen puszikát. Ő, hogy foglalkozzam vele. Én, hogy a vállamra repüljön, ő, hogy ilyenkor megvakargassam a feje búbját. No persze, ezen a szinten azért többnyire érezzük, értjük, hogy mit is akar tőlünk az állat.

Még akkor is, ha egy élőlény belső világát, *emócióit, kommunikációs rendszerét* teljesen csupán a vele azonos fajú és azonos környezetben felnövekvő élőlény érti a maga teljességében. Hiszen az azonos fajú, ám különböző környezetben élő énekesmadarak is „tájszólásban beszélnek”. És – sarkítsunk tovább – ugyan mi közös egy a látásra hagyatkozó ember, a szagok világában élő farkas és az ultrahangon füttyögő denevér észlelései, és az ezekre válaszoló cselekedetei közt?

Az állatok *belső késztetéseinek, jelzésrendszereinek* megértését, a velük való párbeszédet – *kommunikációt* – ugyancsak megnehezíti, hogy csupán egyetlen – fajtársait sem igen értő – emberi faj létezik, de több mint egy millió állatfaj, amelyhez évente fedeznek fel még vagy néhány százat. Ez pedig több, mint egy millió *viselkedésszisztémát* is jelent.

A viselkedéskutatás ma már elemeire bontja egy-egy faj *kommunikatív viselkedését*, s maguk a tudósok is gyakran ámulnak el annak sokrétűségén. Nem egy, hanem könyvtárra való könyvet lehetne írni az állatok kommunikációjáról, s még csak az emberrel közvetlen kapcsolatban álló fajok jelzésrendszerét sem térképezhetnénk fel ezzel az irdatlan munkával. Azt, amit éppoly természetesen megért minden fajtárs, mint mi az anyanyelvünket.

Schenkel például a farkas viselkedésében több mint száz, szemmel is jól megkülönböztethető jelzést határozott meg. Csak a fark tartásának legalább egy tucat jelentése van, az összbenyomásról, a testtartásról, a fülek állásáról, a pofa izmainak mozgásáról nem is beszélve. Ezeket persze szabadon kombinálja az állat, s a párhuzamos, vagy egymást követő jelekből olykor ugyancsak bonyolult közlések olvashatók ki. Ha végiggondoljuk, hogy vannak nyelvészek, akik szerint egyes, főleg a természetes körülmények között élő embercsoportok – pásztor-, halász-, vadásznépek – bár sokkal, de sokkal több szót ismernek, mégis alig egynéhány százat használnak rendszeresen közülük, a *farkasok kommunikációs készsége*, vagy ha úgy valakinek jobban tetszik, a farkasnyelv teljesítménye nem is csekélység!

A kutya jel- és jelzésrendszerének egyes elemei ismertek mindnyájunk előtt, hiszen elég régen élünk együtt ahhoz, hogy ezeket legalább nagyjából megértjük, sőt az emberekre is vonatkoztassuk időnként.

Arany János így élcelődött a frakkos uracsokat rajzolgató pesti karikaturistákkal:

Miért, hogy minden frakk-farkot

Most ti a láb közé tesztek?

Azt jelenti: hunyázkodnak?

Vagy talán azt, hogy: *megveszték*.

Mindezzel persze csak azt akarom mondani, hogy nem vállalkozhatom az állati jel- és jelzésrendszerek teljes ismertetésére, hiszen egy élet szakadatlan körmölésével sem juthatnék ilyen hatalmas feladat derekáig sem! Csupán megkísérlem a nem szakember által is érzékelhetőket összefoglalni. Azt, hogy egy állatbarát, vagy a kezdő idomító mire ügyeljen! Az igazi tudást úgyis a gyakorlat hozza meg.

Az állatok számunkra is könnyen érthető jelzéseit az észlelés szemszögéből – nagy általánosságban – öt csoportra osztja fel a szakirodalom:

1. *akusztikus* – hallható
2. *optikai* – látható
3. *taktilis* – érintéses
4. *olfaktorikus* – szagolható
5. *endogén* – vagyis a testen belül lejátszódó jelzések.

Az *akusztikai jelek* nagyon sokfélék. Ide tartoznak a *gégefő által keltett hangok*, vagyis a madarak és az emlősök kiáltása, a fókák és a kutyák ugatása, a kutya- és macskafélék morgása, kurrogása, a menyétfélék rikoltozása. A *nazális hangok* zöme figyelmeztető jel, ilyenek pl. a juh, a kecske és a zergefélék, a vidrák, a mormoták és a prérikutya füttyentései.

Igen érdekes csoportot alkotnak a *dermális*, vagyis a köztakaró, illetve módosult képletei segítségével keltett *hangok*, mint a borz, a medvék stb. szimatolása, szuszogása, a gólyák kelepelése s a medvefélék fogcsattogtatása, a csörgőkígyó farokrázása.

A környezettel összefüggő zajok nemcsak a fajtársakat, de *nagyon sok más állatfajt is* is figyelmeztetnek. Elég egyetlen békának hangos loccsanással a vízbe ugrani, hogy a pocsolya környékén a madarak is elnémuljanak, olykor hosszabb időre. Ebbe a csoportba tartozik a hódok jellegzetes farkcsapása, amivel veszély esetén figyelmeztetik környezetüket, az üregi nyúl szapora dobolása, amit a megrémült házinyúlnál is megfigyelhetünk, s a szarvasfélék mellső lábbal való dobogása is.

A fogságban tartott nagymacskák és medvék nemegyszer türelmetlenül püfölik ketrecük ajtaját etetés előtt, vagy ha teszem azt, itt az előadás ideje, és ki akarnak jutni a manézsbba.

Az *egyéb hangok* közé tartozik a pulyka burukkolása, a strucc morgása, egyes halak „dörmögése”. A fogságban tartott állatok ápolójának a földre hulló ürülék zaja is jelzés értékű: tudósít az állat egészségéről, s mint látni fogjuk, nyugtalanságáról. A nagy teljesítményű magnetofonok és mikrofonok elterjedése óta egy új tudomány fejlődött ki, a *bioakusztika*, aminek tanulmányozása nemcsak elméleti haszonnal jár az állatokkal foglalkozók, ápolók, idomítók és állatbarátok számára.

Sohasem szabad megfeledkeznünk azonban arról, hogy a körülöttünk élő állatok hallása általánosságban sokkal jobb a miénknél!

Nem csak az általunk is érzékelhető frekvencia-tartomány hangjait fogják fel sokkal élesebben és erősebben nálunk, de sokan közülük kifejezetten ennél jóval magasabb vagy éppen alacsonyabb hangokkal kommunikálnak.

A „bálnák énekét” az ember például csak nagyon érzékeny víz alatti mikrofonokkal tudta felvenni. Ám hiába villogott a kijelző, ugrált a hangmagasság led-során fel s alá a fény, egy vak hangot sem hallottak az egészből... mindaddig, míg a hangrezgéseket át nem transzponálták a mi fülünk számára is fogható tartományokba. Ekkor a mi muzikalitásunk számára rendkívül érdekes, sőt magávalragadó, szinte folyamatos hangsorokat kaptak, melyek fajonként igen jól megkülönböztethetően eltérnek egymástól. Vagyis a bálnák *társas állatok* lévén, szinte megszakítás nélkül „beszélnek”, csak ez a mi rossz fülünk számára fölfoghatatlan!

Mindnyájan hallottunk már a delfinek *bioszonárjairól*, melyek olyan érzékenyek, hogy akár a legapróbb halacskát is észlelik a kibocsátott, majd visszaverődő magasfrekvenciájú *ultrahangok* segítségével, s a legújabb kutatások szerint akár több száz kilométerről is képesek csapattársaikat azonosítani a segítségével.

Sokan tudják, hogy a denevérek is így tájékozódnak, de azt már kevesebben, hogy néha-néha, nagy elvétve azért landol egy-egy ilyen szárnyas gnóm a hosszabb hajú hölgyek kontyában – főleg ha azt fel is tupírozza –, mert egyszerűen eltévedt! A nagy hajkorona, s a közét kitöltő levegő együttesen elnyeli az állatka által kibocsátott hangsugarakat, s így az nem is veheti észre, hogy mi van előtte. Főleg akkor fordul elő efféle, ha szúnyogok, legyek s egyéb rovarok rajzanak nyáridőn. Bőregerünk ugyanis ezekre vadászik.

Nem biológia, csupán érdekesség kedvéért jegyzem meg, hogy ez adta a lopakodó repülőgépek és páncélosok kifejlesztésének ötletét! Azokat is speciális műanyagszálakból és kötőanyagokból álló burokba „csomagolják be”, ami a radarhullámokat elnyeli.

Arról egyébként, hogy a kutyák milyen jól hallják a magas, úgynevezett ultrahangokat, magunk is bármikor meggyőződhetünk. Mégcsak műszer sem kell hozzá, elég egy élesebb hangú furulya, szájharmonika, sőt egyes kutyák „jól reagálnak” a zongora magasabb hangjaira is. Ezek a zeneszerszámok ugyanis jóval magasabb hangokat is adnak azoknál, mint amit mi hallunk. A kutya érzékeli ezeket, melyek gyakran „együtténeklésre” készítetik.

Ősi, a háziásítás során csak véletlenszerűen *látenszen megmaradt* késztetés nyitja meg kutyáink torkát ilyenkor!

Valamennyi farkaskutató leírja, hogy a farka egyik információs lánc, ugyanakkor összetartó kapcsa az *együtt-vonítás*! Egyik – többnyire a *vezér*, az *alfa hím*, vagy a párja, a *domináns nőtény* – rákezd, hogy a többiek sorban csatlakozzanak hozzájuk, legyenek éppen együtt, vagy kóboroljanak szerteszét az általuk birtokolt *vadászterületen*, *territóriumukban*. Rövid idő múltán együtt üvölti, tutúlja a holdat az egész tisztelt társaság. Csak úgy zeng bele az erdő!

Kutyánk is így csatlakozik muzsikálásunkhoz; feltéve, hogy valóban falkakapcsolatban állunk egymással, s abban a hangterjedelemben is megszólalunk, amely az *ösztönös reakciót* kulcsingerként kiváltja belőle. Ennek bizonyossága az is, hogy a fej, a fülek tartása, az előkészítő nyüszögés azt a benyomást kelti bennünk, mintha nehezebbre esne neki, fájna a vonyítás. Volt is egy olyan elmélet annakidején, hogy ilyenkor fájdalomában ad hangot állatunk. Persze akkor még

vajmi keveset tudtunk az *ösztönökről*, a *szociobiológiáról*, no meg a farkasokról egyaránt!

Az ügyes ember ezt a jelenséget kihasználhatja kutyája tanítása során is, mint ahogy azt Jack London híres „Az éneklő kutya” című regényében olyan érzéketlenül leírja. Valamennyi cirkuszi, kocsmai *éneklő kutya-szám* erre az ösztönre épít, ám maga a produkció már *tudatos együttműködés* mind a kutya, mind a gazdája részéről, amit az is tanúsít, hogy a porondon a kutya elhagyja a fent említett mozgássorokat, és flottul „énekel”.

Egyébként a közös hangadás szinte valamennyi falkaállatnál *manifesztálódott* valamiképpen, még akkor is, ha ugyancsak távoli ágakon helyezkednek el az *evolúciós törzsfán* egymástól! Az oroszlanok is együtt üvöltenek, együtt ordítanak a bőgőmajmok, huhognak a csimpánzok, „vihognak” a hiénák és sorolhatnám a végtelenségig. Olyannyira, hogy – bár ezzel a feltevessel nem találkoztam még – érdemes volna megvizsgálni, vajon nem *konvergens*, tehát különböző nem rokon fajoknál azonos feltételek között kialakult jelenséggel találkozunk esetünkben is.

Azt már csak halkán, és némi gonoszkodással jegyzem meg – hiszen a z e m b e r n é l , l e g a l á b b i s t u d o m á n y o s b i z t o n s á g g a l , s z i n t e l e h e t e t l e n a z ö s z t ö n ö s a l a p o k f e l d e r í t é s e ! –, vajon nem falkaösztöneink maradványai munkálnak-e bennünk, ha némi pityizálás után a jókedvű társaságban torkunk kinyílik, és ki vékonyan, ki vastagon, ki hamisan, ki nem, de dalra fakadunk!

Az *optikai jelzések* is több csoportra oszthatók. Ezek közül, talán azért, mert óhatatlanul saját *mimikánk* alapján ítélünk, leginkább az állat *fejének* változásait figyeljük. A fül állása (lóféléken, macskákon, elefántokon, szarvasokon és kutyákon), az ajak és az alsó állkapocs helyzete (medvéken és orrszarvúakon), a bajuszsálak felmeresztése vagy hátraállítása, mozgatása (macskákon, kutyaféléken, fókákon, rágcsálókon), pupillareflexek (főleg macskákon), az orr mozgatása és állása (elefánton, kutyán, fókán), az íny felhúzása, a vicsorgás (emberszabásúakon, kutyákon), a nevetés előképe a csimpánznál, és sorolhatnánk akár a végtelenségig.

Ám az állatok hangulata és szándékai megítélhetők a *mozgásukból* is. Gondoljunk az Arany által megénekelt meghunyászkodó testtartásra, vagy egy erős kankutya *imponáló parádézására* a sétatéren! De jelzés számunkra a mozgás sebessége és lendülete is. Az, hogy milyen kedvvel dolgozik vagy mozog kifutójában a tanítvány, vagy az, hogy miként ér társához, illetve idomítójához.

Az *olfaktorikus jelzések* számunkra, gyenge szaglászú emberek számára jószerével érzékelhetetlenek és érthetetlenek. Egyes kisémlős-tulajdonosok ugyan tévedhetetlenül megmondják pusztán a szagáról, ha állatuk megbetegszik. Magam is emlékszem, boldogult laboratóriumi állatházvezető koromban sosem bönögستم az elhullási statisztikát, s bevallom, a műszerekre sem igen ügyeltem. Tudtam, minden rendben van, ha kényelmesen elterpeszkednek ketrecekben a patkányok, s kellemesen savanykás szilázsszag terjeng a szobákban. Pedig silózott takarmányt sohasem kaptak enni!

Gundi Lindner, talán a világ legsikeresebb emberszabású majom-dadája, szakítva a „steril körülményekkel”, mint a gyerekeket, családi környezetben nevelte fel pártfogoltjait. Mint a nagyon fehér bőrű, vörös hajú nőt általában, őt is rendkívül éles szaglással áldotta – vagy verte? – meg a sors, és sokszor napokkal előre „megszagolta”, ha betegség készült felütni fejét a furcsa, emberekből, csimpánz-, gorilla-, orángbébikből és -kölykökből álló családban. Az élőlények szagának megváltozása – már amennyiben érzékeljük – mindig jelent valamit, amire a gazda oda kell figyeljen, mert könnyen meglehet, hogy valami súlyos bajnak veheti elejét.

Hogy jó orrú emberek mire képesek, hadd említsem a feleségem példáját. Ő – a fent említett típusba tartozva – mindig megszagolta, ha fiunk beteg lett. Hogy szaglása romlott-e a kor előrehaladtával, vagy Peti életkorával, kamaszkodásával, az ivarérés kezdeteivel volt-e összefüggésben, azt nem tudom, de kétségtelen, hogy úgy 11-13 éves kora között megszűnt ez a jelenség.

Az *endogén jelzések* elsősorban az emésztőcsatorna jelei. Ha egy állatra rátör a hasmenés, az nem feltétlenül gyomorrontás még. Éppúgy lehet izgalom, rémület, nagyfokú idegesség, vagy kimerültség következménye, akár a hányás. Ez általános biológiai jelenség, hiszen az embernek is összeszorul a gyomra, gyakran hány, hasmenése van az idegességtől.

A solymászbibliák külön felhívják a figyelmet arra, hogy a jó madarásznak minden reggel meg kell vizsgálnia, szagolnia madara *köpetét* – a szőrből, tollból, csontokból álló emészthetetlen csomót, amelyet minden ragadozómadár visszaöklendez emésztés után.

Hogy a solymászatnál maradjunk, a gémfélék törvényszerűen kiöklendik begyük tartalmát, ha ragadozómadár üldözi őket, aminek ugyanaz a célja, mint a polipok és tintahalak festék kilövellésének: elterelni az üldöző figyelmét!

A ragadozó emlősök széklete viszonylag kevésbé tájékoztat idegállapotukról – bár kíméletlen kényszerrel idomított kutyán magam is tapasztaltam már hirtelen és semmi egyébbel sem indokolható hasmenést –, de a növényevők, s különösképpen az elefántok, majmok „*ideges hasmenés*”-e nagyon is közismert az állatkerti s a cirkuszi világban, de nem ismeretlen ez a jelenség az emberek közt sem.

Voltaképpen az a szerencsénk, hogy a viselkedés is *örökletes alapokra* épül, s a rokon fajok viselkedése – legalábbis főbb vonalaikban – meglehetősen hasonlít egymásra. Az etológiai alapokra építő gazdának, idomítónak sem kell alapvetően új rendszereket kidolgoznia, ha rokon fajokkal dolgozik. Ami például beválik az egyik kutyafajnál, mondjuk a házi kutyánál, az megfelelő testreszabással a farkasnál, sőt a sakálnál is alkalmazható, ha akarjuk. A Miami Tengeri Akváriumban például egy pillanatnyi fejfájást sem okozott, amikor a palackorrú delfinek után egy kardszárnyú delfin, más néven gyilkos bálna került az idomító kezébe.

Az örökletes alapok azonban csak a viselkedés *vázát* adják meg, a viselkedés maga – nem is csekély mértékben – a *környezeti tényezők* függvénye. Mégpedig – ahogy azt David P. Barash „Szociobiológia és viselkedés” című könyvében oly nagyszerűen érzékelteti – annál inkább, minél magasabb rendű a kérdéses

állatfaj idegtevékenysége, vagyis minél *értelmesebb* az állat. Egy örvényféreg alig-alig tanul meg valamit élete során, de még a solymászok legokosabbnak tartott vadászmadara, a szirti sas is csak a kialakult *feltételes reakciók* eredményeképpen szolgálja gazdáját. Az értelmes kutya, a házimacska vagy a delfin öröklött *viselkedésmintáit* már legalább ötven százalékkal módosíthatják a különféle környezeti hatások. Az emberszabású majmok pedig nemcsak alkalmazkodni, de a szó legszorosabb értelmében véve *hazudni* is képesek.

Minél könnyebben alkalmazkodik környezete változásaihoz egy faj, minél több feladat megoldására alkalmas a testfelépítése, annál könnyebben idomítható, de a viselkedése is annál több variációt mutat fel. Vagyis a viselkedés az állati – és emberi – szervezetnek a környezet ingereire az örökletes alap által meghatározott módon adott, ám a tanulás és a tapasztalat által módosított válaszainak összessége. Örökletes része szabja meg az idomításban oly fontos kommunikációs, *megértetési* és *betanítási* módszereket is.

Épp ezért az esetek többségében embertelenségig nyers, erőszakos módszerekkel dolgozik az olyan idomító, aki figyelmen kívül hagyja az állatok *fajspecifikus viselkedését*. Ha nem, úgy csődöt mond minden igyekezete – ez a kedvtelésből tartott állatok gyakorlatlan gazdáinál legtöbbször bekövetkezik.

Hogy egy roppant egyszerű példát mondjak: a kutya számára *fajidegen viselkedés*, ha megverik. Nem is büntetésként, de kellemetlen, fájdalmas környezeti ingerként könyveli el, amiből hamis következtetést vonhat le. Ráadásul a legtöbb fajta – főleg éppen az „erősebb akaratúak”, szakszóval *keményebbek* – meglehetősen érzéketlenek a fizikai fájdalmak iránt, s ugyancsak oda kell sózni ahhoz, hogy egyáltalán reagáljanak az ütésre. A kutyafélék nyakon ragadják s megrázzák, vagy megharapják megbüntetésre való falkatársukat, kölykeiket.

Annak idején éppen egy ilyen eset döbbsített rá arra, hogy milyen fontos is az idomító számára, hogy alaposan ismerje tanítványai viselkedését, s annak törvényszerűségeit.

Juci nevű pointer szukám – mivel kisfiam is gyakran sétáltatta – egyszer csak fejébe vette, hogy ő bizony nem megy többé tisztességgel a bal térdem mellett, hanem előbbre kerül, s csak a farka végével verdesi a lábam. Igen bosszantott különcködése, noha a köztünk lévő *láthatatlan póráz* éppoly szorosan mellettem tartotta, mint előtte.

Ráadásul milyen szilárdan ragaszkodott új szokásához! Hiába szóltam rá, szidtam össze, csaptam mind erősebben széles szügyére, sőt az orrára is egy vékonyka vesszővel, csak időlegesen igazodott a lábam mellé, s amint tehetette, újra előbbre sündörgött.

Napokig kínlódtunk egymással ekképpen, míg egyszer, szégyellem, de elfutott a pulykaméreg. Nyakon ragadtam engedetlen kutyámat, megemeltem és megráztam, mint Krisztus a vargát. Akarom mondani: – úgy, ahogy az anyafarkas a kölykét, vagy a *rangidős* a nála gyengébb *falkatársát* bünteti. A hatás fergeteges volt! Soha többé nem kellett Jucival vesződnöm. Egyszeriben a helyére állt, s

úgy kocogott mellettem akár a legforgalmasabb utcákon is, ahogyan megkívántam tőle.

Azóta tudom, hogy mennyivel eredményesebben és könnyebben végezheti munkáját az az idomár, aki tisztában van az állati és az emberi viselkedés törvényszerűségeivel, nevelje akár szobatisztaságra egyszem macskáját, kutyáját, vagy legyen cirkuszművész, aki több tonnás elefántot tanít a „fején táncolni”, és oroszlánokat ugrat át a tűzkarikákon. Juci, mihelyt „kutyanyelven” szóltam hozzá, egyszeriben felfogta, hogy mit is akarok tőle.

No persze, akármilyen alaposan ismerjük is az általunk idomított állatot, akármilyen módszeresen és eredményesen hasznosítjuk etológiai ismereteinket a vele való kapcsolat kialakításakor, mégis minduntalan érhetnek, s érnek is meglepetések. Egyrészt, mert más *kommunikációs dimenzióban* élve könnyen félreérthetjük egymást, másrészt pedig, mert – mint említettem – minél értelmesebb egy állat, annál bonyolultabb módon, annál változatosabban válaszol a környezet ingereire. Hiába sulykoljuk feltételes reakciókká válásukig az egyes gyakorlatokat, hangulatának, idegállapotának megfelelően megeshet, hogy az állat saját reflexeit is *felülbírálja*. Különösen, ha valamilyen *konfliktushelyzetben* választani kényszerül. A magam részéről – ha nem cirkuszi produkciót, vagy hasonlóan egyértelmű, szinte gépies viselkedést kívánunk – mindig többre becsültem azt az idomított, aki nem nyomja el állatainak *egyéniségét*, s hagyja, hogy ésszerű határokon belül maguk döntsék el, miként oldják meg a feladatukat.

Egyszer svájci barátom kétségbeesetten telefonált, hogy furcsa szokásokat vesz fel Diána nevű kutyája. Kiderült, hogy a már említett, egyébként tökéletesen apportírozó pointer, amely mindig élve hozta el a szárnyazott fácánt, újabban annak fejét szemfogára véve egyetlen óvatos harapással megölte, ha elhozás közben egy másikat is lőtt a gazdája. Megkereste ezt a másodjára lelőttet, elhozta, azután újra megkereste az elsőt.

Barátomat ugyancsak sokat bosszantották német vadásztársai, mondván, nem előírászerűen dolgozik a vizslája! Mert tudnunk kell, hogy a német idomítóiskola megköveteli: a vadászeb szinte gépiesen hajtsa végre feladatait!

Jót mosolyogtam a vadásztársak fontoskodásán, s teljes meggyőződéssel nyugtattam meg a barátom. Mert gondoljuk meg, mi is történhetett ezzel a vizslával!

Bizonyára többször megesett, hogy a másodjára meglőtt vad elmenekült, s csak hosszas és fáradságos keresés után akadt rá, ha egyáltalán megtalálta. Konfliktushelyzetbe került. Ha – mint tanították – gazdájához viszi előbb a szájában levő vadat, elmenekülhet a másik. Ha lerakja, ez menekül el, meg tiltják is az idomítás közben belénevelt viselkedési szabályok! Egyre gyakrabban került ilyen nehéz helyzetbe, s nyilván egyre gyakrabban kereste a vadat hiába!

Talán így lehetne embernyelvre lefordítani kialakult viselkedését: – Azt a fácánt, amelynek átharapom a fejét, biztos, hogy megtalálom, ha visszajövök érte, míg az, amelyre a gazdám puskázott, még elveszhet, ha azzal a szabályos apportírozással. sokat gatyázunk! – Az eredmény pedig Diánát, s nem a fontoskodó vadásztársakat igazolta: mindig mindkét fácán megkerült!

Az pedig biztos – és Diána intelligenciáját bizonyítja –, hogy azért pont a fácán fejét harapta el, mert az apportírozásra való idomítás alatt megtanulta, hogy a fácán testét harapdálni, benyálazni szigorúan tilos egy valamirevaló vadászkutyának!

Gyakran azért is meglephet bennünket egy állat, mert egyszerűen képtelenek vagyunk észlelni, számon tartani minden reakcióját. Secordtól és Backmantól tudjuk, hogy senki és semmi sem észlelhet egy másik lényt, állatot vagy embert úgy, hogy figyelme kiterjedjen személyiségének legapróbb részleteire.

Ez persze nem tragédia. Ha számot vetünk vele, s ennek tudatában foglalkozunk állatainkkal, csak ritkán lehet félreértéseinknek valami végzetes következménye. Elegendő hát *a viselkedés alapformáival* tisztában lennünk ahhoz, hogy megérthessük a variációkat.

Sajnos nem egy természetbúvár is abba a hibába esik, hogy az egész fajra kiterjeszti egy-egy érdekesebb egyedi megfigyelését, holott csak éppen ott és akkor, az adott szituációban viselkedett az észlelt módon az állat!

Jane van Lawick Goodall roppant szemléletesen írja le, miként szerezte meg Mike, egy viszonylag gyengébb, ám kiemelkedően értelmes csimpánzhím saját csapata fölött az uralmat. De óva int attól a következtetéstől, hogy az emberi civilizáció vonzáskörébe került csimpánzok hímei *általában* petróleumoskannákkal csörömpölve igyekeznek magasabb társadalmi rangot kivívni maguknak.

Az állatbarát és az idomító egyaránt különösen óvakodjon egyedi eset alapján való általánosítástól! Az állatok és közöttük kialakuló szoros és bizalmas kapcsolat igen gyakran kivételes teljesítményekre sarkallhatja tanítványaikat. Elsősorban persze a ház körüli kedvenceket, kutyákat és macskákat, de állatkerti és cirkuszban bemutatott állatoknál sem ritkaság az efféle.

Hányszor, de hányszor hallani olyan fajhoz – fajtákhoz – kötött *általánosítás*okat is, hogy a pointer kemény, nem apportíroz, hogy a magyar vizsla fázékony, a foxi ideges, a macska a házhoz ragaszkodik és nem az emberhez – és sorolhatnám a végtelenségig. Pedig rengeteg lágy és nagyszerűen elhozó pointert, jégtáblák közé szemrebbenés nélkül beúszó magyar vizslát, remek idegzetű – bár higanymozgású – foxit, gazdájával rendkívül szoros kapcsolatot tartó macskát láthatunk, ha kicsit is nyitva tartjuk a szemünket! Az általánosítás az idomító számára nemegyszer a kudarc forrása lehet, s veszélyes nagyvadak tanítása közben akár tragédiába is torkollhat.

A papagáj nem ember!

Az idomítás korántsem jelent egységes szemléletet és módszert. Ahhoz, hogy az ember egy állatot céljai szolgálatába állítson, sokféle eljárást és eszközt ve-

het igénybe. Csakhogy egyáltalán nem mindegy, mennyi energiát fektetünk egy állat nevelésébe, s az milyen megbízhatóan látja majd el feladatát az idomítás befejeztével.

Ha versenyre készítek fel egy vizslát, feltétlenül meg kell követelnem tőle, hogy „szabályosan”, az idomítókönyvekben megírt módon *hasaljon*. Vagyis két hátulsó lábát maga alá húzza, ne düljön se jobbra, se balra, mellső lábait maga elé nyújtsa, s arra helyezze a fejét. A vadászat eredményességét egy cseppet sem segíti ez a kutya számára nyakatekert testhelyzet, de valaki egyszer, régen kitalálta, s azóta így követeli meg a versenyszabályzat. A kutya tiltakozik ellene! Van, amelyiket csak kemény erőszakkal lehet ebbe a helyzetbe kényszeríteni, s ha teheti, kitér előle. Csak akkor hasal szabályosan, ha fetételes reflexként kialakítottuk benne, hogy ebbe az erőszakolt pozitúrába vágja magát, amikor meglátja felemelt karunkat, a célra tartott puskát, vagy meghallja a sípot. Hat kutyát meg lehet tanítani normális, – és épp ezért a célnak megfelelőbb, megbízhatóbb, – a kutya természetes fekvő- és pihenőhelyzetét figyelembe vevő hasalásra az alatt az idő alatt, amíg egy közepesen kemény vizslát erre az egyetlen „szabályos” tartásra begyúrunk. Egyáltalán, én cseppet sem vagyok híve semmiféle az állatok lényével ellentétben álló, ám éppen a kutyakiképzésben oly igen gyakori, a hajdani katonai drillre emlékeztető *alakizás*nak. Ennek ma már egyetlen célja van, az idomító hatalmát akarja fitogtatni azzal, hogy milyen *sarkosan* dolgozik a kutya.

A korszerű állattanítás – ha nem cirkuszi produkcióról, vagy ahhoz nagyon hasonló kötött, úgy is mondhatnám, koreografált mozgásról van szó – feleslegesnek tartja a szigorúan megtervezett mozgássorokat. Elvárja az állattól – már ha annak értelme megengedi –, hogy *aktívan cselekedjék*, hogy ne csak idomítója akaratának engedve, de önszántából is eredményességre törjön. A feladat megoldása önmagában is jutalom értékű legyen számára.

És ezzel el is érkeztünk a hajdani klasszikus, és a mai viselkedéskutatás eredményein alapuló állatnevelés egyik alapvető szemléletbeli különbségéhez. Az előbbi fiktív, az ember saját énjéből fakadóan feltételezett tulajdonságokkal ruházta fel az állatokat, s aszerint is bánt velük, az utóbbi egzakt ismeretek és kísérleti eredmények birtokában igyekszik módszereit az állat pszichikumához, viselkedéséhez igazítani, és messzemenően hasznosítani annak a természetes késztetéseit. Ez utóbbi módszer azonban sokkal szélesebb körű és sokkal mélyebb ismereteket igényel. Alapkövetelménye, hogy saját ösztöneinkkel, indulatainkkal és az állatok iránt érzett késztetéseinkkel, érzelmeinkkel is tisztában legyünk.

Ezért foglalkozunk – kell foglalkoznunk – most, az idomítás, az állatnevelés szempontjából különösen fontos *etológiai ismeretek* elé iktatott fejezetben az idomító és egyáltalán az ember, valamint a vele szoros kapcsolatban élő állatok „*lelki*” kapcsolatával.

Tudom, az előző mondatot olvasva sokan meghökkennek majd. Többen önmagukat látják igazolva, hiszen szerintük házi kedvenceik – legyenek kutyák, macskák, vagy aranyhörcsögök – szinte emberi értelemmel bírnak. Köztük és köztünk csupán annyi különbség van – mondják –, hogy az állatok nem tudnak beszélni. Ezzel szemben az úgynevezett dialektikus materialista természetszemlélet azt tanította egészen a legutóbbi időig, hogy áthidalhatatlan szakadék tátong a merőben ösztöneiknek engedelmeskedő állatok és a bonyolult társadalmi szabályozók hatására tudatosan tevékenykedő emberek között.

Ma már tudjuk, hogy korántsem áthidalhatatlan ez a szakadék! Az állati szervezet is több, sokkal több élő masinériánál, biológiai funkcióinak összességénél! Az embert sem tekinthetnénk egyébnek egy rendkívül bonyolult biológiai gépezetnél, ha ezzel a megállapítással vitába szállanánk.

Annak idején, amikor a tatai fácántelegen hivatásos vadászként szolgáltam, volt egy aranyos, öreg telep-instruktorunk, aki úgy hetente kétszer utazott le hozzánk Budapestről. A légynek sem ártó, galambepéjű ember volt. Csupán egyetlenegyszer láttam sodrából kijönni, úgy istenigazában. András nevű, minden lében kanál, mihaszna és pákosztos magyarvizslám épp egy jókora sonkadarabot „szocializált” magának egyik gyakornokunk iszákjából, amikor az tetten érte, s vaskos káromkodások közepette jó alaposan fenékbe rúgta a tolvajt. Az öregúr csak a végkifejletet látta, s éktelen dühvel, kipirultan, remegő hangon támadt a fiúra: – Ne bántsd azt a kutyát! Az is ember, te állat!

Ha jól meggondoljuk, mélységesen mélyről, ösztönei legmélyéről fakadt Tibor bátyánk emberiesítő felháborodása. Abból, amit Derszu Uzala, a gold

vadász így fogalmazott meg a híres Ázsiakutató Arszenyev kapitánynak: – Ezek mind egyformán emberek... csak az ingük más! A becsapáshoz értenek, a haraghoz értenek, mindent értenek! Emberek, no...!

Éppen kutyakísérletekből derült ki, hogy – az embert is beleértve – minden állati lény hajlamos saját magával *egy fajba tartozónak* tekinteni a vele szoros közösségben élő *más fajúakat*.

Erős akaratú, kemény kutyák az emberi családon belül is *falkavezérségre* töreknek. Ha sikerül nekik, úgy is „büntetik” gazdáikat, mint a kutyákat. Tehát nem az embert, a gazdáját, hanem egy másik, *nála gyengébb kutyát* harap meg, ha sétálni akar, és az nem engedelmeskedik neki, nem viszi le azonnal. Nem is gazdasszonyára morog, ha az nem tölti meg idejében a tálját! Ismertem olyan ebet, egy nagyszerű német juhászkutyát, amelyet el kellett ajándékozni, mert tutyimutyi gazdája képtelen volt saját uralmát, *dominanciáját* megteremteni. Ez a sziklakemény jószág ugyancsak kordában tartotta falkáját, vagyis a gazda családját. Új gazdájának egy teljes hónapjába került, amíg Wolfot naponkénti erőpróbák hosszú során át meggyőzte arról, ki az úr a háznál, de megérte. Heted-hét határban senkinek nem volt jobb, odaadóbb, hűségesebb kutyája, mint neki. És ez csak egyetlen példa az általam ismert sokezer közül!

A *fajtársfelismerés* az egyedi fennmaradás igen fontos eleme az állatvilágban. A csoportosan járó állatok fajtársaik ellen is megvédelmezik ugyan területüket és zsákmányukat, ám egyetlen, falkájából kiszakadt állat sem találhatna új közösségre, nyomorultul elpusztulna e képességek nélkül. És menthetetlenül tönkremenne valamennyi *társas állatfaj*, ha egyedei csak a csoporton belül párosodhatnának. Tönkretenné őket a *rokontenyéztéses leromlás*.

Ám a fejlődés folyamán a *fajfelismerés* – *hasonulássá* vált, kiterjedt más fajok felé, s nemegyszer ugyancsak furcsa helyzeteket is teremt. Magasabb rendű állatfajok *fajidegen* kölyköket nevelnek, mint kakukkfiókát az énekesmadarak, annak ellenére, hogy pontosan megkülönböztetik a saját és az idegen fiókát. Ám éppen a *hasonulási késztetés* révén válik lehetővé, hogy az idegen fióka többé-kevésbé idegen viselkedése is *kulcsingerként* szerepelhessen s az *ösztönös ivadékgondozást* kíváltsa belőlük.

Még a legnagyobb természettudósokkal is előfordul: azon kapják magukat, hogy *emberi lényként* kezelik – ha csak pillanatokra is – kedvenceiket. Minél

közelebb áll egy-egy állat környezethez való viszonya a mienkhez, annál *emberibbnek* is tartjuk viselkedését. Az emberek nagy része szubjektív, érzelmi kapcsolatokat keres állataival – szereti őket! Saját érzelmi élményeit is azokra vetíti, önmagára jellemző szándékokat, reakciókat tulajdonít nekik. Ez az *érzelmi élményátvitel* gyakran kényszerítő erejű, és legerősebben az egyszerűbb, tanulatlan, vagy nagyon magányos embereknél jelentkezik.

A kölyökállatok látványa, egy kiscica, vagy kiskutya bájos esetlensége kísértetiesen hasonló gyengédséget vált ki a jólelkű emberből, mint egy csecsemő. Látványuk, viselkedésük az esetek többségében mobilizálja is gondoskodó, babusgató, ivadékgondozó ösztöneinket.

Ez természetes, és ugyancsak smirgylilelkű ember az, aki szégyelli. Annál is inkább, mert ez valóban ösztönös viselkedéselemünk.

A *kisdedség* egyszerűen ellenállhatatlan, nem véletlenül használják oly nagy előszeretettel az üzleti élet és a reklám cápái – elnézést a cáptól – minden olyan esetben, amikor a nagyközönségre akarnak rászógni valamit!

Baj ebből azonban csak akkor fakadhat, ha értelmünk ellenőrzése nélkül engedjük szabadjára ösztöneinket, s valódi csecsemőnek tekintjük az állatkölyköket. Mert ilyen esetben a magányos emberekből az állattal való beszélgetés, a testápoló viselkedés – simogatás – olyan *pótcselekedetsort* indukálhat, ami a valódi emberi kapcsolatoktól való teljes elidegenedésig vezethet. S általában az ilyen emberek dőlnek be a sémával operáló reklámoknak is, és vesznek meg feleslegesen szinte minden olyan holmit, amit így hirdetnek, .

A papagáj, a kutya, a macska, egyáltalán az állat és az ember viselkedése közé nem lehet, és nem is szabad azonosságjelet tenni. Ám a velük való foglalkozás, sőt együttélés során végig figyelembe kell vegyük, hogy viselkedésünk egyes elemei embrionális formában az állatokban is megtalálhatók, noha sohasem azonosak a miénkkel. Az állat, főleg a *falkaközösségben* élő állat is lehet bizonyos értelemben féltékeny, mohó, érezhet örömet, lehet kedvetlen vagy rossz hangulatú. Sőt bizonyos fokú *elvonatkoztatásra* is képes!

Ezek a *szubjektív folyamatok* végső soron élettani eredetűek az állatoknál és az embereknél egyaránt. Sajnos még nem ismerjük sem az *ösztön*, sem az *értelem alapelemeit* annyira, hogy teljes mértékben feltérképezve minden elemét használhassuk az állatok tanítása során is. Szerencsére erre nincs is szükségünk! Elég annak tekintenünk tanítványainkat, amik. És úgy is kell velük bánnunk! Oroszlán módjára az oroszlánnal, kutyaként a kutyával, vagyis úgy, ahogy azt az állatok elvárják tőlünk. Kerüljük a *felesleges emberiesítést*, saját érzelmeink és gondolataink kivetítését. Igyekezzünk elfogulatlanul, tárgyilagosan közeledni hozzájuk. Ne őket hasonlítsuk magunkhoz, hanem mi igyekezzünk úgy kezelni őket, mintha náluk erősebb faj-, illetve falkatársaik volnánk. Állítsuk természetes ösztöneiket, viselkedési sajátosságait céljaink szolgálatába.

Ez persze nem mindig könnyű. Egyrészt lehetetlen teljes mértékben megismerni egy tőlünk viszonylag távol álló, gyakran más *kommunikációs közegben* élő, a világot más érzékszervein át észlelő élőlény viselkedését, másrészt saját ösztöneinkkel, *belénk nevelt előítéleteinkkel* is alaposan meg kell küzdenünk.

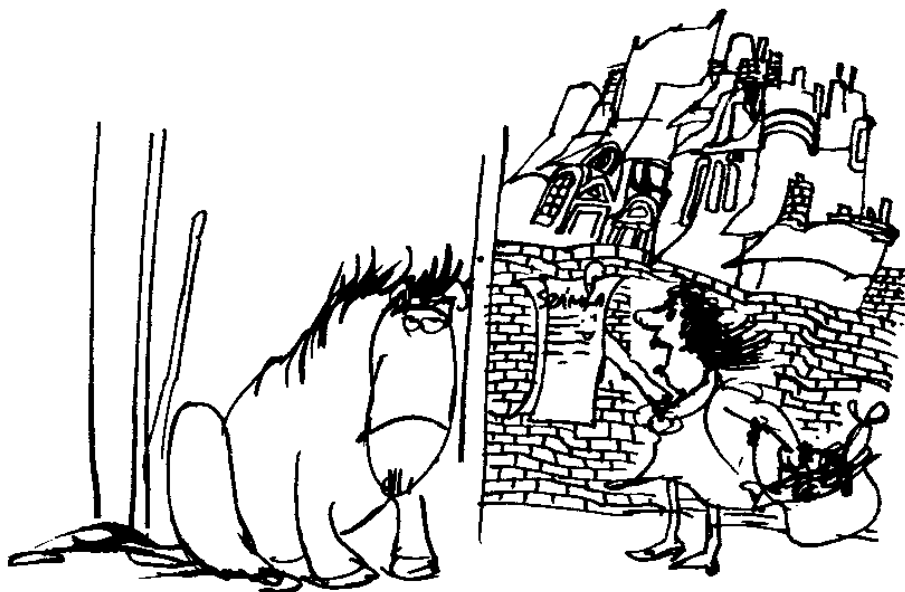
Vagy húsz esztendeje szemtanúja voltam a baseli állatkertben, amikor az ápoló vaslapáttal jó alaposan végigdöndített egy rakoncátlankodó elefánttéhén oldalán. Ösztönösen felháborodtam „kegyetlenkedésén”, s csak amikor már lecsillapodtam, jutott eszembe, hogy ez az ütés csupán simogató figyelmeztetés az elefánt szemében. Fajtársától sokkal, de sokkal nagyobbbat kapott volna!

Az ápoló nem „egy fajtárs a sok közül”! Vezérnek kell lennie az elefántcsordában, ha nem akarja naponta kockára tenni az életét!

Reflexek és reakciók

„Da’ kluge Hansl”, vagyis magyarul okos János derék bécsi lovacska volt, „aki” azért kapott megkülönböztető jelzőt, mert „matematikai képességeivel” bámulatba ejtette az egész világot. Ő volt az első számoló csodaállat, s a nyomdokain járva jelentkeztek sorra a többiek, amelyek nemcsak osztottak, szoroztak, négyzetre emeltek és gyököt vontak, de egyesek közülük még azt is „megmondták”, hogy milyen idő várható másnap. Sőt véleményük volt a napi politikáról!

A kutya kiugatta a számokat, a ló – mert főleg e két állatfaj szerepelt – kidobolta patájával egy fatáblán. Számok helyettesítették a betűket is. Az A egy ugatás, vagy dobbantás volt, a B kettő, a C három, és így tovább, végig az ábécén.

Persze kezdettől fogva akadtak kételkedők is. Kóklerség az egész! – mondták. – Az idomító nyilván észrevétlenül jelt ad állatainak, hogy mikor tartsanak szünetet a számolásban, vagy mikor hagyjanak fel vele, hiszen egészen nyilvánvaló, hogy az állatoknak ilyen feladatok megoldásához nemcsak érteniük kellene az emberi beszédet, de a számok nyelvére is le kellene fordítaniuk.

És komoly, tudományos bizottságok kezdték vizsgálni a csodaállatok teljesítményét!

Csakhogy a legtamáskodóbb, legelfogultabb bizottság sem vett észre semmit! S mi több, igen sok idomító maga is mélységesen meg volt győződve róla, hogy valóban egy számoló, beszélő állatszteni került a kezébe. Akár eskü alatt vallotta, hogy ő bizony semmiféle jelzést nem ad tanítványának. Tessék kipróbálni, vezesse más a bemutatót ő, ha úgy kívánják, akár ki is megy a szobából!

És valóban! Az állatok egy része ugyan csődött mondott, más része azonban hibátlanul dolgozott tovább.

Végül egy úgynevezett *kettős vak kísérlet* vezetett a rejtély megoldásához. A kérdezőt egy átlátszatlan spanyolfal választotta el a vizsgált csodalénytől, s a tudós bizottság egy, csak az ő oldaluk felől átlátszó üvegfal mögül hallgatta a vizsgáztatást. A kísérletet úgy építették fel, hogy a kérdező vagy maga sem tudhatta a kérdés megoldását, vagy nem ismerte, miféle módon jelez, válaszol a kért állat. Ilyen kísérleti körülmények között egyetlen állat sem tudta megoldani feladatait! Vagyis kiderült, hogy a helyes válasz és a kérdező személye összefügg egymással.

Ettől kezdve azt vizsgálták, mi is lehet ez a kapcsolat. Még *telepátiára* is gyanakodtak, de kiderült, hogy semmi titokzatosság sincs a dologban. Az ember önkéntelenül is biccent egyet, megrándul a karja, megrebben a szeme, összehúzódik, vagy éppen kitágul a pupillája, ha jól felelnek kérdéseire. Nincs pedagógus, aki ezt magán ne ellenőrizhetné! Önkéntelenül is rábólint tanítványa helyes feleletére.

Az is kiderült, hogy az állatok remek megfigyelők, s még az *olfaktorikus orientációjú* – szagok alapján tájékozódó –, tehát látására aránylag kevésbé hagyatkozó kutya is képes észrevenni az emberi szemhéj 0,2 mm-es (20 mikronos!) megrezdülését. Vagyis egy-egy átlagosnál nyilván jobb megfigyelőképességű csodaállat ebből a parányi rebbenésből is képes volt megállapítani, mikor oldotta meg helyesen a feladatát. Az pedig egyenesen az állatok, pontosabban szólva egyes, kiemelkedő képességű állatok hihetetlen *kombinációs*, sőt bizonyos fokú *absztrakciós* – elvonatkoztató – *képességét* bizonyította, hogy akadtak olyanok is, amelyek mások vezetése, vagy akár csak jelenléte mellett is hibátlanul oldották meg feladatukat. Hiszen *transzponálni* kellett a jeleket, át kellett értelmezniük őket, ami könnyű az embernek, de nem egy lónak, vagy egy szárnak! Mert egyáltalán nem biztos, hogy ugyanúgy reb bent az ellenőr szeme, mint az idomítóé. Lehet, hogy a fejével biccentett akkor, amikor a domptör keze megrándult, vagy éppen fordítva!

A jelenség magyarázata már a *feltételes reakciók* világába kalauzol bennünket. Az idomító egyszer, *jutalmazással* vagy *büntetéssel*, de valamiképpen elérte, hogy egy

adott jelre ugasson, vagy doboljon állata, s megjutalmazta, ha *jó választ* adott kérdésére, vagyis kiépített egy feltételes reakciót. Csakhogy az állat észrevette, hogy a jutalmazást megelőzi a gyakorlatot helybenhagyó rándulás, vagy rezdülés, s azt *össze is kapcsolta* a már kiépített reakcióval.

Klasszikus példák erre Pavlov kísérletei, amelyek megpróbáltak magyarázatot adni az efféle jelenségekre is! Az már nem a kutató hibája, hogy protokollistára került, s a sztálini természettudomány az ő tanait is abszolutizálta. Pavlov minden eddigi kutatónál aggályosabban ügyelt arra, hogy kísérleteiből minden *szubjektív mozzanatot* kizárjon.

Hang- és hőszigetelt, mesterségesen megvilágított, rezgésmentes kamrákba kötözte be kísérleti kutyáit – mert kutyákkal dolgozott a legszívesebben –, s azokat egy olyan lencserendszeren keresztül figyelték a kutatók, amelyen át őket semmiképpen sem vehették észre a kutyák. Ez az *ingerszegény környezet* is zavaróan hatott, s nem egy kutya mély *álomba menekült* még jóval a kísérletek kezdete előtt, de Pavlov törhetetlen elszántsággal folytatta kutatásait.

Maguk a kísérletek közismertek. Az állatok nyálelválasztását figyelte, szervezetükbe igen finom sebészeti technikával beültetett csövecskék segítségével, s azt vizsgálta, mi történik különböző *környezeti ingerek* hatására. Első megfigyelései közé tartozott, hogy éhes kutyában pusztán az étel megpillantására is megindul a nyálelválasztás, sőt, ha a nyelőcsövet elválasztják a gyomortól, az evés hatására akkor is működni kezdenek és emésztőnedvet választanak el a gyomormirigyek. Pavlov ezt a jelenséget *feltétlen reflexnek* nevezte.

Később azt vizsgálta, mi történik, ha az állatot a *feltétlen inger*t kissé megelőzően egy másik, eddig *közömbös inger* is éri, teszem azt, megszólal egy csengő, vagy kigyullad egy lámpa.

Kiderült, hogy a kísérleti állat összekapcsolja a két ingert, a közömbös *aktíválódik*, és később annak hatására is *kiváltódik* a korábban csupán a feltétlen inger által előidézett reakció. Ezt *feltételes reflexnek* nevezte, e névvel érzékeltetve, hogy csak bizonyos körülmények hatására jöhet létre. Mi ugyanennek a folyamatnak az *előfázisát* értelmesebb állatoknál sokkal inkább tanulásnak tekintjük, noha nem vonjuk kétségbe, hogy megfelelő súlykolással igenis még az embernél is mechanikussá, feltételes reflexszé válnak.

Pavlov zsenialitását korántsem a két inger, és a neki tulajdonított, mégsem általa, de Sherrington által felfedezett *reflex* jelentőségének pontosítása bizonyítja csupán. Sokkal inkább az, ahogy a kezdet kezdetétől az evolúciós elmélet keretei közé építette az idegélettant, a *neurofiziológiát* s a viselkedéskutatást forradalmasító új felfedezését. Mert azt is ő állapította meg, hogy mind az *egyed*-, mind pedig a *törzsfelföldésben* a feltételes reflexeknek döntő jelentőségük van. Az állatok ezek segítségével alkalmazkodnak folytonosan változó környezetükhöz. Az átöröklött, vagyis a feltétlen reflexek csak akkor tennék lehetővé fennmaradásukat, ha környezetük nem változna. A feltételes reflexek azáltal, hogy módosíthatják az öröklött adottságokat, finomítják, *plasztikusabbá* teszik az állatnak a *környezethez való alkalmazkodását*. A nagyagy folyamatosan *analizálja és szintetizálja* – elemzi és összegzi – az érzékszerveken át hozzá bejutó ingereket, s ennek megfelelően viselkedik egy-egy meghatározott helyzetben az állat. Ezt a fo-

lyamatot *elementáris – kényszerítő erejű, tárgyiasult – gondolkodásnak* nevezte Pavlov, aki tehát kezdettől fogva az *állatok gondolkodásáról* beszélt. Vagyis korántsem tartozik a „nagy szovjet természettudósok” azon vonulatába, akik megmérettek és könnyűnek találtattak az idők folyamán.

És máris helyben vagyunk!

Pavlov az állati gondolkodás – fogalmazzunk talán pontosabban: az állati *magasabb rendű idegtevékenység – elemi egységének* tekintette az általa felfedezett, és a Sheringtoni kategóriát két, sőt három részre választó *feltételes reflexeket* és *reflexláncokat*. Nem tégláknak, amelyekből, hanem alapnak, amelyre felépül a ház.

És ez a lényeges különbség!

Követőinek egy része a reflexelmélet fényében *mechanikusnak* vélte az állatok viselkedését, más része pedig elsősorban ideológiai és politikai okokból sikasztotta el mindazt, amit Pavlov a feltételes és feltétlen reflexeken *felül* arról megállapított. Akár így, akár úgy, mindkét irányzatnak az volt a célja, hogy minél mélyebb szakadékot húzzon az emberi és az állati magasabb rendű idegtevékenység közé.

Természetesen nem vonjuk kétségbe az egyszerű reflexek, a belőlük felépülő reflexsorok jelentőségét, hiszen a viselkedés – az emberit is beleértve – ezen alapul. Ám a törzsfejlődés folyamán mind összetettebbé válik az ösztöntevékenység – vagyis az, amit feltétlen reflexnek tekintett Pavlov –, mind bonyolultabb és bonyolultabb *viselkedési sémák* jelentkeznek, s ezek már nem minden esetben fedik az egyszerű reflexek fogalmát.

– „Vegyük például állandó kísérőnket, a kutyát – mondta egyszer, híres szerdai kollokviumainak egyikén Pavlov. – A hasonlóság megdöbbenítő! Vegyük sorra a kutya szervrendszereit, vizsgálják meg egész tevékenységét, pontosan ugyanaz, mint a miénk. Mi egyszerűen *okosabbak* vagyunk nála, ha ő nem is éppen ostoba. Hogyan lehet hát arról beszélni, hogy valami megdöbbenítő, lényeges különbség volna közöttünk?”

A német vadászkutya-iskola a sebzett és elveszett nagyvad megkeresésére háromféle módon jelző kutyákat használ. Ezek egyike az úgynevezett Bringselverweiser – talán *tárggyal jelzőnek* lehetne magyarra lefordítani. Ennek nyakán egy bőrdarabka lóg, amelyet szájába kap, ha a dermedten fekvő szarvast, őzet vagy disznót megtalálta, s úgy siet vissza a vadászhoz. Csakhogy a kivételesen okos kutyák egy idő múltán rájönnek arra, hogy minek strapálják magukat, hiszen lótnak-futnak a vadászaton enélkül is éppen eleget. Nagy garra elindulnak a csapán, de csak addig loholnak, míg kikerülnek a gazda szemsugarából. Ott lefekszenek egy bokor mögé, jól kipihenik magukat, majd szájukba kapják a jelző tárgyat, s úgy viselkednek, mintha csakugyan megtalálták volna már a zsákmányt. Aztán a gazda előtt baktatnak végig a vérnyomon, s vagy megtalálják a vadat, vagy sem. Egyszóval *hazudnak*, lazsálnak! Hogy lehet ezt pusztán a reflexelmélet alapján megmagyarázni?

Természetesen kialakulnak reflexek az idomítás folyamán. Még azt is megkockáztatom, hogy minden mechanikusan besulykolt gyakorlat feltételes reflexszé válik egy időre, de biztos állítom, hogy jóval előbb válik *reakcióvá*.

Hibátlanul végre tudja hajtani gyakorlatát a legtöbb ragadozó emlős, és a növényevők közül is az értelmesebbje, jóval azelőtt, mielőtt az reflexszé válna.

Az idomítónak tudnia kell, hogy a feltételes reakció kialakítása lehetetlen, ha a feltétlen inger megelőzi azt. Ha – Pavlov kísérleténél maradva – előbb megettük a kutyát, s csak aztán csengetünk, akár évekig is ismételtethetjük a gyakorlatot, mégsem kapcsolja össze az állat. Nagyjából ugyanez a helyzet, ha időeltolódás van a feltételes és a feltétlen ingerek között. Ha például az éhes kutyát nem a csengőszóval egyszerre kezdjük etetni, hanem egy kicsit előbb.

Tudni kell, hogy a feltételes reflex, ahogy felépül, úgy *ki is oltható*. Ha a csengőszóra már nyálzó kutyát becsapjuk, ha többször nem adunk neki enni a hang után, egy idő múltán elmarad a nyálzás.

Voltaképpen ez a folyamat játszódik le akkor is, ha *folytonosan parancsolgatunk* állatainknak. Az állat annyira megszokja idomítójának állandó papolását, hogy kialszik a parancsszó ingerhatása. Vadászkutyavizsgákon nemegyszer találkoztam már effélével. Hiába figyelmeztettük a vizslát vizsgáztató vadászt, hogy ne beszélje agyon a kutyáját, egyszerűen nem tudta feladni ezt a rossz szokást. Egy vagy két év múlva – ha találkoztunk – szinte biztos, hogy beigazolvál láthattuk jóslatunkat: „megsüketült” a vizsla, képletesen szólva.

A kiadott parancs legyen mindig *rövid és határozott*. Elég egy pisszentés is ahhoz, hogy egy egész reakcióláncolatot indítson el a kutyában, de más állatban is. Az egyik viselkedési elem a másik *kiváltó ingereként* szerepelhet, a másik a harmadikéként és így tovább. Vagyis utasításunk valóban *inger* legyen, ne pedig „agitáció”. Csak így érhetünk el maximális hatást. Ne legyen hosszabb a Pavlov alkalmazta rövid csengőszónál vagy lámpavillanásnál. Bőven elég ennyi is, ha van mihez kapcsolnia a tanítványnak.

Eddigi fejtegetéseimben gyakran használtam a *reflex* kifejezést. Reflexen, legyen az akár feltétlen, akár feltételes, akarattunktól függetlenül lejátszódó külső vagy belső inger hatására – az idegrendszer közvetítésével – kiváltódó cselekedetet, vagy cselekedetsort értünk. Reflex, amikor elkapjuk kezünket egy forró fazék fülétől, illetve elkapjuk akkor is, ha csak azt hisszük, hogy forró a fazék. Feltételes reflex hatására kapjuk össze lábunkat mi férfiak, ha az ölünkbe ejtünk valamit, s tárták szét valaha a nők, amikor még zömében szoknyát viseltek...!

Pavlov ugyan feltételes reflexnek nevezte el a tanult viselkedés általa felfedezett elemi tevékenységét, ám tudva tudta, hogy tisztán reflexes, semmiféle tudati, akarat befolyásoltság alatt sem álló cselekedet csak az alacsonyabb rendű állatok viselkedésében figyelhető meg könnyedén, annak ellenére, hogy a legfejlettebb központi idegrendszerű élőlény, az ember esetében is előfordul, sőt igen gyakori.

Egy örvényféreg tanulása egyes-egyedül a feltételes reflexekkel megmagyarázható. Még egy halé, vagy hüllőé is többnyire, de a madarak egy része – különösképpen a varjúfélék – már tud *választani*, sőt *absztrahálni*, elvonatkoztatni is. Ez pedig éppúgy értelmezhetetlen a feltételes reflexek alapján, mint ahogy a tárggyal jelző vadászkutyák viselkedése, vagy Kokó, a világhírű beszélő gorilla hazudozása.

Pavlovnak magának eszébe se jutott olyan éles határt vonni a reflexek és az akaratlagos, vagy akár tudatos cselekedetek közé, mint követői egy részének. A *magasabb rendű idegtevékenységet* kutatta, tudta, hogy a gondolkodás sem pattanhatott elő teljes fegyverzetében az emberi agyból, ahogy Pallasz Athéné előpatant Zeusz fájós fejéből. Kezdeti csírájának, *előképének* már az állatvilágban is meg kellett lennie. Éppen Pavlov szellemében beszélünk ma inkább *feltétlen és feltételes reakciókról* – az ingerekre adott válaszokról –, mert ez a fogalom nem zárja ki eleve az alacsonyabb vagy magasabb fokú döntési, *választási készséget*, sem az *akaratlagosságot*.

Ha tehát egy idomító azt mondja: „csak a pavlovi feltételes *reflexek* alapján dolgozik“, úgy vagy hazudik, vagy téved. Ám ha sajátos körülmények között és sajátos feladatok szolgálatába állított feltételes reakciók kialakításának tekinti munkáját, akkor valóban ismeri a korszerű idomítás elméletét is.

A *tanulásnak* sok útja, módja van. Ám az ezúton szerzett ismeretek, bár öröklött hajlamon alapulnak, az egyedi élet folyamán alakulnak ki és nem öröklődnek. Hatásuk roppant változékony és többé, vagy kevésbé könnyen felidézhető.

Jellemző sajátosság – s erre már maga Pavlov is felhívta a figyelmet –, hogy ha *tanulás* közben olyan *erős inger* lép fel, ami elvonja az állat figyelmét a leckéről, akkor sokkal nehezebb a tudás megszerzése, illetve a megtanult reakció kiváltása is. Ezért mindig a lehető legnyugodtabb környezetben kezdünk el dolgozni állatainkkal, s fokozatosan, ahogy kiépülnek a reakciók, úgy szoktasuk őket a környezet *zavaró hatásaihoz*. Egy cirkuszban például ilyen zavaró hatás a muzsika, a reflektorfény, a közönség, az állandó utazás, a néha szinte hetenként változó manézs.

Annak idején, süvölvény koromban mint solymász részt vettem egy kiállítási bemutatón. Eleinte mosolyogtam Lelovich Györgyön, aki folyton-folyvást az emberek közé hurcolta karon ülő madarait, csúfolódtunk rajta, hogy „népszerűsíti” a solymászatot, s csak jóval később értettem meg, hogy valójában az *emberekhez szoktatta* azokat. Azóta sok állatprodukciót láttam, sőt csináltam végig és rájöttem, hogy amíg Lelovich madarai többnyire úgy dolgoztak, mintha káposztafejek ülnének a lelátón, a legtöbb solymászé vagy csődött mondott, vagy világgá ment rémületében, ha nem szoktak eleve a tömeghez.

És ez alól nincs kivétel!

Egyetlen bemutatón, versenyen szereplő állattól sem várhatunk hibátlan teljesítményt mindaddig, amíg tökéletesen *közömbössé* nem neveltük őket a *zavaró körülményekkel* szemben. Még akkor sem, ha valóban reflexekké, akaratuktól teljesen függetlenné sulykoltuk bennük a gyakorlatokat. Ezek a *zavaró ingerek* olyan erősek is lehetnek, hogy már egyszeri, vagy néhányszor ismétlődő jelentkezésük *gátlásokat* ébreszthet, és akkor végérvényesen is megakadályozhatják a tanult viselkedés érvényesülését.

Példaként érdemes összehasonlítanunk a hazai kutyakiállítók gyakorlatát az angolokéval, a németekével és mindenek előtt az észak-amerikaiakéval!

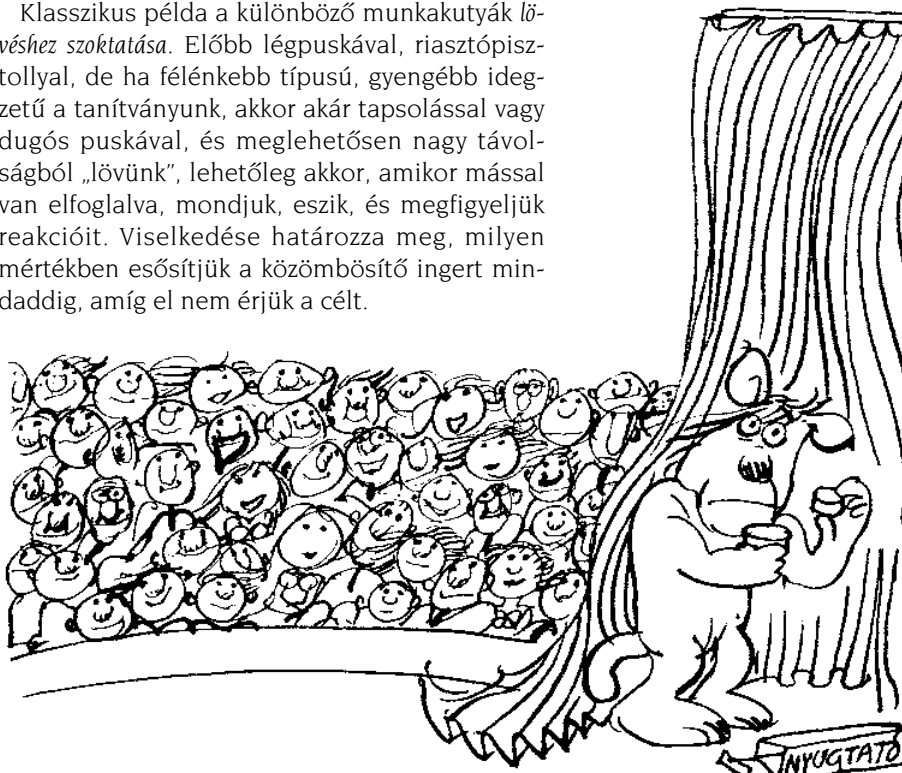
Ott a *ringdressúra* a kiállítás, a látványosság, a „show” szerves része, s amelyik kutya, illetve felvezetője képtelen megfelelni az eleve kiírt feltételeknek, az önmagát zárja ki a versenyből. Idehaza az ebek nagyrészét mint holmi féksúlyt,

ballasztot vonszolják *felvezetőik* a megfeszített pórázon, miközben csak arra ügyelnek, hogy a fejét felhúzzák!

Hogy az állat *lényét* – kiképzőiskolákban manapság oly divatos németből fordított kifejezéssel „*vézenét*” – a maga valóságában megítélhessük, természetesen egyik eljárás sem alkalmas, tehát mit sem segít a tenyésztés során, de ha a kiállításokat annak tekintjük, amik, vagyis látványosságnak, jövedelemszerző sokadalomnak, akkor nem vitás, hogy melyik módszer az eredményesebb. Tenyésztői szempontokból – hogy gonoszkodjam –, ha értéktelen, 0 az idegen, úgy 00 a hazai gyakorlat. Mégsem elég kicipelni a kiállításra szerencsétlen állatunkat. Fel is kell készíteni arra, mi vár rá!

A *megszokás* tulajdonképpen az egyik legegyszerűbb, ám az idomítás, nevelés, tanítás sajátos szempontjait figyelembe véve az egyik legjelentősebb folyamat. Következtében valamely eredetileg heves reakciókat kiváltó inger hatása fokozatosan csökken, és mind kevésbé irányítja az állat viselkedését. Pszichológiai célja a *jelentéktelen ingerek hatásának kiszűrése* olymódon, hogy a jelentősek iránti *reakciókészség* változatlan maradjon. A profi idomító legtöbbször tapasztalatból tudja, hogy egyes állatfajok milyen zavaró ingerekre miként reagálnak, s ezt messzemenően figyelembe is veszi az egyed szoktatásakor. Nem várja meg, amíg spontán jelentkezik a zavaró hatás, maga idézi azt fel, méghozzá a lehető legenyhébb formában, s fokozatosan erősíti, ahogy csökken tanítványának reakciója, míg a dilettáns, az önjelölt mindezt pontosan fordítva csinálja!

Klasszikus példa a különböző munkakutyák *lövéshez szoktatása*. Előbb légpuskával, riasztópisztollyal, de ha félénkebb típusú, gyengébb idegzetű a tanítványunk, akkor akár tapsolással vagy dugós puskával, és meglehetősen nagy távolságból „lövünk”, lehetőleg akkor, amikor mással van elfoglalva, mondjuk, eszik, és megfigyeljük reakcióit. Viselkedése határozza meg, milyen mértékben erősítjük a közömbösítő ingert mindaddig, amíg el nem érjük a célt.

A jól idomított kutyának akár ágyút is sütogethetünk a füle mellett, rá se heherít!

Ugyanezzel a módszerrel neveli lovát a csikós is arra, hogy nyugodtan fekszen a földön akkor is, amikor a füle közelében durrog a karikás. Kevesen gondolják, hogy milyen nagy jelentősége volt ennek a gyakorlatnak a régi időkben, amikor a lovasság volt a hadsereg fő ütőereje. Lövéstől félő lovakkal nem lehetett volna csatát vívni, ezért hozzá kellett azokat szoktatni a csata zajához. Sőt, főleg a gerillaharcokban, eleven golyófogóként használták a lovaikat a katonák. Indiánfilmekben gyakran látni effélét, de a magyar pásztorember is jól ismerte ezt a fogást, aminek nyilvánvalóan nem egy betyár vagy pandúr köszönhetette életét annak idején.

Ugyancsak szoktatással, edzéssel nevelik *ütés- és rúgásállóvá az őrző-védő kutyákat*! Ha fokozatosan szokják meg az efféle támadást, akkor egy fikarcnyit sem törődnek vele. Meghökkenő látvány a lesújtó bottal szembeugró óriás schnauzer, boxer, vagy német juhászeb. Megszokta, hogy ne féljen tőle, s megszokta elviselni a bot, vagy a rúgás okozta fájdalmakat is.

A lelkes önjelölteknél a szoktatás egészen extrém módszereivel, formáival is találkozhatunk. Ismerem olyan „vadászt”, aki a margitszigeti koronglövő pálya kerítéséhez kötötte ki vizsláját, hogy szokja meg a puskadurrogást.

Aztán csodálkozott, hogy mindenféle erősebb zajtól világga szaladt, s minden tekintetben *zavart viselkedésűvé* vált szerencsétlen kutyája. Az efféle drasztikus „szoktatás” csak az esetek igen kis százalékában, s csak kivételesen erős idegzetű állattal lehet eredményes. Vagy olyan példányoknál, amelyeknek a környezettel való kapcsolatuk olyan rossz, hogy egyébként is fát lehet a hátukon vágni. Teszem azt, valami betegség folytán képtelenek megfelelően értékeni a külvilág ingereit.

Előfordulhat, hogy egy idő után az állat egy eleddig mégannyira rettegett ingerre sem reagál. Mintha megszokta volna! Aztán – vegyük koronglövő barátom vizslájának példáját – kezdődik minden előlről. Vagyis nem „megszokta” a lövést, *kifáradt*! E két fogalom pedig korántsem *szinoním*, azonos jelentésű egymással, bár a célszerű és mértékletes *kifárasztás* ugyancsak meggyorsítja a megszokás folyamatát is.

A solymászat – látni fogjuk később – klasszikus módszere a vadon fogott madár kifárasztása. Ezen alapult a *szilaj* ménesből kifogott csikó *betörése* is a hajdani időkben. Szigethy Kálmán kifárasztásos módszerekkel szoktatta emberhez annak idején vadon fogott gepárdjait, amikor a Cimborák című, Homoki-Nagy István által rendezett filmhez idomította őket.

A kifárasztás nem jelenthet *kimerítést*! Ez utóbbiba akár bele is pusztulhat állatunk, netán egy életre *eltorzulhat viselkedése*. Mert a kifárasztás elsősorban nem fizikai, de *pszichikai módszer*. Nem az izomzatot, hanem az idegrendszert fárasztjuk. A gyakorlatlan vagy a túlságosan *kemény idomító* akár a teljes *idegösszeroppanásig* is hajszolhatja neveltjét, ha nem tud idejében megálljt parancsolni magának. Az idegösszeomlás pedig akár visszafordíthatatlan viselkedési károsodást is okozhat.

A nevelés, szelídítés, tanítás bonyolultabb, ám igen gyakori formája az *operáns kondicionálás*. Ennek a tanulási formának lényege, hogy az állat valamely kereső, vagy véletlen viselkedését számára kívánatos helyzet követi (jutalom, kellemetlenség elkerülése, stb.), ha ez ismétlődik, a vele kapcsolatos viselkedéselemeket az állat egyre gyakrabban produkálja majd.

Teszem azt, egy kifutójában sziesztázó kankutya orrába sodorja a szél az utcáról egy *tüzelő* nőstény illatát. Menten felpattan, nyugtalanul körbejárja a kerítés tövét, nyüszög, s mindenképpen megkísérli, hogy eljusson a csábos illatú szukához. Legtermészetesebb reakcióként először megpróbálja kikaparni a kerítés alját. Csakhogy gazdája előrelátó volt, s lebetonozta vagy fél méter mélyen. Majd az ajtónál kísérelte, hiszen ott szokták kiereszteni, ám mindhiába. Ekkor a kerítésen át akar kimászni, s ez végre sikerül neki.

S az állat a *jutalom* – a *pozitív következmény* – hatására mind gyakrabban ismétli az eredményt közvetlenül megelőző viselkedéselemet. A következő alkalommal esetleg már akkor is megpróbál a kerítésen átmászni, ha unatkozik éppen és csavarogni szeretne egyet a környéken, vagy sürgős verekedhetnékje támadt a szomszéd kutyával.

Más példa. Kivel ne esett volna meg, hogy megtanította ugatni a kutyáját, s az attól kezdve állandóan csahol, ha valamit el akar érn. Csahol, ha be akar jönni a szobába, csahol, ha enni kér, ha ki akar menni, vagy egyszerűen csak utánunk vágynak; be nem áll a szája!

Kutya, vagy hozzá hasonlóan értelmes állat néha már egy-két ismétlés után is *rögzíti* magában a megtanultakat. Más állatoknak hosszabb gyakorlás is szükséges lehet. A folyamat lényege az, hogy a tanuló önmagát vezényli, ezért *operáns tanulásnak*, *önidomításnak* is nevezi ezt a formát a szakirodalom.

Az önidomítással egészen meglepő dolgok produkálhatók. Minden egyed addig *kíséreltezik*, míg a számára legcélszerűbb viselkedési sémákat meg nem találja. Mind ritkábban téved, és a sikeres kísérlet ez esetben önmagában hordozza jutalmát. Példánkban, ha a kan eljut a szukához, kielégítheti szexuális vágyakozását.

Az operáns tanulás egyik legfőbb hajtóereje az *élelemkeresés*. Az éhes állatot szinte mindenre ráveszi a gyomra. Kísérletekben galamboknak csak egy meghatározott szárnytartás esetén adtak enni, s egy idő után szinte kifacsarták a szárnyukat. Eleinte csak véletlenszerűen viselkedtek úgy, ahogy azt a program diktálta, később egyre gyakrabban, míg végül minden esetben „pózbá” vágták magukat, valahányszor enni akartak. Ám ugyanígy meghatározott helyekre is vezényelhetők állataink e módszer segítségével anélkül, hogy egyetlen szót is szólnának hozzájuk, sőt hosszú és látszólag bonyolult *mozgássorok* emberi közbeavatkozás nélkül is *felépíthetők*. Fontos, hogy legyen valami, ami után keres, kutat a tanuló, valami szükséglet, aminek kielégítése jutalom értékű számára. Teljesen mindegy, hogy mi: lehet akár szexuális eredetű, hajthatja akár éhség, vagy szomjúság, de – bár ezt a formát nem emlegeti a szakirodalom – tapasztalatom szerint egyszerűen kiutat is kereshet egy számára kényelmetlen szituációból!

Éppezért az operáns tanítás különösen akkor válik eredményessé, ha nem csak a *kereső*, vagyis önmagát jutalmazó, hanem az önmagát büntető, *elkerülő* viselkedést is céljaink szolgálatába állítjuk. Ennek lényege, hogy az állat azt tanulja meg, ezek a cselekedetei automatikusan fájdalmat okoznak. Vagyis nem a gazda bünteti meg!

Az kell tudatosuljon benne, hogy önmaga a *viselkedés fájl*! Jobb nem is kísérletezni! Legyen tehát bármilyen kíváncsi is az asztalon felelejtett hús, ha el akarom csenni, orronvág. Hiába ásít egy csábító lyuk a kerítés alján, s milyen jó lenne csavarogni egy nagyot, hiába lenne jó hatalmas gödröket kaparni a virágágyásba, meg sem próbálok, mert fájni fog.

Problémaketrecnek, takarmánytárnak, etetőautomatának nevezi a *kísérletes viselkedéstudomány* azt a szerkezetet, amelynek segítségével eredetileg kizárólag a *jutalmazó ingerekre* – az operáns tanulásra – épített számtalan érdekesebbnél érdekesebb *cselekvéssor* váltható ki a *kísérleti alanyból*.

A lényege egy *hang- vagy fényjelre* működő etetőgép, amelyből a viszonylag szűk térbe zárt kísérleti állat enni kap.

Mindenekelőtt *kereső viselkedésre* készítjük alanyunkat (nem adunk enni neki). Ahogy az a ketrecben ide-oda mászkál, véletlenszerűen olyan mozdulatokat tesz, amit be akarunk tanítani neki. Ekkor kioldjuk, vagy egy automatika kinyitja a takarmánytár zárját, s így az állat cselekedete önmagában hordja jutalmát. Néhány *véletlenszerű ismétlődés* után mind gyakrabban és gyakrabban ismétli az általunk kívánt – és jutalmazott – mozgást a tanítvány, míg végül önmagától is végrehajtja, valahányszor ehethnékje van. Egy jól felépített programmal így szinte órák alatt megtanulhat sok olyasmit, amit más módszerekkel hetek alatt is alig lehetne a fejébe verni.

Skinner két híressé vát tanítványa, Keller és Marian Breland felcsapott hivatásos idomítónak, és nagy előszeretettel használták az operáns tanulás módszerét. Különösen az előkészítő, a *szocializációs periódusban*, amikor az idomítók még nemigen terhelik tanítványaikat rendszeres és következetes oktatómunkával. Manapság egyre többen és egyre gyakrabban alkalmazzák ezt a módszert konkrét produkciók, akár cirkuszi számok, vagy az úgynevezett *tudományos látványosságok*, *scientific show*-k összeállítása során is.

Ám mivel mindenki előtt, aki tisztában van a tanulás elemi szabályaival, nyilvánvaló, hogy az elkerülő viselkedés kiváltásával sokkal gyorsabban és főleg alaposabban megtaníthatunk valamit, mint a jutalmazáson alapuló eljárásokkal, a gyakorlati idomító a kettőt a problémaketrecben – ami akár egy szoba, vagy a manézs is lehet – rendszerint párosítja, kombinálja egymással.

A módszer óriási előnye, hogy nincs az idomító személyéhez kötve, s bárki: fizetett segédszemélyzet, vagy akár különböző érzékelők is működtethetik az automatákat. Így aztán két foglalkozás között, az idomító távollétében is tanul a tanítvány.

A végső simításokat, a „szám” összeállítását természetesen soha és semmilyen körülmények között sem bízhatja másra az idomító.

Operáns úton tanítjuk állatainkat akkor is, ha a mindig zsebünkben hordott jutalomfalatkákból egyet a szájába csúsztatunk, vagy megdicsérjük, amikor

véletlenül nekünk megfelelő módon viselkedik épp. Így kapjon egy falatot kiskutyánk-macsánk abban a szent pillanatban, ha magától a helyére megy, ha leül, ha lefekszik, s eközben minden egyes alkalommal mondjuk is ki a cselekedetéhez kapcsolni kívánt vezényszót.

De operáns módszert alkalmazunk minden olyan esetben, ha az állat a kellemtelen ingereket nem valami személlyel kapcsolja össze – legyen az az ember, vagy fölöttese az állati hierarchiában –, hanem a saját cselekedetét könyveli el kiváltó ingerként.

Két dologról azonban sohasem feledkezhetünk meg: minden újabb ingert, hang- vagy fényjelet össze kell kapcsolnunk az állat *tudatában* is a hozzá tartozó cselekedettel, és *sosem szabad becsapnunk* tanítványunkat.

A tanulás egyik igen sajátos, a *szocializáció* kezdetét jelentő nagy fontosságú formája a *bevésődés*, vagy angol szakkifejezéssel: – az *imprinting*. Ez a sajátos jelenség – Lorenz szerint – némiképp az emberi *szerelem az első pillantásra* érzéssel rokonítható. A bevésődés villámcsapásszerű tanulás. Többnyire egy meghatározott, korai, többé-kevésbé rövid *fejlődési szakaszhoz* kötött. Eric Ziemer kísérleteiből tudjuk, hogy a farkaskölyök esetében például *mindössze három nap* az az időszak, amelyen belül a fajtársai közül kiszakítva teljes mértékben hajlandó az embert elfogadni szülőként, míg hetekre, olykor hónapokra terjed ugyanez a fogékony időszak a házikutyáknál.

A tojásból kikelő *fészekhagyó* madarak menten anyjuk után szaladnak, amint hangját meghallják. Ösztönös viselkedés, vélhetnénk, csak hogy a kísérletekből egyértelműen kiderült, hogy csak a *követési reakció* az!

A kis szárnyasok már kikelésük előtt felfogják a külvilág bizonyos ingereit, s nyilvánvalóan először az anyamadar hangját hallják, s ehhez is kötődnek. Ha teszem azt, gépben vagy kotlóssal keltetjük ki a kacsza tojását, a kiskacsák bizony tétovázás nélkül követik az előttük kotyogó tyúkot, vagy akár egy kerekéken guruló játékot is, sőt eszeveszett sipogással rohannak egy vekkeróra felé, ha kikelésük előtt pár napig az a keltetőgépben ketyegett.

Az idomító, nevelő számára szinte beláthatatlan előny, ha leendő tanítványába az vésődik, hogy ők fajtársak, s ha első csetlő-botló lépéseitől kezdve irányíthatja annak fejlődését. A bevésődés iránt fogékony időszakban, vagy azt megelőzően emberek közé kerülő kis állat teljes mértékben a gazdájához *kötődik*, s idegenként tekint saját fajtársaira. A farkaskölyök farkasokra támad a védelmünkben, a kiscsikó, amint megpillant, otthagya a ménest, a nyári lúd a csapatát.

Néha, látszatra megesik az is, hogy bevésődésszerű jelenségeknek lehetünk tanúi később, az idomítás folyamán. Elhozási készségük alapján szelektált fajtáknál, például vizsláknál, retrievereknél gyakran előfordul, hogy csupán egyetlenegyszer kell elhajítanunk kutyáknak valamit, s megdicséernünk érte, ha elhozza, hogy attól kezdve élénk hordjon tücsköt-bogarat, s megajándékozzon vele. Sőt az is megtörténhet, hogy akár szabályosan elibénk is plántálja magát, ahogy előírja a versenyszabályzat. Ez esetben azonban szó sincs bevésődésről, csupán a tenyésztés folyamán szinte az abszurditásig fokozott *hajlandóságról*.

Igen sajátos, ám nagyszerűen felhasználható forma a *látens tanulás*. Az állatot nem érik közvetlen, cselekvést kiváltó ingerek, csupán *regisztrál* bizonyos dolgokat, amelyek azonban befolyásolják későbbi viselkedését. Ezért sokan *felderítő tanulás*nak is nevezik. Elsődleges szerepe van a tájékozódásban, bizonyos útvonalak, helyek megjegyzésében, de van egy sajátos formája, az *utánzás*, amely jól felhasználható az idomításban.

Pár oldallal előbb említett példánk kan kutya többször is látja, hogy a szomszéd kifutóból egy kutya a kerítésen át szabadult ki „börtönéből”. Ez esetben már előfordulhat, hogy nem kísérletezik semmi egyébbel, hanem egyenesen a palánknak tart, noha azt átugrani sosem próbálta. S hogy a dolog még bonyolultabb legyen, kutya se kell hozzá! Elég például, ha gazdája néhányszor otthon felejtette a kapukulcsot, s a kutya látta, mint mászik át a sövényen.

A pásztor valaha – vagy talán ma is? – így tanította a kuttyáját! Anyja mellé fogta a kölyköt, s ő csak akkor avatkozott közbe, ha az nem akart az öregtől rendet tanulni. Így a kiskutya szinte belenőtt a munkába, a tapasztalt öreg kuttyától leste el tudományát, s éves kora körül, amikor lehiggadt, magától tudta, mikor mit kell csinálnia, hogy rend legyen a hodály környékén.

A *mahutok* – indiai hivatásos elefántidomárok – hajdan szelíd munkaelefántok közé állították be a frissen fogottat, s nem egy helyen ma is gyakorlott öreg satarfák segítik a domptőr munkáját egy-egy újonc betanításában. Sok vadász igazolhatja, mennyivel gyorsabban érik be egy-egy rutinos öreg kutya mellett a szeleburdi, leffegő fülű, nyakigláb vizslasüvölvény. Olyannyira, hogy az apám korosztályabeli vadászok mind füstölögtek, amikor a vizslaidomítás hajdani módszereiről faggattam őket!

– Mi az, hogy idomítani! – morogtak. – Kivittük augusztusban a tavaszi kölyköt foglyászni, aztán vagy belejött az öreg mellett, s akkor megmaradt, vagy sem, s akkor a kútágasra került koloncnak, mert kár volt a sörétért!

A tanulás azonban nemcsak a céljainkat szolgáló tevékenységek ismételt előidézését jelenti. Megesik, hogy éppen egy-egy számunkra nem kívánatos mozgást, viselkedést akarunk megakadályozni tanítványunknál. Teszem azt, közömbössé akarjuk tenni vizslánkat a mezőn összevissza futkosó tapsifülesek iránt, vagy le akarjuk szoktatni erős, domináns viselkedésű kan kuttyánkat a szüntelen marakodásról.

Ilyenkor tilalmakat állítunk elébe, *gátlásokat* építünk ki benne, vagy úgy szoktatjuk le nemkívánatos viselkedéséről, hogy egy másik, *ráépített feltételes reakcióval* alakítunk ki új

mozgásformákat. Ez utóbbi módszer – tapasztalatom szerint – az egyszerű tiltásnál, gátlásnál szilárdabb, biztosabb.

Tételezzük fel, hogy vizslánknak megtiltjuk a nyulak üldözését. Láttukra megáll, s heves harcot vív benne az általunk kialakított gátlás, tiltás a mozgó tárgy láttára elemi erővel kitörő üldözési reakcióval. Nem kétséges, hogy melyik győz, ha a gátlás nem kap minduntalan *megerősítést*. Ezért sípolunk, szólunk rá vizslánkra akkor is, ha az áll, mint a cövek a nyúl kiugrása után.

Az *aktív ellenirányú reakció* megerősíti a gátlás *passzív* tilalmát. Ezt felismerve követeli meg az idomítók java része, hogy a nyúl felugrásakor, a fácán felrebbenésekor kutyájuk a földre hasaljon.

Ha a kutya éhes, feltétlenül a menekülő zsákmány után veti majd magát. Így diktálja ezt öröklött ösztöne. Az idomítónak rá kell vezetnie, hogy nem ezt kívánja tőle.

Azzal mit sem érünk, ha megjutalmaznánk, megdicséernénk, amikor nem rohan hanyatt homlok minden potenciális zsákmánynak számító, tőle gyorsan távolodó, menekülő állat, avagy tárgy után. *Kellemetlen tapasztalatok, tilalmak* révén kell *megértetnünk* vele, mit kívánunk tőle. Ha *kellemetlenséget okozunk neki*, büntetjük, amikor a nyúl után veti magát, hamar megtanulja, hogy már akkor is pórul járhat, ha csak meglódul, míg dicséretben részesül, sőt egy finom falatkát is kap, ha lehasal. Az *elkerülés* megtanítása, *kondicionálása* csak büntetéssel s a kívánt viselkedési forma jutalmazásával érhető el, és ez az állatnevelők egyik leggyakrabban alkalmazott idomítási fogása. Így tanítja meg a nagymacskák mestere is állatait, hogy behúzott karmokkal kapkodjanak felé a manézsbán, már ha a produkció ezt úgy kívánja.

Repertoárunkban hasznos fogás lehet a *megkülönböztetési tanulás* felhasználása. Nagy előszeretettel használják a cirkuszi idomítók, de segítségével különböző „huncutságokra” akár a kutyánk, vagy a cicánk is megtanítható. Ha két *feltételes ingert* alkalmazunk a tanulás folyamán, s az *egyiket megerősítjük, a másikat nem*, tanítványunk egy idő után csak a megerősített ingerre ad választ. Ily módon akár azt a látszatot is kelthetjük, hogy megtagadja parancsainkat.

A hamburgi Hagenbeck delfinárium egyik nagy sikerű produkciója az a delfin, amely sorozatosan engedetlenkedik. Csak a beavatottak tudják, hogy egyetlen árnyalattól függ az egész. „Előre, hopp!” – parancsolja idomítója, s a delfin a levegőbe veti magát, ám közvetlenül a fal mellett zuhan vissza a medencébe, miközben farkának iszonyú csapásával jó fürdőkádnyi vizet zúdít hátraugró mestere felé. A közönség nagy öröme akármennyiszor is megismétli ezt a játékot, míg végül megemberelve magát, elegáns ívben ugorja át a menyegyzetről lógó karikák valmelyikét. Igaz, ez utolsó esetben így hangzik a parancs: No, *mégis*, előre!

Ez esetben a mégis volt a *kulcsszó*, nem az előre. Elég a hangsúly változása, vagy a legparányibb mozdulat is, csak hogy most nem önkéntelenül, ahogy azt elmeséltem az okos Hansl'-okkal kapcsolatosan!

Hálás trükk, és mindig hálás a közönség mind otthon, mind a cirkuszban, ha kemény parancsunkat megtagadja tanítványunk, de menten engedelmeskedik, ha szépen megkérjük. Pedig csupán annyi az egész, hogy az idomítás alatt csak

az utóbbira végrehajtott gyakorlatot jutalmazzuk, hogy megtanuljon különbséget tenni állatunk.

Kivételes értelmi képességű fajoknál – emberszabású majmoknál, delfinek-nél, kutyáknál – előfordul, hogy egészen sajátos módon variálják a megtanul-takat. Ezt *következtetésen alapuló tanulá*snak nevezzük. Gyakran megesik, hogy egy rutinos vadászkutya a széllel szembe, a szél alá fut, ha szélirányba kellene ke-resnie, mert rájött, munkája így eredményesebb. A delfin sokszor egy-egy újabb, az idomító számára is váratlan mutatványsorral toldja meg műsorát pusztán a maga öröme, s a csimpánzok is produkálnak hasonlót.

A munkakutyák gyakran kerülnek olyan feladatok elé, amiket nem gyakorol-hattak tökéletesen azonos szituációban az idomítás alatt, s mégis megoldják. Ezek az állatok tehát *használják az eszüket* a tanulás és a feladat megoldása köz-ben is. Nem találnak ki újat, csupán kombinálják, egymásra építik, esetleg to-vábbfejlesztik az addig megtanultakat. Csak az emberszabású majmok, neve-zetesen a csimpánzok esetében tapasztalhatjuk, hogy valami új, az eddig tanul-taktól merőben eltérő dolgot is kitalálnak – *kreatívak* – időnként.

A *belátásos viselkedés*, a mérlegelés már szellemi csúcsteljesítmény az állatvilág-ban, s az idomító, már ha teheti, mindent elkövet ennek ösztönzésére, ha csak a legcsekélyebb jelét is észreveszi állatain. Hiszen így nemcsak közelebb kerül-het hozzájuk, de újabb és újabb teljesítményekre sarkallhatja őket.

A tanulás – láthattuk – korántsem az az egyszerű és mechanikus valami, amivé egyesek a pavlovi reflexelméletet leszűkíteni akarták. Minél magasabb rendszertani helyet foglal el egy-egy állatfaj, pontosabban szólva minél fejlet-tebb a központi idegrendszere, annál kevésbé hagyatkozik pusztán az ösz-töneire, a szüleitől öröklött viselkedésre. A tanult viselkedés az ösztönökre, az öröklöttre épülhet csupán, mégis a tanuló értelmi képessége arányában módo-sul.

Vagyis minél okosabb egy állat, annál nagyobb szerepet kap életében a ta-nulás, sőt egyes valóban fejlett fajokban megjelenik már az emberi intellektus csírája. Ez pedig szabad választási lehetőségeket is nyújt, és lényegesen plasztikusabbá teszi az állat viselkedését.

Nem minden állat idomítható

Szobánk egyik ékessége egy nem túlságosan nagy, kb. 60 literes akvárium, amellyel egyrészt önmagunkban igyekszünk azt az érzést kelteni, hogy városi lakásunkban is természetes környezetben élünk, másrészt egy parányi *biológiai műhelynek* tekintjük, amelyben nem egy igen érdekes megfigyelést tettünk ez időig is.

A medence díszé egykor egy jókora xifó – mexikói kardfarkú hal – volt, amely mindenáron le akarta csípni lakótársának, egy zölddiónyi almacsigának tapo-

gató bajszát. Fáradhatatlanul vissza-vissza tért hozzá, s menten odakapott, amint az házából előmerészkedett. Ilyenkor a csiga ijedten visszahúzódott, s le-süllyedt a fenékre. Eleinte csak akkor, ha valóban odacsípett a xifó, később már akkor is, ha csak közeledett felé. A többi hal elől nem menekült, vagyis világosan meg tudta különböztetni azokat egymástól.

Később egy újabb almacsigát szereztünk, és meghökkenve tapasztaltuk, hogy azt meg a medence üveg fedőlapjáról aláhulló vízcseppek zaja – az így keletkező apró rezgések – „idegesítik”! Fokozatosan megszokta ugyan a dolgot, s néhány óra múlva már csak a csápjait húzta be. Jó másfél nap után pedig már rá se hederített. Amikor kíváncsiságból egy műanyag edényből nagyobb vízcseppeket és magasabbról csepegtettem a medencébe, ismét a házába húzódott. Most azonban már jóval hamarabb előmerészkedett, könnyebben megszokta az erősebb cseppentéseket.

Ekkor minden csobbanásnál megpiszkáltam egy hurkapálcikával, huszonhét-szer! A huszonnyolcadik alkalommal már a puszta hangra is a fenékre süllyedt. Vagyis már a csigák is minden tőlük telhetőt elkövetnek, hogy kitérjenek a kellemetlenségek elől, s a *környezeti ingerek* hatására *módosul* viselkedésük.

Annak ellenére azonban, hogy a két csiga lényegében véve azonos módon viselkedett, különbséget kell tennünk a viselkedésüket *módosító hatások* között. *Természetes* ingerek késztették menekülésre az egyiket, s *mesterségesek* a másikat. Hiszen a halak a szabad vizekben lakó csigák bajszát is csipkedik, míg aligha piszkálja valaki is hurkapálcikákkal az Amazonas vízgyűjtő területén, az alma-

csigák ősházájában azok tapogatóit.

A férgek, a csigák, a rovarok és más alacsony fejlettségű állatok esetében még aligha tehetünk különbséget *mesterséges tanítóprogramok* és az *idomítás* között, ám egyes sügerek képesek valamiféle *kapcsolatot* teremteni ápolójukkal. Ha a kapcsolat valóban létrejön, határozottan *tanítás-ról, idomításról* kell beszélnünk. A hüllők közül a kígyók, a varánuszok és a leguánok már bizonyos fokú *ragaszkodást* is mutatnak gazdáik iránt, de a teknős is – amely nem béka – előjön ápolója hívó szavára.

Az idomítás minden esetben egy sajátos környezeti tényező, az idomító által gondosan megtervezett és irányított tanulási folyamat, amire minde nekfelett az állat-ember kapcsolat kialakítása jellemző.

Idomítani – Hediger szerint, mint ahogy ez az egész fejezet az ő megállapításaira épül – annyit tesz, mint sajátos bánásmóddal, az állat számára jól érzékelhető jelekkel, jelzésekkel meghatározott ingerekhez kapcsolódó meghatározott viselkedés kialakítására bírni az állatot. A *jelek* és *jelzések* – parancsok – *kiváltó ingerként*, *kulcsingerként* jelentkeznek idővel, s ezáltal a megkívánt viselkedés bármikor előhívható. Fontos eleme az idomító és az állat közötti közvetlen kapcsolat. Az idomított viselkedés mindig eltér a természetestől! A szabadon élő állat képes volna ugyanúgy cselekedni mint idomított fajtársa, ám a megfelelő környezet és a kiváltó ingerek hiánya miatt általában mégsem teszi.

Tanításon az állatokkal foglalkozó szakirodalom általában a *tapasztalatnyújtó* és a *viselkedést módosító programokat* érti, amelyekben személyhez – idomítóhoz – nem kötődő asszociációk, feltételes reakciók, *mesterséges kötődések* kiépítése a cél, s az emberrel való kapcsolatteremtés nélkül változtatjuk meg az állat viselkedését.

Vagyis tanítás, ha az etetőautomata karjának nyomogatását tanulja meg egy kísérleti patkány, de idomítás, ha delfineket tanítunk meg szimultán ugrásra, vagy nyomozómunkára képzünk ki német juhászkutyákat. Gondoljuk csak el, micsoda bonyolult együttműködés kell ehhez kutya és vezetője közt!

A magyar *köznyelvi használatban* összekeverednek egymással a fogalmak. Különösen azóta, hogy általánosan elterjedtek az úgynevezett *humánus* idomító módszerek. Mert, éppen a hajdani metódusok visszahatásaként, valami embertelen kegyetlenségről, brutalistásról árulkodó mellékíze maradt *idomítás* szavunknak.

Eredeti jelentése formázás, alakítás volt, s azt hiszem, nekünk semmi kifogásunk sem lehet ellene. Igenis szívesen használom az „*idomító*” kifejezést, míg a hátam is borsószik a katonás drillt sejtető „*kiképző*” elnevezéstől.

A *nevelés* pedig eleve feltételezi a tanítvány értelmét, és *aktív közreműködését*. Bár bizonyos esetekben, nem lévén híve a németes „egy fogalom, egy kifejezés” jellegű merev *terminológiáknak*, magam is használom időnként, mégis, hagyjuk meg inkább a pedagógiának...!

Az *idomított viselkedés* mélyen rögzülhet – ahogy azt Troll példáján láttuk –, ám egyetlen pillanatig sem szabad abba a tévedésbe esnünk, hogy megfelelő gyakorlás, *tréning* nélkül is állandó *sinten* tartható.

Minden autós megérzi, ha néhány hétig nem ült volánhoz. A kutya még pórázon járni is *elfelejthet*, ha nem megyünk sétálni vele időnként. A cirkuszi állatok teljesen kiesnek *szerepükből*, ha valamiért huzamosabb ideig elmaradnak a próbák. Szinte előlről kezdheti velük az idomító.

Ennek ellenére az állatok *emlékezőképessége* néha valóban meglepő. A vidra például hosszú évek múltán is tévedhetetlen biztonsággal visszatalál hajdani kotorékába, s Erik Ziemen szerint a farkasnak sincs oka a szégyenkezésre.

De a kutyának sem! Juci – meséltem már róla – két éves korban került svájci gazdájához, s három kerek esztendőn át nem láttuk egymást. Mégis menten megismert, amikor meglátogattuk, s amikor franciául beszélő barátomnak az általa soha nem használt magyar vezényszavak jelentését magyaráztam, Jucika egyszer csak elénk penderült, s hibátlanul végrehajtotta a hozzájuk tartozó

feladatokat. Annak ellenére, hogy három álló éven át egy árva szót sem szóltak hozzá magyarul, s anélkül, hogy szavaimat hozzá intézve parancsoltam volna neki azokat! Pontos magyarázatot adni viselkedésére nem tudok, de feltételezem, hogy találkozásunk feletti „boldogságában” akart megfelelni volt gazdájának. Azért gyanakszom erre, mert ez a kutya a hajdani, még jó pointerekhez méltóan rendkívül visszafogott, szinte előkelő volt. Legnagyobb örömmámorában is legfeljebb a szemét akasztotta rajongó tekintettel rám, s épp hogy a farkát csóválta. Vagyis úgy viselkedett, mint egy angol lady – hogy emberiesítsünk egy kicsit.

Ezután már kíváncsi voltam, mire emlékszik, s meglepődve tapasztaltam, hogy egyetlen vezényszót sem felejtett el azóta, hogy elváltunk egymástól.

Az idomítás korántsem egységes folyamat; nagyjából három, egymást részben keresztező, részben elfedő *fő vonala* van:

1. A megtanulandó feladat *megértése*
2. A gátlások és az állat természetes ellenkezésének *feloldása*
3. A *testi alkalmasság* kialakítása.

Az első szakaszban mindenképpen *meg kell értetni*ünk tanítványunkkal, legyen az akár szelíd, vagy vadállat, akár kutya, akár vadászsólyom, akár pedig delfinbemutatók sztárja, hogy mikor milyen feladatokat és milyen *sorrendben* kell megoldania.

Meghatározott *feladatok megoldásához* meghatározott *jeleket* kapcsolunk, s úgy tanítjuk be a gyakorlatokat. A jel, *feltételes ingerré* alakulva, kiváltja állatunkból a hozzá kapcsolt cselekvést.

Adhatunk *hangjeleket* szóval, kiáltással, pisztolylövéssel, csettintéssel, ostopattogtatással, de adhatunk *optikai jeleket* is. Kézmozdulatokkal, mimikával, de az ostor és a hosszú nyelű, kétágú idomító vasvilla segítségével is oda irányíthatjuk állatainkat, ahová akarjuk. Jószerivel minden érzékszervén át hathatunk rájuk, csak nem mindegy, hogy milyen mértékben.

Nemrégiben egy kaliforniai tudományos intézet scientific show-járól, vagyis tudományos látványosságáról, bemutatójáról olvastam egy igen érdekes leírást. Ott *szageffektusok* segítségével vezényelték az állatsztárokat úgy, hogy az idomító egyáltalán nem is volt a porondon. Miután a tompa orrú ember képtelen érzékelni ezeket a kis töménységű illatokat, az állatok látszólag minden vezényszó nélkül dolgoznak. Ma még kuriozitásnak számít ez a módszer, de nem kétséges, hogy – az emberi fül számára felfoghatatlan ultrahangos vezényléssel együtt – szinte beláthatatlan lehetőségeket rejtget magában.

Vannak *jelzések, ösztönzések*, amelyeket egészen könnyedén megért az állat, másokat azonban csak hosszas gyakorlás után. Könnyen felfogja, ha *közvetlen kézmozdulatokkal* egy meghatározott helyre dirigáljuk, nehezen, ha egyetlen jellel valami összetett gyakorlatra akarjuk rábírni. Általában minél egyszerűbb a jelhez kapcsolt feladat, annál könnyebben érti meg a kapcsolatot is.

Egybehangzó tapasztalatok szerint ugyancsak meggyorsítja a megértést, ha az állat már *bízik* ápolójában, vagy legalábbis *közömbös* vele szemben.

A gátlások és az ellenkezés feloldása fontos, mert ezek igen nagy mértékben befolyásolják a teljesítőképességet.

Az idomítást *hátráltató gátlások* ugyanis *cselekvésképtelenségbe kergethetik* állatainkat. Egy kutyakölyök már réges-régen tudhatja, hogy hol a helye a lakásban, mégsem megy oda, ha fél valamitől.

Megeshet hasonló a manézsban, az idomítás kezdetén tartó vadállattal is. Képtelen egyik pontról a másikra menni, ha eközben a *menekülési távolságon* belül kell az idomító mellett elhaladnia. Gátlásai szinte helyhez ragasztják, s nem egy tragédiát okozott már ilyen esetben a tapasztalatlan vagy türelmetlen idomár! Egyre erőszakosabb parancsai, sürgetése, a büntetéstől való félelem s a gátlás olyan *konfliktusba* kergethetik állatát, ahonnan az csak *agresszióban*, egy villámgyors támadásban lelhet kiutat.

Nemcsak az idomító, a környezet más eleme is lehet gátló tényező. A legjobban idomított állat is megzavarodik, ha kimozdítják *megszokott, belakott környezetéből*. A különböző *kutyaversenyek* rendszeres résztvevői is sokat tudnának erről mesélni. Olykor elég egy ismeretlen, ám teljesen közömbös szagú és berendezésű terembe vinni az állatot ahhoz, hogy elbizonytalanodjék, vagy akár – ha gyengébb idegzetű – meg is rémüljön az ismeretlen világtól.

A házi- és a vadállatok egyaránt szigorúan körülhatárolt területen élnek. Szinte minden faj megjelöli valamilyen módon életterének, *territóriumának* a határát. Az őzek *könny- és homlokmirigyeiknek* váladékával juttatnak *illatanyagot* az általuk meghántolt fiatal fákra, bokrokra, s jellegzetes *kaparást* hagynak alattuk. A kutya-, macskafélék közismert locsolásukkal, míg a vízilovak farkukkal szétcsapkodott híg ürülékükkel jelzik területük határát. Egyes madarak énekükkel jelzik birtokigényüket, a halakat különböző *optikai jelek* igazítják el.

Amint egy állat kilép saját belakott területéről, amint túljut a megszokott mezsgyén, elbizonytalanodik, hiszen idegen területen mindig számíthat a területet birtokló fajtárs, vagy *táplálékkonkurrens* támadására.

Nem egy, odahaza engedetlen kutya kezes báránnyá változik, ha kiviszik az *idomítótérre*. Az érzékenyebbek vagy félénkebbek egyszerűen csődöt mondhatnak, hosszabb, vagy rövidebb időre használhatatlannokká válhatnak. Ezért hagyni kell, hogy az állat körbejárja, szaglássza, kifürkéssze az új helyet, mielőtt vele foglalkozni kezdenénk.

Ha nem így cselekszünk, nem is dolgozik tökéletesen, hiába is erőltetjük, kényszerítjük rá. Ilyenkor mit sem használ a hatalmi szó vagy nyers erőszak. Meg kell *nyugtatnunk*, fel kell *oldanunk* állatainkat, be kell mutatnunk új környezetüket.

Ez egyébként általános törvény az állatvilágban.

Az *ellenkezés* egészen más dolog, bár sokan összetévesztik a gátlással. Ez esetben szó sincs arról, hogy állatunk ne tudná végrehajtani parancsainkat! Csak *megköti magát, nem engedelmeskedik* az úristennek sem!

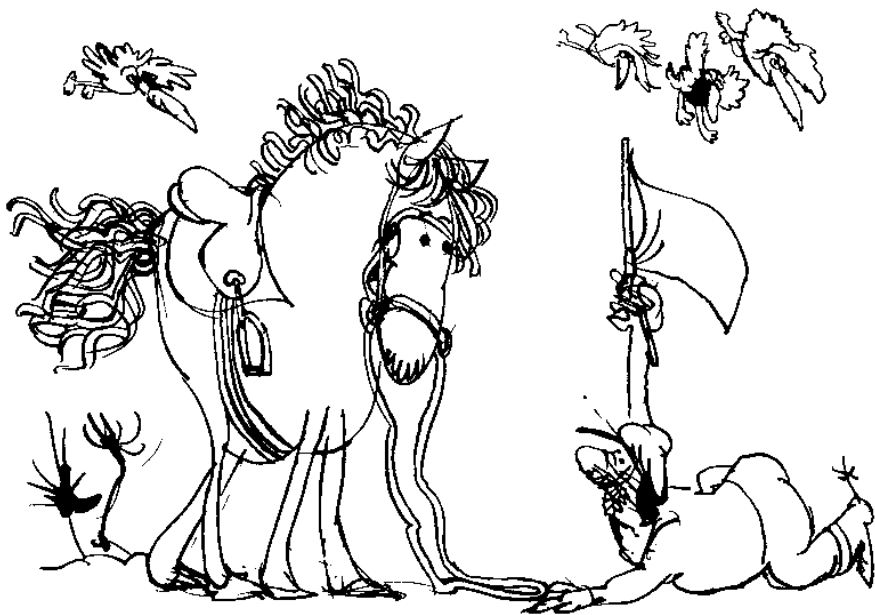
Tetszik, nem tetszik, egyetlen módon beszélhetünk a fejével! Világosan – tehát nem feltétlenül veréssel – értésére kell adnunk, hogy ki az úr a háznál. Egyszer s mindenkorra meg kell tanulnia, hogy akarataink ellen nincs apelláta.

Annak idején egy Csinos nevű csikó tizenhatszor vetett le gyors egymásutánban, mert ő be akart menni az istállóba, én pedig ki akartam lovagolni az udvarból. Minden tagom fáj, hetekig nyögtem utána, de tudtam, ha feladom, ha ő marad a győztes, többé képtelenség lesz engedelmességre szorítani ezt a makacs kis kancát. Felkeltem hát a porból, összeszorítottam a fogam, s tizenhedszer is nyeregbe ültem. Bizony keményen használtam szárat, sarkantyút, korbácsot, míg végül csak kivezettem a kapun. Soha többé nem került sor efféle nézeteltérésre közöttünk.

Egészen meglepő, milyen gyors eredményre vezethet egy határozott, kellően kemény büntetés az efféle parancsmegtagadóknál, s milyen könnyen ellenszegülésre kapnak állataink, ha annak nincs különösebb következménye.

Soha, semmiféle körülmények között sem győzhet egy állat a gazdájával, idomítójával szemben! Gyengeségnek fogja fel az engedékenységet, aminek aztán természetes, óhatatlan következménye a trónfosztás, az ember letaszítása a hierarchia csúcsáról. Ez pedig még a vadabb kutyák közt is életveszélyes lehet. Gondoljunk csak Jack London valós élményanyagára épülő sarkvidéki novelláira, amelyekben nem is egy ilyen esetet megörökített. Magam is láttam néhány őseleme peremén élő, de még eredeti hivatását betöltő szánhúzó kutyát. Bár ezek már többé-kevésbé házikedvencek, mindenesetre pici koruktól emberek közt nevelt és barátként kezelt állatok voltak, mégsem szeretnék – ha úgy istenigazában nekivadulnak – a foguk közé kerülni!

Az állat teste, izomzata nem mindig alkalmas eredendően a tőle megkívánt feladat végrehajtására. Edzéssel, rendszeres gyakorlással kell, hogy azzá neveljük. Erre pedig gyakran szükségünk van, hiszen az úgynevezett munkakutyák,

labdázó fókák, a tűzkarikán átugró oroszlánok, tigrisek, a korcsolyázó medvék, a hágcsón mászó, vagy éppen kétlábon járó cirkuszi ebek nagy, és fajuk számára szokatlan fizikai teljesítményt nyújtanak. Csak gondosan kidolgozott, hosszadalmas *edzéssel* lehet ilyen „mutatványokat” állatainkkal megtanítatni. Az idomár csak akkor fejezte be munkáját, ha tanítványa *végre is tudja hajtani* feladatait. Ezt a folyamatot nevezik *testi adaptációnak*, vagy az *alkalmasság kifejlesztésének*. Voltaképpen ugyanúgy készítjük fel állatainkat is, mint egy sportolót a feladatára. Az edzések s a gyakorlatok között sok rokon vonás van.

„... Se nem eszem, se nem iszom, csak felőled gondolkodom!” – mondja a népdal, s meglehet, hogy emberrel is előfordul efféle, de az állatoknál igen gyakori. A *párási időszakban* ugrálhatnak akár a legízesebb húsú antilopok, gazellák az oroszlánok vagy más ragadozók orra előtt, egyáltalán nem érdekli őket a zsákmány. És ez csak egyetlenegy példa a sok közül! Hányszor megesik az idomítás alatt, hogy az erős *biológiai vagy fizikai kényszerrel* munkára hajtott állat nem fogadja el a jutalomfalatot gazdája kezéből. No nem azért, mert megsértődött, vagy haragszik rá. Egyszerűen olyan *feszült*, hogy még akkor is képtelen enni, ha korog a gyomra. Ilyen esetekben mit sem érünk az éheztetéssel, ami egyébként kitűnő módszer az egyszerre viszonylag keveset, ám gyakran evő, falánk természetű állatoknál, például a fókáknál.

A gátlások és a nyílt parancsmegtagadások mellett tehát előfordul, hogy tanítványunk azért nem dolgozik, vagy nem dolgozik tisztességesen, mert a parancsot *kioltó* vagy lényegesen *gyengítő inger* befolyásolja viselkedését.

Megfelelő bánásmóddal azonban elérhető, hogy más késztetés ne gátolja meg az idomító által adott parancs végrehajtását. Az egész gyakorlás és *következtesség* kérdése. Nemegyszer próbáltak már macskát hajítani jól idomított őrző-védő kutyák lábai elé – sikertelenül! Ismertem olyan magyar vizslát is, amely gazdája parancsára a tüzelés tetőfokán is elmarta maga mellől a kanokat, pedig egyébként ugyancsak nagy forgalmat lebonyolító, s adakozó kedvű nőtény volt.

Annak idején Zsuzsi nevű, kivételesen értelmes, ám pákosztos vizslám rendszerint egyetlen szempillantás alatt végzett az elébe adott étellel, s vágyakozó pillatásokkal figyelte kifutótársát, Scarlyt, a végtelenül kedves és végtelenül mafla ír szettert, amely ímmel-ámmal, foghegyről eszegette mindig az ételt. Bizonyára szívesen a segítségére sietett volna, csakhogy nálam minden kutyának saját tája volt, s ahhoz tilos volt a másinak nyúlni..., amíg ott nem hagyta az, amelyiknek a porciót kimérték. A falánk Zsuzsi kiókumlálta, hogy ha ő nagy garral ugatni kezd a kifutó egyik szögletében, Scarlyt elcsalhatja tájától, s akkor ugye szabad a vásár. Hónapokig üzte kisded játékát, s vezette a fafejű, ám izgulékony szettert az orránál fogva nagy derűltségemre, s mit is tagadjam, egyszerűen nem volt szívem rendet teremteni kifutójukban. Túlságosan szerettem Zsuzsánnát, no meg kíváncsi is voltam, mikor jön rá Scarly a trükkre, s mi lesz annak a következménye!

Ha az ember ismeri egy faj és azon belül egy egyed jellemző viselkedési sajátosságait, azokat jól kiaknázhhatja az idomítás során, mint ahogy mind Zsuzsi, mind Scarly idomításánál ki is használtam a fent leírtakat.

A jó idomítónál az állat az ismételt ingerek hatására mindinkább *fogékonnyá* válik a parancsok iránt. Minél kevésbé *reagál* tanítványunk, annál *keményebbnek*, *határozottabbnak* kell lennie a reakciót kiváltó hatásnak, s ahogy nő érzékenysége, úgy gyengülhet az inger. A tapasztalt idomítók a begyakorlás első szakaszában *felfokozott ingerekkel* készítetik válaszadásra állataikat. Hangosabbak, erőteljesebbek mozdulataik, s a kényszerítő eszközökkel is keményebben bánnak, ha muszáj.

Persze csak addig a határig, amíg elviseli a tanítvány! Ám nagyobb a jutalom is, ha sikerül a gyakorlat, és mindent elkövetnek, hogy az állattal érzékeltessek a megfelelő válasz, viselkedés kellemes következményét. Az idomítómunka előrehaladtával aztán egyre *halkul*, egyre kevésbé pattog a vezényszó, *simábbakká*, *lágýabbakká* válnak az ember mozdulatai, s fokozatosan elérheti, hogy tanítványai akár *egyetlen szemvillanásunkra* is a kívánt módon reagáljanak.

És milyen látványos az efféle! Talán a hangos ostorpattogásnál, az úgynevezett *attrakciós elővezetés*nél is jobban megfogja azt, aki látja! Az az érzése, hogy az állat és idomítója szinte egymás gondolatát is értik. Számtalan esetben operáltam magam is ezzel a trükkel, ha barátaimat, vendégeimet el akartam bűvölni kutyáim s más állataim tudásával.

A hörgő-morgó nagymacskák *attrakciós felvezetése* a cirkuszi idomítók, domptörök egyik kedvelt fogása, aminek mindig bedől a közönség.

Korántsem lelketlen állatkínzó az, aki egy ostorcsippentéssel kiváltja a nagymacskák – mert elsősorban velük mutatják be – morgását, ordítozását, azt, hogy mancsukkal felé csapjanak, tehát látszólag ellenszegüljenek, megtagadják a parancsot. Csak ismeri a publikumot, és el akarja hitetni vele, hogy ő most „hű, de veszélyes” dolgot is művel! Pedig egyetlen állat sem támad *ók nélkül*, vagy tagadja meg a gyakorlat végrehajtását, ha nem provokálják, vagy föl nem ideoesítik.

Az egész hacacaré hozzá tartozik a produkcióhoz! Begyakorolt mutatóvány, nem fenyegetés. Az állatok *tudják*, megtanulták a leckét, s úgy viselkednek ahogy tőlük kívánják, amire őket idomították!

Az istenigazából ellenszegülő nagy állat vagy *határozottan támad*, és akkor – ha nincs résen – jaj az idomítónak, vagy megfélemlítve összevissza rohangál a manézsban, a rettegés minden jelét mutatva. Így például ágaskodik a rács mellett, fel is mászik rá, ha teheti.

Ez utóbbi egyébként tipikusan a kegyetlen, *vad, erőszakos idomítási módszer* következménye, amit szerencsére már csak elvétve alkalmaznak egyes, szakmájuk mesterfogásait alig ismerő kétbalkezesek.

Érdemes hát a cirkuszműsorok folyamán megfigyelni, hogy a pattogó ostor, az idomító védelmére is szolgáló vasbot, netán az idomítóvilla az állatok irányítására, vagy rettegésben tartására szolgál-e.

A *kimerülés* fogalmát említettük már, mégsem árt alaposabban is áttekintnünk a vele járó tudnivalókat. A tanulás, új ismeretek elsajátítása, no és a vizsga mindig *izgalommal* jár! A túlhajszolt, idomításban kimerült állat kedvét veszti, sőt – veszélyes nagyvadak esetében – fel is *lázadhat* idomítója ellen. Még az

úgynevezett *par force* – más kifejezéssel élve *vad-idomítás* – is csak akkor eredményes, ha az idomító menten abbahagyja a gyakorlatot, amikor észreveszi, hogy állata kimerült. Azt pedig észre kell vennie! A jó idomító mindig tudja, érzi, hogy meddig és mivel terhelheti tanítványait, még akkor is, ha nem jutalmazással, hanem kényszerítéssel bírja őket engedelmességre.

Egy faj *idomíthatóságát* nagymértékben meghatározza *szociális viselkedése*, bár ennek a szakirodalom időnként talán túlzott jelentőséget tulajdonít. Tény, hogy a falkaközösségben élő állatokat – pl. a kutyafélék közül a farkast, a nagymacskák közül az oroszlánt – sokkal könnyebb idomítani magánosan járó rokonaiknál, ám éppen elég olyan *csapatállat* akad – főleg a növényevők közt –, amelynek idomításába beletörik az ember bicskája.

Aki nem hiszi, próbálkozzék meg mondjuk egy pénzmatulok, vagy egy bölény betanításával. Tudtommal egyetlen orosz idomárnak sikerült keserves munkával annyit elérni, hogy egy fiatal bölénytehén egyáltalán hajlandó volt bemenni a manézsba. Ám alig-alig tudta rábírni holmi apró produkcióra.

Ugyanakkor nem egy olyan magános állatfajt is ismerünk, amely – fiatal korban – szívesen csatlakozik az emberhez, s megfelelő szocializációs periódus után ugyancsak könnyen idomítható. A szelíd vidrák egyenesen örömeiket lelik a közös játékban, abban, hogy labdázzanak idomítójukkal, vagy hogy halakat vigyenek oda neki a vízből. Sokan állítják – magam is tapasztalhattam –, hogy megfelelő türelemmel bámulatos dolgokra lehet őket megtanítani. Kezesebbé és tanulékonyabbá válhatnak nem egy kutyánál. De sosem szabad elfeledkezni arról, hogy a vidra *örzi fajra jellemző viseelkedését*, „egyéniségét”, s nem bánhatunk úgy vele, mint holmi kutyapótlékkal, vagy házicicával.

Ugyanez vonatkozik a tipikusan magános párducokra, gepárdokra, hiúzokra, s valamivel kevésbé tán a tigrisekre is.

A *csapatosan, de nem falkában járó állatok* zöme *növényevő*. Ezek elsődlegesen nem a táplálékszerzés megkönnyítésére, hanem *prédálói* elleni védekezés okán csoportosulnak, mivel így nagyobb esélyük van arra, hogy életben maradnak. Minél nagyobb csoportot alkotnak, annál kisebb a valószínűsége, hogy az éhes ragadozók éppen az adott egyedet szemelik ki maguknak. Kísérletek özöne bizonyítja, hogy a *zsákmányszerző állatok*, a *vadászok* – legyenek akár halak, madarak, a vagy emlősök – sokkal szívesebben támadnak meg egy szőlő jószágot, mint egy csapatot. Rendszerint a csapatból, rajból szélre sodródó vagy lemaradó, kiszakadó példányok esnek áldozatukul! Gyakori, hogy a zsákmányállatok gomolyogva menekülő csapata mintegy körbefolyja üldözőjét, s az középre keveredve megzavarodik. Vadászatát feladva, „fület-farkát behúзва” menekül. Különösen varjakat, seregélyeket üldöző vágómadaraknál figyelhető meg jól efféle, hiszen a magasban, a szó legszorosabb értelmében a szemünk előtt játszódik le az egész, nekünk csak figyelniük kell, mintha moziban ülnék.

A csapatállatoknak nem érdekük, hogy összehangoltan tevékenykedjenek, legfeljebb az *őrtállást* osztják meg egymás között. Egyszer az egyik, másszor a másik állatot fogja el a nyugtalanság. Ilyenkor feláll, s gondosan ügyel, figyel, nem jár-e ellenség a közelben. Az egyik állat *örködő viselkedése* azonban – és ez már a csapatban járás folyamán alakult ki – a másik állat éberségét kioltja, s

menten pihenni vagy legelészni kezd. Az avatatlan szemlélőnek úgy tűnik, mint-ha valami meghatározott koreográfia vagy rendszer szerint alakult volna ki ez a *munkamegosztás*.

Nem véletlen, hogy a jól idomítható növényevő fajok között – az elefánton kívül, amely viszont igencsak fejlett közösségben él – vadon élő állatokat csak elvétve találunk!

Az igazi *falkaállatok* szinte kivétel nélkül a kétségtelenül legfejlettebb idegtevékenységű ragadozók és a főemlősök nagy csoportjaiban találhatók meg. Nem – vagy legalábbis nem csak! – a nagyobb biztonság, de a zsákmányszerzés nagyobb valószínűsége terelte egy csapatba őket. Ez pedig magas szintű együttműködést is igényel!

Voltaképpen igen érdekes – és az idomítás szempontjából egyáltalán nem közömbös –, hogy miért verődtek falkába egyes ragadozók, míg viszonylag igen közeli rokonaik máig *magánosan vadásznak*. Festetics Antal, a göttingai egyetem professzora hívta fel a figyelmem arra, hogy a farkas és az oroszlán, rokonaival összehasonlítva, igen rossz vadász. Magára maradvra – természetes körülmények között – kénytelen létszükségletét alig, vagy egyáltalán nem fedező zsákmánnyal is beérni. Ám rokonságukénál

fejlettebb alkalmazkodásuk, no meg több eszük révén alakult ki mai, lényegesen eredményesebb viselkedésük, ami megakadályozta kipusztulásukat. Hiszen az egységben az erő elve nyilvánvaló előnyöket rejteget magában például a farkasok, az oroszlánok, a delfinek, a fókák, a páviánok, a gorillák, legközelebbi rokonaink, a csimpánzok, sőt a magunk esetében is.

Szakzsargonban fogalmazva, sikerült kivédenünk ügyetlenségünk *selektációs nyomását*! Végtelenül leegyszerűsítve azt mondhatjuk, hogy az evolúció folyamán azok az egyedek maradtak fenn, amelyekben nagyobb volt a szociális hajlam, amelyek készek voltak együttműködni szorosabb rokonságukkal. Ez a készség egyre kifejezettebb lett, s elősegítette a *falkának*, mint az egyednél magasabbrendű öröklődési egységnek, *génhordozónak* a kialakulását.

A falka életében egyik legfontosabb jellemző a *rangsor*, a *hierarchia*. A vezérállat „hatalmi szóval”, *erőszakkal* gondoskodik akaratának érvényesüléséről. A vezér – többnyire egy hím – úr és szuverén. Jaj annak, aki ellene lázad!

Hacsak le nem győzi vezérét...!

Mert minden valamire való hím vezérségre tör. Pontosabban arra, hogy minél előkelőbb helyet vívjon ki magának a sorban.

Igen sok fajnál, így a *farkasnál* – tehát a kutyánál is – a falka gerince a vezérállatok kölykeiből áll, amelyek akár esztendőkön át együtt maradnak. A farkasfalka és az ember eredeti, biológiai alapegysége tehát a *család*.

A két lény, a fáról lekényszerült emberszabású és a legértelmesebb kutyaféle ragadozó családszerkezetének hasonlósága nagyban segítette egymásratalálásukat és azt, hogy a farkas kutyává szelídüljön idővel.

Falkán belül a vezérhím – a szakemberek α *hímnek* is mondják – mindkét nem fölött uralkodik. Párja, az α *nőstény* csak a szukáknak s a kölyköknek parancsol. Ám a *nemek közötti munkamegosztás* meghatározó. A hím felelős a terület biztonságáért, ő vezeti a harcot, ha idegen falka tör a territóriumba, s a farkasoknál ő a vadászmeister is. Az *oroszlánoknál* a nehéz testű, tohonya állatkirály csak akadályozná a nőstényeket a zsákmány gyors és biztos elejtésében, ezért legfeljebb hajtó szerepet osztanak rá a vadászatokon. A terített asztalból azonban már ő követeli ki elsőnek a juszt.

A delfinek *társas viselkedéséről* még nagyon keveset tudunk, hiszen korántsem tehető egyenlőséggel a fogságban és a szabadon élő állatok közé. Valószínű, hogy náluk is a farkasokéhoz hasonló munkamegosztás van érvényben.

A nőstény feladata az *ivadékgondozás*. Mivel a faj fenntartása az állati viselkedés alapvető célja, ő viseli a nagyobb terheket. Ő választ vackot kölykeinek, vagyis ő jelöli ki a territóriumot, ahol aztán a hím látja el a „biztonsági feladatokat”. A nőstény ad jelt a továbbvonulásra, ha fogytán az élelem, ő tartja össze a falkát. Tehát – antropomorf gonoszkodással – a teremtés büszke koronája, a hím dirigál, azt csinál, amit akar, ám mindig a szelídebb, türelmesebb – és nem egy esetben okosabb – nőstény súgja meg neki, hogy mit is akarjon.

A falkák hatalmi rangsora korántsem egyszerű képlet. Ahány faj, annyiféle. A *vezérállat párja*, többnyire „hivatalból”, *domináns* válik a nőstények között. Sok esetben viszont éppen az α pozícióra törő nőstény támogatása segíthet vezérségre egy általa párjául kiszemelt olyan hímet, amely egymagában még képtelen volna a vezért letaszítani a trónjáról. Ez is azt bizonyítja, hogy milyen bonyolult, emberi értelemben véve is *pre-társadalmi* szervezet a falkaközösség.

Tehát a falka, s azon belül a rangsor igen komoly dolog az állatvilágban. És az idomítóknak tiszteletben kell tartania! Ha egyetlen állattal dolgozunk, úgy csak

kéttagú a falka, ám menten bonyolultabbá válik a helyzet, ha egy egész állatcsoportot fogunk munkába, vagy ha egy erős szociális érzékű, kemény karakterű kutyát kell beépítenünk a családba. Még akkor is előfordulnak kisebb-nagyobb *rangsorviták*, ha kölyökkoruktól együtt neveltük állatainkat.

Az idomító, akár az imént említett ambíciózus nőtény, bizonyos fokig *befolyásolhatja* a rangsor kialakulását. Állatkísérletekben bebizonyosodott, hogy a „főnök” által kitüntetett állatok pozíciója megerősödik, míg időnként az egész falka a vezér által megvertre támad. Sőt a trónjáról letaszított vezér könnyen az utolsó helyen találhatja magát. Vagyis a vad falkán belül határozottan előkelő helyre tornázhatják fel magukat a kegyencek.

Ez azonban sokkal ritkábban valósulhat meg egy idomított állatcsoportban, kutyafalkában. Hiszen közöttük a vezéri szerep az idomítóé, a nevelőé... kéne, hogy legyen! Ám ehhez állandóan az állatok között kellene tartózkodnia, ami lehetetlenség! Többnyire *kettős vezetés* alakul ki hát. Van egy vezérállat, amely az állati viselkedés szabályai szerint szerzi meg a hatalmát, s annak is van egy vezére, az idomító, akinek csak elvétve sikerül egy arra alkalmas kedvencét ültetni a képletes vezéri székbe! Ha a munka folyamán *kiemel* egy állatot a rangsorból, azt menten helyére teszi a többi, amint magukra maradnak.

Ha valóban ideális, bizalmas kapcsolat van ugyanis az állatok s az idomító közt, azok bizonyos esetekben féltékennyé válnak, s amint tehetik, alaposan elbánnak a protekcióssal.

Reuss herceg, az altenfeldeni vadaspark egykori tulajdonos-igazgatója, nagyszerű szálkásszórú tacsókát tenyésztett annakidején, kizárólag munkára. A tacsik jól megfértek egymással közös kifutójukban mindaddig, amíg egyet ki nem vettek közülük, hogy sétálni, vagy vadászni vigyék. Amikor ugyanis visszakeresztették, jó egy órát kellett felettük állni valakinek ostorral, vagy ami még eredményesebb, locsolótömlővel, mert ha nem vigyáztak, a többi nekirontott a kegyencnek, s menthetetlenül agyon is marta.

A falkaállatokkal ellentétben a *magános* vagy *szóló*-állat csak önmagának él. Szociális kötöttségek csupán a pázás és esetleg az ivadékgondozás időszakában korlátozzák, hiszen csak a saját igényeit kell kielégítse.

Ám egyesek, egyebek között a házimacska, s egyáltalán a *macskafélék*, mégis élnek valamiféle társas életet. Igaz, ez nem olyan szoros, mint a falka, inkább klubokat alapítanak. Össze-összejárnak időnként, együtt üldögélnek, koncerteznek egy kicsit – ki nem hallott már efféle macskakórusokat, kellemes tavaszidőben –, aztán ki-ki járja tovább a maga útját. Közösségi életre való hajlandóságukat fejlett kommunikációjuk is bizonyítja.

A magánosan járó és a csordaállatok viselkedését összevetve menten szembeűnik, hogy közülük csak azok idomíthatók könnyedén, amelyekben valamiféle *társas hajlam* él. Ez – falka- és magános állatoknál egyaránt – a más fajok egyedeihez való csatlakozási hajlamba is torkolllhat, vagyis más fajokra is kiterjedhet *társskereső viselkedésük*. No persze elsősorban akkor, ha elválasztjuk őket saját fajuktól. A farkas és a kutya meglepően könnyen *adoptál* más fajú kölyköket akkor is, ha élesen megkülönbözteti a saját kicsinyeitől. Örökbe fogadják ugyan az énekesmadarak is a kakukkiókát, adoptál a patkány is. Ám egyértelműen

bizonyítható, hogy túltengő *ivadékgondozási ösztönük* hajtja erre őket, noha érzékelik, hogy a befogadott kicsi más, mint a sajátjuk.

Vannak olyan fajok – legismertebbek közülük a delfinek –, amelyek egyenesen keresik az *emberrel való* kapcsolatteremtés lehetőségét. A tengerparti népek mindennapi tapasztalata, hogy egy-egy – valószínűleg falkájától elszakadt – delfin szívesen csatlakozik a parti vízben játszadozó gyermekeikhez. Ősi legendák szólnak hajótörötteket mentő delfinekről, s az effajta karitatív tevékenységüket az új kutatások is megerősítik. No persze korántse gondoljunk egy vadállatfaj emberszeretetére! Szó sincs erről! A vízben fulladozó embert a delfin egyszerűen *fajtársnak* tekinti, s mivel ő is tüdővel lélegzik, ösztönei parancsára segíti a felszínre, s tartja ott akár hosszabb időn át. Ugyanakkor azt se felejtjük el, hogy az ember, bár vadászik a különböző delfinfajokra, mégsem folytatott ellenük olyan totális irtóháborút, mint teszem azt a farkasok ellen Európában. Így a tenger csodalényeiben nem is alakult ki az a fajta rettegés és óvatosság, ami olyannyira jellemző az ordasok civilizált területen élő alfajaira.

Ez a *fajtárstévesztés* persze nem véletlen, és nem csak a delfinnél tapasztalható. Nem véletlenül csúfolják „fókatelepnek” a népszerű strandokat, s parti vizeiket. Eltekintve attól, hogy a fókák nem használnak napolajat, nem szórnak szét minden szemetet, a két „tartózkodási terület” ugyancsak hasonlít egymáshoz. A vízben lubickoló ember pedig igencsak hasonlít egy rendkívül hosszú uszonyú, szőrtelen fókához!

Legalábbis egy cápa szemében!

Hiszen sokak, mindenekelőtt Tinbergen kísérleteiből pontosan tudjuk, hogy a legtöbb állatfajból csupán a legjellegzetesebb vonásokat megjelenítő makettek is kiváltják a valódi élőlénnel szembeni reakciókat. Még az egyik legokosabb madár, a varjú is károgha, kétségbeesetten menekül, ha egy héja kartonpapírból kivágott sziluettjét zsinegen elhúzzák előtte. Hogyne nézné az embert a világ egyik „legbutább”, genetikailag csak a létfenntartó tevékenységekre beprogramozott gerinces állata legfontosabb zsákmányállatai egyikének, vagyis fókának! Nem véletlen tehát, hogy az efféle zsúfolt partok mágnesként vonzzák a nagyobb cápafajokat.

Azt hiszem, a fenti példák jól érzékeltetik két egymástól ugyancsak különböző állat más fajokkal szembeni viselkedését. Amíg a cápa csak aszerint mérlegel, hogy megehető-e, addig a delfin az embert olykor fajtársának, vagy ha nem, úgy legalábbis rokonának tekinti.

A fogságban élő szelíd delfinekről pontosan tudjuk, hogy az embert valóban *befogadják a falkába*. Sőt rossz néven is veszik, ha nem lehetnek együtt ember-barátjukkal percről percre, óráról órára. Reinhold Reimann, a duisburgi állatkert delfinápolója csaknem az életével fizetett egyszer azért, mert az első esetben, amikor vízbe szállt delfinjei közé, azok annyira – azt hiszem, nyugodtan mondhatjuk – boldogok voltak, hogy amikor ki akart szállni a medencéből, megtámadták. Másként fogalmazva, egyszerűen megpróbálták terrorizálni.

Minden állatbarát meg van győződve arról, hogy a delfinek, egyes kutyafajták és természetesen az emberszabású majmok a mi *szeretettfogalmunkhoz* hasonlóan is érezhetnek fajtársaik, vagy ápolójuk, idomítójuk iránt. Ám az állati viselkedés

tanulmányozója óvatosan kell fogalmazzon. Így legfeljebb ha annyit kockáztathat meg, hogy ez talán mégsem egészen antropomorfizáció! Már akkor, ha valóban evolúciós termék emberi viselkedésünk.

Idomíthatóság és általában a *viselkedés* alapján igen éles különbséget kell tennünk a *vad- és háziállatok* között. A *házasodás* ugyancsak bonyolult folyamat. Bizonyos mértékig még az állat *biológiáját, testalkatát, méretét és arányait* is megváltoztatja.

A háziállat másként viszonyul környezetéhez. Így a fül változása például meghatározza a hangérzékelést, a hallás élességét is. A fajra jellemző igazán jó hallást nem várhatunk el például egy lógó fülű kutyától! Hát még ha az be is gyulad, ahogy a spánieleknél szinte törvényszerű!

Csökken az agy térfogata is! Herre vizsgálatai szerint ez igen jelentős lehet. Így például szembeszökő az oly igen élénk, az összetett gyomrúak között talán a legértelmesebb vadjuhok házasított formájának meglepő elbutulása.

A *kutya agya mintegy 30 %-kal kisebb a farkasénál!* Ez persze nem azt jelenti, hogy az egyes *speciális munkaterületekre*, meghatározott irányba szelektált kutya fajok nem verik messze a farkas hasonló tulajdonságait! Az inkább alapjaiban *sokoldalúbb, generalizáltabb* lény a mesterségesen *meghatározott szelekciós nyomás* alá helyezett, vagyis *adott követelmények irányába szelektált* kutya knál. A farkas aligha vetekszik egy német juhászkutyával tanulékonyság, egy óriás schnauzerrel bátorság dolgában, s a vert mezőnyben végezne egy véreb versenyen. Az agarak pedig már rég ki is pihennék fáradtságukat, mire akár a leggyorsabb farkas is célba érne a nyomukban.

Már ha egyáltalán akadna olyan tökkelütött közöttük, amely akár egyetlen lépést is hajlandó volna tenni egy guminyúl után... !

És éppen ez a kifinomult felismerési, sőt döntési, tehát bizonyos fokig ösztönkésztetéseit is felülbíráló képesség különbözteti meg szelídített utódaitól. Mert egyetlenegy kutya fajta sincs, amely képes volna olyan összerendezett és eredményes vadász munkát produkálni, mint a farkasok.

A házasítás még az olyan individualista állatok esetében is a *szocializációs hajlandóság növekedésével jár*, mint házi cirnosunk. Lelassul a viselkedés egyedfejlődése, eltolódnak, megnyúlnak a fejlődési periódusok.

Egy háziállat vadon élő őseihez képest *örök lelki fiatalságban él!* Az esetek nagy többségében idomítójával szemben is úgy viselkedik, ahogy egy vadállat rokon kölykei viselkednének. Erik Ziemen szerint a farkaskölyök csak *bevésoedés* révén és életének mindössze néhány meghatározott napján – úgy 21-24 napos kora körül – képes az emberekhez, mint falkájához feltételek nélkül kötődni. A félig háziállat-formából visszavadult dingónál már néhány hétre is kitolódhat, az ősi, a vad alakhoz legközelebb álló kutya fajtáknál pedig ez a szakasz több hónapig tart.

A háziállatok *nem félnek* az embertől. Miért is félnének, hiszen napos koruktól ismerik, kötődnék hozzá, s mivel anyjuk sem fél, nincs is kitől ezt az érzést megtanulniuk. Az ember kezdettől fogva és természetes módon a környezetükhöz tartozik.

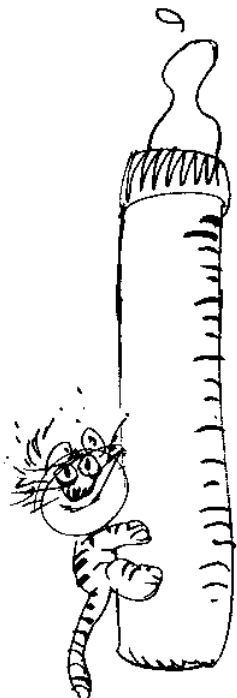
Grzimek, a frankfurti állatkert nagy híréigazgatója könyvet írt egy arabs mén-csikóról, amely 26 napos koráig cumin nevelkedett, s ezalatt csak emberekkel találkozhatott. Öröklött viselkedése mindenben megegyezett a vele egykorú, az anyjukkal nevelődő csikókéval, ám tanult viselkedésén ugyancsak meglátszott az ember hatása. Fogalma sem volt a lovakról, s amikor először találkozott velük, halálra rémült.

Az ember – éppen azért, hogy az *infantilitás* hosszúra nyúlik – egyszerre lehet idomított háziállata anyja és farkvezére. Ám a macskához hasonló állategyeniségeknél gyakran visszájára fordul ez a kapcsolat. Mint született individualisták, a nőténymacskák időnként adoptálják gazdáikat is. Túltengő *ivadékgondozási ösztöneik* hatására – főleg, ha nincsenek saját kölykeik, s nem tudják azt kiélni utódaikon – jellegzetes hívóhangokat hallatva igyekeznek maguk után csalni gazdájukat, mintha kismacska volna. Sőt, egeret is fognak számára, s ugyancsak megrökönyödnek azon, ha nem játszik vele úgy, ahogy egy kiscicának illenék.

Célját tévesztett ivadékgondozási ösztönből eteti a hullámos papagáj is előemésztett magokkal ember barátját.

Az állatok viselkedésének csak az alapja öröklött, arra a tanulás különböző formái által rakódnak a fajra ugyancsak jellemző vonások. Az állat mindenekelőtt anyjától lesi el a viselkedés tanult elemeit, illetve attól – mint Grzimek csikaja –, aki, vagy ami az anyja helyébe lépett. Embertől persze nem tanulhat állati viselkedést.

Valami torz, a normális, fajra jellemzőtől számtalan vonásban különböző viselkedést épít fel magában. Ez sok esetben *előnyös* is lehet az idomításkor, hiszen eleve a megkívánt munka igényeinek megfelelően formálódik az állat. Így valóban megközelíthető az az ideális állapot, amikor komplett viselkedésének *természetes* elemeként jelentkezik a produkció. Csakhogy ennek óriási veszélye is van! Tanítványunk minden kapcsolata megszűnik fajtársaival, szexuális viselkedése is az emberekre irányul, s ez súlyos bonyodalmakat okoz szaporításában. A *kutyakiképző iskoláknak, kutyasétáltatóhelyeknek* egyebek mellett az az óriási előnye, hogy itt legalább találkozhat fajtársaival az anyjától 6-8 hetes korban elválasztott, hiányos *viselkedéskészletű* kiskutya, és a többiektől legalább nagyjából megtanulhatja, hogy miként is illenék természetstől fogva viselkednie.

A játék komoly dolog

Hivatásos vadász koromban egyik kedvenc szórakozásom volt kiválasztani magamnak egy rókakotorétkot, s tavaszutói-nyáreleji délutánonként meglesni a játszadozó rókakölyköket.

Alkonyat előtt nagyon el tud csendesedni az erdő. Legfeljebb egy-egy megkéssett dongó brummog a virágok körül, s néhány későn költő, vagy második fészket építő madár hímje tudatja ország-világgal, hogy jaj annak a vetélytársnak, aki a párjára – mi több, költőterületére – veti a szemét. A szúnyogok sem szemtelenedtek el még ilyenkor, nem kell mindenféle kencefice – nem is volt akkoriban –, elég a pipa szutyogtatása is, csak arra vigyázzon az ember, hogy jó széllel üljön.

Akarom mondani, hogy az feltétlenül a rókavár felől fújjon, mert jószágról szó sincs. Büdös, mint a dög, s nem is képletesen szólva. Ravaszdiék bizony nem törik össze magukat a takarításért. Rábízzák a legyekre, hangyákra, dögbogarakra. Csakhogy amíg azok megbirkóznak a töméntelen hulladékkal, ugyancsak megvastagszik az ájer! Nincs az a kapadohány, amelyik elütné az illatát! Ám csak addig forog tőle az ember gyomra, amíg felbukkan az első, fényes fekete, nedves kis orr, mögötte az elbűvölően pimasz pofácska, s ekkor felejt dögszagot, szúnyogcsípést, madárdalt és minden egyebet. Lesi, várja, mikor tűnik fel a következő is. Pedig dehogy tűnik! Robban, egyenest testvére nyakába, s egy szemhunyas múltán kicsi a rakást játszik az egész társaság.

A csontig leszívott, lógó hasú rókamama is előmászik, kifekszik a kotorék fölé, és az alkonyi nappal sütteti magát. Időnként bele-bele szimatol a szélbe, nem közeleg-e valami ellenség, majd ő is önfeledten élvezi kölykei hancúrozását.

Az egyik felkap egy nyúllábat, s azzal táncol testvérei előtt. Amikor rárohanak, egyetlen szökkenéssel kicselezi őket, elejti a néhai káposztacsősz papucsát, hogy máris beleakaszkodják legerőszakosabb testvérkéje horgasinába. Pillanatok alatt igazi, dühös verekedéssé fajul a *játék*. Anyjuknak kell szétcsapnia közöttük, mert még képesek kárt tenni egymásban.

Ijedten lapulnak meg a kölykök, fejüket is lábukra sunyják, csak a szemük járásán látszik, hogy máris újabb játékokon törik a fejüket.

Aztán szinte fektéből pattan fel egyikőjük, kecses ívben szökken a nyúllábra, mintha egerészne, s kezdődik minden előlről.

Már akkor is jobban szerettem nézni, figyelni az állatokat, mint lövöldözni őket. Noha ízig-vérig vadászembernek tartottam magam, s tartom még ma is, mindig kegyelmet adtam az általam megfigyelt rókacsaládnak.

Akkor még nem gondolkoztam azon, hogy mi célt is szolgál voltaképpen a *játék*, s hogy mikor játszik az állat.

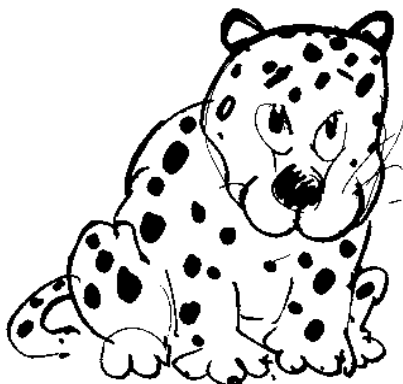
Eleinte nem is tudtam hasznosítani az idomítómunkában tanítványaim játékos viselkedését! Jóval később tanultam meg, hogy az idomítás – részben – maga is lehet irányított, nagyon fegyelmezett játék.

A játék, akár a valóságos viselkedés, meghatározott ösztönök megnyilvánulása. Ki ne látott volna kiskutyát, amint éppen papucsra vadászik! *Becserkészi*, mint a vadat, ha van rá hajlama, még meg is *állja*, majd *ráugrik*, és *megrázza*, mint Krisztus a vargát. Ugyanezt a viselkedést akkor is megfigyelhetjük, ha a testvéreivel játszik. Néha megesik, hogy a ráugrás után elmarad a rázás – a zsákmányt ejtő kutyaféle oly igen jellegzetes viselkedése, hiszen például a róka még az egeret is rázza, pedig egyetlen nyeléssel lenyelhetné –, s *párási kísérletekbe* torkollik, egy egészen *más magatartási tartományba* csapva át.

Vagyis a játék során az ösztöntevékenység különválik eredeti feladatától. Az egyik tartományból a másikba minden következmény nélkül csaphat át. Az üldözött róka, amint teheti, egy kotorékba bújik, ám oda búvik játék közben a rókakölyök is. A kutyák elől menekülő ravaszdinak azonban esze

ágában sincs menten újra kikukkantani, ahogy azt a játszadozó kölykök csinálják. Az ösztönös tevékenységben mint láncszemek, kapcsolódnak egymás után az egyes viselkedéselemek. A játék folyamán azonban mintha elfelejtették volna összekovácsolni a láncszemeket. Mindegyik külön él! Az állat *pillanatnyi hangulatától* függ a viselkedéselemek egymásutánja.

Játék közben az állat *kísérletezik* saját magával és környezetével, *gyakorolja* a szükséges viselkedéselemeket. Ígyek-

szik minél tökéletesebbre csiszolni mozgását. Sőt játék közben ismeri meg fajtársai jellegzetes viselkedését, kommunikációját, s igyekszik saját adottságait is azokhoz igazítani.

A kölyökkori játék igen fontos és kényelmes eszköz lehet az idomító kezében, hiszen ekkor még eleve magasabb helyen áll a rangsorban, s fizikai ereje is messze meghaladja a kis állatokét. Ha nem elefántbíbik, vagy gyilkos bálnák a játszótársai!

Egy ízben Komlós Sándor oroszlanidomítónkkal beszélgettem erről, s ő állította, hogy nem tudott volna ily közel kerülni állataihoz, semmiképpen sem tudta volna jóval tízéves korukon felül is elővezetni őket, ha a voltaképpeni idomítást nem előzte volna meg egy nagyon *intenzív játékos periódus*, egy majdnem két esztendeig tartó állatódoda, ami előkészítette a későbbi tanulást. A korszerű kutyaidomítás is élesen megkülönbözteti ma már az előkészítő – játékos – időszakot a voltaképpeni munkaszakasztól.

A játékos életszakaszban még alig-alig kell élelemszerzéssel, párkereséssel, ivadékgondozással, területvédelemmel, s egyéb, az életet megnehezítő feladattal törődni! Minderre egy állatnak akkor lesz szüksége, ha benőtt a feje lágya, ha végképp elszakad a szüleitől, ha a maga útját járja, illetve teljes jogú tagként illeszkedik be a falkába. Ennek megfelelően alakul *tanult viselkedése*.

A vadon élő állat felnőtt korában legfeljebb a párjával, vagy kölykeivel játszik, ám ennek a játéknak már *szexuális*, illetve *tanító-nevelő, példamutató* funkciója van.

A kölyökkori, önfeledt hancúrozás az állatfajok zöménél *életkorhoz kötött sajátosság*. A vadon élő felnőtt állatnak egyszerűen nem marad ideje a játékra. Ha más dolga éppen nem akad, a saját biztonságra akkor is kell ügyeljen. Csupán azok a fajok játszanak rendszeresen felnőtt korukban, amelyek viszonylag könnyen szerzik be élelmüket, igen értelmesek, és természetes ellenségek alig veszélyeztetik a létüket. Játékra elsősorban a törzspejlődés magas fokán álló ragadozók – s azok között is a tengeri emlősök, cetek, fókák, vidrák –, no és természetesen a főemlősök szakíthatnak időt maguknak.

A fogságban tartott állat azonban időmilliomos; nem kell élelem után járnia, kölykeit sem kell minden esetben dajkálnia, nem kell területét ellenségektől, riválisoktól védelmeznie – egyszerűen nem tud mit kezdeni magával. Hogy *unalmát* elűzze, mozgásigényét valamilyen formában kielégítse, részben feleleveníti kölyökkori viselkedését, részben pedig mindenféle elfoglaltságot talál ki magának.

Fogságban is ki kell elégítenie *aktivitásigényét*, de ez más, mint kölyökkori, örömteli játszadozása. Inkább *kényszerszelkedésnek* mondanám, amire nemcsak az idomítónak kell figyelnie, hanem minden városi lakásban kutyát, macskát tartó állatbarátnak is.

Hányszor, de hányszor panaszkodnak, hogy „egyedül hagytuk a lakásban, és szétrágta a drága pénzen vett bőrgarnitúrát! ... felmászott a függönyön, és karisostul letépte az egészét!”

Milyen egyszerűen meg lehetne előzni ezeket a baleseteket, ha eleve figyelembe vennénk az állatok *mozgás- és elfoglaltságigényét*!

Sok állat még számon is tartja *játékszereit*. Anyósom egykori, csodálatosan szép, kékezüst kandúrmacskája szabadon jött-ment a lakásban, kertben, udvaron, mégis egy a karácsonyfáról lepofozott plüssfigurát nevezett ki egérnek, s egyfolytában arra vadászott. Ha elunta a játékot, bepofozta állandó helyére, a szekrény alá, ám ha az a játék hevében olyan helyre keveredett – mondjuk a heverő alá –, ahonnan nem tudta előhalászni, az egész házat mozgósította. Pontosan „megmagyarázta”, hogy mit is vár el az emberektől, mintegy igazolva Lorenz ama híres tételét, hogy a magasabb értelmi képességű és kellően szocializált állatok igenis közölni tudják fajtársaikkal, s gazdáikkal – ami ez esetben egyre megy – kívánságukat.

Sokkal, de sokkal könnyebbé tesszük kedvenceink életét, ha megfelelő elfoglaltságot találunk nekik.

Hogy egy valóban kedvére való játékszer mekkora kincs az állat számára, azt a baseli állatkert egyik fókája is igazolta. Ez az állat valóságos játékgyűjteményt rendezett be a medence egyik rejtett zugában.

Ha nem gondoskodunk a fogságban tartott állatok *mozgatásáról*, *foglalkoztatásáról*, egészen elképesztő, sőt beteges dolgokat cselekszenek időnként. A lehető legkülönbözőbb *mozgásmintákat* alakítják ki, mint például az a jegesmedve, amely esztendőig egy szűk cirkuszkocsiban lakott, s amikor a baseli zoo tágas medvebarlangjába került, pontosan akkora területen járt körbe-körbe, amekkora a ketrece volt annak idején. Az elefántok többnyire toporognak, vagy ide-oda himbálják magukat, a farkasok, medvék órákon át köröznek a kerítés mentén, s vannak állatok, amelyek az önkielégítésben lelnek vigasztalásra.

Valamennyi fogságban tartott állatnak *létszükséglet* tehát a foglalatosság, s ezt felismerve kezdték akár cirkuszi produkciókra is idomítani egyes állatkertek lakóit. Hagenbeck elefántjai, fókái, delfinjei naponta kétszer-háromszor is bemutatják tudományukat. Baselben külön aréna épült az elefántprodukciók számára, s eleve úgy építették meg a fókasziklát, hogy egy színpadszerű részén felvezethetők legyenek ezek a szép szemű tengeri ragadozók is.

A budapesti Állatkertben Szederjei Ákos igazgató vezette be annak idején a *munkaterápiát*, s kezdte foglalkoztatni az idomítható fajokat.

Sokkal kevesebb a beteg és kisebb az *elhullási ráta* ott, ahol dolgoznak az állatok, mint ahol magukra hagyatva téblábolnak kifutóikban, ketreceikben, vagy akár otthon a lakásban. A kutyának például, mint *nagy mozgásigényű falkaállatnak*, éppúgy szüksége van a munkára, mint a társaságra. Idomítása tehát nem különködő gazdák hobbija, hanem életszükséglet.

Míg a munkába fogott állat szokásait, elfoglaltságát az ember irányítja a maga céljainak megfelelően, az unatkozó maga talál időöltésre, s ez – legalábbis a mi emberi véleményünk szerint – nem mindig egészen szolid!

A Yale Egyetem Főemlőskutató Állomásának csimpánzai azzal szórakoztak egy időben, hogy vizet vettek a szájukba, s aztán akár negyedóráig is hajlandók voltak lesben ülni, amíg egy gyanútlan áldozatra találtak, akit aztán a vagy liternyi meleg lötytel szembe köphetnek. Mert elképesztő, hogy mennyi víz fér egy csimpánzpofába!

A veszprémi állatkert egykori hírhedt tévénező csimpánzcsapata, „a négyek bandája” még amerikai köpködős rokonaiknál is drasztikusabb játékkal szórakozott. Lesték, várták, hogy valaki az állatházba lépjen. Még észbe sem kapott az áldozat, máris kaján huhogásba fogtak, s megcélozták saját ürülékükkel, ami ugye... nem túl gusztusos lövedék.

A delfinek, amelyeket méltán neveznek a tenger bohócainak, egész sereg emberi játékkal *szórakoztatják magukat* a medencékben is. Ullrich professzor tucatnyi érdekesebbnél érdekesebb játékukról tudósít és élethű képet fest azok fejlődéséről, a játék tudatossá válásáról is.

A legegyszerűbb játék nyilvánvalóan a vad, örömteli *tobzódás*, fel-felszökkenés, csapkodás, ami – épp a delfinek társas hajlamából fakadóan – mindinkább rendezetté, összehangolttá válik. Akár azt is állíthatnánk, hogy a delfinek örömeiket lelik a csapatmunkában. Ha nem így volna, aligha gyönyörködhetek volna ősidők óta a delfincsapatok *szimultán ugrásaiban* a tengeren járók.

Egy fiatal, Algae nevű delfin felfedezte, hogy ha a medencék állandó albérelőinek, a tengeri szürke pelikánoknak elhullatott tollait a befolyónyíláshoz viszi, s ott elereszti, azokat az áramlat magával sodorja. Hagyta elúszni, a nyomába eredt, elkapta, s visszavitte a nyíláshoz. Órákig sem unta el ezt a foglalatosságot. Nemsokára egy valamivel idősebb nőstény is csatlakozott hozzá és *új elemet* épített a játékba. Nem az áramlatba, hanem egy kis örvénybe ejtette a tollat, s amíg az forgatta, ő szembe helyezkedhetett az árral, és nyitott „csőrrel” várta, amíg az áramlat kiszakítja játékszerét a forgóból, s hozzá sodorja. Később társultak, s egyikük elhelyezte a tollat, a másik várta. Ha elkapta, szerepet cseréltek.

Egy másik delfin medencéje egyik társbérelőjét – egy jámbor tengeri teknőst – szemelte ki játékszerül. A békésen tovaúszó páncélos után vetette magát, s egy kecses orrmozdulattal magasra hajította, néha pedig mint holmi labdát, ide-oda görgette a medence betonfenekén!

Az állati játék egyik érdekes formája a másik bosszantása. Ez eleve *értelmes tevékenységet, tervezettséget, számítást* igényel. A kezdeményezőnek tisztában kell lennie kiszemelt áldozata reakciójával, s bizonyosan örömét is leli benne. Különben miért gyűjtögetnék nyálukat hosszú negyedórákon keresztül a fennebb emlegetett csimpánzok? Hiszen hogy az milyen kényelmetlen, azt bárki megpróbálhatja!

Vidrám annak idején, szabadon járva-kelve, módszeresen végigbosszantotta mini állatkertem összes lakóját, s gumilabdaként mind a négy lábával a levegőbe pattogva, hangos füttyögéssel, cikkogással fejezte ki *örömét*, ha csínye sikerült, s valamelyik állat halálra rémült. Különösen a tyúkok riadozását élvezte szerfelett! Mindent el is követett, hogy eszeveszett menekülésre készítse azokat.

Volt olyan delfin is, amely egész magas fokon úzte az effélét. A víz színén pihenő pelikánok alá óvatoskodott, rájuk rontott, s minden támadás alkalmával kitépett egyet – s mindig csak egyetlenegy – a riadtan szárnyra kapó áldozat kormány-, vagy evezőtollai közül. Anélkül, hogy magát a pelikánt akár egyszer is

megharapta volna! Pedig a delfinek egyáltalán nem vetik meg a pelikánpecsenyét a szabad tengeren. Persze, ha el tudják csípni az éber madarat!

A már említett Algae ennél is külön játékot talált ki magának. Medencéjének egyik sziklabarlangjában egy jól megtermett vörös tengeri sügér lakott, s Algae tintahaldarabkákat helyezett a barlang bejárata elé csalétkül. Aztán lesbe állt. Amint a sügér előbújt, hogy bekapja az ínycsalatot, a delfin elhalásztta előle. Az idők folyamán olyan tökélyre fejlesztette ezt a játékot, hogy jószerével csak milliméterekkel előzte meg a mind türelmetlenebb sügért, amelynek minden alkalommal csalódottan kellett a barlangjába visszatérnie.

A legmagasabb rendű efféle játékot egy simaszőrű foxitól, életem talán legkedvesebb kutyájától, Csitritől láttam. Nála próbáltabb csirkefogót keveset hordott a hátán a Föld. Pontosan tudta, mit szabad és mit nem, s mégis, állandóan, a büntetés határát súrolva, azon fáradozott, miként szerezhetne bosszantásaival örömet magának. Keserves tapasztalatok árán megtanulta, hogy tilos hajszolni baromfiudvarunk lakóit, de akár Marci vidránk, ő sem tudott lemondani a tyúkszavarásról. Kifundálta hát, hogy valamelyik másik foxink kölykeit csábítja bűnre.

Maga után csalogatta őket, le a baromfiudvarba, nagy lendülettel a tyúkokra rontott, ám az utolsó pillanatban, mintha gellert kapott volna, félrefordult, s hagyta, hogy a kölykök robbanjanak a baromfi közé. Aztán megállt, s – esküszöm – kaján pofával nézte a riadalmat. Ám farkát behúзва sündörgött föl a verandára, ha túlságosan is sikeres volt az akció, s a kölykök foga közt végezte anyám valamelyik kendermagosa.

Ahogy Csitri tyúkászásra kapatta a foxikölyköket, ahogy az anyamacska eleve egérrel tanítja vadászni a kiscicákat, úgy kell a maga sajátos céljainak megfelelő játékra kapadni az idomítónak is tanítványait.

A fenntartás nélküli, *bizalmas kapcsolat* megteremtése után – ha alkalmat adunk rá – az állatkölyök maga *kezdemenyez*, s fájának megfelelő viselkedésformákkal játszani hív bennünket.

És játszunk vele!

Eleve *elhibázott* – bár nem eredménytelen – az a *módszer*, hogy olyan korán iskolába fogjuk tanítványunkat, amennyire csak lehet, s arra vagyunk büszkék, ha az alig néhány hetes kutyakölyök már kifogástalanul fekszik, hozza az elhajított tárgyat, s végez más gyakorlatokat. Gépiesen dolgozó, koravén, természetellenes viselkedésű cselédet, rabszolgát nevelhetünk ily módon belőle, ám a munkában örömet lelő, fájának megfelelően természetes viselkedésű, a kölcsönös egymásrautaltságot felismerő társat, barátot csak elvétve. Pedig az állatbarát ezt várja kedvenceitől mindenek felett.

A játékkal *elő kell készíteni* tanítványunkat a későbbi munkára. Játék közben megtanulja vezényszavainkat, engedelmessé válik, ha mindig gondosan ügyelünk arra, hogy kedvét lelje a foglalkoztatásban. Ne akkor parancsoljuk a helyére, amikor minden idegszálán látszik, hogy mozogni akar, s ne akkor hívjuk játszani, ha ásítózik éppen. Ebben a korban még messzemenően figyelembe kell vennünk a kis állat élettani igényét is.

Egyetlen percre sem feledkezhethünk meg arról, hogy a játék egyebek között a későbbi viselkedésre készít elő. Serkentsük hát eleve olyan *viselkedési sémák* kialakítására és rögzítésére *játszótársainkat*, amik a későbbi munkát elősegítik, ám ne követeljük meg, hogy hibátlanul, előírásosan hajtsa vége a gyakorlatokat.

Ez még csupán a próbálkozás ideje!

No persze, ez alatt a játékos periódus alatt sem csupa tejföl az élet! Tanítványunk egy csomó *tilalommal* is szembe találja magát. Meg kell tanulnia a helyén maradni, szobatisztaságra kell szoknia, hogy néhány egészen hétköznapi példát említsek. Majd a maguk helyén beszélünk róla éppen eleget. Ebben az óvodáskorban, mivel ekkor a legtanulékonyabb minden állat, enyhe kis büntetésekkel, *rávezetési módszerrel* sokkal könnyebben célt érünk, mint holmi szigorú drillel, gyakorlatoztatással.

Főleg akkor, ha a *természetes viselkedésre* alapozva állítjuk fel a tilalmakat is.

A kölykök a szabad természetben sem hagyhatják el soha, semmilyen körülmények között a vackukat az anyjuk engedelmé nélkül. A kamasz vagy felnőtt állat jön-megy, amikor akar. Ha tehát elmulasztjuk kihasználni a kis állat természetes késztetéseit, sokkal nehezebb dolgunk lesz a későbbi időben.

A szobatisztaság sem kényszer, hanem *szoktatás* kérdése, s mint ilyen, meglepő módon a játék körébe tartozhat. Csupán a megfelelő helyet kell kijelölnünk, s a megfelelő időponban odavezetnünk a kis állatot.

Ahogy nő, erősödik, komolyodik tanítványunk, úgy húzzuk feszesebbre a gyeplőt, s csapunk át *játékból* komoly *munkába*. Alapelvünk mindig az legyen, hogy amit Miska megtanult, azt Mihály sem felejt. Minél több *idomításelemet* ismertetünk meg tanítványunkkal kölyök korában, annál kevesebb bajunk lesz vele később. Ha jól kihasználjuk a játékos periódust, csak *csiszolunk*, *pontosítanunk* kell később a gyakorlatokat.

Egyes állatfajoknál – főleg azoknál, amelyeket nehéz vagy lehetetlen erőszakos módon kézbentartanunk, teszem azt a vízi emlősöknél, egyszerűen elképzelhetetlen más módon felépíteni a produkciókat. Szerencsére ezek felnőtt korukban is szívesen játszanak, s örömmel veszik, ha ember-barátjuk is részt vesz a játszadozásban. A delfineknél és a fókáknál nyert ügyünk van, ha tanítványunk az orrával dobálni kezdi a labdát vagy a karikát. Ezt pedig, ha egészséges és megfelelően szelíd, mindegyikük megteszi.

A többi már „csak” az *állattal való kapcsolatunktól*, *kitartásunktól* és *leleménységüinktől* függ!

A játék és az idomítómunka között a legtöbb esetben nem húzhatók éles határok. Ezek a jó idomító munkája közben egymásba fonódnak, még akkor is, ha kényszerítő eszközöket, pszichikai vagy fizikai erőszakot is alkalmaz időnként.

Maga a játék semmiképpen sem ellentétes – mint egy időben hitték – az idomítással. Talán meghökkentően hangzik, de egy hullámos papagáj is teljesebb életet él, ha foglalkozunk, gyakorlatozunk vele, mert apróbb-nagyobb dolgokra ő is megtanítható.

Arra persze mindig és minden esetben nagyon ügyeljen az állatnevelő, hogy az általam legszívesebben talán *játékra alapozott játékos idomításnak* nevezett, fent

leírt módszer csupán kölyökkorban, az előkészítés idején válhat önfeledt hancúrozásba.

Később semmiképpen sem szakadhat meg, nem válhat indokolatlanul egyik viselkedési sor a másikba, mert ez kibúvót jelenthet az állatnak a feladat megoldása alól – és sokszor él is ezzel a lehetőséggel. Az átcsapásos viselkedés a játék egyik jellemző kritériuma, s az állat, ha egyszer rájött az ízére, mindannyiszor játszani kezdene, valahányszor nem fülne foga a gyakorlatokhoz. Mi történne, ha mondjuk, egy nyomozókutya munka közben meggondolná magát, és játszani akarna vezetőjével?!

Hadd idézzem ismét Hedigert: „A St. Louis-i, tipikusan amerikai állatkert huszonkét csimpánza közül valóságos cirkuszi produkcióra tanítottak meg tizenhármát. Naponta háromszor, hatalmas és elragadtatott közönség előtt produkálták tudományukat. A bámulatra méltó, soha sehol máshol el nem ért színvonalú bemutatóhoz tartozott a csimpánzok teljesen szabad motorozása és az autóvezetés. Kis elektromos autók álltak a versenypályán, és az idomító egyetlen jelére a csimpánzok hanyatt-homlok rohantak oda, hogy meglehetősen vad autózásba kezdjenek, természetesen összeütközésekkel tarkítva.

Ahogy az már lenni szokott, gyakran csak úgy mehettek tovább, ha hátramenetbe kapcsolva visszatolattak, kikerülték egymást. És még ezt a bonyolult feladatot is minden tétoházás nélkül, azonnal a koccanás után, s mindig a helyzetnek megfelelően oldották meg az ügyes sofőrök.

Azért felmerült bennem némi kétely is. Vajon valóban ilyen ügyes gépkocsi-vezetővé válhat egy majom?

Georges Vierheller, az állatkert népszerű igazgatója lehetővé tette, hogy ellenőrizhessem állatai mesészerű teljesítményét. Megvizsgáltam a kis villanyautókat, majd egyikbe a legszenvedélyesebb csimpánzsofőrt – Panchot – ültettem. A legnagyobb természetességgel nyúlt a kapcsolóhoz, megvárta az indítójelet, előremenetbe állította a sebességváltót, és nekioldult a gép. Néhány más emberrel együtt én is autóba ültem, és elkezdődött a verseny. Minden tudásunkat össze kellett szednünk, hogy összeütközést provokáljunk, vagy az ördögien ügyes csimpánzt a falhoz szorítsuk. Amikor ez sikerült – mintha ember volna – körülnézett, egy pillantást vetett idomítójára, aki forgalmi rendőr módjára egy kézmozdulattal jelezte, hogy tolasson, minden további nélkül állította hátramenetbe a sebességváltót, tolatott, amíg ki nem szabadult, és száguldott tovább előre.

A csimpánzseregletet alaposan szemügyre véve, láttam őket a kötél mögött, amint izgatottan várnak a verseny kezdetére. Olyanok voltak, mint a türelmetlenségükben toporzékoló, vásott iskolás kölykök. A start pillanatáig mindenféle disznólkodással vezették le idegfeszültségüket. Egyik kocsiból a másikba ugráltak, a hűtő tetején kuporogtak, veszekedtek, marakodtak egymással, úgy tűnt, mintha képtelenek volnának bármiféle rendezett produkcióra. A zsinór felcsapásakor azonban már mindegyik a helyén ült, és elindult az örömteli lármás száguldás, ami tökéletesen megfelelt a csimpánzok határtalanul élénk természetének.

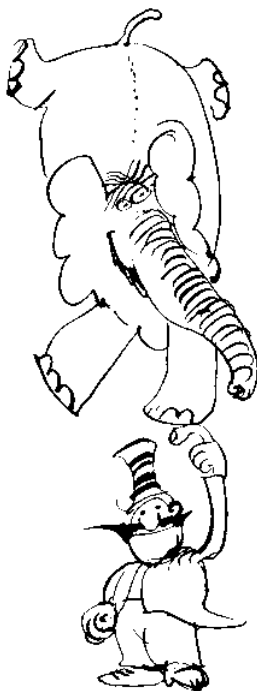
Az autóversenyzésen kívül még jó néhány szemkápráztató mutatvánnyal szórakoztatják ezek a szőrös artisták magukat és közönségüket. Kötélen táncolnak, forgókerékkel pörögnek, mint a motolla, táncolnak, sőt lóversenyt futtatnak pónilovakon. Tevékenységük messze meghaladja az állati teljesítmények általalm ededdig elképzelt felső határát. "

Sajnos úgy tapasztalom, hogy az *idomítók* – legyenek akár amatőrök, akár hivatásosak – *keveset játszanak* állataikkal. Pedig nem győzőm újra meg újra hangsúlyozni, hogy az eredményes idomítómunka kulcskérdése az ember és az állat egymáshoz való viszonya. A megfelelő szakértelemmel irányított játék pedig a *kontaktusfelveétel*, a szocializáció szinte semmi mással nem helyettesíthető *eszköze*. A célirányos játék voltaképpen a legmagasabb szintű idomítómunka. Jó idomító csak akkor keres más módszereket, ha a játékos szoktatással nem, vagy csak nagyon nehezen tud eredményt elérni.

A játékos viselkedés szorosan összefügg a *kíváncsi*, vagy ahogy G. Tembrock nevezi, a *fürkésző, felderítő* viselkedéssel. Lorenz szerint az állat ezzel a viselkedésformával *kérdéseket tesz fel* környezetének, kísérletezik, próbálkozik. Cselekedeteit csak az irányítja, hogy megtanuljon valami újat. A fiatal, játékos kedvű és kellően értelmes állat merő érdeklődés. Mindent elkövet, hogy új és még újabb tapasztalatokat szerezzen. Ilyenkor többnyire háttérbe szorulnak az *ösztönök*, csak egyesek érvényesülnek közülük, ám azokat a lehető legkülönbözőbb körülmények között is *kipróbálja* az állat. Arra keres választ, hogy öröklött viselkedési sémái, ösztönei hol s hogyan *érvényesülnek*. Hol zsákmányként, hol ellenségként, hol egyszerűen élelemként kezeli (megragja) környezetének elemeit, legyenek azok tárgyak, emberek, állatok, vagy növények.

A fiatal csóka, miután alaposan megvizsgálta, akár kedvenc falatját is ott hagyhatja időnként. Kíváncsisága tehát korántsem minősíthető *élelemkereső viselkedésnek*! Nem *enni* akar, pusztán azt szeretné tudni, hogy *ehető-e* az általa megvizsgált falatka. Ha éhes volna, elfogyasztaná az eledelt.

Miután a kíváncsiskodó állat tapasztalatokat gyűjt, egyebet sem kell tennünk, mint mesterséges körülmények között lehetővé tenni ezt. Annál is inkább, mert így mélyen rögzülnek a benyomások emlékezetében, s kíváncság szerint bármikor felidézhetők. Játék közben mindig teremthetünk olyan új szituációkat, amelyek felkeltik tanítványunk érdeklődését. Hosszabb-rövidebb tétovázás után ki is

próbálja, miként lehetne azokat célszerűen hasznosítani. Hát még ha bíztatjuk is erre, vagy vele együtt csináljuk!

Vegyük egy egészen hétköznapi példát.

Szeretnénk egy hatalmas, erős, bátor kutyát tartani, amely elriasztja házunk, kertünk környékéről a hívatlan látogatókat, amelynek fellépése eleve olyan, hogy minden idegen messzire kerül a portánkat. Ám mégsem óhajtánánk olyan harapós, félelmetes bestiává nevelni, amely rettegésben tartja házunk látogatóit. Ki is nézünk magunknak egy szép kuvasz-, óriás schnauzer-, német juhászkutya-, vagy valami más, természetétől fogva *támadásra hajlamos* kölyköt, s elkezdjük *céljainknak megfelelően* idomítani, vagyis játszani vele. A játék folyamán előbb vagy utóbb jelentkezik a kiskutya *ösztönös agresszivitása*. Ilyenkor menten az orrára koppintunk, éreztetjük vele, hogy kísérlete kudarcba fúlt. Idegeneket is bevonunk a játékba, s ha rájuk „támad”, ugyanúgy leintjük. Ám megdicsérelhetjük a barátságos viselkedéséért. Az így nevelt kutyával bárhol, bármikor megjelenhetünk. Ha kellően kitartóak és következetesek voltunk, barátságosan viselkedik majd.

Csak hogy nekünk nem az a célunk, hogy *mindenki komája* legyen! Azt szeretnénk, ha nem harapna, de megugatná, üldöznék az idegeneket!

Ismét kiprovokáljuk a játék során agresszivitását, ám ne intsük le azonnal. Sőt kérjük meg a „megtámadott” idegent, hogy fusson el. Uszítsuk nyomába a kiskutyát. Közvetlenül mielőtt utolérné a menekülőt, közbevetjük magunkat, és alaposan megdicséreljük. Így megtanulja, hogy harapni nem szabad, ám jutalmazza, ha a kapuig üldözi a menekülőket.

Ha idegen emberek iránt eleve bizalmatlan és támadó kedvű őrző-védő kutyát kényszerülünk nevelni, jutalmazzuk agresszivitását, és mindent kövessünk el, hogy minél sikeresebben kísérletezzon az állat.

Minden állatnak tudnia kell, mit is várhat környezetétől. Nos, ezt az idomított állatok is ki akarják próbálni, s ki is próbálják még fiatal korukban, a játékos, kísérletező viselkedés időszakában. Addig nyújtóznak, ameddig a takarójuk ér: *tapasztalataik* alakítják gazdáikkal szembeni viselkedésüket.

Panniból – meséltem már – a sorozatos gazdaváltozások váltották ki a benne rejlő agresszivitást! Ám – jellemző módon – ez egy szikrányit sem zavarta abban, hogy meg ne találja benne a maga szórakozását! Minden egyes gazdaváltozásnál gondosan kipróbálta, meddig eresztik a gyeplőt, és ahhoz tartotta magát.

Végtelenül *élvezte*, ha az emberek ijedeztek, sikoltoztak, dühöngtek, amikor megkísérelte „megmérni a nadrág-, vagy szoknyaszárukat”. Nálam is megpróbálta, miután újra a kezem alá került. A Baross utcában sétáltunk, amikor egyszer csak felélénkült, s nagy sunyin odakapott egy mellettünk elhaladó idős bácsihoz.

Csak hogy gazda nélkül csinálta számvetését, mert éppen hirtelen támadt heves farkcsóválására figyeltem fel, s anélkül, hogy sejtettem volna, mit akar, rövidebbre fogtam a pórázt. Így a bácsitól jó két araszra csattant a foga.

Mondanom sem kell, mindent elkövettem, hogy a kísérlet kudarcáról meggyőzzem kutyámat! Nem vertem meg, minek vertem volna! Még csak össze se

szidtam! Ám akkorát rántottam pórázán, hogy szinte feltörölte az aszfaltot, s legközelebbi sétánk alkalmával szöges örvet csatoltam a nyakába. Ez puha volt, bélelt, csak akkor bújtak elő a szögek, ha meghúztam – beszélünk még bővebben is róla. Amikor Pannika ismét „megijesztett” valakit, maga ugrott a szögekbe!

És egyszeriben letett a további riogatásról! Legalábbis az én kezem alatt! Ám feleségem, vagy kisfiam ki se léphetett vele az utcára, mert az első idegennel szemben kimutatta a foga fehérét. Később pedig, hogy elkerült tőlem, az ismerőseit is sorra harapta.

Életkori sajátosságok

A játékos és a felderítő viselkedés az állatok jó részénél szigorúan *korhoz kötött sajátosság*. Ám ez korántsem jelenti azt, hogy ezek csak kölyökkorukban idomíthatók. Igaz, fiatal korban lényegesen nagyobb a tapasztalatszerzési, tanulási *készség*, mint később, ám *a tanulás*, a környezethez való alkalmazkodás végigkíséri az állatot egész élete folyamán. Csakhogy minden egyes *életszakaszban* más és más fontos az élőlény számára, s nyilvánvalóan egy adott időben az éppen akkor szükséges dolgokat tanulja meg a legkönnyebben.

A jó idomítónak alaposan kell ismernie a keze alatt lévő állatok életkorhoz kötött viselkedését. Ennek ismeretében tudja előre megtervezni, hogy mikor

mire tanítsa. Annál is inkább, mert az egyes élettani, az idomítás szempontjából *kritikus periódusokhoz* nagyon is *konkrét viselkedési formák* kötődnek.

Az egyedfejlődés szakaszokra osztható. Ezek között nincs éles határ.

Az *intrauterin*, vagyis *méhen belüli életszakasz*ról ma még túlságosan keveset tudunk ahhoz, hogy hasznosíthassuk az idomító munkában, bár az kétségtelenül bebizonyosodott, hogy az élőlényeket már születésük előtt is érik olyan *külvilági ingerek*, amelyek meghatározzák későbbi viselkedését. A madaraknál például közvetlenül kikelés előtt már működik a bevésődés mechanizmusa. A kotlós hívóhangját kikelésük után menten „értik” a csibék, mert – mint kiderült – hallották már a tojáshéjon belül is. Ám ha egy kismozdony sípját, egy óra kettyegését, vagy bármi más zörejt játszunk be hangszórón át egy keltetőgépbe, úgy azt a hangot fogadják teljes lelkesedéssel. Az ilyen *intrauterin hatásokat* persze könnyű vizsgálni a *fészekhagyó* madarak esetében, de annál nehezebb a viszonylag fejletlenül világra jövő *fészeklakóknál*, hát még az emlősöknél.

(Gondoljunk csak a gyermekgyógyászok közötti évtizedes vitákra. Felvegye anyja a gyereket, ha sír, vagy hagyja bőgni, míg belekékül?! Az édesanyák pontosan érezték, mit kell csinálni, hiszen még az sem véletlen, hogy a baba sokkal hamarabb hallgat el, ha balra, a szívükhöz fordítjuk a fejét. Végre egy ismerős hangot hall abban a számára idegen közegben, amelybe oly durva módon kikerült az anyaméhből, s ahol annyi mindenhez kell hozzászoknia: a lélegzéshez, az evéshez, az anyagcseréhez stb. A baba testi és lelki fejlődése szempontjából fontos, hogy ily módon *átmenetet* biztosítsunk számára magzati életéből új környezetébe, hogy biztonságban érezze magát!)

A második, *újszülöttkori* szakaszban a táplálkozással és a komfortérzessel kapcsolatos ösztönök kerülnek előtérbe. Ami persze megint nem egészen igaz a fészekhagyók, a patások és egyes rágcsálók (tengerimalac, vadnyúl) ivadékeinál. A tengeri emlősök életében viszont már van egy nagyon rövid, alig néhány perces újszülött szakasz, amely alatt a kis állat menthetetlenül vízbe fúlna anyja segítsége nélkül. Ekkor az *agykéreg* még roppant fejletlen, jószérével csak a *motorikus mezők* funkcionálnak, és az egész központi idegrendszer fejlődése lassú ütemű.

Egyes kutatók szerint a kiváló szimatú állatoknál, például a kutyáknál, a környezetből érkező *szagingerek* ekkor sem maradnak hatástalanok. Éppen ezért nem árt már ilyenkor minél többször kézbe venni leendő tanítványainkat, hogy eszmélésüktől kezdve környezetükhöz tartozónak tekintsenek, hogy szagunk egyszer s mindenkorra beléjük vésődjék.

A harmadik életszakaszban kinyílik a szem, s ha eleinte bizonytalanul is, megkezdődik a feltételes reakciók kialakulása, a tanulás. A *hanghatások* szerepe is nagyobb már.

Ebben az életszakaszban ugyancsak van mit csinálnunk! Megkezdődhet a *fokozatos szocializáció*. A menyétféle ragadozók kölykeit – amelyeknél különösen elhúzódhat, akár 30-40 napig is tarthat ez a periódus – ilyenkor szoktuk a zsebünkben hurcolva magunkhoz édesgetni, megismertetni kezünkkel, szagunkkal, hozzászoktatni, hogy fogdossuk őket.

A kutya- és macskaféle ragadozóknál viszonylag rövid ideig, 12-14 napos koruktól 20-25 napos korukig tart ez a szakasz, ám főként a vadon élő fajoknál van különös jelentősége.

Háziállatainknál a bevésozás időszaka határozottan elnyúlik. A kutyánál például – fajtától függően – 20-21 napos korban kezdődik és akár 7-8 hetes korig is eltart. Ebben a periódusban az egyed visszafordíthatatlanul fajtársaihoz, vagyis nemcsak anyjához, de *ellentétes ivarú testvére*ihez is *véglegesen kötődik*. Ez pedig meghatározza későbbi szexuális viselkedését! Például a csak gácsérok között felnevelt hím kiskacsák felnőtt korukban homoszexuális viselkedést mutatnak. A kölyök eddig csak az anyjára ügyelt, ám mostantól kezdve mindinkább fajtársai felé fordul figyelme.

Veszélyes dolog egy ilyen kis állatot fajtársaitól túlságosan korán elszakítani, ha eleve nem az a szándékunk, hogy ily módon alakítsuk céljainknak megfelelőre viselkedését. Persze számolnunk kell azzal, hogy később már *soha, semmilyen körülmények között* sem tud többé fajtársaihoz visszatalálni. Ezért sem volna szabad 8-10 hetes koruk előtt anyjuktól elválasztani a kölyökkutyákat, főleg, ha tenyésztani is akarjuk azokat. Hány, de hány olyan kutyáról tudok, amelyik egyszerűen nem hajlandó fajtársaival párizni, mert türelmetlen volt az új tulajdonos, vagy netán tenyésztője akart a kölyöknevelés gondjaitól mielőbb megszabadulni!

Scott és munkatársai a vakvezető kutyákkal is foglalkoztak. Kísérletek hosszú sorával bizonyították – egyebek között –, hogy egy normális idegrendszerű, egészséges kutyakölyök kéthetes kora körül kötődik fajtársaihoz.

Ha ez idő letelte előtt elszakítjuk anyjától, fajidegenként tekint a többi kutyára. Ha a periódus alatt csak egyetlenegy személy foglalkozik vele, „egy ember kutyájává” neveli. Ha viszont sokan veszik kézbe, dédelgetik ebben a kritikus életszakaszban, akkor nem egy emberhez, hanem általában az emberekhez szocializálódik, mindenkivel barátságos lesz.

Álljunk meg itt egy pillanatra.

A kutyatulajdonosok esküsznek rá, a kutatók egy része tagadja, hogy a kutya aktívan választja ki a maga gazdáját. Én azt hiszem, valahol középúton van az igazság. Scott kísérletei is bizonyítják, hogy a kritikus periódusban eldől, miként viszonyul egy állat az emberekhez az élete során, és ebben semmiféle szerepet nem játszanak az állat érzelmei. Ám az is igaz, hogy a falkaállatok pontosan felmérik a családon belül kialakult emberi hierarchiát, s ahhoz igazodnak. A kutya azt a családtagot fogadja el falkavezérnek, gazdának, aki – az ő megítélése szerint – úr a családban.

Kiskölyökkorban a legfogékonyabb, a legtanulékonyabb minden állat. Már alkalmazkodik a környezetéhez, jelentkeznek első, határozott feltételes reakciói. Lassan hozzászoktathatjuk egyhez-máshoz, amire később meg akarjuk tanítani majd.

Dolgukat a vakon kívül végzik, miközben előszeretettel keresik fel az előzőleg már „felszentelt”, „beillatosított” helyeket. Az emlős-kölyök szobatisztaságra nevelését elkezdhetjük hát!

Erre a korra esnek az első *rangsorviták* is! Komoly verekedéssé fajulhat miattuk a játék. Annak idején, amikor még simaszőrű foxikat tenyésztettem, megesett, hogy fűrtben kellett őket a vackukról előszedni. Olykor három-négy is fűzérbe ragadt a nagy marakodásban. Sőt meg is gyilkolták egymást, ha nem léptünk közbe időben. A rekordot Csitri egyik nagyszerű kan kölyke, Fejenagy tartotta, amely busa fejéről nyerte a nevét; ez a kutya két gyengébb testvérét is megölte héthetes korára. Igaz, párját ritkító, rettenthetetlen kotorékhős, és a környék összes kutyáját rettegésben tartó szoknyapecér vált belőle idővel.

A büntetéssel, *fegyelmzéssel*, *gyakorlatszerű* idomítással csínján kell bánnunk még ebben a korban. Csak szomorú, bizalmatlan, megfélemlített állatokat nevelhetünk túlságosan szigorú, minden ballépést erőszakkal megtorló, gyengédséget, barátkozást mereven elutasító magatartásunkkal.

Kölyökkorban megszilárdul a testvérek, vagy az azonos korú kölykök közötti *rangsor*, a *motorikus reakciók* egyre határozottabbakká válnak, a mozgás mindinkább hasonlít a felnőtt állatokéhoz. Lassan-lassan elkezdhetjük a nagyobb erőt és ügyességet kívánó gyakorlatokat. Az állat addig rendkívül *plasztikus karaktere* e fejlődési szakasz végére *megdermed*, és minden további tanulás csak az elsajátítottakra rakódhat. A kölyökkor végére kialakult viselkedés olyan jellegzetességeket is meghatároz, amik csak jóval később, esetleg az állat ivaréretté válása után jelentkeznek csupán.

A *szocializáció* szakasza régesrég lezárult. Ha egy kutyát csak 4-5 hónapos korban veszünk ki először kifutójából, s viszünk az emberek közé, akkor elbizonytalanodik, félénkké válik, s gyakran egy egész életen át sem tudja pótolni a mulasztottakat! Bajok lesznek a szobatisztasággal, sőt az új gazdájával kialakítandó kapcsolattal is. A kutyaidomítók jól ismerik, és *kennelbetegségnek* nevezik ezt a jelenséget, s óvakodnak egy ilyen állat rendbehozását elvállalni, mert tudják, az eredmény soha nem lesz, nem is lehet a befektetett munkával és költséggel arányban.

Azt hiszem, nyilvánvaló, miért kell már ebben a korban megkezdeni a szelíd, türelmes, játékos, ám abszolút következetes és céltudatos idomítást. Tanítványunknak eleve *rendhez* kell szoknia, különösen, ha lakásunkba fogadjuk, mint a macskákat, vagy a kutyákat. A helyben maradás, a helyre küldés, a szobatisztaság, a nyakörv és a póráz megszokása, az egyedüllét csupa olyan dolog, aminek megtanulása az állatnak nem jelent nehézséget ebben a korban, míg rengeteg fáradságunkba kerülhet később, ha a szabadjára hagyott kölyök már *belakta* környezetét, és a maga kis szokásai *rögzültek*!

„Túl fiatal még ahhoz, hogy tanítsam!” – mentegetik sokan neveletlen állatokat, miközben megfélemlítik arról, hogy a szerencsétlenek miként is reagálnak hirtelen támadt szigorúságunkra később, ha olyan dolgokat tiltunk meg nekik, ami mindaddig szabad volt.

Persze ismételten hangsúlyozom, ez a képességek és nem a produkció fejlesztésének ideje! Arra ráérünk akkor, amikor legalább nagy vonalakban kialakult már tanítványunk felnőttkori viselkedése.

A *pubertás*, az *ivarérettség* korában szilárdul meg az állat viselkedése, s a vadon élő állatoknál megkezdődik a felnőttek közé való *beilleszkedés*. A falkaállatok, miután

eleve a rangsor aljára kerülnek, különösen készségesek és engedelmesek. Az ivarérés nem csupán *hormonális*, de *viselkedésszerű változásokat* is hoz. Tanítványunk abbahagyja kölyökre jellemző tempóit, komolyabb, mértéktartóbb lesz, s ha nem a felnőttkorukban is játékos – tehát az átlagnál infantilisabb – fajok, fajták valamelyikéhez tartozik, felhagy a játszadozással és a kíváncsiszkodással. A hímekben – de esetenként a nőstényekben is –, ha az a fajra jellemző, felébred az agresszivitás. Erős karakterű, kemény tanítványaink *lázadozni* kezdenek, s nem egyszer csak nagy csatározás után fogadják el az emberi fennhatóságot, s akkor sem mindig egészen.

Többnyire megáll a növekedés is, kialakulnak a felnőtt állatra jellemző testarányok, megerősödik az izomzat, egyik napról a másikra egy testben, lélekben *felnőtt állattal* találjuk szembe magunkat.

És ekkor derül ki, hogy eddigi fáradozásunk, játszadozásunk egy cseppet sem volt hiábavaló! Szinte varázsütésre formát kapnak az idáig csak nagyjából végrehajtott gyakorlatok, megszilárdul a fegyelem, s kezdődhet a munka!

Talán a leghosszabb élettani szakasz a *felnőttkor*. A tanítás, az idomítás szempontjából azzal kell kezdődnie, hogy lehetőleg egyszer s mindenkorra meggyőzzük tanítványunkat arról, ki az úr a háznál! Magányos állatok esetében le kell győznünk az önállósodásra, az új terület keresésére irányuló tendenciákat, falkaállatok között pedig végérvényesen el kell döntennünk a pubertáskorinál sokkal élesebben jelentkező *rangsorvitákat*.

Persze vannak *erős karakterű*, eleve vezérségre termett falkaállatok – kanok természetesen –, amelyek nem nyugszanak bele simán a vereségbe, s újra meg újra fellázadva megkísérlik trónjáról letaszítani vezérüket, az idomítót, a gazdát. A kutyák – főleg a természetes fajták kanjai – között is sok ilyen akad, de az egyébként általában szelíd és kedves vizslák között is találkoztam jó egynéhánnyal. Ilyen volt annak idején Kittenberger Kálmán nagy hírű Szikrája, de ilyen volt az én Andrásom is, „akit” ahhoz, hogy tisztességesen viselkedjék, naponta meg kellett tanítani kesztyűbe dudálni. Elég volt csak egy hajszálnyit eresztani a gyepción, máris fejébe szállt a dicsőség.

Ám éppen ezek a sziklakemény, vezérségre törő állatok azok, amelyek – miután az átlagnál jóval magasabb bennük a rangsor iránti érzék és a *szociális kötődés* – megfelelően kézben tartva hihetetlen teljesítményekre képesek, és szó szerint meghalni is készek gazdájuk parancsszavára.

A *felnőttkor* a munkáé! Ebben a fajonként változóan hosszú életszakaszban teljesítőképesége maximumát nyújtja az állat.

Az *öreg* állat *kedvetlenné*, *morózussá*, *ingerlékennyé* válik. Annakidején Komlós Sándor oroszánidomár panaszkodott nekem, hogy egyre nehezebben bír az „öregurakkal”. Világhírűvé vált állatai 15 évesek voltak akkor már. Ez pedig a szabad természetben nagyjából az oroszánkor végső határa.

Az öregedő hím oroszánok már nem élnek falkában. Kihunynak *társas ösztöneik*, hiszen a csapatukból fiatalabb hímek által kiverve kóborolnak, s élnek afféle öreglegény-testvérek módjára. Az idomítót nem tekintik vezérüknek, nem ismerik el felsőbbiségét, terhükre van folytonos parancsolgatása, s egy óvatlan

pillanat is elég a szerencsétlenség bekövetkeztéhez! Sokkal könnyebben, mint bármikor azelőtt!

Komlós persze pontosan tudta, hogy már rég le kellett volna állania a számmal. Kivételes klasszisát és bátorságát épp az bizonyítja, hogy még mindig engedelmeskedtek neki, ha egyre kelletlenebbül is, ezek a morcos, vén állatkirályok.

Ebben a korban szinte minden fajnak, azon belül minden egyednek megváltozik a viselkedése. Megérték a nyugdíjazásra. Nem is igen illik őket dolgoztatni már. Csak annyit követeljünk meg háziállatainktól, amennyit maguktól is szívesen csinálnak, ám a *magunk jól felfogott érdekében* feltétlenül nyugdíjazzuk vadállatainkat.

Ha tehetjük, biztosítsunk szép öregséget nekik. Ne hagyjuk, hogy eltunyuljanak, hogy unatkozzanak. Foglalkozzunk velük annyit, amennyi egészségük megővéséhez éppen szükséges. Ennyi emberséget megérdemelnek! Hiszen egyebet sem csináltak, csak minket szolgáltak egész életükön át!

Melyik állat idomítható?

Ma már felnőttek, bizonyára nem egy maga is családos azok közül az olvasóim közül, akik rajongtak Kristófért, amely ott szerepelt, idétlenkedett majd' három esztendeig a televízió Kuckó című műsorának minden adásán. Negyedfél hónapos korában került a kezem alá – idomításra.

Úgy indult, hogy kiváló kutya lesz belőle, külön-külön elsőrendű volt minden tulajdonsága!

Csak hogy úgy fél éves kora tájt, tehát a kölyökkor legvégén, megállt „szellemi” fejlődése! Infantilis maradt, s híven őrizte a kölyökkutyák összes jellemző tulajdonságát. Falkavezér helyett anyjának tekintett, csüngött rajtam a kölyök minden ragaszkodásával, s alomtestvéreinek nézte az embereket, akikkel csak játszani lehet. Miután pedig a *kölyökállatra nem vonatkoznak még a falkatörvények*, idomítani a legnagyobb nehézségek árán, s erőszakkal lehetett volna. Csupán a büntetéstől való félelmében hajtotta végre még az olyan egyszerű parancsot is, hogy öt percre békén, a helyén maradjon!

Gyenge idegzetű jószág volt, a váratlan helyzetektől teljesen „kiborult”. Olyanoktól, amik meg sem kottyannak egy normális kutyának! Ezért is veszett el egy téli délután. Hatalmas hó hullott aznap, s éppen utat lapátoltam benne udvarunkon át. Kristófot kiengedtem a kifutóból, hadd ugrándozzék. Leffegő fülekkel, piszkafa lábait szertehányva bomlott a városi koromtól lassan-lassan megszeplősödő szűz havon.

És ekkor, vagy jó félszáz méterre tőlem, megcsúszott tetőnkön a hó! Kristóf hátracsapta a fülét, s mint akit az ördögök sarkantyúznak, vágatott a kijárat felé. Átpréselte magát a kapu alatt, nagy csomó véres szőrt hagyva maga mögött,

s csak hetek múlva került elő. Pedig bejártam érte Tolnát, Baranyát, kereste a rádió, a televízió is!

Normális idegzetű, felnőttként viselkedő kutya menten a gazdájához, vezéréhez szaladna hasonló esetben – főleg ha hívják –, hiszen a falka, a közösség az egyed legbiztosabb menedéke!

S hogy milyen mély nyomot hagyott Kristófban a dolog, azt mindennél ékebben bizonyította, hogy jó két héttel megkerülte után – már rég elolvadt a hó – egy este, amikor kivittem, hogy dolgát elvégezze, újra, ugyanúgy búcsút mondott a kapufélfának!

Boldogan viháncolt körülöttem, amíg a hócsuszamlás helyére nem értünk. Ott megfordult, s hívhattam, rohanhattam utána, csak újabb szőr- és bőrcafatokat hagyott hátra kapunk alatt emlékül. Nem láttam többé!

Akármilyen kajla is volt, nagyon szerettem, de be kell vallanom, sokkal békésebb az életem azóta, hogy elveszett.

Akkor fogadtam meg, hogy ezentúl csak teljesen kiegyensúlyozott idegrendszerű, normális viselkedésű állatokat tartok, legyenek akár korcsok is, és fütyülök a „kékvérű arisztokratákra”!

A tökéletesen idomítható, ideális állatok kiválasztása korántsem egyszerű dolog! Még a vadállatok közül sem, pedig a szabad természetben menthetetlenül kihull a rostán a gyenge, a fajra jellemzőtől élesen elütő viselkedésű, így sokkal kevesebb a variáció. Az ember keze alatti szaporítás már annyi szelekciós szempontot vet fel, hogy lehetetlen figyelembe venni mindvalahányát, s óhatatlanul génsodródásokkal, génvesztésekkel jár. Ezért is ellenzik sokan – és jogosan –, hogy állatkerti tenyészetekből származó példányokat enged-

jenek szabadon különféle *újraterlepítési akciók* során. És ez az egyik – de csak az egyik – magyarázata annak, miért dolgoznak szívesebben cirkuszi, tehát csak a *teljesítmény alapján szelektált* tenyészetekből származó fiatal állatokkal a nagy tapasztalatú, híres idomárok.

A kifejezetten *munkára nevelt*, bizonyos mértékig *idomíthatóságuk, kezelhetőségük* alapján is szelektált háziállatfajok esetében csak alig könnyebb a helyzet!

A lovak közül évezredek óta kizárják a tenyésztésből a fékezhetetleneket, a túl idegeseket, a haszálatra alkalmatlanokat, s mégis akad közöttük ilyen.

Sok kutyafajta *tenyész kiválogatásánál*, különösen azóta, hogy *munkatársból házikedvenc*cé, sőt *kiállítási tárgy*gá lépett elő, gyakran csak az számít, hogy mekkora pletsnit kaphatnak majd az ivadékok. Az *egyoldalú szelekció* hatására a legkülönbözőbb *idegrendszeri zavarok* jelentkeznek, s ember legyen a talpán, aki ma kölyökkorukban meg tudja ítélni a kedvtelésből tenyésztett fajtákba tartozó kutyák *munkatulajdonságait*. Épp ezért – és ezt nagyon komolyan mondom –, aki nem csak szeretni, de idomítani, nevelni is akarja kutyáját, az csak a munkára tenyésztett vonalak keményen dolgoztatott családjaiból válasszon magának!

Az idomításra kizemelt egyeddel szemben több követelményt kell felállítanunk. Ne szenvedjen semmiféle *öröklött, pszichoszomatikus betegség*ben. A környezet ingereire válaszoljon a *fajra, fajtára jellemző viselkedéssel*, hogy ne érhessenek bennünket minduntalan meglepetések. Legyen értelmes, tanuljon könnyen, minél kevesebb ismétlést igényelve. Fejlett *szocializációs hajlama* legyen, vagyis igazodjék fajtársaihoz, idomítójához még akkor is, ha olyan magánosan járó *individualista*, mint teszem azt, a fekete párduc, a róka, vagy házi cirmosunk. Mert a *magános fajok* egyedei szociális hajlam tekintetében éppúgy különböznek egymástól, mint a *falkaállatok*. Ám az is igaz, hogy a vadon élő állatok között a háziállat társas viselkedésében oly igen gyakori *szélsőségekkel* nem találkozhatunk.

Alapvető feltétel, hogy lehetőleg igényeinknek és képességeinknek megfelelő tanítványt keressünk. Minden tekintetben ideális alanyra csak elvétve találunk, ám igyekezzünk egy ahhoz legalább hajazót választani magunknak.

A *vele született idegrendszeri abnormitást* viszonylag könnyű megítélni, ha attól a pillanattól kezdve, hogy mozogni kezdenek, gondosan figyeljük a kis állatok tevé-vevését. No természetesen annak könnyű, aki alaposan ismeri a kérdéses faj, illetve fajta *normális kölyökkori magatartását*!

A súlyos esetek menten felfedezhetők, amint a kölykök kapcsolatba kerülnek környezetükkel. Az állat *rosszul alkalmazkodik*, s a *normálistól eltérő reakciókat* mutat. Ez túlzott féltékenységben, vagy akár éppen ellenkezőleg, túlzott agresszivitásban nyilvánulhat meg. Az okkal, ok nélkül marakodó, hisztériásan vakkogó, túlfűtötten össze-vissza rohangáló, az ételestálat is minduntalan otthagyo, soha nyugton nem maradó kölyök éppen olyan gyanús, mint a túlságosan csendes, visszahúzódó, Csucsundra módjára a fal mellett járó. Ilyet semmiképpen se válasszunk ki magunknak, akár házikedvencnek szánjuk, akár rá akarjuk építeni cirkuszi vagy egyéb produkciónkat!

Annak idején, amikor seregnyi magyar vizsla lakott albérletben nálam, két nagyszerű szülőktől származó kan kölyök is volt közöttük: Lurkó és Nótás, bár az utóbbit inkább Félnótásnak kellett volna nevezni. Kísértetiesen hasonlított Kristófhhoz, azzal a különbséggel, hogy a szaglása is rossz volt, a lövéstől is félt, a víztől is, és ezekhez hozzászoktatni sem lehetett. A legjobb és leggondosabb nevelés sem segített rajta.

Lurkó kiváló adottságokkal rendelkezett, de a fal mellett járó típus volt. Menten a sarokba húzódott, s órákon át ott üldögélt, ha valamelyik kölyök akár csak rávicsorított. Háromhónapos forma lehetett, amikor a kifutóból kikerülve olyan környezetbe került, ahol a széket is megtörölték alatta, s fokozatosan megváltozott. Egyre elismerőbben tekintettem rá már magam is, és Vadásztűznél című könyvemben például csupa jót írtam róla. Aztán kutyasztár lett belőle, rakásra fedezte a magyar vizsla szukákat, s ennek eredményeként sora születtek a harapós, ideges állatok. Vagyis ha a nevelés részben el is fedti az idegrendszer labilitását, ez újra felszínre kerül, ha nem előbb, hát az utódok között!

A *gyenge típus* – amit a hippokratészi kifejezéssel *melankolikusnak* is szeretnek nevezni egyesek – idegműködése gátlásos, az ingerekre nem reagál határozottan. Az ilyen állatok lassan és hézagosan tanulnak, akár a legkisebb zavaró hatás is meggátolhatja az ingerre adandó válaszaik kialakulását, vagyis igen rossz tanulók. Nagyrészt félénk és ijedős. Az erős ingerek *elkerülő reakciókat* váltanak ki belőlük.

No persze, egyszerű dolog volna mindig az *idegalkat* számlájára írni az állatok félénk viselkedését, noha ez a típus csak nehezen – vagy egyáltalán nem – képes alkalmazkodni a változó körülményekhez. Konfliktus- vagy üressjárat, úgynevezett *frusztrációs helyzetekben* könnyen idegbetegekké, *neurotikusakká* válnak. *Mozgásaktivitásuk* elenyésző, lassúak, aluszékonyak, megszokott, belakott környezetükben nem sok vizet zavarnak.

Az *ingerlékeny* vagy *kiegyensúlyozatlan* – *kolerikusnak* is nevezett – típus idegtevékenysége heves, gyors lefolyású. Még ha akarná is, nehezen tudja kordában tartani reakcióját. Akárcsak a kolerikus ember, képtelen fékezni magát. Gyorsan, jól tanul, ám gátlásokat, tilalmakat nagyon nehéz, néha lehetetlen benne kiépíteni. Ha felizgatja magát, oda se fűtyül parancsszavunkra! Próbáljunk csak meg egy, a postással vagy a kéményseprővel haragban levő, kolerikus kutyát lecsillapítani! Ha csak nyakon nem öntjük egy vödör vízzel, vagy hozzá nem vágjuk – de alaposan – a hajítóláncot, aligha nyugszik addig, amíg meg nem mérheti kiszemelt áldozatának nadrágja szarát.

És legyen akár a legjobban idomítva, egy szikrát sem zavarja az, hogy mi is ott vagyunk, megpróbáljuk „lebeszélni” szándékairól. Az ilyen típusú vizslák válnak notórius nyúlúldözővé. A német juhászkutyák vagy a korcsaik pedig szenvedélyes orrvadászokká – már ha erre alkalmuk nyílik.

Fáradhatatlanok, mozgékonyak és állandó harckészültségben élnek, vagyis rendkívül *aktívak elhárító reakcióik*. Akármilyen nehéz is kézben tartani őket, mégis csínján kell kezelni őket, mert idegrendszerük *sérülékeny*. Nem megfelelő bánásmód – pl. a gátlások kiépítésének erőszakolása – könnyen szabályos *idegösszeomlást* okozhat.

Az erős, kiegyensúlyozott, mozgékony, vagy szangvinikus típus szinte mindent kibír. Ha teheti, ilyen és csakis ilyen idegtípusú állatokat válogasson össze magának minden idomár.

Élénkek, éppoly könnyen tanulnak, mint az előző típus képviselői, ám sokkal megbízhatóbbak. Reakcióik a kiváltó ingerrel mindig arányban állnak, zavaró körülmények között is érvényesülnek, könnyen kiválthatók. Az aktivizáló- és gátlóingereket egyformán jól dolgozzák fel, s egyformán jól reagálnak is. Épp ezért mindig a célnak megfelelően alkalmazkodnak környezetükhöz, akkor is, ha az mégoly változó. Szociális hajlamuk erős, figyelmesek, gyorsan, készségesen és hibátlanul végrehajtják a gyakorlatokat, engedelmeskednek a parancsoknak. A konfliktushelyzetekből éppen kiváló alkalmazkodóképességük folytán igyekeznek minél kisebb pszichikai megterhelés árán kikerülni. Idomításuk során éppúgy kihasználhatjuk elkerülő tendenciáikat, mint ahogy a célnak megfelelő mértékű kényszert is alkalmazhatunk, ha szükséges, anélkül hogy összetörnénk egyéniségüket.

Az erős, kiegyenlített, nyugodt, vagy flegmatikus típus képviselőinél, bár az idegi folyamatok erőteljesebbek, lassú a feltételes reakciók kialakulása. Gyakran csak az inger sokszori és egyre erőteljesebb ismétlése után válaszolnak megfelelő viselkedéssel. Nehezen tanulnak, ám ha egyszer megtanulták, hibátlanul végrehajtják a megkívánt feladatokat. Kiegyensúlyozottak, bár nehezen mozdíthatók, aktivizálhatók. Lusták, csak kevéssé társas lények – aminek nem mindig örülünk például egy kutyánál –, ám a velük való munka közben zavaró hatások csak alig-alig érvényesülnek.

Az egyszer már kialakított gyakorlatok átépítése szinte lehetetlenség, de legalábbis nagyon sokáig tart. A legerősebb ingerek sem hozzák ki egykönnyen őket a sodrúkból. Akár fát is vágathatunk a hátukon anélkül, hogy megsínylenék idegrendszerük.

Az említett négy főtípus között természetesen számtalan átmenetet találunk. Megeshet tehát, hogy az okos és értő idomítás elfedhet, s valami trauma kiválthat bizonyos idegrendszeri gyengeségeket vagy defektusokat.

A tanulékonyság elbírálására egyebek között a híres útvesztőteszteket használják, ám hol áll egy ilyesfajta labirintus az idomító rendelkezésére?! Szerencsére sokkal egyszerűbb módszerrel is segíthetünk magunkon. Állítsuk olyan feladatok elé leendő tanítványunkat, amelyeket magától kell leküzdenie. Teszem azt, csak úgy éri el ételestálját, ha felmászik valamire. Legyen a tál egyik irányból könnyebben elérhető, mint a másikból, s számoljuk az eredményes és a meddő kísérleteket. Az értelmes állat sokkal kevesebb kísérlettel tanulja meg a célra vezető viselkedést a butánál, ám ez az összehasonlítás természetesen csak fajon, illetve fajtán belül érvényes.

A tanulékonyság, a környezethez való alkalmazkodóképesség és az idegrendszer stabilitásának együttes próbájaként tegyük valami, méreteinek megfelelő emelvényre a kis állatot. Ha meglapul, reszket, mint a nyárfalevél, nem mer leugrani, aligha lesz gálickő belőle, mint ahogy abból sem, amelyik hanyatt-homlok leveti magát a magasból rémületében. Az az igazi, amelyik érdeklődve

körülnéz, előbb megvizsgálja környezetét, s csak azután kezdi azon törni a fejét, miként is szabadulhatna szorult helyzetéből.

A *szocializációs hajlamot* – és itt az emberhez való kapcsolódási hajlamot kell elsősorban és mindenekfelett figyelünk – könnyű elbírálnunk. Elég a kölykök közé mennünk, tennünk-vennünk körülöttük, s figyelni, melyik hányszor jön oda hozzánk, s próbál valamiféle kapcsolatot teremteni velünk. Ilyenkor persze mindig éreztessek vele, hogy észrevettük közeledését, s így kellemes emlékei lesznek, de ne vigyük túlzásba. Se a jutalmat, se a kísérleteket! Nehogy hamis, túlzottan kedvező képet kapjunk, illetve el ne unja a dolgot az állat.

A *karakter elbírálása* már bonyolultabb, hiszen az az idomítás közben egyre alakul. Általában *kemény*, és *lágú* vagy *puha* karakterű állatokról szoktunk beszélni, tudva azt, hogy a kettő között is számtalan átmenetet találunk.

A *lágú karakterű* jószág hierarchia iránti érzéke általában fejlett, ám ő maga akár fizikailag, akár pszichikailag gyenge ahhoz, hogy uralomra törjön. Ezért eleve aláveti magát az erősebb, a vezér akaratának, úgy viselkedik, ahogy az elvárja tőle.

Kölyökkorban is általában a békés, keveset verekedő, acsarkodó, kicsi a rakás játékban mindig alulra kerülő, a tálhoz is az utolsók között jutó fickó, amelyet – háziállat esetében – a melegszívű, nem túlságosan kemény kezű, az állathoz érzelmekkel közelítő embereknek ajánlok. Persze csak akkor vegye magához, ha alaposan meggyőződött róla, hogy e viselkedés nem valami betegség hatása, s alárendelt helyzete egyáltalán nem töri össze a „lelkivilágát”.

A *kemény* állatok – róluk már beszéltünk – többnyire *született individualisták* még a farkaállatok között is. Ezek elsősorban az engedetlenség következményeitől, a büntetéstől tartva hajtják végre a feladatokat. Többnyire nagyon is tiszteletben tartják a rangsort, ám mindenáron annak élére akarnak kerülni! Idomító a talpán, aki gatyába tudja rázni, és nemegyszer ilyenkor is csak heves csatározások után törődik bele sorsába. Bizony háromszor is meggondolnám, mielőtt ilyen állatot építenék be egy állatcsoportba! Ám, ha jómagam sem vagyok valami tutyimutyi, tedd ide, tedd oda legény, biztos hogy a kutyák közül effélét választanék magamnak.

Több ilyen kutyám is volt! Mindenik közül a már emlegetett szoborszép András vitte a pálmát. Néhány héttel azelőtt, hogy a kezembe került, alaposan kiporolták az irháját. Ezt olyannyira zokon vette, hogy minden embernek neki ment, aki a kifutójába lépett. Még az ételt is úgy hajigálták be neki a kerítésen át! Mint kezdő idomító persze menten a fejembe vettem, hogy csak azért is magamhoz édesgetem ezt a bestiát.

Hetekbe tellett, amíg egyáltalán „szóba állt” velem, s kihozhattam a kennelből. Igaz, a következő hat hétben egészen hozzám kötődött, de dolgozni csak poráron volt hajlandó. Füttyült parancsaimra, s megmorgott, sőt harapással fenyegetett, ha akaratát keresztezni próbáltam.

Kedves öreg mesterem, Jilly Berci bácsi tanácsára fordítottam az idomítás menetén. Szöges nyakörvet akasztottam a nyakába, s megkezdtem életem egyik legkeményebb kényszeridomító csatáját. Amint az első alkalommal meghúztam az örvet, visszaharapott, s hetekig járhattam kezelésre. Még jó, hogy nem rop-

pantotta el a csuklóm! Ám nem adtam fel a harcot, s mind engedelmesebbé vált. Végül teljesen természetesnek vette – mint ahogy kutyaszemmel nézve természetes is –, hogy csak egy úr lehet a falkában; a gazda, a vesztes pedig *be-hódol*. Jaj volt annak, aki hozzám mert nyúlni ezután! Ha kezet akartam valakivel fogni, előtte le kellett fektetni kutyámat, s még akkor is morgott.

Egyébként talán az életemet is köszönhetem ennek a derék kutyának. Legényke voltam még, s kicsit felöntöttem a garatra, úgy ballagtam keresztül a tatai erdőn a fácántelep felé. Szép, holdvilágos este volt, s András köröttem kalézolt. Ahogy megyek, hallom ám, hogy duhog a fa a rakodón. Vadász voltam, nem sok közöm volt hozzá, de hát az erdész is megfogta a hurkozót, mi is a fatolvajt! Elindultam, hogy megnézzem, mi megy ott. Hát ahogy kiléptem a holdsütötte tisztásra, kaptam egyet a fejemre egy husánggal, s elborult a világ előtttem. Valami iszonyatos üvöltésre tértem magamhoz. Távolodó szekérsörgést hallottam, s láttam, hogy András rángat egy embert a földön. Mint később kiderült, akkor ért oda, amikor az már éppen fel akart ugrani a szekérre. Rávetette magát, lerántotta, s jó tíz perce tépte, cibálta már, mire föleszméltem.

Alig bírtam leparancsolni a szerencsétlenről, aki előbb hosszas kórházi kezelésben részesült, majd üdülni küldték a baracskai „zárt intézetbe”, mert a hivatásos vadász hivatalos közeg akkor is, ha éjszaka van, s a lopás is lopás mindenütt a világon.

Ilyen kutya volt Troll is, azzal a különbséggel, hogy ő nem verekedett. Kölyök-korától neveltem, ismertem természetét. Úgy bántam vele, hogy a kezdet kezdetétől én legyek az úr. A nála „alacsonyabb beosztású” emberekkel nagyon jóban volt, de nem fogadott szót nekik, mint ahogy elmeséltem, későbbi gazdájának, Stülm papának sem.

Feleségemmel rajongásig szerették egymást, de Troll rá is csak fütyült. Ha otthon voltam, sohase tette bútorra a lábát. Amint kiléptem a kapun, elmentem hazulról, menten a díványunkra telepedett. Ha Éva rászólt, heves farkcsóválások közben... meg sem moccan! Ha pórázra vette, s a helyére vezette, ott is maradt, ... amíg feleségem sarkon nem fordult.

Hogy honnan tudta, mikor megyek el hazulról, s mikor csak ki az udvarra, képtelen voltam kideríteni. De tudta! Soha, véletlenül sem költözött kedvenc helyére, ha hallotta döndülni a kertkaput, ám én belül maradtam, vagy akár fél órát is ácsorogtam az utcán, hogy tetten érjem.

Egy állat – legyen az elefánt vagy vadászgörény – keménysége, vagy puhasága attól is függ, mennyire képes ellenállni a *fizikai* vagy a *pszichikai* nyomásnak. Az állatok zöme sokkal jobban visel mindenféle fizikai fájdalmat, mint mi, emberek. Nem egy egyébként vajpuha, engedelmes tanítványom tért haza hatalmas harapásokkal, hasításokkal az oldalán éjszakai kóborlásaiból – hiszen említettem már, nálam, ha lehetséges volt, szabadon jártak-keltek a vadállatok is –, és rá se rántott. Ugyanakkor elég volt keményebben rászólnom, hogy meghúzza magát.

Kutyáim közül sokat hiába is vertem volna, csak megrázta magát, s fütyült az egészre. Akadtak azonban olyanok is, amelyek a szóra, parancsra oda se bagóz-

tak, de – a szó legszorosabb értelmében – össze csinálták magukat a legkisebb fájdalomra is.

A vizelet s a széklet eleresztése pedig a legnagyobb fokú izgalom, és a megadás jele az állatvilágban, de főleg a kutyaféle ragadozóknál. Óvakodjunk az olyan kiskutyától, amely minduntalan lekushad, vagy pláne hanyattvágja magát, s apró csöppeket gyárt szőnyegünkre egy görbe nézéstől.

A *fájdalomtűrés* az állat pillanatnyi hangulatától is függ. Megeshet, hogy máskor a legkisebb ostorcsippentés vagy pálcasuhintás is visszariasztja, de mit sem törődik fájdalmaival, teszem azt a szexuális izgalom tüzeiben.

Az idomításra való alkalmasság elbírálása tehát nehéz, s nem is ajánlom, hogy kezdő idomító maga válasszon tanítványt magának. Hívja segítségül a tapasztaltakat, akik jó néhány hasonló fajú állatot tanítottak már, s van összehasonlítási alapjuk.

Szándékosan nem beszéltem ebben a fejezetben a munkára való alkalmasságról, hiszen az egyedi, szakmai kérdés. de fel kell hívnom rá elsősorban a munkakutyának való kölyköket keresők figyelmét, hogy speciális alkalmasságukat külön és nagyon alaposan meg kell vizsgálni. Mert mit érünk egy olyan vizsgálóval vagy vérebbel, amelynek nincsen szaglása, netán rossz a hallása, vagy egy gyáva őrző-védő kutyával!

Hagenbeck nyomdokain

A korai keresztény hagyomány szerint egy Androklos nevű megkeresztelkedett rabszolga az afrikai Atlasz hegység bércei közé szökött kegyetlen urától. Itt egy oroszánra talált, amely fájdalmasan nyöszörögve tartotta felé a mancsát. Androklos megszánta a szegény állatot, s kihúzta lábából a tüskét.

A szökött rabszolgát elfogták, s Rómába szállították, hogy szokás szerint a vadállatok elé vessék.

Rabul esett az oroszán is, és Androklos vele találkozott össze a Colosseum arénájában. A félelmetes bestia ráismert jótevőjére, s a lába elé heverve dorombolni kezdett, ahelyett, hogy – amint illett – felfalta volna.

A császárt annyira megghatotta az eset, hogy megkegyelmezett Androklosnak és az oroszánnak.

Ez a legenda, noha nyilvánvalóan tendenciózus – híről adja nekünk, hogy a rómaiak tudták: szép szóval meg lehet szelídíteni akár a nagymacskákat is.

Ez a tudás a római állatviadatok és egyéb cirkuszi produkciók megszűnésével elveszett, hogy jóval később – a reneszánszban, az állatseregletek feltámasztásának idején – a legvadabb és legkegyetlenebb erőszaknak adja át helyét.

Az idomítás sokáig állatheccekre való uszításból és talán még vadabb cirkuszi produkciókból állt, eltekintve a vadászatra nevelt állatoktól – sólymoktól, héjától, kutyáktól, helyel-közzel gepárdoktól és vörös sivatagi hiúzoktól!

Még a múlt század második felében is, amikor pedig már hatalmas *menaszéri-ákkal* járták a világot, a tüzes vas, a riasztó lövés – lőporral, fojtással, sörét nélkül, ám közvetlen közlelől az állat pofájába –, a korbács és a tűhegyes, hosszú nyelű idomítóvilla volt a domptőr munkaeszköze.

Hogy miből állt a produkció? Az agyonrémített állatokat a szűk bemutatóketrecbe terelték, az idomító közvetlenül az ajtó mellé állt, ordítással, ostorpatogatással és fegyverdurrogatással hajszolta őket. Riadalmukban a rácsra másztak s átugrották az útjukba helyezett akadályokat.

A *medvetáncoltatás* Európa-szerte elterjedt népszórakozás volt, s keresve sem találhatnánk jobb példát az akkori állatidomító módszereire, mint a pakulároket. Még bocs korában tüzes vassal verték ki a tányértalpu sógor fejéből azt az ötletet, hogy az emberekre fogat vicserítson, vagy mancsot emeljen. Ha már nagyobbacska lett, egy szűk, szekrényyszerű vasketrecbe hajtották, amelyet aztán a talpára állítottak, és a szerencsétlen jószág akart, nem akart, kénytelen volt benne két lábón állni. A ketrecnek vaslemezből készült alja volt; mikor alágýújtottak, annyira felforrósodott, hogy a medve kapkodni kezdte a lábát, az „idomár” pedig muzsikálni kezdett pikuláján! Mindig ugyanazt a nótát fújta. Addig gyakoroltak így, amíg ki nem alakult a feltételes reflex, s oly mélyen nem rögzült, hogy a legerősebb zavaró hatás sem tudta kioltani már. Néhány havi „idomítás” után, amint meghallotta a pikulaszót, menten két lábra emelkedett a szerencsétlen mackó, s elkezdte kapkodni a lábát. Az már csak az idomító ritmusérzékétől függött, hogy fokozatosan a medve mozdulataihoz igazítsa a muzsikát.

Azért abban az időben is akadtak állataikat szerető idomárok – természetesen nem a faluról falura vándorló medvetáncoltató pakulárok közt –, akik a módszer engedte határok között jól bántak állataikkal. Ilyen volt Cooper, aki arra is felfi-

gyelt, hogy nem minden állat való a manézsba, s hogy ezek *kiszzelektálása* az idomító biztonságát növeli. Mert mondanom sem kell, az agyonrémitett és megkínzott vadállatok nemegyszer darabokra szaggatták idomítóikat. A szűk *felvezetőketrecben* könnyen a *kritikus távolságon* belül került az idomár.

Cooper a *túl ingerlékeny*, agresszív, tehát a *produkciót veszélyeztető* példányokat már gondosan eltávolította csoportjaiból.

Ezután lépett színre a híres hamburgi állatkereskedő-dinasztia egyik sarja, Carl Hagenbeck. Nem bírta nézni, hogyan bánnak kedvenceivel az idomárok, s elhatározta, hogy megpróbálja másként csinálni.

„Az állatok ugyanúgy élőlények, akár mi magunk, értelmünk sem alapjaiban, csupán fejlettségének fokában különbözik egymástól. Gonoszán válaszolnak a gonoszságra, barátsággal a barátságos viselkedésre. Már réges-rég úgy véltem, hogy a szeretettel, jósággal, határozottsággal párosult szigor sokkal eredményesebb a nyers brutalitásnál. Az állatokkal való, hosszú évek óta tartó legintimebb kapcsolatom folyamán felismertem, hogy adottságaik, karakterük és vérmérsékletük csakúgy különböző, akár a miénk. Micsoda ostoba szokás tehát egy kaptafára vonnunk valahányat! Ők is elvárják, hogy egyéniségüknek megfelelően kezeljék őket. Csak ily módon nyerhetjük el bizalmukat, és fejleszthetjük ki a munka iránti érzékenységüket.” – írta Emberekről és állatokról című nagyszerű könyvében.

Kiválogatta a legértelmesebb egyedeket, majd egyéniségüknek megfelelően szoktatgatta, szelídítgette őket. Barátokat, s nem ellenségeket akart nevelni belőlük.

Szerződtette az angol Deyerlinget, az akkori idők egyik leghíresebb idomítóját. Háromszoros honoráriumot ígért neki, azzal a feltétellel, hogy kizárólag az ő útmutatásai szerint idomít.

1887 és 1889 közt nem kevesebb, mint 21 oroszlánt vásárolt, s mindössze négy vált be közülük. Ez pedig – mint írja – már eleve a *fajon belüli egyedi különbségek* bizonyítéka! No és természetesen annak is – teszi hozzá, mint üzletember –, hogy milyen irdatlan pénzbe kerül az efféle kísérletezés.

„Csak az ostorral biztatva, ha restek voltak, húsfalatkákkal jutalmazva, ha ügyesek és szorgalmasak, minden lehető és eddig elképzelhetetlen trükkre rávehettük állatainkat. A legkülönbözőbb pózokba vágták magukat állványaikon, akadályokon ugrottak készségesen át, és végezetül még egy római mintára készült, kétkerekű kocsi is befoghattunk hármat közülük. Mint hajdan a trigák a hippodromban, teljes iramban vágtattak körbe-körbe a hatalmas, tizenöt méter átmérőjű bemutatóketrecben.”

Ez a *központi bemutatóketrec* is Hagenbeck találmánya volt. A szűk, szögletes ketrecekkel szakítva, nagyra és *kerekre* tervezte, hogy tudjanak benne mozogni az állatok, de sehol se találjanak egy *sarkot*, ahol meghúzhatnák magukat. Mindaddig mit sem tudtak a *kritikus távolságról*, Hagenbeck azonban megfigyelései közben rájött arra, hogy a *sarokból*, ahonnan nics hova menekülnie, hamarabb *támad az állat*.

„A fiatal állatokat természetük és szépségük alapján válogattuk össze egy csoportba, és artistaként kezeltük őket. Képzeljék csak el, oroszlánok, tigrisek, pár-

ducok, leopárdok, jegesmedvék és dogok egy csomóban! Mindenekelőtt meg kellett ismertetnünk őket egymással, mert elgondolni is rossz, hogy mi történne, ha csak úgy minden további nélkül összezárnánk egy ilyen siserehadat! Egyedi ketrecekbe zártuk hát őket, amelyeket csak a rácsok választottak el. Láthatták egymást, és mindegyik a saját nyelvén beszélhetett is a többiekkel. Az idomítónak bőven volt ideje minden egyes tanítványával bensőséges kapcsolatba kerülni, apró falatkákkal, hízelkedéssel kiérdemelni szeretetüket. Aztán elérkezett az idő, hogy az arénába eresszük őket! Ám, ahogy az elemiben, az első órán még nem kezdődött meg a tanulás. Megismerkedtek egymással és az új kifutóval, természetesen a domptőr és segédeinek felügyelete alatt. Mert az idomító éber szemmel vigyázott rájuk. Egyrészt, hogy megismerje természetüket, másrészt, hogy közbeavatkozzék, ha marakodás keveredik a barátkozásból.

... Egy jegesmedvebocs cammog egy oroszlánkölyökhöz, és megpróbálja játékból a földre teperni. Az oroszlán azonban félreérti loncsos kollégáját, s lekever neki egy tisztességeset. Abban a pillanatban ott az idomár, s egy jókora lökéssel figyelmezteti az oroszlánt arra, hogy itt jólnevelten illik viselkednie. Egy tigris, amely talán egy kissé kötekedő természetű, elhatározza, hogy csak úgy szórakozásból felpofozza a mellette botorkáló leopárdkölyköt. Az fújva, prüszkölve megfordul, lekuporodik, hogy visszaadja a kölcsönt, de az idomár máris szétválasztja a két kiskakast. Már első alkalommal is kialakul egy felületes kép az egyes állatok *karakteréről*. Megkülönböztetjük egymástól a békeszeretőket, a kötekedőket, az engedelmeseket és a parancsok ellen berzenkedőket. Ám az idomítás idején nemcsak a jellem, de a tehetség is elválik.

Egy idő után a berendezés és a dekoráció is a helyére kerül, mert az idomítás és a *felvezetés* tervének már természetesen a legkisebb részletekig késznek kell lennie... A *berendezést* pedig meg kell ismerniük és szokniuk állatainknak. A domptőr egy vékony szíjostorral és egy bottal lép a manézsbá. Sokkal fontosabb azonban az oldalán lógó bőriszák, tele jó falatokkal.

Szinte végtelen türelmet igényel, amíg sikerül rávenni különféle állatainkat, hogy leendő helyükre menjenek, s ott nyugton is maradjanak, hogy azt el ne hagyják parancsszó nélkül. A kiválasztás pillanatában artistáink nevet is kapnak. Néven szólítottuk őket, valahányszor valamit kívántunk tőlük, hogy megszokják, mikor szólunk hozzájuk, s mikor valamelyik más állatunkhoz.

Ha a domptőr elérte, hogy állatai elfoglalják a helyüket, lerakta az alapokat, amelyre az egész későbbi produkció felépül. ...”

És így folytatja hosszú oldalakon át. Csupa olyan dolgot mond, ami a mai modern idomítás alaptörvénye. Ma nem *szelíd*, hanem *kombinált idomításnak* nevezzük módszerét, hiszen figyelembe veszi az állati viselkedés törvényszerűségeit – amiket Hagenbeck csak a maga tapasztalatából ismerhetett –, a *jutalmazás* és a *kényszer* minden okos eszközét. A korszerű idomítás tehát Carl Hagenbecknek és fivérének, Villynek köszönhetette megszületését.

De nemcsak a cirkuszosok vették át módszereiket! A kutyanéveléstől a lóidomításig ma már mindenütt ezzel a kombináltnak nevezett módszerrel idomítanak.

Az, amit ma par force-nak, *kényszeridomítás*nak nevezünk, a hajdani vad idomítás halvány árnyéka csupán. Sokkal inkább nevezném a kombinált idomítás egy keményebb, az állat viselkedését nem minden esetben kihasználó, bár azt figyelembe vevő ágazatának. Elve az, hogy némi erőszakkal sokkal tartósabb eredmény érhető el, mint állandó rábeszéléssel, jutalomfalatokkal való csábítgatással. Erőszakkal kényszeríti a gyakorlat végrehajtását, ám jutalmazza a sikert.

A *kényszer*t, amely fájdalomingerre éppúgy alapozhat, mint bármi egyébre, sosem szabad túlhajtanunk! Óvakodjunk attól, hogy összetörjük tanítványainkat. Ha például a kényszeridomítás alatt az egyébként éhes kutyánk nem fogadja el a jutalomfalatot, hagyjuk abba a gyakorlatozást, és kövessünk el mindent, hogy az állat feszültségét feloldjuk.

A hajdani vad idomítás ellenpólusaként, különösen a kedvtelésből tartott állatok, elsősorban a kutyák amatőr idomítói hirdetik, hogy felesleges állatkínzás minden keménység és kényszer. Az állatoknál szép szóval, játékkal is mindent el lehet érni! Ezt *játékos módszer*nek keresztelték el.

1957 nyarán, valahol Kispest (vagy talán Dunaharaszti) határában működött vasárnaponként a vadászkutya-iskola. Összesereglettek ott tacsók, szetterek, vizslák, foxik, gyakorolták, gyakorolgatták velük gazdáik a vadásztudományt. Egyszer egy barátom unszolására kimentem ebbe az iskolába. A mester, a melegsírvű, aranyos Kölcsey-Kende Miska bácsi, a hajdan híres OVC (Országos Vizsla Club) utolsó titkára, épp egy ír szetterrel győzködött. Kérlelte, édesgette, etetgette keksszel, kaláccsal, húzkodta nyakán a pórázt, nyomogatta a farát, a kutya csak nem akart leülni. Látszott rajta, hogy megkötötte magát. Néztük, néztük egy darabig, majd Pista barátom oldalba vert: – Gyere! – Odamentünk, elkértük a csökönyös szettert, elsétáltunk vele a kukoricás mögé. Előbb mi is szép szóval próbálkoztunk, hiába. Pista zsebéből előkerült a korál – a szöges nyakörv –, én pedig vágtam egy jó suhogós pálcát. – Ül! – pattant Pista szájából a vezényszó, s azon minutában megrántotta a korált. Én pedig – úgy, hogy a szetter ne vegye észre, honnan is ered a fájdalom – a fenekére csíptem egyet. Nem ütöttem! Ugyanúgy csaptam a pálcával, ahogy a kollégista diákok csippentenek oda egymásnak egy rojtos végű törülközővel! Mintha villám vágott volna belé, úgy tette le kutyánk a fenekét. Megijedni sem volt ideje, mert máris agyba-főbe dicsértük, s teletömtük édes keksszel a pofáját. Harmadszorra már csak egy kis enyhe rántás emlékeztette a fájdalomra – s a harapást szimbolizáló korálra –, negyedszerre pedig szépen leült magától.

Sétáltunk vele még egy darabig, le-le ültetve, hogy rögzüljön tudása és végleg legyőzzük ellenkezését, majd visszavittük Miska bácsihoz.

Csúnyán nézett ránk szemüvege mögül, s mérgesen kérdezte: – Mit csináltak vele?

– Megkértük szépen! – húzta meg Pista a vállát. Bár a szetter ezentúl – mert még jó néhányszor kimentünk – szemmel láthatóan jobban kedvelt minket Miska bácsinál, az öreg soha többé nem engedte meg, hogy elsétáljunk vele a kukoricához. Inkább maga „agitálta” – hiába.

Hát ennyit a tisztán játékos idomításról és eredményességéről!

És hadd oszlassunk el melegében egy alapvető tévedést! A *kényszer nem azonos a vad erőszakoskodással*, a mindenáron fájdalmat okozni akaró, és attól eredményt remélő *kegyetlenkedéssel*. A módjával és mindig a kellő mértékben alkalmazott kényszer és keménység – vagy tán mondjam úgy, hogy következetesség – sohasem *törheti össze, idegenítheti el tőlünk, félemlítheti meg* állatainkat végérvényesen. Az megesik, sőt igen gyakran megesik, hogy le kell törnünk őket hosszabb-rövidebb időre, ha másképp nem megy a dolog, de az idomító kötelessége ezt feloldani. Az állat – elsősorban persze a falkaállat, de a magános is – elismeréssel adózik az erősnek, elkerülni a vele való konfliktusokat. Régi tapasztalat, hogy egy-egy kényszerkurzus – teszem azt, az elhozás tanítása – után kutyáink sokkal inkább ragaszkodnak hozzánk, mint annak előtte. Főleg, ha magunk is keménykötésű fickók vagyunk!

Kényszeríteni nemcsak veréssel lehet!

Képzeljük el a következő helyzetet. Állatunk éhes, korog a gyomra. Fenn ül a *posztamensen* – cirkuszi emelvényen –, mert azt már megtanulta, hogy fel kell ugornia rá az idomító parancsszavára. Most azonban nem kapja meg az érte járó húsfalat-jutalmat! Imádott gazdája – az az átkozott! – egy újabb posztamens mögé áll, s vagy le kell másznia erről, s fel arra, vagy kecses ívben átugrania egyikről a másikra. Mivel pedig az a posztamens úgylis közel van – a gyomra pedig mindinkább korog – s a két pont között legrövidebb út az egyenes, ugrik, hogy a falatját elérje.

Hát ez mi, ha nem a legrafináltabb kényszer? Hiszen nincs nagyobb úr egy korgó gyomornál!

És ilyen értelemben igaz az idomításnak az az alaptétele: hozd tanítványodat kellemetlen helyzetbe, s mutass neki egyetlenegy, céljaidnak megfelelő, s számára kellemes élményben végződő kiutat.

Vasbot helyett villanyáram?

Hagenbeckék óta nagyot fordult a világ! A tüzes vas végképp eltűnt az idomítás *eszköztárából*, és helyébe más segédeszközök léptek. Mert amióta porázt akasztott az ember az első, talán még nem is kutya, csak félfarkas nyakába, azóta idomító nem lehet meg segédeszközök nélkül.

Az állatok körül használatos tárgyainkat négy nagy csoportra oszthatjuk.

A *felszerelési tárgyak, takarítóeszközök* a magas állványtól és a drága pneumatikus kutyakefétől a lóvakarón át az itatóvödörig, vagy az istállóseprűig terjednek. Ezeknek semmi köze nincs az idomításhoz, hacsak az nem, hogy némely pokróclelkű idomár vagy állatápoló a vasvillája nyelével döngeti el rakoncátlanodó tanítványát.

A *szerszámok* közé tartozik a nyereg, a fék – ami eredetileg kantárt jelentett –, a hám, a nyakörv stb.

A cirkuszi *kellékek* a karikák, labdák, hinták, állványok, vagyis idegen szakszóval a *rekvizitek*.

Az *idomítási segédeszközök* azok a tárgyak, amelyekkel állataink viselkedését egy meghatározott irányba tereljük. Teljesen mindegy, hogy mifélek, most *funkciójuk* alapján soroljuk ezeket ide. Vagyis egy kutyapóráz tartozhat egyik vagy másik csoportba is. Sőt az esetek többségében egyszerre többbe tartozik.

Nem akarom módszertani leírásokkal terhelni olvasóimat. Könyvem nem tankönyv, akit a részletek is érdekelnek, a megfelelő szakirodalomban utánanézhet. Inkább arról szeretnék beszélni, melyik *segédeszközt* miért és mire használjuk.

Sok ilyen van, hiszen minden állatra másként hatathatunk, s minden *idomítóiskolának* kialakult a maga eszköztára is. Mi itt csak a leglényegesebbeket vesszük sorra. Azokat, amelyeket vagy univerzálisan használunk, vagy amelyeket házikedvenceink, kutyáink, macskáink, madaraink stb. idomításánál is felhasználhatunk.

Kezdjük talán mindjárt a madarakkal, hiszen kigyókat aligha idomít közönséges földi halandó. A halak, a békák, a teknősök tanításához pedig nem kellenek segédeszközök.

A madáridomítás legkifinomultabb, legsokoldalúbb, legrafináltabb ágazata a *solymászat*! Meglepő, hogy más madarak idomításában e módszereket alig használják. Pedig fogásainak egy része még a papagájok, vagy más, az emberhez kötődő madarak tanításában is hasznosítható.

Első és legfontosabb eszköze a *solymászsapka*. Kétfélét ismerünk, az *európai* és az *ázsiai* típusút. Az európai roppant elegáns szíjgyártó remekmű. Az ázsiait minden valamirevaló solymász maga készíti el – méretre – puha szattyánbőrből. Nem ördögösség! A szabásminta birtokában bárki megcsinálhatja.

Mindenekelőtt viaszból vagy gyurmából, úgy nagyjából mintázza meg madara fejét. Ne művészi tökélyre, de hozzávetőleges *méretazonosságra* törekedjen. Erre a formára szabja a sapkát. Vigyázat, inkább lötyögjön, mint szoruljon! A szíjacsok úgyis összetartják, ha szükséges.

Mindenekelőtt viaszból vagy gyurmából, úgy nagyjából mintázza meg madara fejét. Ne művészi tökélyre, de hozzávetőleges *méretazonosságra* törekedjen. Erre a formára szabja a sapkát. Vigyázat, inkább lötyögjön, mint szoruljon! A szíjacsok úgyis összetartják, ha szükséges.

A sapka lényege, hogy eltakarva tanítványunk két legfontosabb érzékszervét, a szemét és a fülét, megszűri a külvilági ingereket, letompítja madarunk *menekülési reakcióit*, és csak az általunk keltett, a többinél lényegesen erőteljesebb ingerekre reagál.

Ma csak a solymászat használ sapkát, de hajdan sokkal általánosabb volt. Sapkázták a hiúzt, a vadászegypárdot, sőt esetenként még az agarakat is. Jőmagam kipróbáltam az énekesmadarakhoz tartozó varjuféléken, gébicseken is,

és meggyőződése, hogy talán a legkisebb énekesmadarak és törpepapagájok kivételével – s ott is csak technikai nehézségek miatt – a madáridomítás korlátlanul hasznosítható eszköze lehetne.

Önmagában persze nem alkalmazható, hiszen szabadon levő madarunk menten világgá repülne, ha megpróbálnánk csak úgy, minden más korlátozása nélkül a fejébe nyomni. Ezért kezünkre, vagy valami állványféltre kell ültetnünk úgy, hogy ne is tudjon onnan akarata nélkül elszabadulni. Meg kell *béklyóznunk*, *fel* kell *szerszámoznunk*, legalábbis az idomítás idején.

A *madárszerszám*, vagy Balassi Bálint szép szavával *lábzsínór* két, a tanítványunk lábára erősített szíjacskából áll, amelyeket egy *forgókarika* köt össze egymással és a gombos végű pórázzal.

A méretre kiszabott béklyókat a madár lábára erősítjük, majd összefogva azokat, alsó végükön fűzzük át a forgókarikát, s abba húzzuk a *pórázt*. Azt pedig *kuncsomóval* kötjük az állványhoz, vagy a *kerti ülőkéhez*. A kalitmadarat persze nem kötözzük le, összetörné magát. Elég ha *felbéklyózzuk*, annál fogva is meg tudjuk tartani a kezünkön.

A madáridomítás fontos kelléke a *hinta* is. Régi madarászeszköz, mindenekelőtt a vadon fogott madarak *kifárasztására*, *szelídítésére* használták. A *lesapkázott* madár egy hosszú íven lengő hintára került, amelyen kapaszkodnia kellett, ha nem akart leesni róla. Az erőlködés, az egyensúlyozás elvonta figyelmét, elnyomta rettegését, csökkentette a menekülési késztetést, s így a tanítvány nem törte össze magát félelmében, másrészt pedig, kifáradván hamarabb megszokta új környezetét.

A már szelíd madarakat is hintára tették néha, főleg ha nem tudták eleget röptetni őket. A lengő, libegő hintán egyensúlyozniuk kellett, mozgatni, megfeszíteni és elernyeszteni, erőltetni izomzatukat, így nem tespedtek el, nem romlott le a kondíciójuk.

Voltaképpen a nagyobb szobamadaraknak sem árt az efféle erőgyakorlat, hiszen szűk kalitkájukban alig tudnak mozogni. Ha tehát a szabadban nem tudjuk röptetni őket, csak egészségük javára szolgál, ha néhány órát lesapkázva tornáznak a hintán.

Rochnowsky, kanadai kutató, a madarak *hangutánzó képességét* vizsgálta. Seregélyeknek magnetofonszalagról játszott be különböző zajokat, amin egyebek mellett más madárfajok énekét is érti. Az állandóan félhomályos szobában tartott madarak 10-25%-kal gyengébben, míg a csupán a tanítás idejére elsötétített helyiségben levők mintegy 15-18%-kal jobban és gyorsabban tanultak a *kontrollcsoportnál*. A lesapkázott és kézen hordott seregélyek pedig akár 30-35%-kal is eredményesebbek lehettek.

A sötét, *ingerszegény környezetben* unatkozik a madár. A sapka *ingerszegény* környezetet teremt ugyan, ám a tanítvány vagy kísérleti alany izomzata dolgozik. Nem „kapcsol ki”, hiszen központi idegrendszerét aktiválja az állandó mozgás, s így hangértékelő központja akarva-akaratlanul is feldolgozza a zajhatásokat.

Az egyes fajok viselkedésbeli különbségeiről persze sohasem szabad megfeledkeznünk! A *ragadozók*, ha egyszer jóllaktak, órákig, sőt néha napokig is

elüldögélnek mozdulatlanul. A *magevő*, vagy *vegyes kosztú* madarak nyughatatlannak, tesznek-vesznek, kíváncsiskodnak, képtelenek egy helyben maradni, hiszen csak szemenként tudják összeszedni táplálékukat. Egy héját tehát akár órákig is hordhatunk az öklünkön, ám nem tehetjük meg ugyanezt egy csókával, hollóval vagy mátyásmadárral. Egyetlenegy óra alatt is halálra fáradnának a semmittevésben! Ezeket egy-egy alkalommal csak 15-20 percre sapkázhatjuk le és vehetjük a karunkra.

A *póráz* már univerzális idomítóeszköz. Feladata, hogy tanítványunkat a közelünkben, vagy helyén tartsa. Idomítói funkciója nincs... legalábbis addig, amíg másik végét a kezünkben tartjuk. Ám megváltozik a helyzet, ha teszem azt, madarunk már a kezünkre ugrik, vagy kutyánk hajlandó mellettünk jönni néhány lépést szabadon. Ilyenkor – látszólag – elengedjük a pórázt. Madarak esetében általában valami nehezékhez kötjük a végét, míg a kutyával a földön, maga mellett húzatjuk. Az állatok ugyan azt hiszik, hogy függetlenné váltak, mi azonban tudjuk, hogy a nehezéket még egy erős tojóhéja sem hurcolhatja el, s elég a póráz végére lépnünk ahhoz, hogy az uralmunk alól kitörni készülő és meglógni akaró kutya ismét a hatalmunkba kerüljön. Az így kezelt póráz tehát éppen gazdája abszolút hatalmáról győzi meg tanítványát, az operáns tanulás eszközeivel és a passzív reakciók kikényszerítése révén. Az érzése szerint szabad, de ellenőrzött pórázú növendéknek ugyanis éppen azt kell megtanulnia, hogy a „lát-hatatlan póráz” még annál a nyavalyás bórszíjnál is sokkal inkább a hatalmában tartja.

A tanítás eszköze a *vezeték*. Nemcsak a közönséges, másfél-két méternél sohasem hosszabb pórázt, vagy *féket* kezelhetjük így, hanem a gyakran 10-15 méter hosszú idomítózsínórt vagy szíjat is. Ennek sok neve van. *Röpszínórnak* hívják a madarászok, *longe*-nak (ejtsd: londzs) a lovasok, *hosszúpórásznak* vagy *idomítózsínórnak* a kutyások, és nem illik összetéveszteni a 7-8 méter hosszú *nyomozó*-, vagy vadászkutyák esetében a *vérébvezetékkel*.

A hosszúpóráz feladata, hogy viszonylag nagyobb távolságról fizikai ellenőrzésünk alá vonhassuk tanítványainkat. Szükség esetén akarata ellenére is *kényszerpályán* vezethetjük állatainkat a segítségével. Mivel kényszeríthetnénk egy tüzes csikót arra, hogy szép egyenletesen körbe-körbe fusson, ha nem állnánk a kör közepén, s nem tartanánk a hosszú fék – mert így nevezték hajdan – másik végét a kezünkben?

A *korál*, vagy *szöges nyakörv* – kutyáknál – talán az összes segédeszközünk közül a legtermészetesebb, s a legkevésbé kemény szerszám a kezünkben. Persze csak azoknál a fajoknál, melyeknél az anyaállat az engedetlen kölyök, a vezér beosztotta nyakába harap, ha büntetni akarja.

A kutyafélék idomítójuk – *vezérük* – *fogának* érzik a korált, s úgy is fogadják a nyakukba mélyedő szögek „harapását”!

Nagyon csínján kell vele bánnunk! Nem szabad elfelejtenünk, hogy a vezérkutya sohasem harap csontig, ha büntet! Sőt olykor elég egy enyhe figyelmeztetés is, hogy elérje célját.

A puha kutya *összetörhet* akár attól a pusztá ténytől is, hogy szöges örvet akasztunk a nyakába, míg ez szinte az egyetlen módszer arra, hogy az Andrászhöz,

Kozákhoz, Trollhoz hasonló, vezérségre termett, kökemény kutyákat felsőbbbségünkről meggyőzők! Vagyis a szöges nyakörv önmagában sosem kegyetlen, *legfőbb az alkalmazása*. És ugyancsak kutyaszerető, állatának viselkedését alaposan ismerő idomító legyen, aki rendszeresen használja! Vannak, akik egyszerűen hatalmi tébolyukat élik ki a korállal. Magam is láttam már effélét, ám az ilyen ember nem nevezhető idomítónak, *legfőbb durva lelkű sintérnek*, aki nem érdemi meg, hogy valaha, egyetlen állattal is kapcsolatba kerüljön.

A szöges nyakörv nem azonos a kereskedelembe kapható, nikkelezett drótból készült *torquatussal*, amelyet – úgy tapasztaltam – a kutya nem azonosít a vezérállat fogával. Nem, mert nem szúr – vagyis harap –, hanem zúz és szakít.

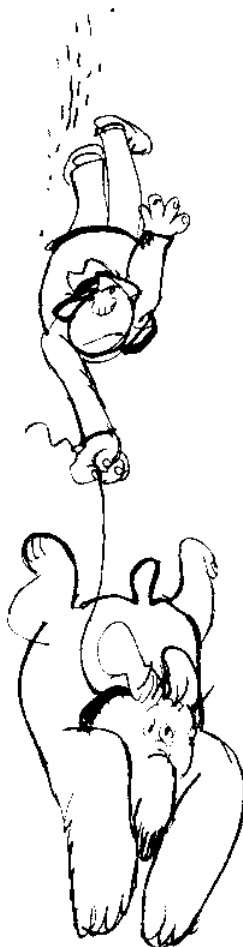
Sokféle szöges nyakörvet kipróbáltam, s csak hosszas kísérletezés után sikerült megtalálnom a legmegfelelőbbet.

A klasszikus, Oberlander által készített korál zsinigre fűzött, *szöggel kiveret fagolyókból* áll. Óriási hátránya, hogy összeroncsolhatja az állat gégefőjét, ha az két golyó közé szorul, másrészt felsebzi az idomár kezét.

Első korálokat Jilly Berci bácsitól kaptam, aki egy katonai nadrágszíjból varrta saját kezűleg. Olyasforma volt, mint a mai *fojtó nyakörvek*, csak szögekkel verte ki belül. Évekig használtam, és amikor ez tönkrement, nem tudtam megbékelni utódaival. Az egyikben hamar kilazultak a szögek, a másik nem volt elég rugalmas, összeszorult a kutya nyakán, ha meghúztam, de nem tárgult, amikor újra eleresztettem.

Végül acélból, úgynevezett órarugóból építettem betétet a nyakörvbe, s abba vertem be a szögeket. Ponthegesztéssel rögzítettem azokat, s ez végre bevált. Az acéllap menten visszaugrott, ha engedtem a szíjon. Aztán egy német szaklapban megláttam az új *Hegendorf-féle nyakörvet*, s rögtön tudtam, hogy ez a tökéletes megoldás! Olyan *acélmerevítésű, szöges betétet* árultak a közönséges fojtó nyakörvhöz, amelyet rugók illesztettek a helyére. Egyetlen mozdulattal felrakható és levehető, ahogy a szükség kívánja!

A tapasztalt kutyák ugyanis pontosan tudják, mikor mi van a nyakukban, s egészen másként dolgoznak korállal, mint anélkül. Egy Rolf nevű német vizslakant csak szöges nyakörvvel a nyakában tudtam engedelmességre bírni. Ha sima nyakörvet csatoltam rá, füttyült rám, de szinte gépiesen dolgozott, ha

„rajta tartottam a fogam”. A gyakorlatlan, ám kemény kutya pedig ugyancsak meglepődik, ha néhány simogatás után, aminek ürügyén orvul fölcsatoljuk a szöges betétet, egyszerre „harapni” is tud a gazdája, holott addig csak *fojtogatta* azzal az átkozott nyakörvvel.

Hajdan a „*par force*” idomítási módszer szülte a korált, s eleve azzal kényszerítette a kutyákat, hogy végrehajtsák a gyakorlatokat. Ma előbb *megértetjük* tanítványunkkal a gyakorlatot, s csak a begyakorlás szakaszában fogjuk szöges nyakörvre.

Teszem azt, a kölyökkori játékos gyakorlatozás alatt a kiskutya megismerkedik az ülj vezényszóval, és engedelmeskedik is... ha akar! Felnőtté érve szögest akasztunk a nyakába, s a vezényszó kimondása után menten rántunk egy kurtát, ám erőteljeset a korálon. Az „megharapja” a kutyát, amely így arra a következtetésre jut, hogy vezére ellen vétkezik, ha nem hajtja végre parancsát *azonnal és tökéletesen*.

A szöges nyakörv használata tehát némi felkészültséget és gyakorlatot igényel. Téved, aki azt hiszi, elég megvenni, s máris tud vele bánni.

Szinte naponta látok „gazdasétáltató” kutyákat az utcán! A szöges nyakörvbe feszülnek, fújtatnak, meglett férfiakat, nőket vonszolnak maguk után.

Említettem már, hogy a kutyák nagy része meglehetősen *érzéketlen* a fizikai fájdalmak iránt. Így a szöges nyakörv állandó feszülését is hamar *megszokják*, s fűtyülnek rá. Annál is inkább, hiszen az már réges-rég elveszítette jelentőségét. A vezérállat nem tartja foga közt a renitenskedőt, csak egyszer vagy többször *oda-kap* a nyakához. Mégpedig mindig a vétkeshez, s vétkéhez mérve a büntetést. Az erős, kemény, a rangsorban közvetlenül mögötte álló kan sokkal nagyobb harapásokat kap ugyanazért a vétségért, mint egy a kölyöksorból éppen csak kinőtt kis állat. A vezér ezáltal is demonstrálja saját erejét, s eleve elveszi a potenciális trónöröklő kedvét a zendüléstől. Ha a szöges nyakörv nem egyéb a vezérállat szájából kiemelt fogsoránál, akkor annak megfelelően kell funkcionálnia. Ne húzzuk tehát, de *rántunk bele*, ha kell, tisztességesen. Az állat reakcióiból mindig lemérhető a hatás, és a következő korálhúzást már ahhoz kell igazítanunk.

A korál csak a kölyöksorból kinőtt, a *falkarend*be már beilleszkedő kutyáknál alkalmazható. A kölyökállat nem érti még a falkatörvényt, nem fogja fel, miért harapja, bünteti őt az, aki anyja helyett anyja, hiszen rá még nem vonatkoznak a felnőttkorban életbe lépő szabályok!

A szöges nyakörv a *kamaszkor vége felé* a legeredményesebb, hiszen ebben az időszakban sorozatos verések, harapások révén tanul rendet minden falkaállat. Csakhogy ezek a harapások gyengék ám, sokkal gyengébbek, mint később! Ezért a szöges nyakörvvel is csínján kell bánnunk! Inkább várjunk még egy fél, vagy akár egy évig is, minthogy túlságosan kemény bánásmóddal letörjük kutyánkat.

A szó szerint vett *par force*, a klasszikus *kényszeridomítás* csak a teljes *felnőttkori viselkedéskészlet* kialakulása után kezdhető. Pontos életkort hónapokban megadni szinte lehetetlenség, hiszen említettük már, hogy a kutya kölyökkora a háziásodás folyamán kitolódott. A vadon élő őshöz közelebb álló fajta mindig hama-

rabb érik be, mint egy *túltenyésztett szobaállat*. Kristóf például – mivel örökös gyermekkorban élt – idomíthatatlan volt. Meg sem próbálkoztam hát a szöges nyakörvvel, eleve tudtam, hogy úgyis hiába.

Aki csak valamennyire is ismeri a kutyafélék – elsősorban a kutyák – viselkedését, az azt is tudja, hogy mikor érett meg tanítványa a korállal való idomításra. Talán a játékos kedv lecsillapodása, a területvédő viselkedés határozott és felnőtt formában való jelentkezése lehet az a mérce, amihez igazodhatunk.

Amennyire hatásos a kutyaféle ragadozó esetében, olyannyira *eredménytelen*, s mint ilyen, céltalan és *felesleges* a szöges nyakörv használata más állatfajoknál. A macskafélék, a medvék előbb nyakon csapják kölyküket, bocsukat, a náluk gyengébbet, s csak aztán harapnak, ha harapnak egyáltalán!

Macskafélék, medvék, elefántok idomításakor nem természetellenes az *idomítóbot*, sőt a *korbács* használata sem. Az idomító *megnyújtott mancsának*, ormányának tekintik. Csak arra kell vigyáznunk, hogy ennek *megfelelő méretű* legyen! Felnőtt oroszlánt például hiába simogatunk meg egy fűzfavesszővel.

Annak idején egész Budapest cirkuszrajongó közönségét lázba hozta egy Charli Fischer nevű német idomító, aki tiroli ruhában egy szál rózsával a kezében vezette fel oroszlánjait. A rózsa csak *kellék* volt, nem segédeszköz. Az idomítás alatt, már önvédelemből is, éppúgy bottal és ostorral dolgozott, mint a többiek.

Egy elefánt sohasem érti – nem is értheti meg –, hogy idomítója az, aki szűrkodja, döfködi a hegyes *ösztrékével*, netán jobbra, vagy balra fordulásra kényszeríti bőrének érzékeny részeibe akasztva a *kampót*. A cirkuszi idomítás tárgyalásakor látni fogjuk, mekkora előny ez!

Segédeszközeinkkel akár nagy távolságból is kiválthatunk olyan reakciókat, amelyeknek végrehajtása nélkülük csak a veszélyes nagyvadak közelébe lépve sikerülhetne. Hediger kísérletesen is igazolta, hogy az *idomítóostor* vagy bot a támadó és védekező viselkedés közben mancsukat, ormányukat stb. használó állatok szemében a náluk erősebb fajtárs *különlegesen hosszúra nyúlt végtagja*. Ez alól kivételt jelentenek az emberszabású majmok, amelyek maguk is használnak már botokat, szerszámokat. Hallottam már olyan esetet, hogy egy állatkerti hím csimpánz a földről felkapott seprűvel támadt ápolójára szertelen dühében.

Vagyis ők *tudják*, mi a bot, és mi a büntetés! Sőt, mint a főemlősök kutatása közben egyértelműen kiderült, mindent el is követnek a *büntetés kikerülésére*, ha rossz fát tesznek a tűzre. Washoe, a híres csodacsimpánz fogát éppúgy mosták, mint minden gyerekét. És éppúgy utálta! Egyszer azon kapták, hogy a fürdőszoba polcán tárolt piperecikket vagdosta a földhöz, szép sorjában és nagy élvezettel. Amikor tetten érték, hogy elkerülje a büntetést, villámgyorsan „megmagyarázta”, ő csak fogat szeretne mosni.

Hosszú lenne felsorolni a különféle idomítók teljes *eszköztárát*, hiszen a *martingáltól* – a ló fejtartását szabályozó szíjtól – kezdve a különféle *feszítőzablákon*, *nyergelen* át az elefántidomításban olykor még ma is használatos *emelőkig* és *hevederekig*, ezeregy segédeszközt ismerünk. Jószerevel úgy is mondhatjuk, minden

jobb idomítónak van saját *kelléktára*, és szinte mindenki konstruál magának valami újat.

A technika fejlődését az idomítók is kiaknázták. Amint például általánosan elterjedt az elektromosság, máris azon kezdték törni a fejüket, miként is használhatnák fel munkájukban azt. A *tűzes vasbotot* az *elektromos riasztóbot* váltotta fel, amely megrázza az állatot, ha az orrára koppintanak vele. Ez az eszköz jelentősen megnövelte az erős, nagy állatokkal és ragadozókkal dolgozó idomárok biztonságát. Hátránya csupán az volt, hogy nehézkes mozogni efféle vezetékes bottal a manézsban. Megeshet, hogy orra bukik zsinórjában az idomár, és akkor... Jaj a legyőzötteknek! Ma azonban már általános az olyan akkumulátor, amely a botba építve a hálózati áramot eredményesen helyettesíti.

A kutyafélék idomításához a nyakörvbe vezetik az elektromosságot. A kezdet kezdetén ezt is hálózatról látták el árammal, s roppant bonyolult volt a kezelése. Láttam olyan *terepberendezést* is, amelyet egy második világháborús telefon-dinamó táplált. Ha meg akartak állítani egy hosszú pórázra vett, s a nyúl után beugrani készülő kutyát, akkor az idomár segéde, mint az eszeveszett, tekerni kezdte a masina kurbliját.

Forradalmi változást hozott viszont az idomításba a *rádióirányítás* és híresen hírhedt *Tele-takt* berendezés. Ennek lényege, hogy a kutya nyakába akasztott apró *rádióvevő* készülék süti ki az elektromosságot. Így az idomár akár kilométerekről is „megharaphatja” engedetlen tanítványát, ha akarja.

A legtöbb idomár nagy reményekkel veszi meg a még ma is méregdrága Tele-takt-ot, hogy az első néhány sikertelen kísérlet után dühösen tegye félre, s elátkozza azt, aki kitalálta!

Pedig a hiba nem a készülékben van !

Sokan, félve hatásától, *túl enyhe* áramütéssel próbálkoznak, s aztán csodálkoznak, ha fel se veszi a jószág, vagy leül, és hevesen kezdi vakarni a nyakát.

Mások menten a legerősebb fokozattal kezdenek kísérletezni, s valóban „életre szóló” hatást váltanak ki egy-egy puhább jószágból.

Olyat is hallottam már, hogy az egyébként tiszteséges, ám gazdája hívó szavára sohasem hallgató kuvasz a világból is kiszaladt, amikor bekapcsolták nyakán ezt a masinát. Hogyne szaladt volna! Először hallja a *hívó* vezényszót, amit *eddig sem vett komolyan*, utána a nyakába csap a mennykő! Nyilván *összkapcsolja a kettőt*, s arra a következtetésre jut, hogy jó lesz a gazdától minél messzebbre kerülni! És akkor még nem is számoltunk érthető rémületével!

A Tele-takt használatának előfeltétele, hogy alaposan ismerjük tanítványunk viselkedését. Legalább hozzávetőlegesen ki tudjuk számítani, hogy *akciónkra* milyen *reakciót* várhatunk tőle. Kuvaszunk esetében például a hagyományos, vezetékes elektromos nyakörv sokkal célravezetőbb lehetett volna! A tele-taktot is ilyen formában kellett volna használni.

Hosszú, minél hosszabb *gyakorlópórázt* kötve nyakörvére kiereszteni, amennyire csak engedi a szíj vagy a zsinór, kiadni a parancsot, s csak azután nyomni egyet a gombon, amikor már nyilvánvalóvá vált, hogy tanítványunk füttyül a parancsra. Ha kutyánk a kellemetlen effektus elől menekülni próbál, a zsinórnál fogva magunkhoz húzzuk, s agyba-főbe dicsérjük! Mindaddig csak hosszú

zsinóron szabad gyakorolni vele, amíg *meg nem érti*, hogy az áramütés elől nem lehet elmenekülni, ám a gazdánál nemcsak biztonságra, de jutalomra, dédelgetésre és jó falatokra talál.

Tegyünk egy kis kitérőt! Számtalan vadászkutya-vizsgán láttam, tapasztaltam már, hogy az idomítók mit sem törődnek kutyáik *érzelmeivel*. Úgy viselkednek, mintha nem is szeretnék az állatot. Az majd a lelkét teszi ki, ragyog a szeme örömeiben, hogy megtalálta és elhozta a leesett fácánt, gazdája pedig legfeljebb egy „jól van”-t vet oda, s szinte kitépi szájából a madarat! Állataink *elvárják* elismerésünket. És higgyék el, egy jól idomított állat számára a jó szó, a simogatás, az az érzés, hogy gazdája vele együtt örül, többet ér a legjobb falatnál. Ne sajnáljuk hát éreztetni vele örömünket és elismerésünket. Már csak önző érdekből se, hiszen az örömmel, a szívesen végzett munka mindig többet ér.

Nem tartozik szorosan az idomítási segédeszközök közé, de helyel-közzel jól felhasználható a mezőgazdaságban alkalmazott *villanypásztor* is. Különösen állatkertekben és vadasparkokban, ha arra akarjuk szoktatni állatainkat, hogy kifutójuk határát afféle *gyepűnek* tekintsék, és a kerítés környékét messzire kerüljék. Ennek több oka is lehet. Egyrészt az gyenge vagy alacsony, másrészt a látogatók védelmében akarjuk távol tartani tőle állatainkat.

Jómagam csak egyetlenegyszer használtam, amikor egy német vizsla „vendégem” méteres gödröket ásott, s átbújt a drótháló alatt. Olcsóbb volt egy villanypásztort kölcsönkérni a tehenészetből, mint vagy másfél méterre a földbe eresztetni a sövényt!

Könyvünk első változatának 1982-es megjelenése óta nagyot változott a világ! Olyan *technikai megoldások*, *eszközök* és *rendszerek* váltak közismertté, sőt általánossá, melyeket meg sem említettünk akkoron. Hiszen csak jól felszerelt laboratóriumokban, s legfeljebb igen gazdag állatkertekben kísérleteztek velük, akkor is csak a legértékesebb állatoknál!

Azt hiszem, minden a *zárt televíziós láncokkal* kezdődött. Ezek a viszonylag egyszerű, kutya- vagy macskaidomítási célokra akár házilag is barkácsolható rendszerek mindössze egy vagy több kamerából, és a megfigyelő monitorból állanak. Más szóval egy kézi *videokamera* és egy hozzá megfelelően csatlakoztatott monitor – *televízió* – tökéletesen megfelel arra a célra, hogy akkor is figyelemmel kísérhessük tanítványunkat, ha nem tartózkodunk közvetlenül mellette.

Gondoljuk el, mekkora előny ez akkor, ha életkörülményeink arra kényszerítenek bennünket, hogy huzamosabb időre magára hagyjuk kutyánkat a lakásban! Csupán egy efféle alkalmi berendezést kell beállítanunk, s némi időt, vagy néhány videokazettát kell arra áldoznunk, hogy pontosan felmérhessük, mit csinál, miként viselkedik tanítványunk a távollétünkben, s aszerint idomítsuk. Emlekezzünk az Okos Hansl-lal folytatott és hasonló típusú kísérletekre! Mennyivel szebb lett volna a világ, s mennyivel hamarabb jöttek volna rá a lényegre, ha a zárt TV-láncok már akkor is léteztek volna! Vagy, ha *sámítógépeken analizálhatták volna azokat a hajszálnyi rezdüléseket*, amelyekből az állat kiolvashatta, hogy helyes a válasz!

Persze még amatőr körülmények között sem felejtethük el: tanítványunknak sejtelve sem lehet arról, hogy mi szemmel tartjuk. Bizonyos értelemben *süket-*

szobák kell hogy legyenek azok a helységek, amelyekben megfigyeljük őket. Ami pedig – emlékezzünk Trollra – nem is mindig egyszerű! Honnan, honnan nem, az állatok többnyire megérzik, mikor *éles a helyzet* és mikor *szimulált*. Ezért is kell minden feladatot anyira *kigyakorolnunk*, „beprogramoznunk”, hogy az mélyen rögződjék, s az állat akkor is a mi követelményeink szerint viselkedjék, ha nem hathatunk rá. Más szóval ne egy parancsnak engedelmeskedjék, hanem kíváncsiságunk szerint alakuljon egész magatartása.

Azt már talán mondanom sem kell, hogy a rádiótechnika *miniaturizálódása* milyen lehetőségeket rejteget magában! Jó másfél, ha nem két évtizede használ már efféle *törpeadókat* a biológiai kutatás például a *migráció*, a *vándorlás*, vagy a *territoriális mozgás* vizsgálatára. Manapság pedig minden valamirevaló természetfilmben *rádiós nyakörvet* szerelnek néhány állat nyakába, vagy bolhányi *jeladókat* ültetnek be, *transzplantálnak* közvetlenül a bőrük alá. Például a ceteknek, tengeri teknősöknek, nagyobb halaknak.

Az idomítás, tanítás, nevelés során persze nem arra van szükségünk, hogy *tanítványunkról kapjunk jeleket*, noha az sem hátrány, ha tőlünk nagyobb távolságra kell dolgozzon mondjuk egy rendőrkutya, avagy egy véreb.

Egy aranyérmes szarvasbika kereskedelmi értéke olykor több százezer forintra rúghat, míg egy ilyen készülék ma már minden jobb rádiókereskedésben pottom pénzért kapható! És végtelenül leegyszerűsíthetjük vele vérebeink idomítását! Nem kell többé arra oktatnunk, hogy rekedtre csaholja torkát a fellelt vad mellett, vagy gazdájához visszatérve odavezesse, netán egy szíjdarabot a szájába kapva jelezze: – megvan, megtaláltam. Elég, ha lefekszik, a vad mellett marad, hogy kipihenje a hajsza fáradalmait! Erre pedig sokkal egyszerűbb megtanítani, mint a *visszajelzésre*! Ám az sem hátrány, ha mondjuk felderítés vagy üldözés közben fedett terepen is követhető a rendőrkutya mozgása! Így kiszámítható az üldözött menekülési útvonala, és sokkal egyszerűbbé, mindenekelőtt veszélytelenebbé válik nyakoncsípése.

Ma már – sajnos – a veszettség, no meg a vele járó kemény fizikai munka miatt nem igen divatos a *kotorékvadászat*, de annakidején mit nem adtam volna, ha foxijaim, tacsókóim nyakán lehetett volna ilyen műtyürke!

Az efféle kivételes esetektől eltekintve azonban az idomító, a gazda számára sokkal fontosabb, hogy ő irányíthassa állatát megfelelő vezényszavakkal. Munkája során tehát sokkal többször tehet jó szolgálatot egy parányi vevőkészülék állata nyakán. Az efféle rendszerekből is akkora a kínálat ma már, hogy mindenki választhat pénztárcája és ízlése szerint.

Persze gondolom, emlékeznek még a 2. fejezetben emlegetett Wolfgang Raminra, aki megtanította elefántjainak, hogy magnószalagra mondott parancsait is feltétlenül kövessék. Úgy tudom, ő volt az első, aki az *audio-elektronikát* a hétköznapi élet gyakorlatában is idomítási célra használta. Kísérlete bebizonyította, hogy bár az állatok – főleg az értelmesebbje – hamar felismerik, hogy a géphang csak hajaz a gazdájához, nem azonos vele magával. Mégis, kellő tanítás és szoktatás révén viszonylag könnyen elérhető, hogy a *falkavezér* távolból is ható *részének* tekintsék, akár csak a korált. S éppúgy engedelmeskedjenek, mint ha csak testközelben lenne „a főnök”. Az idők folyamán számtalan egzakt kísér-

let is igazolta, hogy amennyiben egyszer megtanítottuk neki, úgy nem csak a *távparancsoknak* engedelmeskedik állatunk, de pontosan annak tekinteti dicsérő vagy korholó szavunkat is, aminek szántuk.

Minden pontosan és pompásan működik... mindaddig, amíg egyetlen egy alkalommal össze nem omlik a rendszer. Ha a tanulás során bárminek következtében csak egyszer is rájön az állat, hogy a gazda messziről parancsolgatni tud ugyan, de valójában képtelen kikényszeríteni annak végrehajtását, vagy megtorolni megtagadását, vége a világnak. Megtalálja a kerítés alatti kibúvót, és amint teheti, ki is használja. Épp ezért a távparancsokhoz való szoktatás elképzelhetetlen tele-takt nélkül. Eszközünk tehát egy olyan távírányítású *felkészültségkísítő berendezéssel és mini rádióval felszerelt nyakörv* kell legyen, amellyel egyaránt adhatunk parancsot, vagy dicsérhetjük, biztathatjuk tanítványunkat, de kellemetlen érzéseket is kelthetünk benne – tehát büntethetjük.

Elektromos berendezésünk kiegészítésére aztán jól alkalmazhatunk fotocellákat, különféle érzékelőket, már ha futja a zsebünkből, de ezeknek igazi felhasználási területe a viselkedéskutatással foglalkozó laboratórium, és nem a hétköznapi gyakorlat. Kinek-kinek a fantáziájára bízom, hogy ezeket hol és mire lehet használni.

A tudományos látványosságok, a scientific show-k nagy attrakciója az olyan produkció, amely során az egyik feladat teljesítése *kioldó mechanizmusként, kulcsingerként* szerepel a következő mozgássor beindításában, s az állatok bonyolult, olykor akár hosszú tízpercekig tartó feladatsorokat oldanak meg az idomító egyetlen szavára.

Ezek betanítása, a *mozgássorok ritualizálása* azonban hihetetlen *tudományos felkészültséget* és rendkívüli kitartást igényel. Ráadásul „mindenre” azért mégsem vehetjük rá tanítványainkat ezen az úton. Ha alaposabban utánanézzünk, láthatjuk, hogy az ilyen produkciók állatszárjai többnyire az alacsonyabb intelligenciájú fajok közül rekrutálódnak. Az értelmesebb fajok egyedei oly igen intenzíven kontrollálják környezetüket, s reagálnak mindarra, ami körülöttük történik, hogy szinte képtelenek a bonyolult mozgássorok mechanikus, szinte ámokfutó végrehajtására – a főemlősökről nem is beszélve, „akik” a közönség legkisebb pissenését is „lereagálják”, igazi, elkényeztetett sztárok módjára.

Mégis, a nagy cirkuszokban egyre gyakrabban találkozhatunk *idomító nélkül* a manézsba lépő oroszlan-, tigris- vagy éppen csimpánzcsoporttal. Ezeknél a produkcióknál élvezhetjük igazán a csúcstechnika csodáját. Hiszen a teljesítményből mit sem von le, hogy minden állat fülébe vagy füle mögé rejtve lapul egy, a hallókészülékekhez hasonló miniatűr rádió, és a függöny mögött ott áll az idomár egy többcsatornás rádió-adóval a kezében, és az adott pillanatban minden állatnak egyedenként „suttogja” fülébe a mozgását beindító kulcsingert, parancsot.

Ám a csúcstechnikák és a legeslegújabb *tanuláselméleti, idomításetológiai* ismeretek összehangolása önmagában is külön könyvet érdemel. Talán majd egyszer megírom, vagy megírják, de itt és most nem az a célunk. Csupán katalógust szándékoztunk készíteni róluk, és ötleteket adni a high-tech iránt is érdeklődő

idomítóknak, akik bizonyára számtalan eszközt és módszert fejlesztenek ki majd, ha az alapokkal tisztában vannak!

A kutyáink, macskáink s egyéb házikedvenceink mondjuk úgy: hétköznapi idomításában a csúcstechnika főleg akkor használható jól, ha a távollétünkben való helyes és illedelmes viselkedésre akarjuk szoktatni jószágainkat. Arra, hogy szobatiszták legyenek, a helyükön maradjanak akár órákon át is, ne csapjanak fel önkéntes lakberendezőnek, ne mérjék meg a szőnyegek hosszát, javítsák a bútorok lábát, s ne szolgálják ki magukat a konyhában. Vagy egy óvatlan pillanatban ne habzsolják fel a vendégeknek már felterített vacsorát!

Mert ugye az állatpszichológushoz, idomítóhoz fordul „gazdik” panaszai ezek köré a kérdések köré csoportosulnak!

Az a gazda, aki ezt a fejezetet csak egy kicsit is figyelmesen olvassa végig, hamarosan magától is rájön arra, hogy mit csináljon az adott esetben.

A legkorszerűbb idomítási segédeszközök közé tartoznak a *szag- és hangeffektusok*. A megfelelő *szagkivonatok* bizonyos területeken minden egyéb eszköznél sokkal hatásosabbak lehetnek. A *szaganyagok* egy részét reakciók kiváltására, más részét pedig gátlások felépítésére használjuk. Így például nyúl, fácán stb. *szagkivonattal* készségesebb munkára serkenthetjük vadászkutyánkat.

Hányszor hallom vadászvizsgákon, hogy „nem látott még nyulat, azért nem is hozza el a kutyám”! Hadd írjam le hát az amerikai idomítók módszerét. Ők gondosan lefejtik a vad – teszem azt, nyúl – háját, szőrét, különféle mirigyeit, s *szagtalan, nem mérgező szerves oldószerekkel*, pl. alkohollal kivonatot készítenek belőle. Ezzel kenik be a tuskót, ha nincs vad, amikor kutyájukat elhozásra tanítják. De ilyen nyúl kivonattal bekent *korongot* gurítanak végig udvarukon, s menten megnyomják a Tele-takt tészülék kioldógombját, ha a guruló tárgy kiváltja tanítványukból az *üldözési reflexet*, s felugrik fektéből. Ugyanígy tanítják a *vércsapázó* kutyákat is. Több *nyomot* fektetnek le, de csak az egyiket vérrel, a többbit *szagkivonattal*, s büntetik a kutyát, ha letér az eredetiről.

A *szaglószer*re ható segédeszközök alkalmazási területe szinte végtelen. Használhatjuk ezeket az anyagokat a szobatisztaságra neveléskor is, a szagnyomok eltüntetésére, egyes ingerlő illatok közömbösítésére, vagy éppen ellenkezőleg, csábításra is. Külföldön már olyan spray-t is láttam, amellyel a homokot kell bepermeteznünk, hogy oda járjon megkönnyebbülni a kismacska, vagy a kiskutya! És nyert ügyünk van, ha első dolgát már eleve ládáján végezte a lakásban!

A szagingerek használatára némi találékonysággal magunk is számtalan alkalmazási területet találhatunk. A legismertebb közülük talán a *tüzelő szukák* szagának különféle permetekkel való közömbösítése, ami már nálunk is általános manapság.

A *hajítólánc* lényege – mondja Hegendorf –, hogy néhányszor jól oldalba vágjuk vele kutyánkat, aztán már elég csak a közelébe dobni azt, pusztá csörgése is észre téríti a renitenskedőt.

Utolsó kutyám egy arany retriever volt. Elég önfejűnek ígérkezett már kölyök-korában, s így azt gondoltam, egy kis hajítólánckúra nem ártana neki sem. Persze nem Hegendorf receptjére!

A kutyák zöme ugyanis nehezen tűr bizonyos *hangfrekvenciákat*. Addig kísérleteztem tehát, míg egy kézbeálló méretű – megfelelő frekvenciával csörgő – láncdarabkára nem találtam. Sosem vágtam hozzá, elég volt megzörgetni, hogy észére térjen. Sőt autókulcsaim megrázása is ugyanilyen „jótékony” hatással volt rá. Ám csak akkor, ha lakáskulcsunk is a karikán volt. Ha levettem, fűtyült a csörgésére!

Vagyis a hajítólánc nevelő hatásának magyarázata nem feltétlenül a fájdalmas emlék. Elég lehet a hang maga is, ha megfelelő frekvenciájú. Nehézséget csupán az okoz, hogy – tapasztalatom szerint – minden kutya más és más *hangtartományt* visel nehezen. Persze biztosan akadnak általános törvényszerűségek, határtartományok, de ezekre még nem akadtam rá a szakirodalomban.

Régi akusztikus segédeszközünk a *síp*. Egyik szakember az *ultrahangú* sípra esküszik, másik a *sima*, harmadik a *golyós*, ám az *emberi hangtartományban* szólóra. Jómagam arra a következtetésre jutottam, több mint harmad évszázad tapasztalatai alapján, hogy vadászkutyák esetében teljesen mindegy, miféle sípot használunk. Amit a kutya meghall, azt a vad is hallja. Gondolom, az őrző-védő és a nyomozó szolgálati kutyák esetében viszont előnyös, ha az üldözött gonosztevő nem hallja, miféle *sípjelekkel* irányítja vezetője a kutyát!

Egyéb területeken, azt hiszem, ízlés dolga, ki milyen sípot használ. Én általában a kis méretű, szaruból készült, *két hangú idomító*sípot szeretem. Sima hangjával *vezetem* kutyáimat, ám menten megfordítom, és a golyós síppal *ripakodom* rájuk, ha nem paríroznak azonnal. A sípszó unos-untalan ismételtetése esetén *közömbössé* válhatnak rá tanítványaink. Csak a legszükségesebb esetben alkalmazzuk, akkor viszont feltétlenül követeljük meg, hogy engedelmeskedjék is neki. Találkoztam olyan idomítóval, aki – tán sárgarigónak képzelve magát – egyre csak parancsokat fűtyürészett, és csodálkozott, ha a tanítványa *megszokva* azt ugyancsak fűtyült jelzéseire.

Segédeszközeink közé kell sorolni a *gyógyszereket* is. Feldühödött állatok lecsillapítására, frissen szállított, netán halálra rémült új, vagy a kénytelen-kelletlen alkalmazott keményebb idomítómódszerek hatásától megtört régi tanítvány idegfeszültségét feloldhatja egy-egy idejében adagolt *nyugtató* injekció vagy pirula. A nyugtató túlfűtött, szétszórt állatoknál is hatásos lehet, de jól jöhet minden olyan esetben, ha állataink a *megszokott körülményektől eltérő környezetbe* kerülnek. Használják *ivarzási periódusokban*, *hosszabb utazáskor*, és minden olyan esetben, amikor az állatorvos indokoltnak tartja. Ha az idomító úgy érzi, hogy szükség van rájuk, konzultálja meg használatukat minden eshetőséget alaposan figyelembe véve állatorvosával, aki nemcsak segít majd neki, de ellenőrzi is a gyógyszer hatását.

Végezetül – igazán csak a leendő idomárok képzeletének megmozgatására – néhány példát szeretnék elmondani a magam tapasztalatából, milyen egyszerű segédeszközöket is használ néha az ember.

Annak idején – említettem már – nálam lakott egy ismerősöm légiónyi magyar vizslája. Kisfiam olyan féléves forma volt, s nem alhatott kint a napsütötte udvaron, mert a kutyák folyton ugattak. Egyik vékonyan, másik vastagon. Ha ez abbahagyta, rákezdte amaz. A szomszédok sem rajongtak a dologért, egyre ké-

nyelmetlenebbé vált koncertezésük. Hiába ripakodtam rájuk, öt percre ha abba-hagyták. Elővettem hát a régi, jó öreg receptet, s egy messzehordó *vízpuskával* felfegyverkezve figyeltem őket. Amint kinyitotta valamelyik a pófáját, máris le-spricceltem. Néhány nap múltán a légy zümmögését is meg lehetett hallani udvarunkon, ha... nem kellett magát a kifutójuk előtt éppen kedvenc kandúrunk. De ugye ez esetben megbocsátható volt hangoskodásuk?

Nálam szigorúan tilos – a macskák és a menyétfélék kivételével – holmi négylábú lényeknek a bútorokra mászni. Annak idején azonban Csöpi nevű tacsóm nagy előszeretettel vackolt az ágyamra, s ha tetten értem és elfenekeltem, vagy a nyakánál fogva penderítettem le az ágyról, legfeljebb – önézetes csöckutyához illően – napokig duzzogott. Kegyetlen módszerhez folyamodtam. A közepső matracot kiemelve, egy *vízzel telt lavórt* helyeztem be a pokróc alá. Pont a kedvenc helyére! Oda, ahova egyetlen ugrással szökkent minden alkalommal.

Sikerült!

Igaz ugyan, hogy csak az elejével, de vízbe esett kényelemszerető kiskutyám. És életemben nem láttam még tacsót olyan megbántott pófával közlekedni, mint Csöpit, amikor kisündörgött a szobámból. Soha többé nem mászott az ágyra!

Kópé annak idején szelídebb eszközökkel is beérte. Elég volt néhány *rajzszöveget* rakni kedvenc fotelébe ahhoz, hogy mindörökre távol tartsa magát tőle.

Volt egy kutyám – Tisza –, amelyik menten átkutatta kocsim zsebeit, amint magára hagytam. Őt egy-két felhúzott és célirányosan elhelyezett *egérfogóval* beszéltem le erről.

A már említett arany retriever, Fifi, Csitri mellett talán életem legkedvesebb kutyája, nagy eszéhez méltóan, eleinte kifogott rajtam. A kardándobozt leltározta nagy előszeretettel, s miszlikbe rágott töltőtolltól pipadohányig mindent, amit csak talált. Őt is orrbacsapta vagy kétszer az egérfogó, ám hiába. Rájött az ellenszerére. Addig lökdöste a mancsával, kapkodott felé villámsebesen, míg sikerült elcsattantania anélkül, hogy az megütötte volna. S nagy elégedetten megrágott mindent, ami a foga alá került. Egy kis *cseresznyepaprika-kivonat* segített végül a nevelésében.

Digitális csalafintaságok

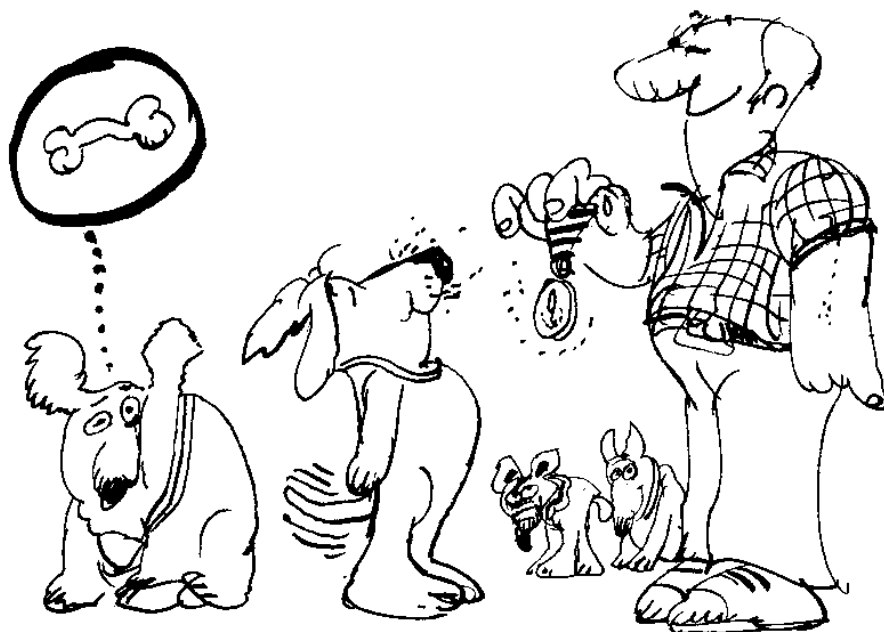
Az elektronikus technika a tanulásnak egy olyan tartományát is megnyitja előttünk, amellyel az idomítók nemigen tudtak mit kezdeni idáig. Legfeljebb ha a laboratóriumokban. Eladdig a legnagyobb nehézségeket okozta, ha azt akartuk állatainknak megtanítani, miként viselkedjenek magukra hagyva. A *kigyakorláson*, *mechanikus* reflexé tételen kívül egyszerűen nem volt más módszerünk elérni, hogy állataink nyugton a helyükön maradjanak akár órákon át is, és távollétünkben ne grasszáljanak a lakásban, ássanak tankcsapdákat a kertben, s

tapossák ki, netán jelölgessek össze-vissza féltett bokrainkat, virágainkat, avagy önkéntes kertészként trágyázzák össze kertünket, ahol az éppen az eszükbe jutott, majd – főleg a kankutyák – néhány erőteljes rúgással, kaparással a gyepet is „eligazítsák”.

Az idomítás – vagyis a klasszikus értelemben vett tanítás, nevelés –, a high-tech és az *önidomítás* kombinációja számtalan lehetőséget teremt a fentiek megoldására. A módszer maga roppant egyszerű, s mivel mindenekelőtt a technika függvénye, itt ismertetjük... nagy vonalakban. Eleve arra kérve azonban olvasóimat, hogy a konkrét idomítási feladatokról szóló fejezetekkel végezve, lapozzanak vissza ismét ehhez a részhez, mert akkor áll bennük össze a kép szerves egésszé.

Legelőször a hagyományos módon megtanítjuk állatunkat arra, hogy hol van „a helye”, sőt arra is, hogy engedelmeskedjék a „helyedre”, s „ott maradsz” *parancsszavaknak*. *Készség*szintig beléneveljük a *tiltások* – „nem szabad”, „pfuj” stb –, *büntetés*-, illetve a dicséretet, a lelkes hangon elkántált „Jól van, jó kiskutya!”, vagy valami hasonló magasszintű *jutalomértékét*. El kell érniünk, hogy tanítványunk e szavakat többre becsülje mindenféle fizikai hatásnál. Többre a legfinomabb jutalomfalatnál!

Ez, ha csak egy kicsit is következetesek vagyunk, nem is túl nehéz. Néhány hét, néhány nap bőven elegendő rá. Mire befejezzük, tanítványunk nagyjából túljut a kiskölyökkoron. Egyre kíváncsibb, merészebb, nyughatatlanabb, s kezdi felfedezni a világot. Vagyis életének abba a szakaszába lép, amelyben vadon élő rokonainak kölykei el-elhagyják már vackukat, s önálló felfedező utakra kezde-

nek annak környékén. Ebben a korban rendkívül gyorsan tanulnak, s olykor elég egyetlen – főként *negatív* – *tapasztalat* ahhoz, hogy örökre megjegyezzenek valamit. Főleg az *elkerülő mechanizmusok* rögzülnek igen gyorsan ilyenkor. Egy kisorákát például csak egyszer életében csíp meg a darázs vagy a poszméh, s mindörökre megtanulja, hogy legokosabb ezeket a zümmögő, brummogó fullánkos rovarvitézeket messzekerülni. A sárga-fekete csíkozottság egyébként is *figyelmeztető jelzés* az állatvilágban.

Ha eleddig nem tettük volna, úgy tegyük kiskutyánk – vagy egyéb állatkölykünk – nyakába az elektronikus örvet.

Legjobb, ha a kezdeti időben állandóan rajta van. Egyrészt, hogy megszokja, másrészt, hogy az Istenért *rá ne jöjjön* valamiképpen, hogy ha nincs rajta az az izé, akkor szabad a vásár! Nagyon kell ügyelnünk arra, nehogy a kapott hangot, illetve elektromos *impulzusokat* a nyakörvvel kapcsolja össze, mert akkor akár dobhatjuk is sutba az egész technikát. Később, ha már *reflexessé* vált mindaz, amit meg akarunk neki tanítani ezen az úton, bánja az ördög, rájöhet turpisságunkra, olyan fegyelmezett már, annyira a kezünkben van, hogy ez nem befolyásolja kialakult viselkedését.

Ezután hagyjuk magára, amikor a legbékésebben pihen a vackán. Ám sosem olyankor, ha mélyen alszik! Ébredés után menthetetlenül ürítenie kell, és akkor nesze neked, szobatisztaság! Tegyük úgy, mint az anyafarkas, amikor vadászni indul. Gyengéden rászólunk: – Ott maradsz! – s kimegyünk a monitor elé!

A kölyök előbb bámészkodik egy verset, majd nyújtózik, de előbb-utóbb fölkel, s elhagyja vackát. Hagyjuk, tegyen meg egynéhány lépést – elvégre nem helyéhez ragasztott szobrot akarunk nevelni belőle! Én általában nem avatkozom közbe, amíg nyugodtan sétál, vagy csak nézeget. Amint azonban valami helytelent csinál, megkapja az első teletakt jelet, s parányi szünet után rászólok: – Helyedre! – Az áramütéstől a kölyök rendszerint visszahőköl, az égi hangra megáll, csodálkozva körülnéz, s esze nélkül kotródik a helyére.

Nagyon vigyázzunk, ez az áramütés egy *kellemetlen bizsergés*nél ne legyen erősebb, nehogy megrémísszük, és esetleg egy életre *megfélemlítsük*. Csak ha füttyül rá, emeljük az áramütést egy hajszálnyival.

Minden állatnál *faji és egyedi sajátosság*, milyen erejű „figyelmeztetést” igényel, amit az idomítónak *ki kell tapasztalnia*. Ám az első ösztökélés rendszerint elég. Legfeljebb a kamaszkorban, a felnőttkor küszöbén kell majd néhány keményebb ismétlő, felújító megerősítés!

Kiskutyánk vagy a helyére fut, vagy megpróbál valahová „máshová” elbújni. Ekkor újabb és újabb paranccsal, estleg kis bizsergetéssel a helyére zavarjuk. Amint azonban ott letette a fenekét, máris felhangzik a dicséret.

A többi már csak *gyakorlás* és *idő* kérdése. El kell érniünk, hiszen alapfeltétel, hogy távollétünkben a felnőtt kutya akár órák hosszat is nyugton a helyén maradjon.

Kölyöktől azonban ezt nem várhatjuk el, így bocsássuk meg neki, ha időnként megmozgatja magát, s mászkál a szobában. Amíg nem telepszik a bútorokra, nem rágcsálja azok lábát, nem kaparja az ajtót, nem vonyít, hadd tegye. Ha

okosan neveljük, könnyen elérjük, hogy előbb-utóbb magától is a helyére térjen.

Vagyis minden olyan esetben „nyakoncsípjük”, amikor valami számunkra hátrányos dolgot kipróbál, s a hangszórón keresztül a helyére zavarjuk. Ha az első figyelmeztetés nem volna elég, úgy ezekben az esetekben – amikor *elkerülő viselkedésre* akarjuk rávezetni – bizony nem árt, ha egy kissé keményebben csap bele a mennykő. De, nem győzöm hangsúlyozni, sohasem vihetjük túlzásba! Ám a renitenskedést meg kell torolni, pontosabban azt kell *megértetni* tanítványunkkal, hogy ha ezt vagy azt csinálja, akkor saját cselekedete válik kellemetlenné.

Akkor járunk el helyesen, ha állatunk mindvégig azt hiszi, hogy *ön maga szerzi meg tapasztalatait*. Mindenképpen az önidomítást érvényesítsük ezekben a tanulási folyamatokban. Még akkor is, ha voltaképpen mi irányítjuk azokat. Tehát a helyre küldő parancs is mindig csak egy parányi szünet után hangzik el, nehogy az állat azt magával a kellemetlen érzéssel összekapcsolja.

Viszont igenis tudatosítsuk benne, hogy a vackán mindig és minden körülmények között menedéket és megnyugvást talál!

Az *elkerülő viselkedés* kialakításához persze nem kell feltétlenül és minden esetben video-rendszer, hiszen a kis állat jelenlétünkben is megpróbálkozik mindazzal, amiről le akarjuk nevelni. Mindaddig közbeavatkozhatunk elektromos impulzusokkal, de akár egy kis csúzlival is – szó nélkül –, amíg rá nem jön, hogy mi nyomjuk a gombot, mi lőttük egy kis papírgalacsinnal fenékbe, hogy ezek *nem eleve kellemetlen következménnyel járó cselekedetek*, „csupán” a gazda tiltja meg őket! Vagyis minden szabad, ha ő nincs jelen! Legyünk tehát óvatosak és körültekintők!

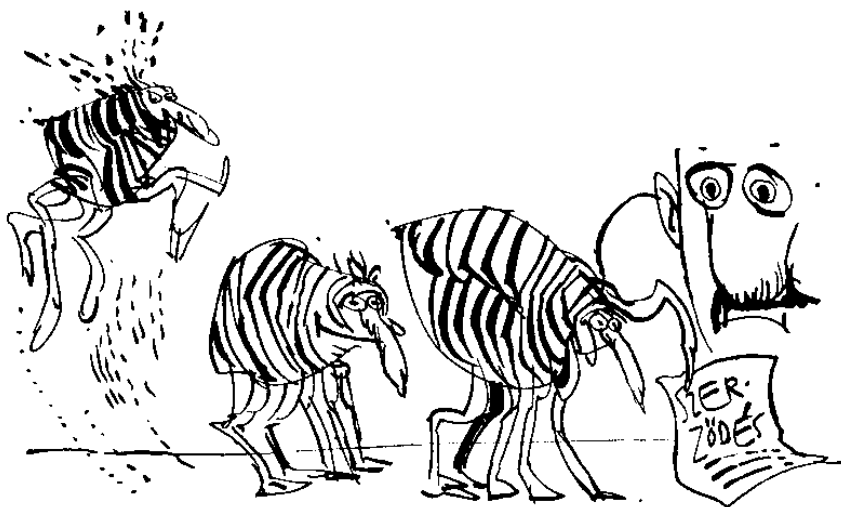
És végezetül a legfontosabbat! Kétélű fegyverek az efféle elektronikus berendezések. Csak az használja őket, aki nagyon ismeri az állatokat elméletben és gyakorlatban egyaránt, és nagyon megtanult bánni a készülékkel is!

Különösen érvényes ez a figyelmeztetés puhább, vagy éppen gyenge idegzetű, defektes kutyaánál. Márpedig ezek – az ebtenyésztők nagyobb dicsőségére – ma már eggyel többen vannak, mint égen a csillag! Hovatovább már úgy kell keresni az egészséges, stabil egyedeket a fajtatiszta kutyák közt, mint ahogy az igaz embereket kereste annak idején Diogenész: ... lámpással!

MINDENFÉLE ÁLLATOKRÓL

Kígyóbúvölők és egyéb kóklerek

– Tessék, tessék, folyvást tessék! – kínálta hajdan a Vurstliban, mai Vidámparkunk híresen hírhedt elődjében műsorát a maestro. Be nem állt a szája, a közönség pedig tódult koszos kis bódéjába, hiszen valóban nem mindennapi látvány várta odabent. Egy félgömb alakú üvegbura alatt várakozott az egész állatsereglet. Néhány tucatnyi bolha!

Némelyiket kocsiba fogták, mások pedig ott sürgölődtek körülötte, mint a lakájok. Amikor megtelt a sátor, belépett az idomár, és megkezdődött az előadás. A lóvá kinevezett bolhák a kocsit húzták, a többiek pedig tették körülötte a dolgukat. Előre mentek, hátra, ahogy a mester kívánta. Volt úgy, hogy körbe-körbe jártak, mint a kerge birka.

Ha titkáról faggatták, a bolhaidomár csak mosolygott, s misztikus előadásba fogott a „nagy mágusról”, aki természetfeletti hatalmat adott neki, s összevissza hadart valami sületlenséget a távoli idők kódébe vesző, apáról fiúra szálló titokról.

Majd bolond lett volna elárulni mestersége egyetlen fogását! Hiszen akkor bárki idomíthat bolhákat magának!

Már amennyire ez idomítás!

A bolhák, gazdaállataik szőrzete közt élve, *kerülik a fényt*. Ha tehetik, árnyékos helyekre vonulnak. Az „idomító” kifogdos néhány jól megtermett bolhát egy disznóból vagy kutyából, egy parányi kocsit fabrikál, elébe ragaszt néhány „lónak valót” hajszáldróttal vagy csirizes cérnával, s egy jó erős *reflektorral* ide-oda terelgeti őket. A közönség persze azt hiszi, hogy az erős megvilágítás azért van, hogy jobban lássanak, s a sztárok parancsszóra mozognak, a reflektor csak követi őket.

Másik jellegzetes figura a *plánétás ember*, aki tengerimalaccal, fehérégérrel vagy papagájjal húzatta ki a hiszékeny emberek szerencsését. Ez már közelebb állt az idomításhoz, sőt bizonyos értelemben az is volt, de csak türelem és gyakorlás kérdése az egész, nem nagy művészet.

A kiszemelt állatot, legyen az akár egér, tengerimalac avagy papagáj, hozzá szoktatják, hogy csak a planétás doboz tetején kap enni. Előbb kézről etetik, majd takarmányát fokozatosan a papirosok közé rejtik el. Az etetésnél mindig ugyanazt a vezényszót mondják!

Előbb, vagy utóbb kialakul a feltételes kapcsolat: a *kulcsszóra* menten a papírok között kezd matatni a szerencsejóság. Ha egy jóslapocskát megfog, azt az idomító menten elveszi tőle, s meg is jutalmazza érte.

Így gyakorolnak heteken, néha hónapokon át, míg az állat a feladatát meg nem tanulja. Ám naponta órákon át kell ücsörögnie a láda tetején szegény jószágoknak, ami pedig nem egyéb pusztá állatkénzésnél!

Pofont, fricskát kap, valahányszor el akarja hagyni a helyét, míg jutalmat a planétahúzásért. A *kombinált idomítási* módszer klasszikus – és primitív – példája ez. Kellemes és kellemetlen tapasztalatok segítségével alakítják ki az állat tanult viselkedését. Az eredmény nem lehet kétséges, tartóssága és megbízhatósága pedig gyakorlás kérdése csupán.

„Beméne azért Mózes és Áron Faraóhoz és úgy cselekedének, amint az Úr parancsolt vala: Elveté Áron az ő vesszejét Faraó előtt és az ő szolgálai előtt, és változék kígyóvá.

Hivatá pedig a Faraó is a bölcseket és varázslókat, és azok is, az Egyiptomnak bölcsei az ő varázslások által a képen cselekedének.

Mert elveté mindenik az ő vesszejét, és változának a vesszők kígyókká... ”

(Mózes II. könyve 7. fejezet 10-12. vers)

Miért is ne változtak volna! Egyiptom bölcsei és papjai is tudtak legalább annyit a kígyókról, mint manapság egy marrakeschbeli, vagy bármely más észak-afrikai mutaványos tud! Mert Medina szűk kis utcáin szinte percről percre kígyóvá változnak ma is a botok és botokká a kígyók! Többnyire Kleopátra, a világszép egyiptomi királynő kígyóját, az ureuszt, az indiai pápaszemes kígyó észak-afrikai rokonát mutogatják nagy előszeretettel. Vadul pergetik bőrrel bevont vasfazekakból fabrikált dobjaikat, s mikor kellő számú érme hever előttük, kezdődik a mutatvány.

„Két kifejlett kobrát vesznek elő egy meglehetősen mocskos ládából, és egy kiterített szőnyegre helyezik őket – számol be élményeiről Klaus Zimiok, a neves német herpetológus. – Újra és újra azt bizonygatják, hogy érintetlen, ép méregfogú bestiák! Csakhogy én annyi mesét hallottam már a Közel-Keleten, hogy magam is meg akarok győződni róla.

A nap magasan áll, s lassan beszárad már az agyam is. Mielőtt a kobraikhoz hasonlóan egészen apatikussá válnék, felrázom magam, s egy közeli árus tyúkjára mutatva, rossz turista-marokkói dialektusban megkérdem: – Schhal kajes-sua had esch-schi? – Megértik, s meglepően olcsón megkapom a tyúkot.

Mielőtt bárki felocsúdna, a kobraik elé hajítom. Az egyik felriad és kétszer odavág.

A tyúk menekül, hamarosan rogyadozni, tá-molyogni kezd, elkapom, s hogy ne szenvedjen, a fejét levágom.

Ez az áldozat meggyőzőtt: – a kobraikat nem *preparálták*.

Ám sokkal nagyobb árat fizetek, mint amit megérdemel „kegyetlenkedésem”. Meghívna a tyúkból készült ebédre!

Még szerencse, hogy *a kígyóméreg csak a véráramba kerülve hat*. Hál’istennek nincs gyomor-fekélyem!

Ebéd után bemutatják a mózesi csodát! A kaftános bűvész hátulról elkapja a jó alaposan *kifárasztott* kobra egyikét. S egy villámgyors, szinte észrevehetetlen mozdulattal megnyomja a tarkóját. A kígyó bottá változik! Egyenes és merev, mint egy sétatálcá.

A berber eldobja „botját”, amely újra kígyóvá válva fenyegető tartásban fölemelkedik!

A tarkóját ért nyomás *kataleptikus merevségbe* bénítja a kobrát s még jó néhány más kígyót is. Titokzatos a hüllők világa!”

Ugyancsak Zimioktól tudjuk, hogy a kígyóbűvölésnek semmi köze sincs az idomításhoz. Még csak tüzes vasba sem kell haraptatni az „elbűvölt” kobraikat, mint hittük egykoron. „Csupán” halálra fárasztják, idegesítik őket, s csak *védekezésből* veszik föl *fenyegető* tartásukat, s követik az előttük szóló síp, vagy furulya táncoló mozgását. Érintésre nem is reagálnak már!

Burmai templomokban szokás, hogy szép fiatal lányok rituális táncuk közben csókot lehelnek egy kobra fejére.

A tánc alatt a királykobra felágaskodva, *támadó állásban* követi a lányok hajladozását. Minél vadabb a zene, gyorsabb a tánc, annál feszültebb a kígyó!

Szinte az elviselhetetlenségig fokozódik a dobpergés, a kobra a „farka hegyén” áll, minden izma megfeszül, s ekkor, mintegy varázsütésre, elhal a muzsika, szinte késsel vágható lesz a csend! A kobra megmerevedik, a leányka pedig karjait kecsesen hátranyújtva fölébe hajol, és áhitatos csókot lehel a kígyó feje búbjára. Lassan felegyenesedik, és újra kezdi a táncot. A „varázslat”-ból felocsúdó kígyó pedig ismét himbálni kezdi magát a zene ritmusán.

Azaz, dehogy arra, hiszen *a kígyók majdnem teljesen süketek*, csupán követik a tánccos mozgását!

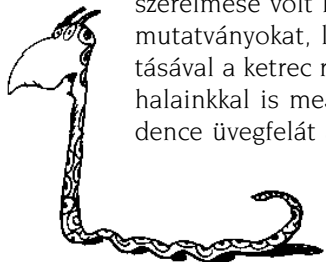
Az ilyen *halálra fárasztott, végsőkéig* felegyenesedő kobra már képtelen tovább emelkedni, hogy a fölé emelt kézbe, vagy a ráhajló ajkakba harapjon. Ugrani pedig nem tud. Előrevágni is csak annyira, amennyire kifeszített teste engedi.

Mindez persze nem jelenti azt, hogy a kígyók egyáltalán nem szelídíthetők. A cirkuszok porondján nap mint nap láthatunk óriáskígyókkal dolgozó artistákat.

Igaz, kígyójuk inkább *kellék*, nem vesz részt tevékenyen a produkcióban. Sőt többnyire lehűtik, *hibernálják*, hogy biztonságosabb legyen a mutatvány, mert bár az óriáskígyóknak nincs méregfoguk, csúnyán harapnak, ha dühbe gurulnak.

Annak idején több hétig tanulmányoztam MuttENZben a Pentafarm Gyógyszergyár kígyótenyésztését. Lándzsakígyókat tartottak, s méregtermelésük szerint szelektálták őket, mint a teheneket tejhozamuk alapján egy jobb gazdaságban. Ott láttam, hogy bizony még a kígyók is *képesek valamiféle kapcsolatteremtésre*. Megismerik gondozójukat, s míg közömbösen heverésznek, ha idegen járkál ketrecek között, felélénkülnek, ha ő lép a szobába. Főleg etetés előtt! Vagyis *személyhez kapcsolják* ellátásukat. Leloup úr, a tenyészet vezetője szerint, noha

szerelmese volt kígyóinak, – ez a maximum! Nem várhatunk tőlük mutatványokat, legfeljebb holmi egyszerű feltételes reflex kialakításával a ketrec rácsához csalhatjuk őket. De hát ezt már akváriumihalainkkal is meg tudjuk csinálni! Elég, ha megkocogtatjuk a medence üvegfalát az etetéssel egyidejűleg! Mind odasereglenek egy idő után.

Ennél sokkal többet más hüllőtől sem várhatunk, legyen az akár gyík, akár teknős, akár krokodil. A velük való munka nem idomítás, csupán szoktatás.

Ahány madár, annyiféle

Hajdan a madarász nagyrabecsült személy volt. Így nevezték a solymászokat, akik nemes ragadozó madarakat, sólymokat, héjákat, karvalyokat és sasokat neveltek és idomítottak a főnemesi és királyi udvarok számára. Igaz, madarásznak nevezték azt a szegény pórt is, aki fagyöngyből főzött mézgával bemázolt lépvesszővel fogdosta az apróbb énekesmadarakat, s a piacokon árusította őket. Részben, hogy a konyhára kerüljenek, részben pedig, hogy kalitkában énekeljenek, turbékoljanak az úri kisasszonyok gyönyörűségére.

Amikor a nagy felfedezések korában a legkülönfélébb papagájok, kanárik,, beók, s más szárnyas népek jutottak el Európába, ezek is a hivatásos madarászok kezébe kerültek először, s ők szelídítették, idomították azokat későbbi gazdáik kezéhez. Sőt, miután rájöttek, hogy a papagájok egy része nagyszerűen utánozza az emberi beszédet, beszélni is ők kezdték taníttatni azokat.

Hacsak a matrózok meg nem tették ezt már a hosszú hajút alatt. Nem egy efféle madárról hallott, olvasott az ember, s magam is ismertem olyan szürke papagájt, amelyik akár oldalakat tudott volna a hajósok vastagabbik szótárából idézni. Tette pedig ezt magyar, angol és valami afrikai nyelven, ékes példaként annak, hogy a beszélő madarak különös előszeretettel ismétlik a hangsúlyos, erőteljesen kiejtett szavakat.

Ám hagyjuk egyelőre a szürke papagájt, s térjünk vissza madarászainkhoz. A *klasszikus solymászat*nak már bealkonyult. Idejét múlta sport, amit csupán romantikus vonzalomból, netán feltűnési vágytól hajtva űznek ma is, csak azért is egyesek. Annak idején már kalapos királyunk, II. József is felismerte, hogy e hajdani nemes sportnak nincs létjogosultsága Európában, s fel is oszlatta solymászuvarát. Pedig akkor még csak költséges volta, no meg a sörétes puskához viszonyított kisebb hatékonysága szorította háttérbe, nem úgy, mint manapság, amikor állandóan fogynak a ragadozó madarak, s ezért bizony a solymászokat is terheli felelősség. Bár eskü alatt vallom, hogy ez a sport minden madáridomítás csimborasszója, hadd hívjam fel nyomatékosan a figyelmet már itt a fejezet elején természetvédelmi törvényeinkre. Védett állatot, madarat elpusztítani, fészket kiszedni, fogságban tartani szigorúan tilos és büntetendő cselekmény!

Jómagam is lelkes madarász voltam ifjúkoromban. Ám éppen felelősségtudatom döbentett rá, hogy ideje végképp lejárt, s vagy *fantasztá*, vagy *a társadalmi követelményekkel tudatosan szembehelyezkedő ember* az, aki tovább csinálja.

Bár... – az is igaz, hogy lelkes solymász-biológusok ugyancsak kivették részüket egyes olyan végveszélybe sodródott madárfajok megmentéséből, mint a vándor-, vagy az északi nagy vadászsólymok, s olyan szaporítási, tenyésztési eljárásokat dolgoztak ki, amelyek révén tetszés szerint állíthatnak elő akár keresztezett vadászmadarakat is maguknak. Mindez azonban nem ingatta meg fenti véleményemet. Ez az idő- és térigényes sport csak nagy fenntartásokkal egyeztethető össze a modern ember igényeivel. Ott volna, ott van a helye viszont élő múzeumainkban, természetvédelmi területeink egy-egy sarkában, egyrészt, hogy fennmaradjon ez az ősi mesterség, másrészt, mert egy-egy ilyen solymásztelep madárszerető fiataljaink „nevelő oskolája” lehetne. És... – nem is utolsó sorban – némi aprópénzt hozna amúgy is szegény természetvédelmünk konyhájára.

Nem mélyedek el tehát a solymászművészet részleteiben. Csupán azokat a fogásokat sorolom majd fel, amelyek más madarak – például a varjúfélék – idomításában is kiválóan hasznosíthatók.

Aki Vietnamban, netán valamelyik más távol-keleti tengerparti országban járt, annak feltűnhetett a folyók deltájában, vagy a tenger lagúnáiban madaraival dolgozó halász. A kormorán vagy kárókatona a legősibb típusú madarak közé

tartozik. Végtelenül falánk, fogságban kerülve is menten elfogadja az elébe vetett halakat. Aki enni ad neki, azt el is fogadja. Néhány nap múlva már munkára is fogható. A halász kosarakba rakja madarait, és kievez velük a vízre. Itt lószőrből vagy fémből készített *karikát fűz a nyakukba*, amelynek kettős célja van. Egyrészt erre köti a hosszú zsinórt, másrészt megakadályozza a fogott hal lenyelését. A madár felbukik a mélyből, a halász pedig magához húzza a hosszú selyemmadzaggal, és kiveszi csőréből a zsákmányt. Ha kifáradt a kormorán, újat vesz elő kosarából, s folytatja munkáját hajnaltól napestig.

Több helyen is láttam az efféle kormoránoknak turisztikai célzatú felvezetését. Mindig nagy attrakció volt! Miért ne lehetne megpróbálni a Kis-balatonon, a Fertőn, a Hortobágyi Tavakon!? Vállalkozó biztosan volna rá, a többi csak reklám kérdése!

Mert az effajta halászat nem távol-keleti specialitás. Valaha hazai vizeinken, különösképpen a Sárréten, az Ecsedi-lápon és a Kis-Balatonon is dívott. A múlt század elején még javában használtak kormoránokat a pákászok s egyéb nádi szegény emberek.

A fekete halászmadarak munkába fogása még nem idomítás. Egyszerű *szoktatás* csupán. Az ember nem tanítja meg semmire, csak kihasználja természetes késztetéseit. És a madarak esetében különösen éles különbséget kell tegyünk az idomítás és a szoktatás között. Az emberhez szoktatott madár *szelíd és bizalmas*. Minden további nélkül kezünkre, vállunkra, fejünkre száll..., ha maga is úgy akarja. Az idomított madár következetesen és feltétlenül *végrehajtja parancsainkat*, amíg valami különösen erős inger nem gátolja meg ebben, vagy esetleg ellenkező jellegű cselekvésre nem kényszeríti.

Vegyünk egy nagyon egyszerű és mindennapos példát. Kedvenc kanárink vagy hullámos papagájunk szabadon röpköd a szobában. Egy idő után pihenni vonul a függöny rúdjára, s mi megfedkezünk róla. Kinyitjuk az ablakot, s madarunk máris kiröppen rajta. Kétségbeesetten hívogatjuk, csalogatjuk, futkosunk létráért, hiába. Ágról ágra szökken, s egyszer csak búcsút mond a kapufélfának.

Higgyék el, éppen olyan rémült, akár mi magunk. Pont az új, ismeretlen környezet által keltett rettegése nem engedi visszaszállni hozzánk a szobába, még akkor sem, ha egyébként ismeri hívó szavunkat, s hébe-hóba szót is fogad, ha hívjuk.

Ám ha addig gyakorolunk vele a szobában, míg minden esetben, az első jelle kezünkre repül, ha feltételes reflexévé vált ez a gyakorlat, akkor esélyünk van arra, hogy kiszabadulva is engedelmeskedik hívó szavunknak. Ha pedig minden eshetőségre fel akarunk készülni, akkor szabadban is gyakorlatozunk vele hajszálvékony, testméreteihez és röpképességéhez szabott hosszú zsinóron. Ez különösen a csapatosan járó madarak, mindenekelőtt a csókák, a vetési varjak és a papagájok visszacsalogatásánál vezet jó eredményre. Ezeknél ugyanis nagyon erős a *csapatösztön*, s ezért, ha megfelelő, bizalmas barátságban vannak gazdájukkal, szinte bizonyos, hogy visszatérnek hozzá. Már csak azért is, mert a csapat mindig biztonságot, menedéket jelent az egyed számára.

Olyannyira, hogy néha számunkra komikus cselekvésbe csaphat át egy-egy szelíd madár viselkedése. Egyik barátom mesélte, hogy családtagnak számító arapapagája a vállára menekül, ha valami disznóság miatt büntetni akarja. Vagyis közelítő viselkedésbe csap át az egyébként teljesen indokolt menekülési késztetése is, mert ösztönei úgy diktálják, hogy a fajtársak közössége, a csapat tökéletes védelmet nyújt az üldözővel szemben. Márpedig gazdája, akármeny-nyire is ő az üldöző, egy személyben a csapatot is helyettesíti.

A *csapatkapcsolatot*, a barátságot csak elmélyíti, ha az ember tisztában van az adott faj társas viselkedésével, s úgy is bánik madarával, ahogy az elvárja tőle.

A kölcsönös tollászás, a tokok leszededegetése például a csapaton belüli kapcsolatot, a *biztonságérzetet növelő viselkedésforma* mind a csókák, mind a vetési varjak esetében, de különösen az a papagájoknál. Ha tehát a gazda hajlandó egy kicsit is papagájmódra tollászni, tetvészni kedves madarát, az egy csapatba tartozónak fogadja el majd, s megesik, hogy őt halmozza el szerelmi ajánlataival még akkor is, ha nem a bevésozás időszakában szakították el fajtársaitól.

Miután pedig az idomítás alapja minden állatfaj – így a madarak esetében is – a teljes és tökéletes szocializáció, mindent el kell követnünk, hogy leendő tanítványunk bennünket is minél előbb *csapattagnak* tekintsen.

Madárhoz kétféleképpen juthatunk. Vagy emberi környezetben nevelték, s úgy kerül hozzánk, vagy felnőtt korában fogták be valami módon. A szocializációt igen megkönnyíti, ha odahaza, nálunk keltek ki a fiókák, s életük első pillanatától magunk neveljük őket. Attól a perctől kezdve, hogy megfelelő eleséget tudunk nyújtani nekik – ami magevő madaraknál nem mindig egyszerű –, belépünk az életükbe, s olyan sűrűn etetjük őket az anyjuk helyett, amilyen sűrűn csak képesek vagyunk. Tinbergen híres kísérletéből tudjuk, hogy feléjük nyújtott ujjunk is kiváltja madárfiókákban a *kolduló, élelemkérő reakciókat*. Nos, ha követezésüknek minden alkalommal eleget teszünk, akkor a kezdet kezdetétől fogva természetesnek veszik, hogy az ember is eteti őket. Ha pedig meghatározott *hívójellel* – fütytészóval, beszéddel – kapcsoljuk össze az etetést, azt is megtanulják, hogy ezt összekössék a táplálkozással. Ahogy nőnek, növekednek, úgy tartjuk mind távolabb és távolabb tőlük az eledelt, s elvárjuk, hogy maguk nyúljanak érte. Később már ki kell ülniük a fészek szélére, majd át kell ugorniuk valami közeli tárgyra. Ilyenkor már nyert ügyünk van, ha eleve a kezünkhöz szoktatuk őket. Mind távolabbról és távolabbról híva, megtanulják, hogy akár a szoba másik sarkából is a kezünkre repüljenek, ha szólítjuk őket.

Ha idősebb – akár vadon fogott, akár háznál nevelt – madár kerül hozzánk, megeshet, hogy eleinte fél. Ilyenkor mindig a *félelmét kell először legyőznünk*, s később, fokozatosan, oly mértékben kell a bizalmába férköznünk, hogy tanítványunk igényelje taktilis, érintéses kapcsolatunkat.

Ha madarunk testnagysága megengedi, szerszámozzuk fel lábzsínórral, forgókarikával, hosszú pórázzal, és vegyük solymász szokás szerint a kezünkre. Rutinos idomítók ezt kis őrgébiccsel, tehát hozzávetőleg hullámos papagáj nagyságú madárral is megcsinálták hajdanán, ám óva intek mindenkit, főleg a tapasztalatlanokat, hogy egy kanárral, törpepapagájjal, vagy zebrapinttyel

ugyanezt megtegyék! Elég egyetlen rossz mozdulat, és kísérletünk gyógyíthatatlan szárny-, vagy lábtöréssel végződik!

Varjúfélékkel, vagy hozzájuk hasonló nagyságú madárral azonban bátran kísérletezhetünk. Ha kellő szelídséggel és kitartással dolgozunk, sosem marad el az eredmény. Lehet, hogy egy kissé keményebb, de mindenképpen eredményesebb és főleg gyorsabb módszer minden egyébnél!

Madarunk persze eszeveszetten menekülne, amint az *öklünkre tesszük*. Elrúgja magát, s világgá repülne, ha hagyná a béklyó. Így azonban fennakad, és fejfel lefelé lógva vergődik. Végtelen óvatossággal, szárnyait összefogva újra visszarakjuk, ha kell, akár százszor is egyfolytában. Egyszer majd csak kifárad! Ilyenkor többnyire lihegve lehasal, a mellcsontján fekszik, s újra leveti magát a legkisebb mozdulatunkra. Idáig lehetőleg minél kevesebbet mozogjunk, miközben visszarakosgatjuk, de most már odébb tesszük kezünket, amint visszaültettük rá a madarat. Így előbb-utóbb azt is elviseli, hogy felálljunk, sőt mozogjunk vele a szobában. Aztán ő is feláll, a körmével kapaszkodik kezünkbe, vagy erős karmú ragadozó madár esetében solymászkesztyűnkbe. Egyre ritkábban és ritkábban vergődik. Igaz, hogy riadt még, de már azt is eltűri, hogy gyengéden megsimogassuk begytollait, vagy a feje búbját, s előbb vagy utóbb egészen szívesen megül a kezünkön.

Az öklünkre vett madárhoz egyfolytában beszélünk. Duruzsolunk neki, becéztetjük, egy liba-evezőtollal, vagy valami puha pálcikával meg-megsimogatjuk a fejebúbját, később a hátát is, miközben mozdulatlanul tartjuk a kezünkön. Ha ezt megszokta már, sétálni kezdünk fel s alá a szobában.

Hogy hány napi gyakorlás kell mindehhez, lehetetlenség megmondani előre. Ám minden madárnál alapvető törvény, hogy kifárasztanunk szabad, kimeríteni sohasem. Magam is láttam, amikor egy gyönyörű kis hím karvaly egyszer csak holtan fordult le idomítója kezéről, mert az túlzásba vitte a „szoktatást”.

A béklyózott madarat, ha lehet, ne tegyük kalitkába. Kössük le egy olyan tuskóhoz, amelyre nem akadhat fel zsinórjánál fogva, vagy pedig helyezzük *magasállványra*. Ez egy ülőlécből és egy aláfeszített vászondarabból áll, amelyről el tudja rúgni, ülőkéjére vissza tudja tornászni magát.

Magasállványra, ülőkére mindig forgókarikával, pórázzal kötjük fel a madarat. Mintegy másfél méteresre eresztve a pórázt, kuncsomóval kötjük az ülőke lábához, míg a magasállvány ülőkéjéhez közvetlenül a forgókarika alsó gyűrűjét kötözzük. A túl hosszú lábszíjon tartott madár képtelen visszarúgni a vászonról, s feltornászni magát ülőrúdjára.

Ha kalitkába tesszük madarunkat, akkor takarjuk le, s mindig sötétben vegyük ki belőle. Teljesen hiábavaló minden fáradozásunk, ha halálra rémítjük, s vergődni hagyjuk a kalitkából való kivétel során.

Amikor tanítványunk már ül a kezünkön, próbáljuk meg rávenni, hogy azon is egyék. Itt megint csak a magevő madarakkal gyúlik meg a bajunk, hiszen ezek egész nap esznek, mindig egy keveset, nem úgy, mint a ragadozók, amelyek egyszer tisztességgel telirakják magukat, aztán – főleg a nagyobb fajok – néha napokig is megvannak élelem nélkül. Általános törvény egyébként az állatvilágban, hogy minél kisebb egy állat – szakszerűbben szólva, minél nagyobb *teste*

tömegének és felületének aránya –, annál gyorsabb az anyagcseréje, gyakrabban és viszonylag többet kell táplálkoznia. Ám kellő türelemmel még a vad madaraknál is elérjük, hogy mozdulatlan kezünkől az ételt elvegyék.

Öklünkön tartjuk, s ételt nyújtunk felé a másik kezünkkel. Ilyenkor lehetőleg feltűnő színű és megfelelő méretű táplálékkal kínáljuk. Rovarevő fajok etetésekor az sem baj, ha a felkínált rovar még mozog a kezünkben.

Ha öklünkön már elfogadja ételét, koplaltassuk egy kicsit, majd tegyük le valahová, tartsuk elé néhány centire a karunkat, s kedvenc csemegéjével csalogatva ugrassuk át rá.

Ezután már egyéb dolgunk sincs, mint a távolságot fokozatosan növelni. Előbb-utóbb nagyobb távolságból is tétozás nélkül kezünkre röppen hívó szavunkra. Persze mindig éhes madárral dolgozunk.

Ha olyan madarat idomítunk, amely a ház körül is szabadon mozoghat – tesszem azt, egy csókát, vagy vetési varjút –, kint a kertben kell folytatnunk a gyakorlatozást. Biztos, ami biztos, pórázra vesszük, s a póráz végét kezünkben tartva hívjuk magunkhoz. Fokozatosan hátrálva mindaddig gyakorolunk vele, amíg a póráz teljes hosszáról is tétozás nélkül kezünkre röppen. Ekkor egy nehezéket kötünk szíjára, hogy a hívási távolság a kétszeresére nyúljon. Majd hosszú, vékony, könnyű és nehezen gubancolódó röptetőzsinórt fűzünk át a forgókarikán.

Az a madár, amelyik 20-25 méterről azonnal a kezünkre röppen, már zsinór nélkül is odaröpill majd. Mindenesetre gyakorlás előtt koplaltassuk. Az se baj, ha kopog a szeme az éhségtől, amikor a szabadba visszük. Tele beggyel, hassal különben sem szabad idomítani, mert rossz vége lehet.

Madaraknál különösen kell ügyelnünk a *kialakított reakciók* állandó ismételtetésére. Ha nem tartjuk velük a kapcsolatot, ha nem gyakorolunk szinte naponta, hamar elfelejtik a megtanultakat. A feltételes reakciók éppúgy le is épülnek, ahogy kialakultak!

Ha nincs elég időnk a gyakorlásra, a kifárasztásra, akkor a szelídítés első szakasza után tegyük tanítványunkat solymászhintára. Ha lehet, sapkázzuk le, s így megszabadulhatunk a sokszor bizony igen terhes kézen hordozás kisebb részétől. Mert a régi solymászregula szerint bizony napi 3-4 órát kell madarunkat kézen hordoznunk ahhoz, hogy igazán kezessé váljon. A solymászhintá azonban

nem helyettesítheti teljes egészében a kézen hordozást, a *személyes kapcsolat* kialakítását.

A folytonos, naponkénti sokszoros gyakorlással kialakított szelídségnek, szinte azt is meg merném kockáztatni, a közömbösségnek abszurdításig való hajtása, a feltételes reflexek – és nem a reakciók – gépiességig fokozása teszi lehetővé szelíd madarak felléptetését a cirkuszokban is. Ezért nem repülnek el a cilinderből elővarázsolt gerlék, és ezért ülnek meg nyugodtan a bűvész frakkja alatt is.

Az persze más kérdés, hogy egyes esetekben különböző enyhe nyugtatók is besegítenek a produkcióba. Ezek alkalmazása egyébként nem is lebecsülendő segédeszköz, főleg a vadmadarak szoktatásakor. Jómagam héjaidomításnál próbáltam ki, s meglepő módon mintegy harmadára csökkentettem a szoktatási időt ezáltal. Többféle nyugtatóval is kísérleteztem, s a phenobarbiturál- származékokat találtam a legalkalmasabbnak. Napi egy tablettát Sevenaletta egy kisebb tyúk nagyságú madárnak, és az állat gyorsabban tanul, hiszen a zavaró ingerek – pl. a rettegés – sokkal jobban rontják a teljesítményt, mint az enyhe idegnyugtató hatására lecsökkent reakciósebesség.

A szobamadártartás egyik legnehezebb feladata kalitkájába visszaküldeni az egyszer szabadjára bocsátott madarat. Bolond is lenne visszaszállani! Végre röpködhet kedvére, s akkor egyszerre csak – pusztán mert így diktálja gazdája szeszélye – vonuljon lakóhelyére!? Mindenesetre alaposan kösse fel alsóneműjét az, aki vállalkozik ennek betanítására!

Önmagától persze szinte minden rendszeresen kieresztett szobamadár megteszi, hiszen a jó kalitka a territórium centruma, a pihenőhely, ezért én nem is tartom szükségesnek erre kedvenceinket külön betanítani. Csupán azért írom le, mert többen kérdeztek már tőlem effélét.

Mindenekelőtt be kell idomítani madarunkat arra, hogy hívásunkra minden akadályon át és feltétlenül hozzánk repüljön. Eleinte egy tágabb karikán kelljen átrepülnie, ha hívjuk. Később egyre szűkítsük a karikát. Ha igazi cirkuszi mutatványt akarunk produkálni, akkor – főleg az ügyes röptű madarak esetében – olyan szűkre foghatjuk a hurkot, hogy csak összecusokott szárnnal suhanhat át rajta, s úgy köthessen ki végül kezünkön.

A következő lépcső, amikor egy, a fényképezőgép napellenzőjéhez hasonló, trapéz alakú tölcseren át hívjuk kezünkre, vagy etetőjéhez a madarat.

Ha ez már sikerül, akkor kalitkájában kezdjük etetni, amögé állva. Etetőtálját csak a tölcseren keresztül érheti el a madár! Aztán fokozatosan csökkentjük a tölcser hosszát – nyílásszögét nem –, majd végül teljesen elhagyjuk, s tanítványunk, megfelelő gyakorlás után, minden további nélkül kalitkájába repül szavunkra. Csupán az a fontos, hogy azt kényelmes és kellemes helynek találja a későbbiekben is. Egyetlen kellemetlen élmény is romba döntheti minden igyekezetünket! A tölcser – tapasztalatom szerint – elengedhetetlen. Nincs olyan madár, amelyik hajlandó volna, parancsszóra, beröpkülni a ketrec ajtaján mindaddig, amíg rá nem vezetjük, hogy kellemes ingerek érik odabent.

Ahhoz azonban, hogy ez a reflex tartós maradjon, soha, semmilyen körülmények között sem helyezhetjük más helyre a kalitkát! A bejárati nyílás néhány fokos elfordítása már hiábavalóvá teheti munkánkat! Ilyenkor szinte előlről kell kezdeni a szoktatást, ha nem is tart olyan sokáig az idomítás, mint az első esetben.

Ha valaki az előbbi módszert túl hosszadalmasnak, fárasztónak találja, akkor azt ajánlom neki, hogy sötétítse el a szobát, amikor be akarja zárni madarát, néhány perc múlva zseblámpafénnyel mellett fogja meg, s dugja a kalitkájába.

Voltaképpen nem szorosan vett idomítási feladat a vadmadarak emberhez szoktatása, de beszélnünk kell róla, mert szinte semmihez sem hasonlítható az az öröm, amit a kertünkbe edesgetett, bizalmas barátaink nyújtanak. Gazdagabbá, szebbé tehetik életünket, s olyan kuriózumot is jelentenek, amit idehaza az ember csak elvétve láthat. Annak idején, amikor még erdőben, később pedig tanyán laktam, madaraim, a sasokat és a sólymokat kivéve, szabadon jártak-keltek a kertben és a lakásban.

Kamaszkorom legnagyobb sikerei közé sorolom ma is, hogy elnyertem kertünk két madárcsaládjának bizalmát. Egyik évben egy tövisszúró gébics vert tanyát házunk fölött a vadrózsabokorban. Amikor csak tehettem, hívóhangot – füttyjelet – hallatva etettem a fiókákat, besegítve az anyamadárnak. A kicsik éhesen mutogatták torkukat, csárogtak, ha csak közeledtem is feléjük, s később, szárnyra kapva minden félelem nélkül szálltak vállamra, fejemre, kezemre. Bizalmas barátságunknak csak az vetett véget, hogy télire tövisszúróink Afrikába vonultak.

Ugyanígy szelídítgettem egy széncinege-famíliát is. A kis cinkék, ha az egyáltalán lehetséges, még szelídebbek, bizalmasabbak voltak. A zsebembe is beugráltak holmi csemegék után.

Voltaképpen az egész szelídítés egyszerű volt. Két dologra kellett vigyáznom csupán. Az egyik, hogy mindig nyugodtan, tempósan mozogjak a fészek, majd később a madarak körül, hirtelen mozdulatokkal ne riogassam őket. A másik, hogy a szülők útjából mindig kitérjek. Nekem csakis akkor volt szabad etetnem, ha ők nem tartózkodtak a közelben. Riasztó hangjuk meghiúsította volna munkámat, s az is megeshetett volna, hogy folytonos zavarásom miatti félelmükben elhagyják fiókáikat.

Homoki-Nagy István filmjében, a Cimborákban egy holló ellopja az alvó turista zsebóráját. Nagy sikerű jelenet volt, pedig igen egyszerű a trükkje. Kiss Kornél barátom egy üres óratokból etette Pétert, a hollót, amely mindent tudott, amit egy ilyen csalafinta madárnak tudnia illik. Szépen megtanulta, hogy az óra az élelemmel egyenlő, s meg is szerezte magának, ha tehetné. Ezután Kornél egy bábus gyakorolt tovább. Előbb csak a zsebhez tette, majd félig, végül egészen bele is dugta az órát. A holló pedig tévedhetetlen biztonsággal előcibálta. Most már csak le kellett fedni a húst, hogy ne tudja kienni az óratokból. Amint megszerezte magának, Péter a hollók jó szokása szerint menten félrevonult vele, hogy háborítatlanul dolgozhasson rajta, amíg el nem éri a célját.

A varjúfélék mellett a nagyobb papagájok, kakaduk is meggyőződéses kártevők. Jobb ügyhöz méltó buzgalommal csipkézik ki a könyvek szélét, lyuggatják

a növények levelét, kérgezik le a szobacserjéket, csipkedik el a villanyvezetéket. Egyetlenegy lehetőségünk van, hogy erről leszoktassuk őket. Soha ne hagyjuk madarunkat még egy fél percre se egyedül a szobában. Csakis akkor engedjük szabadon, ha figyelni tudjuk tevékenységét, s amint nekifog megjavítani valamit, azonnal fecskendezzük le pár csepp vízzel. Egy szórófejes flakon tökéletesen megfelel erre a célra. Ne riogassuk, mert elvadítjuk. Ne tölünk féljen, de tanulja meg, hogy maga a cselekedet kellemetlen! Leszoktatásuk mindig türelmjáték, s – tapasztalatom szerint – soha sem lesz kifogástalan viselkedésű madár belőlük. Ám úgy érzem, ezt el kell viselnünk. Ha csak egy kicsit is sikerül „megnevelnünk”, sokkal, de sokkal több örömet szerezhet madarunk szabadon „garázdálkodva”, mint ha semmi közvetlen kapcsolatunk sincs vele, csak etetjük, itatjuk egy szűk kis kalitkába zárva.

Konrad Lorenz nagyszerű könyvecskéjében, a Salamon király gyűrűjében ismételtelen elmeséli, miként szálltak le hozzá a fellegek közül is, s kötöttek ki vállán, fején a vele bizalmas barátságban éldegélő csókák. Nos, a madáridomításnak kétségtelenül legmagasabb foka az efféle *szabadon követés*. Annak idején magam is kilométereket ballagtam varjaimmal, csókáimmal, sólymaimmal úgy, hogy magasan köröztek fenn a fejem felett, héjáim, karvalyaim pedig ágról ágra ugráltak utánam.

A szabadon követés gyakorlását csakis teljesen kezes, egy automata gépies-ségével kézre szálló madárral kezdhethetjük el. Fölhajítjuk egy faágra, kissé távolabb megyünk, hívjuk, s közvetlenül mielőtt hozzánk ér, eldugjuk az öklünket előle. Először kicsit meglepődik, majd felgallyaz egy közeli fára, s kissé nehezebben indul újabb hívásunkra. Ekkor azonban kézre vesszük, s engedjük is enni néhány csipetet. Újra elhajítjuk, újra hívjuk, s újra eldugjuk előle a kezünket. Ha már tévovázás nélkül jön minden hívásunkra, akkor kétszer egymás után eldugjuk előle a falatot, miközben egy kissé tovább ballagunk. Lassan-lassan, fokozatosan megszokja, hogy mind ritkábban röppenjen a kezünkre, ám kövessen bennünket, hiszen éhes. Mindennapi gyakorlással, nagy türelemmel elérhetjük, hogy akár órákon át is a nyomunkban járjon. A szabadon követést minden társas hajlandóságú madár könnyen megtanulja.

A kanáritól eleve elvárja gazdája, hogy szépen, változatosan fütyüljön. Sőt annál értékesebb, minél inkább cifrázza a strófát. Ám ha fajtársaitól elszakítva neveljük fel a legjobb törzsből származó hím dalos kanárit, csak szálnalmas és szegényes fütytyögetés jön ki a torkán. Ezért a tenyésztők mindig egy-egy jó tor-kú öreg hímmel zárják egy szobába a fiatalokat, s azok az idős „mestertől” tanulják a nótát. Eleinte igyekeznek híven utánózni – több-kevesebb sikerrel –, s csak később, koruk előrehaladtával visznek bele dalukba egyéni variációkat.

Hogyan? – kérdezhetik most jogosan olvasóim – hát nem ösztönös, veleszületett örökség a madárdal?!

Nem bizony, csak a rá való hajlam!

Az énekesmadarak hímjeinek dala éppúgy territóriumjelölés, mint a kankutyák üzenetei a kapuvetőkön, vagy a lámpaoszlopon. Emberi nyelvre ültetve minden madár dala annyit tesz, hogy – *ez a terület az enyém, fajtárs hím ide be ne merje tenni a lábát*. A hangkészlet, a torok anatómiai felépítése tehát öröklött, a dallamot azonban a fajtársaktól kell minden énekesmadárnak eltanulnia.

A bioakusztika kutatói ma már azt is tudják, hogy az egyedek egyéni hangjának is van biológiai jelentősége. Ahogy az embereket hangjuk, hanghordozásuk alapján meg tudjuk különböztetni egymástól, úgy a madarak is a dallam egyéni variációiról és a hang színezetéről ismerik fel egymást. Tehát a hímek érdeke, hogy hangjuk ne csak eltérjen a többiekétől, de erősebb is legyen, no meg hogy cifrábban szóljon a nótájuk. Így ugyanis nagyobb esélyük van a párválasztásra, fiókáik felnevelésére, vagyis génjeik átörökítésére. Ha két hím egyszer már párbajt vívott egy fészkelőterületért, akkor a vesztes messzire kerüli azt a környéket is, ahol a győztes nótázik, még akkor is, ha az valami kényszerítő körülmény folytán más csaltiban vert új tanyát magának.

A fajra jellemző dallamvilág általában a bevésoedés időszakában alakul ki énekesmadarainkban, tehát többnyire az apjukat hallják először dalolni. Ha nem, akkor azt a dallamot tanulják meg és énekelik később, amit először hallottak, s amit meghatározott és fajra jellemző hangkészletük birtokában utánózni képe-sek

Heinroth annak idején mesterséges körülmények között keltetett barátkaposzátáknak magnetofonszalagról egy fülemüle énekét játszotta le többször is

a bevésődés nagyon korai időszakában, majd egy elkülönített, hangszigetelt röpdében nevelte őket.

Telt-múlt az idő, s néhány hónap múlva, amikor biológialag megértek rá, a barátkák szépen és hibátlanul dalolták a fülemüle nótáját.

A fülemüle és a barátposzáta ugyan nagyon közeli rokonságban áll egymással, de a kísérlet akkor is fényes bizonyítéka annak, hogy az énekesmadaraknak is meg kell tanulniuk dalolni.

Ha pedig tanulniuk kell, miért ne dalolhatnának minél tökéletesebben?

Heinroth módszerét alkalmazva készítsünk kiváló minőségű hangfelvételt a tanítani kívánt faj egyik szépen daloló hímjének „műsorából”. Ezt a szalagot játsszuk le lehetőleg minél többször madarainknak. Azzal egy cseppet se törőd-jünk, hogy egy bizonyos életkor elérése előtt tanítványunk képtelen visszaadni a megtanultakat. Majd eljön annak is az ideje!

Aki nyitott füllel jár a természetben, az könnyen megfigyelheti, hogy nemcsak kísérleti körülmények között tanulhat meg „idegen nyelveket” egy-egy madárka. A jól alkalmazkodó, *tág hangkészletű fajok* szinte sohasem mechanikusan adják vissza a tanult dallamot, hanem variálják, *beépítik* a más fajoktól hallottakat is. Minél változatosabb *hangingerek* érik, annál tarkábban fűjják a nótát. No persze az apró énekesmadarak *hangkészlete* meglehetősen korlátozott, legfeljebb a rokon fajok strófáiból lopnak el néhányat, ám a *hangutánzás* mesterei, a beók, a varjúfélék némelyik faja – főleg a szép tollú mátyásmadarak – és a parkok, kertek örökké hangos gyümölcstolvajai, a seregélyek ugyancsak meglepik időnként

az embert. Háziseregélyem annak idején nemcsak a kerékenyikorgást, a palack dugójának pukkanását utánozta szinte tökéletesen, de kutyáim ugatásának lekopírozásával is megpróbálkozott! Volt egy hullámos papagájunk is, amely, bár „akcentussal”, tudott feketerigóul!

Az énekesmadarak dalra, *hangutánzásra* tanítása tehát egyszerű technikai trükkökkel jól megoldható. Elég, ha minél többször hallják a megtanulandó hangokat és zörejeiket, s ha egyáltalán képesek rá, előbb vagy utóbb vissza is adják azok egy részét. Persze az efféle magnós gyakorlatoknál ne feledkezzünk meg arról, hogy minél nyugodtabb, ingerszegényebb környezetben hallja leckéjét a madár, annál inkább figyel is arra. A szükséges ismétlések száma persze függ tanítványunk egyedi alkatától, *reakció- és alkalmazkodó készségétől* is.

A madárdal, vagy a *hangutánzás* kifejlesztése persze még alig-alig tekinthető ido-

mításnak. Akár magnetofon, akár idősebb, jól éneklő madár segítségével végezzük, akár úgy, hogy magunk ismételtetjük a megtanulandó zajokat, nem igényli azt, hogy különösebb kapcsolatot teremtsünk tanítványainkkal.

Ám ha egyszer madarat tartunk, miért ne legyen az több holmi kalitkába zárt eleven szobadísznél? A legostobább szárnyasban is kialakítható valamiféle ragaszkodás a gazdája iránt.

Sok madárfaj képes *utánozni* – többé-kevésbé jól – az emberi beszédet. Ám szó sincs arról, hogy valóban beszélnek! Egy részük, a beók, seregélyek, mátyásmadarak egyszerűen csak örömet lelik különféle hangok utánzásában, s ezek közé szövik az emberektől ellesett hangokat. Országh Mihály, neves ornitológusunk tapasztalata szerint épp ezért például a beók eredményesen kaphatók beszédre magnetofonnal. Magam annak idején mátyásmadárral kísérleteztem ily módon, s a nyelvét sem kellett felválni, ahogy a hiedelem tartja.

Gyökeresen más a helyzet a papagájokkal. Ezek igen fejlett értelmű állatok, csapatosan élnek, s hitelt érdemlő megfigyelések szerint a szabad természetben *sosem* utánózzák a környezet zajait, hangjait, lármáit. Beszélni fogságban is csak akkor kezdenek, ha már teljesen *megszelídültek*. Vagyis az emberi beszéd utánzása náluk egyfajta *kommunikáció*, kapcsolatteremtés a *fajtársnak elfogadott* gazdával. Miután a fajtársak zajongása, csivitelése mindig *megnyugtató*, *biztonságot kölcsönző inger* a csapatosan járó madarak számára, a papagájok a beszédet utánozva új fajtársaiknak jelzik, hogy igénylik jelenlétüket, közelségüket.

Épp ezért papagájok tanításakor hiába is kísérleteznénk, csődött mondanánk a magnetofonnal. De akkor sem sikerülhet próbálkozásunk, ha nem különítjük el fajtársaiktól, illetve a rokonfajoktól.

Ha beszédre akarjuk kaphatni a papagájokat, szelídítsük meg minél jobban őket, igyekezzünk a *bizalmukba férközni*. Teljesen mindegy, hogy háznál nevelődtek-e, vagy valahol a trópusi őserdőben fogták be őket, addig egy kukkot sem hallunk vissza tőlük, amíg nem érdemeltük ki a *fajtársnak járó* bizalmukat és barátságukat.

Amikor ez sikerült, akkor lehetőleg a madárhoz közel hajolva, fejbúbját vakargatva, simogatva, becézve ismételtessük neki a megtanulandókat, ám mindig csak egyetlenegy szót, vagy rövid mondatot. Újat *csak akkor* tanítsunk neki, ha a régit már tudja.

Megesik, hogy a madár eltűri közelségünket, *menekülési távolságát* minimálisra sikerült csökkentenünk már, de még nehezen viseli el a kezünket. Ilyen esetben alkalmazzuk a jól bevált solymászfogást; egy hosszabb hurkapálcikával, vagy tollal *vakarásszuk*, s ezt biztosan szívesen fogadja. Ahogy hozzászokott, fokozatosan rövidítsük a pálcikát.

Ugyancsak fontos, hogy *sohase kapkodjunk* madarunk körül. Nyugodt, határozott mozdulatainktól sosem riad meg, ám menten felrúgja a barátságot, ha megrémítjük hadonászásunkkal. Különösen a vadon befogott madarakra vonatkozik ez, amelyek – főleg eleinte – nehezen „döntik el”, hogy milyen mértékben szocializálódjanak gazdájukhoz és annak családjához, de érvényes a háznál nevelt madarakra is. Még a hullámos papagájokra is, amelyek pedig hosszú-

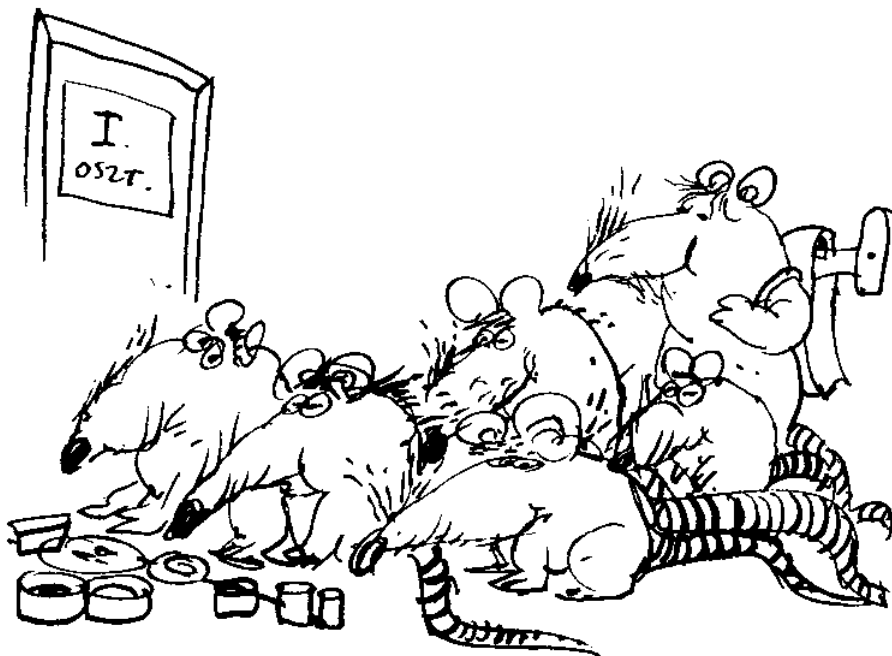
hosszú generációk óta az ember környezetében élnek, s szinte háziállatnak számítanak már.

A törpepapagáj *társas ösztöne* különösen fejlett, ezért rendkívül szoros és bizalmas kapcsolatot épít ki ember barátaival. A gyengéd, türelmes bánásmódot nagyon meghálálja. Ha beszédre tanítjuk, vigyük egészen közel a szánkhoz, érezze *testünk közelségét*. Talán még a többi fajnál is jobban igényli a taktilis, *érintéses* kapcsolatokat.

Ismétlem, egyetlen pillanatra se feledkezzünk meg arról, hogy a papagájok, mátyások, beók, szarkák s egyéb, az emberi hangot utánzó madarak nem tudnak beszélni! Szó sincs arról, hogy értelmesen használnák szavainkat, még akkor sem, ha a látszat mást mutat. Mert az előfordul, hogy bizonyos *szituációkhoz kapcsolnak* egyes szavakat, s csakis azon belül mondják azokat. Sőt az is megtörténik, hogy látszólag értelmesen kérnek valamit. Ha egy jákónak, szürke papagájnak mindig ugyanazokkal a szavakkal adjuk oda ennivalóját, megeshet, hogy akkor halljuk tőle vissza azokat, ha valóban éhes.

Kormos nevű fekete nőtény macskám annak idején fejébe vette, ő bizony addig nem nyugszik, amíg szelíd matyimadaramat a körme közé nem kaparinthatja. Nemezszer megkísérelte ezt, hiába magyaráztam meg neki „kézzelfoghatóan”, hogy a Matyit nem neki szántam.

No persze mit is mondhat egy macskának az ember, ha el akarja kergetni valahonnan? Ahogy mindenki, úgy rásiccentettem én is. Néhány nap múlva harsány sercegésszerű hangot hallottunk Matyi fűzfavessző kalitkájából is, valahányszor a macska bemerészkedett a szobába. Foximat, Csitrit mindig „takarodj”-gyal zavartam ki, ha valami rossz fát tett a tűzre. Hamarosán ő is megkapta Matyitól a magáét. Persze ha más szavakkal utasítottam volna rendre állataimat, Matyi is másként szólt volna rájuk.

Okos patkányok, ostobább rokonság

A terem hűvös, csend van, csak a klímaberendezés halk zizegése hallik, és az emberek feszülten figyelnek. Lent az éles fénnel megvilágított arénában egy jól megtermett fehér patkány szunyókál ketrecében. Megszólal egy csengő, a patkány felriad, megnyom egy gombot, hogy kinyissa ketrecének mágneses zárját. Az asztalra mászik, körülszaglász, majd felkapaszkodik egy lelógó kötélén. Megáll egy kis padkán, s némi tétovázás után másfél méterről fejest ugrik az előtte álló vízmedencébe. Átúszik rajta, s a túlparton várakozó léghajó kosarába száll. Elrágja a horgonyzsineget, a mennyezetig emelkedik, majd addig himbálja a léghajó kosarát, míg egy dobogóhoz kormányozza járművét. Ott kiszáll, megeszi a számára kikészített sajtot, s egy ferde rúdon át visszamászik a ketrecébe.

A bemutató egy úgynevezett *scientific show*, „tudományos látványosság”, ahol előadásszerűen mutatnak be parádés, a laikus közönséget is lázba hozó kísérleteket.

Ezt a patkányt nem idomította senki, mesterséges, kísérleti operatív *tanító-program* hatására alakult ki rendkívül bonyolult viselkedése. Olyasféle, csak sokkal drágább és bonyolultabb elektronikus felszerelésekkel vezérelték a tanulást, mint amiket mi is bemutattunk már eszköztárunkban.

A fent leírt, vagy hasonlóan bonyolult mutatvány betanítása csak jól felszerelt, elektromos kutatóeszközökkel, jelzőberendezésekkel és mechanikus szerkesztéssel ellátott laboratóriumokban lehetséges, ám hasonlólt azért a mi *ember-állat kapcsolatára alapozott módszereinkkel* is produkálhatunk.

A rágcsláló állatok nem is csekély hányada meglehetősen könnyen szocializálódik, és remekül idomítható. Mindenekelőtt persze a patkányok, amelyek, vegyük bármelyik fajukat is, az ember után talán *a földkerekség legalkalmazkodóbb állatai*. Ahol az ember megél, ott a patkányok is megélnék, és talán nincs is olyan környezetváltozás, amelyhez ne alkalmazkodnának szinte azonnal. Még a Bikini-szigeteken végrehajtott amerikai atomkísérleteket is túlélte néhány példány, és a tudomány legnagyobb meglepetésére utódaik az atomsugárzással szemben is *rezisztenssé, közömbössé, ellenállóvá* váltak.

A *biológiai alkalmazkodóképesség, a tanulékonyság és az idomíthatóság* korántsem azonosítható mindig egymással. Ám a patkány szociális lény, társaságban érzi jól magát. Ebből pedig logikusan következik, hogy hajlamos más fajokkal is kapcsolatot teremteni, tehát a mi fogalmaink szerint is *nagyszerűen idomítható*.

Úgy érzem, nem túlzok, ha azt állítom, hogy a patkány *a maga keretei közt* külön produkciókra képes, mint az oroszlán, a medve vagy a foka. Aki *házi cirksut* akar berendezni, az feltétlenül patkánnyal kezdje a *mesterség* megtanulását!

Persze tudom, szinte kivétel nélkül undorodunk tőle, de ha sikerül tárgyilagos szemmel nézni, rá kell jönnünk, hogy semmivel sem csúnyább, mint egy egérke.

Különb is, a zoológia nem ismer sem szép, sem csúnya, sem hasznos, sem káros állatot. Mindegyik a környezetéhez való alkalmazkodás következtében lett olyan, amilyen.

Aki pedig életének több mint tizenöt esztendejét egy laboratóriumi állatházban töltötte, mint jómagam, az megtanulja becsülni a patkány és általában a rágcslálók képességeit. Az önfeledten hancúrozó fehér patkánykölykök pedig kifejezetten bájosak.

A laboratóriumi patkányok közül idomításra azok közül válogassunk, amelyek még nem veszítették el egészen természetes ellenállóképességüket, s jobban alkalmazkodnak újszerű körülményekhez.

A különböző tenyészetek viselkedése is élesen elüt egymástól. Mi, ha tehetjük, a szelídebb változatok bizalmasabb nőstényei közül válogassunk magunknak (Az emlősállatok nőstényei általában szelídebbek, és könnyebben idomíthatók), azokból, amelyekből az ember már kiolta a patkány természetétől fakadó *agresszivitását*.

A rágcslálók nagyon korán érnek, és rövid ideig élnek. *Szocializációs periódusuk* élettartamukhoz képest viszonylag hosszú ugyan, ám abszolút értelemben mégiscsak rövid. Épp ezért legcélszerűbb egy vemhes anyapatkányt beszerezni, azt lefialtatni – alig néhány hétről van szó csupán, a patkány mindössze 21 napig vemhes –, s ahogy azt már eddig is sokat emlegettük, az érzékszervek nyiladozása idején, mintegy 8-10 napos korukban a kölykök életébe lépünk.

Régi jó szokás, hogy az idomítók a kisebb testű kölyökállatokat a *zsebükkben hordozzák* a szocializáció ideje alatt. Ezt a rágcslálók is megtehetjük, csupán

időnként elő kell vennünk őket, hogy „felesleges terheiktől megszabaduljanak”, hiszen mint nagy testfelületű állatoknak, ugyancsak gyors az *anyagcseréjük*. Fészkükbe általában nem piszkítanak – tehát a zsebünkbe sem –, ám szobatisztaságra nevelni nem lehet őket. Nem mintha nem volnának eredendően tiszták, hiszen ketrecük valamelyik sarkát mindig kinevezik árnyékszéknek, de *izgalmi állapotban* rendszeresen elpotyogtatják székletüket. Márpedig a szabadon mászkáló, még belakott környezetét is *felderítő* rágcsáló folyton izgatott, s itt is, ott is elhullatja bogyoit.

Az idomítást mindig a névhez, hívóhanghoz szoktatással kell kezdenünk. 14-15 napos korában a kis patkány már elfogadja az ételt, sőt a szíriai aranyhőrsög gyakran már el is választja a kölykeit. Hagyjuk egy kicsit koplalni zsebünkben a kis állatot, majd nevéen szólítva vegyük elő, s tegyük magunk elé az asztalra.

Valami számára kellemes illatú és ízű csemegét, teszem azt sajtot készítsünk elő, hiszen a *rágcsálók elsősorban szagingerek alapján tájékozódnak*. Adjunk egy falatot tanítványunknak, majd vegyük el előle az ételmet. Várjuk meg, amíg izgatottan *keresgél*ni kezd, s akkor hívjuk, de tartsuk az ennivalót most már távolabb tőle. Jönni fog!

Gyakoroljunk vele így, fokozatosan növelve a távolságot mindaddig, amíg tétozás nélkül hozzánk szalad, akár a szoba túlsó sarkából is, nevének vagy *hívójelének* hallatán. Hagyjuk kimászkálni a zsebünkéből, tartsuk minél többet a kezünkben, csak akkor rakjuk a ketrecébe, ha semmiképpen nem tudunk vele foglalkozni. Akkor is *szólítsuk nevéen*, ha ketrecéből eresztjük szabadon. Lehetőleg sokat beszéljünk hozzá. A patkány, akár az emlősállatok többsége, szereti gazdája hangját hallani, érzi, hogy az neki szól. Csak arra vigyázzunk, *ne ismételgessük* folytonosan és *feleslegesen a vezényszavakat*! De hát erről már bőven beszéltünk!

Ha nevét ismeri már tanítványunk, következik a produkció betanulása. Mindenekelőtt gondosan meg kell terveznünk, hogy mit is várunk tőle. A tanulást *mindig az egyszerű gyakorlatokkal kezdjük*, s azok összekapcsolásával haladjunk fokozatosan a bonyolultabb felé.

A rágcsálóknál, elsősorban a patkányoknál már használhatunk *kombinált módszereket* is. *Kényszerítő eszköznek* tökéletesen megfelel egy *hurkapálcika*. Ezzel orrára koppintunk, ha el akarjuk riasztani valamitől, piszkáljuk, ha egy meghatározott irányba akarjuk terelni és segédeszközü is szolgál, ha át akarjuk ugratni rajta, vagy azt akarjuk, hogy két lábra álljon.

Ha alaposan elemezzük e fejezet elején leírt műsort, észrevehetjük, hogy milyen egyszerű *alapgyakorlatokból* felépített *cselekvéssorról* van szó. Egyetlen olyan mozdulat sincs benne, amely ne volna a patkány *természetes viselkedéskészletének* része. Csak az adott helyzetben való kiváltása, a sorrendiség alakult ki a tanítás folyamán. A program összeállításakor eleve arra törekedtek, hogy az egyes reakciók – viselkedéselemek – ingerként hatva automatikusan kiváltsák a következőt. Tehát az ember csak az α ingert adja – esetünkben a csengőt nyomja meg –, az *kiváltja* az 1-es reakciót, amely azonban β ingerként is hat egyúttal és így folytatódik tovább, amíg le nem fut a szám. Az idomítóknak azonban *bármikor* és

bárhol módjában áll új ingert – parancsot – is adni, tőle függ tehát, hogy melyik megoldást választja. Talán egyszerűbb a hagyományos iskola, ám aki annak mestere már, a *reakciósorokat* is könnyedén felépíti majd. Ez nem csak a patkányra, a rágcslókra, de a faji és egyedi sajátosságokat figyelembe véve voltaképpen minden állatra egyaránt érvényes!

Mondok egy példát: – azt akarjuk, hogy patkányunk két lábra ágaskodjék, majd kötélen másszon egy emelettel feljebb. Először megtanítjuk két lábon állni, s ha ezt már tudja, tovább folytatjuk a tanítást. Ha felágaskodott, nem kapja meg menten a jutalmát – a *megerősítést* –, csupán elhúzzuk orra előtt a falatkát és fel kell kapaszkodnia érte a nagyon alacsonyra állított következő polcra. Ha ezt megteszi, fokozatosan emeljük a polc magasságát, amíg már nem tud felugrani rá. Ekkor odalógatjuk neki a kötelet s izgatott, kereső viselkedése közben előbb-utóbb megpróbálkozik felmászni rajta. Ha sikerült, megkapja érte a jutalmát. Ezután már nincs egyéb dolgunk, mint fokozatosan hosszabítani a kötelet és nemsokára elérjük, hogy vezényszavunkra előbb felágaskodik, majd tétovázás nélkül a kötélhez rohan és felmászik rajta.

Ágaskodni is roppant egyszerűen megtaníthatjuk. Az egéralkatúak, de általában a rágcslók jellegzetes felderítő viselkedésformája az ágaskodás. A prérikutya éppúgy megteszi, mint a nyúl, hörcsög, az egér vagy a patkány. Talán csak a tengerimalacok kivételek.

Hagyjuk tehát állatunkat üres gyomorral keresgélni, és ha felágaskodik, a megfelelő vezényszó hangoztatása mellett egy jó falatkával megerősítjük ezt a viselkedést. Ha gyorsítani akarjuk a folyamatot, eleve elébe tartjuk a falatkát, hogy muszáj legyen felágaskodnia érte, s közben egyre mondjuk a vezényszót.

Némi *szelíd erőszakot* is alkalmazhatunk, vagyis a cirkuszi domptőrök által angyolosan „*putting through*”-nak nevezett módszer is eredményessé válhat. Ennek lényege, hogy kézzel, szelíd és türelmes erőszakkal *passzív mozgásra kényszerítjük* tanítványainkat. Kutyánkat a földre nyomjuk, ha fektetni akarjuk, lovunk fejét a szárral a kívánt irányba húzzuk, patkányunk mellső lábait pedig felemeljük a hurkapálcikával vagy ujjunk hegyével. Csakis akkor jutalmazzuk, ha a kívánt testtartást felvette. Ez azonban a rágcslók idomításában csak *kisegítő módszer*, hiszen általában falánkok, és a falánk állat a világon mindent megcsinál egy-egy jó falatkáért. Így, ami a magevő madarak idomításakor hátrány volt, az a rágcslóknál előnyünkre válik.

A *helyre visszaküldés* is egyszerű dolog. Előbb a megfelelő parancsot hangoztatva ételdarabkákkal a ketrecébe csalogatjuk az állatot, majd amikor észreveszszük, hogy már pusztán a parancsszóra is lakhelye felé indul, fokozatosan növeljük a távolságot is. Ám mindig csak bent a ketrecben kapja meg a jutalmát!

A lakásban szabadon tartott rágcslók bizony nemegyszer okoznak kárt. Befészkelik magukat könyveink közé, megrágják azokat, lyukat vájnak a falba, egy szóval sehogyan sem értik meg, miért érezzük mi jól magunkat saját környezetünkben. Ők bizony hozzálátnak rögtön, hogy a maguk képére és hasonlatosságára alakítsák át.

Sógorom még kislány volt, amikor megajándékoztam két kis aranyhörcsöggel. Roppant bájosak voltak. Nem volt szíve rács mögött tartani őket, fel s alá ro-

hangásztak a lakásban. Egyszer aztán nyomuk veszett és csak másnap fedezték fel őket a postaládában. Szépen megágyaztak maguknak a miszlikbe rágott levelekből és folyóiratokból. De hallottam olyan esetet is, hogy egy nagyértékű XV. századi ősnymotatvány belsejét rágták ki nagy lelkesedéssel.

Idomításuk során a türelem, a következetesség és a szelídség legyen az alapelvünk. *Kényszeridomítással* semmire sem megyünk náluk, legfeljebb csak megvadtjuk őket, míg szép szóval, jutalomfalatkákkal szinte mindent elérünk.

Még apportírozni is megtaníthatjuk őket! Nekem legalábbis patkányt sikerült. A rágcsálók egy része szívesen hurcolt ezt-azt a szájában – a hörcsög menten mindent a pofazacskójába tömköd –, ezt kell kihasználnunk csupán. Elsőként valami jóízű anyaggal bekent fadarabkát teszünk éhes tanítványunk elé. Szinte biztos, hogy előbb rágni próbálja, majd felkapja, hogy a vackába cipelje. Ekkor a vezényszó – pl. Hozd! – mondogatása közben elálljuk az útját, és kivesszük a szájából a benne lévő tárgyat. Ám azon nyomban valódi jutalomfalatot nyomunk a helyébe! Több-kevesebb gyakorlás után, vezényszavunkat hallva felkapja az elhozandó tárgyat, hogy egy falatka sajtra, húsrá, kekszre beváltsa. Ha nem találja, keresni kezdi. Ezt is gyakoroltassuk! Ugyancsak jópofa mutatvány, ha egy ceruzát vagy pingponglabdát hozatunk ki tanítványunkkal az ágy alól. Ahogy mind messzebb és messzebb csalogattuk, ugyanúgy dugjuk mind távolabbi és nehezebb helyekre az elhozandó tárgyat.

Az *egereket* éppúgy idomítjuk, mint a patkányokat, ám közel sem olyan eredményesen, hiszen kisebb a *szociális hajlandóságuk*.

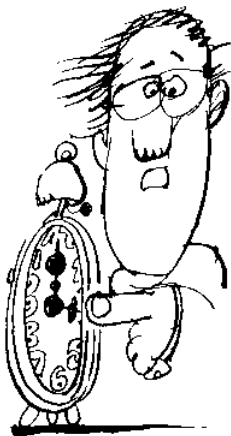
Híres mutatvány volt valaha a *táncoló eger*.

Mindenekelőtt két lábra állni kell – a már leírt módon – megtanítani, majd, egy kissé a feje fölé tartva a jutalomfalatkát, arra bízgatni, hogy fölugráljon érte. Ha egyszer sikerült, a többi csupán gyakorlás kérdése. A második lépcsőben valami zenét játszunk a gyakorlat alá, s addig ismételtetjük, amíg ki nem alakul a feltételes reflex, és egerünk ugrálni nem kezd a muzsikaszóra.

Az egéralakúak alrendjébe tartozó állatok, akár csak a hörcsögök, alkonyati, szürkületi lények, az esti és kora hajnali órákban aktívak. Ilyenkor a legélénkebbek, folyton jönnek-mennek, keresnek-kutatnak. Napközben, amikor békésen alszanak, nemcsak hogy nem „illik”, de meddő dolog is idomítással háborgatni őket. Az idomító két dolgot tehet. Alkalmazkodik *életritmusukhoz* és hajnalban, illetve este dolgozik velük, vagy ilyenkor aludni szeretne s ezért részben *átprogramozza* rágcsálói *biológiai óráját*. Ez persze csak teljesen elsötétíthető, mesterségesen megvilágított helyiségben oldható meg úgy, hogy nappal sötétben, éjszaka pedig világosban tartjuk állatainkat.

A *hörcsögök*, mármint a szíriai aranyhörcsögök és a kínai törpehörcsögök úgy idomíthatók, mint az egerek. Éppoly magánosak is, tehát a patkányokéhoz hasonló kapcsolatteremtést ne várjunk tőlük, és mestertrükköket nem lehet velük elérni.

Alföldi mezőink morcos, hisztériás és gorombán harapós gabonatőzsére, a közönséges európai hörcsög is megszelídíthető bizonyos mértékig. Ám csak az kezdjen, hozzá akinek néhány mély és csúnyán vérző harapás nem veszi el a kedvét.

Annak idején volt szelíd hörcsögöm, s tapasztalatom szerint ez esetben is döntő, hogy milyen benyomásokat szereznek a szocializálódás periódusában. Ha ekkor találkoznak velünk, s jó tapasztalokra tesznek szert, lehet némi reményünk! Ha csak kamasz-, vagy netán felnőttkorban kerülnek kezünkbe, akkor minden hiába. Az ételt elfogadják ugyan, meg is szokják a fogságot, de kapcsolatot teremteni velük? Meddő marad minden kísérletezésünk.

Hasonló a helyzet mezeink szép szemű rágcslójával, az *ürgével*. Nagyon fiatalon fogságba esve egész kezessé válhat ugyan, ám félénkségét sosem vetközi le teljesen.

Annak idején Homoki-Nagy István *Cimborák* című filmjének forgatásakor azt a feladatot kaptuk, hogy egy hörcsög fusson végig a mezőn, ágaskodjon fel, nézzon vissza, bújjon a lyukba, búj-

jon ki a másikon, s akadjon fel egy hurokcsapdában.

Komjáthy Levente vállalta az idomítást. Akkora gödröt ásott, amelybe egy ember bekuporodhat. Ledeszkáza, gyeptéglával fedte, s a gödörben egy kalitkát akasztott alá. Ezután egy félig vad hörcsögöt eresztett néhányszor a lyukba. A derék állat hamar megtanulta, hogy bent a kalitkában csend is van meg sötét is, míg odafent tűz a napfény, s emberek lármáznak.

Mind messzebből és messzebből engedték szabadon, s állatkánk ész nélkül rohant egyenest a lyukba. Másnap idomárja már jelenthette: – kész a produkció. Felállt a kamera, kieresztették a hörcsögöt, az tette is a dolgát, s amikor fele útján túl járt, egy bádoglemezt zörgetett meg mögötte Levente. A hörcsög riadtan megtorpant, felágaskodott és hátranézett: mi ez a láрма? Majd a forgatókönyv szerint folytatta útját.

Snitt!

Átállt a kamera, s közben átrendezték a felszínt. Ruganyos fűzfavesszőre kötött szabályos hörcsöghurok került a lyuk fölé. Levente bebújt a bunkerba, solymászkesztyűs markába fogta a kalitkából kiemelt hörcsögöt, s kigyömösölte a lyukon. Az inkább előmászott, minthogy túrje idomítója bökdösését, s amint kibukkant, fenn is akadt a hurokban. A vessző felvágott, s hörcsögünk máris ott himbálódzott derekánál fogva ég és föld között, „ahogy az meg volt írva!” a forgatókönyvben.

A *tengerimalac* nagyon aranyos állat, de nem tülekedett túlságosan, amikor az észet osztogatták. Kézhez szoktatható, nevét megtanulja, és nagy visongással elő is jön rá, ha hívják. Helyére is megy éppen, de mint afféle élelmet min-

denütt találó fűevő, alig-alig tanítható meg valami másra. Ügyetlen is, mármint az egerekhez, patkányokhoz képest. Sohasem hallottam, vagy olvastam, hogy valaki holmi látványos produkcióra idomította volna. Megmaradt jámbor ligeti planétahúzogatónak.

Valaha nagy divat volt *mókust* tartani. Ma védett állat, befogni tilos. Szébb is parkjaink öreg fáin tornászva, mint amikor egy kalikában eszeveszetten pörgeti a kereket. Sajnos nagy madárhóhér, fészek nem marad rejtve előle. S ha egyszer felfedezte, hát ki is fosztja, tojást, fiókát egyaránt elpusztítva benne. Ez azonban – talán bájossága miatt – bocsánatos bűn a szemünkben. Annál is inkább, mert nem arra az apróvadra, baromfira fáj a foga – mint a rókának –, amelyet mi magunk akarunk megenni.

Fogságban tartani, s így idomítani tehát tilos, de azt senki sem tiltja meg nekünk, hogy barátságot kössünk kertünkbe szakadt példányaikkal. És milyen jópofák, szemtelenek, hogy csillog gombszemük, ahogy bekukucskálnak az ablakon, sőt később, ha bizalmukat már kiérdemeltük, meg is látogatnak bennünket a szobában. Elég egy generációt megszelídítenünk, fiókáik már jóval kevésbé félnek majd tőlünk!

Hogyan kezdjük hozzá?

Mindenekelőtt „felejtünk kint” némi mókuscsemegét a kert egy távolabbi zugában. Nem feltétlenül diót vagy mogyorót. Lehet zsírszegény baromfi- vagy friss marhahússzeletke, sajt, almagerezd, tök-, vagy napraforgómag, sőt egy darabka parizer is megfelel. Jó, ha *tél utóján* kezdjük szelídítésüket, amikor már mozognak, ételmet keresnek, kutatnak, de még csak nagyon keveset találnak. Ha látjuk, hogy felfedezték az ételt, tegyünk másnap ugyanoda ismét, de amikor kitesszük, hallassunk valami *hívó hangot* is. Etessük őket mindaddig egyazon helyen, amíg észre nem vesszük, hogy már figyelnek bennünket, *összekapcsolták velünk*, s a hívó hanggal a jó falatokat. Ezután fokozatosan, lépésről lépésre – amennyire viselkedésük engedi – közelebb és közelebb helyezzük lakásunkhoz a csalifalatokat, mígnem egyszer csak a verandára, vagy az ablakpárkányhoz is beérünk.

És ekkor jön az újabb próbatétel. Mindeddig csak akkor nyúltak az ételemhez, ha mi már eltávolodtunk. Most *szoktassuk őket magunkhoz*. Minden etetéskor menjünk közelebb, hadd szokják meg jelenlétünket. Végül, talán nem is nagy idő múltán, ott is maradhatunk az etetőedény mellett, ránk se füttyölnek.

Ettől kezdve már azzal is kísérletezhetünk, hogy a kezünkből is kivegyék az ételt. Ez is türelem kérdése csupán.

Ha mindezt képesek voltunk végigcsinálni – van úgy, hogy hónapokig tart, van úgy, hogy néhány hét is elég hozzá, attól függően, milyen bizalmasak eredetileg mókusaink –, hamarosan a fejünk tetején is tornáznak, és zsebeinket is átkutatják csemegéikért. Ha ők nem is, kölykeik, vagy unokáik minden bizonynyal.

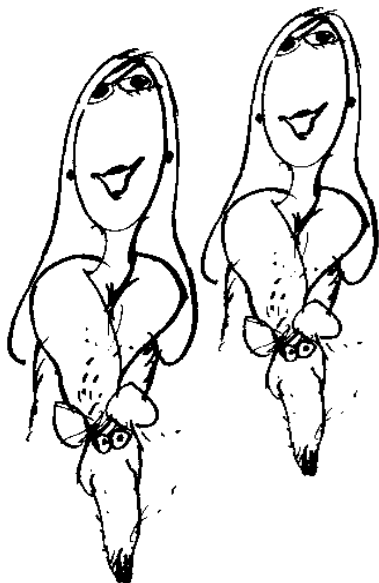
Megfogni, megmarkolni azonban sosem szabad őket. Éktelenül tudnak harapni, s megrémülve végképp elvadulhatnak.

A *rovarevők* idomítása igazán ritka. Ugyan ki is akarna nevelgetni, idomítani egy cickányt, vagy egy vakondot? Ám kertünk tüskés kóborlovagja, a sün már megérdemel egy kis figyelmet.

A sün is védett – kivéve fácánosok környékén –, vele is csak úgy komázhatunk, mint mókusainkkal, ám könnyedén a házhoz szoktatható. *Éjjeli állat*, sok örömet nem lelhetünk viselkedésében, de nyári estéken jólesik figyelni, ahogy tesz-vesz, zakatol bokraink alatt, s szorgosan gyűjtögeti a pajort, a lótetűt, sőt az egereket is. Ugyanúgy, fokozatosan szoktatjuk magunkhoz, mint a mókust. Kellő türelemmel elérhetjük, hogy *hívásunkra* elöttyogjon, s kiigya az elébe tartott tejjet, mert azt nagyon szereti. Vigyázzunk azonban, sose hagyjuk előtte! A *savanyú tej* súlyos *gyomorrontást okozhat*. Nem egy rovarrevő, rágcsáló, sőt kiskutya és kismacska is belepusztult már! Mindig csak addig hagyjuk – fölforralva is – az állatok előtt, ameddig fogyasztanak belőle. Inkább *aludttej*el kínáljuk őket. Szeretik, és jobb is az *étrendi hatása*.

Prémes jószágok

Ha most valaki azt mondaná, hogy három vadállatfajt tarthatok otthon, megteremtik hozzá a feltételeket, szinte kápból sorolnám: vidrát, nyestet, menyétet. Vagyis *menyétféle ragadozókat*. Mégpedig azon szent meggyőződésből, hogy szórakoztató etológiai megfigyelések mellett gazdasági célja is volna. A *prémtermelés* ma már mezőgazdasági *iparág*.

Kittenberger Kálmán oltotta belém ezt a gondolatot még annak idején, aki nyestfarmot épített nagymarosi háza kertjében, s alighanem csak a második világháború akadályozta meg abban, hogy végbevigye, amit elképzelt – megoldja a nyestek fogóságban való szaporítását.

Tapasztalataim szerint a menyétfélék értelmi képességei fajonként meglehetősen különbözőek. Messze a legjátékosabbak, legtanulékonyabbak, a *külvilági ingerekre* a leggazdagabb *viselkedésformákkal* válaszolnak a vidrák, amelyeknek *szellemi kapacitása* már-már megközelíti egy közepesen értelmes házikutyaét. *Ido-*

míthatóságuk egyenesen bámulatra méltó, szinte nincs is olyasmi, amit – ha úgy tartja kedvük – meg ne tennének. Játékos kedvüket felnőtt korukra sem veszítik el, könnyedén kaphatók minden bolondságra, bohóckodásra. Mint a delfinek, kifejezetten élvezik, ha foglalkoznak velük, s örülnek, ha bármi módon is felhívhatják magukra a figyelmet.

Marci vidrámnak annak idején egyik kedvenc szórakozása volt, hogy ellopta valamelyik ruhadarabomat, s ott bomolt, szökdécselt vele köröttem, s cikkogott, sikongatott örömében, ha elugorhatott, amikor utánanyúltam. Máskor meg elbújt valahová, s egyszer csak a gyanútlan járókelők lábára vetette magát, mint kiscica a pamutgombolyagra. Aludni – ha nem döntött úgy, hogy kint éjszakázik valamelyik gondosan titkolt rejtekhelyén – csak és kizárólag az ágyamon aludt, s jaj volt nekem, ha le akartam tessékelni róla. Bizony nem egy csontig hatoló harapása nyomát őrzöm még ma is. Mert egyre nem lehet megtanítani sem a vidrát, sem a többi menyétfélét. Arra, hogy ha valami sérelem éri, *meg ne torolja* menten és határozottan. Legalábbis úgy, ahogy én neveltem őket, nem. Persze hogy le lehetett volna szoktatni őket a harapásról egész könnyedén, csak akkor nem a barátjuk, hanem az idomárjuk lettem volna csupán. Mint *magánosan járó állatok* ugyanis nem ismerik – és főleg nem ismerik el – a *hierarchiát*. Még annyira sem, mint a macskáink.

Második helyre feltétlenül a nyestet sorolnám, amely ugyan lényegesen butább a vidránál, de még mindig elég fifikás jószág. Nehezebben szelídül, sokkal, de sokkal több gondot kell fordítani a vele való kapcsolat kialakítására, de viszonylag könnyen megtanulja a házi rendszabályokat. Hihetetlenül nagy gazember, s egészen bámulatra méltó, mit ki nem talál, hogy áhított csemegéihez, aszalt gyümölcshöz, tojáshoz, almához hozzájusson. Az enyémeek szabadon jártak-keltek a ház körül. Olykor napokra eltűntek, ám nagy ügyet csináltak belőle, ha újra találkozunk egymással. Minden látható jellel értésemre adták, örülnek, hogy újra látnak.

Egy kis riogatásért ők sem mentek a szomszédba, s ugyancsak elégedettek voltak, ha sikerült „a szívbajt hozni” valakire, amikor a nyakába ugrottak a házunk előtti meggyfa tetejéről.

A menyét és a hermelin kedves és nagyon megszelídül. Sárika nevű nőtény hermelinem majd egy éven át a kabátom zsebében lakott, cipeltem mindenholva, míg ivarzás idején búcsút nem mondott a kapufélfának.

Hívó hangra előjött, és vissza is bújt engedelmesen, ám nem volt valami különös talentum, mint ahogy Pepi, a hím menyétem sem. Igaz, közvetlenül Marci vidrámn szökése után kerültek a kezembe, s őt feledtetni még a nyestek sem tudták.

A *nyuszt született vadóc*, egyszer neveltem egyet nagyon rövid ideig. Parányi volt még, amikor kiszedték a fészkéből, macska szoptatta, ám minden hiába. Amint felnőtt, visszaköltözött az erdőbe. Nem vadult el, megismert, néha követett is fáról fára ugrálva, ám hiába hívtam, csalogattam, csak pislogott rám félrefordított fejjel, de 20-30 méternél nem jött közelebb.

Hogy elkövettem-e valami hibát, ami netán megrendítette a bizalmát? Nem tudom! Jóval a *szocializációs periódus* előtt került a kezembe, alig lehetett két-

három hetes. Meglehet, hogy a nyuszt eleve ilyen bizalmatlan lény, de az is, hogy csupán egyedi, s nem a fajára jellemző volt ez a viselkedése.

A borz, e mogorvának és magánosnak kikiáltott erdei molnár minden híre dacára is kedélyes fickó, s rágalom az is, hogy remetehajlandóságú. Nemegyszer találtam párzási időn kívül is három, sőt öt felnőtt, szemmel láthatóan nem egy alomból származó borzot is egy kotorékban.

A ház körül tartva egyenesen mulatságos jószág, amely hamar megtanulja a nevét, sok mindenre rávehető, csak goromba, mint a pokróc. Egyik szelíd borzom még vastag csizmámat is átharapta pusztán azért, mert nem tettem elég gyorsan táljába az ételt. Szóval, akármilyen kedves ez a csíkos fejű totyakmarci, jobb vele vigyázni.

Félreértés ne essék, ezek közül az állatok közül egyik sem rosszindulatú, csupán a *maguk módján* kezelnek bennünket.

Az eddig felsorolt fajok ma már részben, vagy teljes egészében védelem alatt állnak, s legfeljebb ha állatkerti gondozók taníthatják őket. Csupán egyetlen vadon élő menyétfélénk van, amelyik dúvadnak minősül, s így különösebb következmény nélkül tartható fogságban és idomítható. Mindenesetre nem árt beszerezni hozzá a természetvédelmi szakszervek beleegyezését. Ez az állat a házi görény, amely nem tévesztendő össze sárgásabb árnyaltú *mezei* rokonával. Mert ez az utóbbi is védett!

A házi görényről sokáig úgy tartották, hogy vad, fékezhetetlen és idomíthatatlan. Jómagam is így hittem egészen a nyolcvanas évek kezdetéig, amikor is egy fotós barátomtól kaptam egy félig kifejlett hím görényt. Ő is vadon fogva vásárolta, fotómodellnek.

Ekkor feltámadt bennem a virtus! Marci – mert így kereszteltem el vidráim emlékére – apatikusan hevert a ketrecben, s iszonyatos bűzbombákat eregetett, ha csak közeledtem is felé. Hosszú-hosszú órákig beszéltem hozzá. Bizony szűkre szabtam élelmiszeradagját, s mit sem törődve a rabvallató fokhagymabúzzel, darabonként raktam elé az ételt. Olykor órákig álltam mozdulatlanul, míg végre, nagy óvatosan, alig mozdulva kinyúlt a falatkáért, magához rántotta, s bekapta. Hetekbe telt, amíg elértem, hogy felpillantott, amikor a szobába léptem, s újabb hat hétbe, amíg felállt, a ketrecajtóhoz lépett, s várta az ételt. Igaz, akkor már nagyon sovány volt, ha nem is aszaltam csonttá és bőrré.

És egyszer csak érkezett a nap, amikor a rácson keresztül elvette kezemből a falatot. Másnap ki is nyithattam a ketrec ajtaját, s némi tétovázás után így is elvette tőlem az első húsdarabkát. És megtört a jég!

Pukkadásig jóllakattam, s a következő nap már cikogva üdvözölt. Harmadnap már ki is nyúlt a ketrecéből az ételért, s egy újabb hét múlva két-három lépést elém is futott az állatház folyosóján. Még egy hónap, és meg is foghattam. Igaz, néha a kezem felé kapott, bele is akadt a foga időnként, de sosem harapott meg istenigazán. Kezes, szelíd sohasem lett, inkább csak elviselt, ám odajött, ha hívtam, s kérte az ételt. Amikor eljöttem az intézetből, szabadon eresztettem. Azóta szilárd meggyőződése, hogy a házi görény éppúgy megszeliíthető, mint a többi menyétféle, ha a szocializációs periódusban, vagy előtte kerül a kezünkbe, és jól bánunk vele.

A menyétfélék közül két háziállatfaj is jól idomítható. A vadászgörény, amelyik nem a házi, de a *mezei görény* házasított változata, és a kanadai nyérc.

Az egyiket évszázadok óta patkányirtásra és üreginyúl-vadászatra tanítják. Azaz, dehogyis tanítják. *Emberhez szoktatják*, megismertetik egy *hívóhanggal*, többnyire cuppognak vagy füttyögnek neki, s néhány kölyökpatkányt vetve elé *megtanítják ölni*, ennyi az egész. Mint szenvedélyes vadász, magától is menten a lyukba igyekszik, s csak úgy spriccelnek kifelé a patkányok és a kiniglik, vagyis az üregi nyulak előle. Sajnos, mint a ragadozók általában, *csak üres hassal vadászik*, s ha fiókákat talál a kotorékban, hát menten bekebelezi őket. Akkor aztán elheveredik, s elő nem jön, amíg ki nem alussza magát, hiába is hívja, csalogatja gazdája.

Hogy ezt megelőzzék, hajdan embertelen módon összevarrták kotorékba eresztés előtt a száját, ma parányi szájkosarat húznak a fejére.

A vadászgörény értelmi *képességei* bizonyos fokig a menyétéhez hasonlóak. Nagyon kezessé, szelíddé válik, ha eleget foglalkoznak vele, *ragaszkodik* is gazdájához. Kati nevű vadászgörényem például mindig az irodámban randalírozott, pedig az lett volna a feladata, hogy a ketrecükből kiszabaduló fehér patkányokat összefogdossa állatházunk területén. Teljesítette ugyan hivatását, de amint tehetette, söpört befelé a szobámba.

Kedvence az írógépem volt, főleg ha papírt is talált benne. Annak nekiesett, megragadta a fogával, lábát megvetette a gépen, s addig cibálta, amíg miszlikbe nem tépte, vagy ki nem húzta belőle. Parancsszóra felszökkent a székre, boton ugrott át, s még apportírozta is a megfogott patkányt.

Nem akartam artistát nevelni belőle, pusztán kíváncsi voltam tanulékony-ságára, s össze akartam hasonlítani Marcival.

Katit sokkal kezesebbnek, kedvesebbnek, szelídebbnek, Marcit vitathatatlanul értelmesebbnek, a környezethez jobban alkalmazkodónak találtam.

Nyércem is volt, roppant aranyos jószág, ám ő is csak viszonylag rövid szocializációs peiródusa alatt szelídíthető meg igazán. Ha a szeme kinyílt, már nem sokat tudunk vele kezdeni. Hogy milyen kezessé válnak, azt egyik barátom Nurekja példázza, amely szabadon úszkált gazdájával a délegyházi tavakban, követte, mint a kiskutya, s ha csak tehetette, kocsijának motorházába vonult sziesztázni.

A menyétfélék idomításának nincs külön fortélyja. A *szoktatás* menete épp olyan, mint a rágcsálóknál. Minél korábban el kell kezdeni, s minél többet legyen testközelben a kis állat. Magam, jól bevált szokás szerint, ha tehettem, a zsebemben hordtam, s csak kézből etettem őket.

A menyétfélékben különösen erős az úgynevezett *követési reflex*, az az ösztön, amely anyjuk nyomában tartja a kölyköket. Ha anyjuk helyére lépünk, tétovázás nélkül mögénk szegődnek, akár erdei sétáinkon is. Ezek alatt a séták alatt megtanítjuk őket *nevükre*, *hívójelükre*, jutalomfalatkákkal erősítve meg a barátságot, ha hozzánk szaladnak. Szerencsénkre roppant falánkak, s egy-egy húsfalatkával teljesen el lehet bolondítani őket. Nagyon fontos, hogy követési reflexüket jól kihasználjuk, hogy hívó hangunkra is tétovázás nélkül hozzánk fussanak, mert később, önállósodásuk idején visszaüthet, ha nem voltunk elég alaposak.

Barátság ide, barátság oda, ösztöneiket követve örökre búcsút mondanak nekünk. Ha ügyelünk arra, hogy mindig üres legyen a hasuk, amikor idomítunk, a legkülönb dolgokra is rávehetjük őket. Marci – nem a görény, a vidra – néhány nap alatt megtanulta, hogy a bicikli csomagtartójára szerelt deszkalapra mászson, s úgy utaztassa le magát a Dunához. Ott halásztunk, s a vidra azon ösztönét kihasználva, hogy a parton fogyasztja el a nagyobb halakat, jókora potyákat és csukákat is hozott ki nekem a vízből. Később otthon is hozzám hozta gumilabdáját, ha játszani akart. De tudott két lábon járni, vízipólozni, sőt időnként az orrán egyensúlyozta labdáját. Erre azonban nem én tanítottam, *magától találta ki*, s nem is tudom, hogy mikor. Egyszer csak arra figyeltem fel, hogy így lökdösi, dobálja jókora almányi labdáját a vízben.

A szobatisztaság minden menyétféle alaperénye. A természetben is *állandó ürítőhelyeik* vannak. Semmi egyebet nem kell tennünk, mint egy homokosládába helyezni ürüléküket, s minden egyéb nyomukat gondosan eltüntetni, szagtalanítani a szobában. Jómagam mindig ketrecükbe helyeztem a ládát, s amikor megszokták, csak akkor nyitottam ki a ketrec ajtaját. Ugyanúgy viselkedtek, mint a kiskutyák, s úgy is tanítottam szobatisztaságra őket.

Általában, aki rágszálókat és kutya-, vagy macskaféléket nevelt már, az a menyétfélékkel is könnyen boldogul. A módszerek hasonlóak – ezért nem is részletezem azokat –, csupán fokozottan kell a fajra jellemző viselkedési sajátosságokra ügyelni.

Egyetlen dologról nem tudjuk leszoktani őket, arról, hogy bűzmirigyüket használják. Ám bizvást állíthatom, minél bizalmasabb velünk szemben, minél szelídebb egy menyétféle, annál kevésbé használja ezt az egyáltalán nem veszedelmes, de kellemetlen riasztó fegyverét.

Bár a menyétfélék nem „sértődékenyek”, s nem riadnak meg egy-egy megfelelő időben és erővel lekent pofontól sem, ha bizalmas barátságban akarunk velük maradni, tartózkodjunk *kényszer*, vagy *erőszak* alkalmazásától! Többet ártunk vele, mint használunk!

Egyes-egyedül a *jutalmazásos, rávezetési módszer* célravezető. Fájdalomigert csak akkor alkalmazzunk, ha valahonnan el akarjuk riasztani őket. Peti és Panni, két szelíd nyestem például előszeretettel leltározta kevéske befőttesüvegemet, s nagy élvezettel nyalták ki tartalmukat, ha sikerült beszakítani rajtuk a celofánt. Csak úgy sikerült erről leszoktatnom őket, hogy egy hajlós kis vesszővel az orrukra koppintottam, ha felmászta a szekrényre.

A lovakat betörik, ugye?

Solutré vadászai, mintegy 40 000 évvel ezelőtt, úgy hajtottak fel ezerszám a meredek hegyoldalon menekülő vadméneseket, hogy kénytelenek legyenek a mélybe ugrani. Több mint *százezer* ló csontvázának maradványait kotorták onnan elő a tudósok. Iszonyatos szám ez, legkevesebb 450 000 mázsa, vagyis 45 millió (!) kiló tiszta húst jelent.

Később persze – éppen az ilyen irgalmatlan vadászat hatására – erősen megcsappant Eurázsia lóállománya, s boldog volt az a törzs, amelynek a területén bőven akadt belőle. A természetes akadályokat, meredek sziklafalakat, szurdo-

kokat, szakadékokat felhasználva hatalmas karámokat épített, s abba terelte be a vándorló méneseiket, majd eltorlaszolta a kaput is.

Ki tudja, hány lógeneráció nőtt fel így a dús fűvű karámokban, s ki tudja, mennyi idő alatt szokta meg az embert...

Egy biztos, egyszer csak elérkezett az idő, amikor a lovak már nem vágattak porfelleget verve, fújva, prüszkölve a karám túloldalára, ha arra járt az, aki etette őket. A gyerekek valószínűleg rákaptak, hogy be-bejárjanak a karámba, vagy az elrekesztett völgybe, s barátkozni kezdtek a csikókkal. Azok pedig hajlottak a közös játékra, mert az összes lóféle közül egyedül házilovunk őse, a przsevalszkij ló – mongol nevén *takhi* – hajlamos magától is kapcsolatot teremteni velünk. Megkezdődött a predomesztikáció, a háziasítás előtti folyamat.

És ekkor történhetett, hogy valamelyik csíkeleven ősgyerek, nem férve a bőrébe, egy csikó hátára mászott, s az – mivel amúgy is bizalmas barátságban voltak – nem dobta le magáról. Az ember rájött, hogy lovagolni jó, s hogy a lovas sokkal gyorsabban, és sokkal messzibbre jut a gyalogosnál. Megkezdődött a lovak tudatos szelídítése, kiválogatása.

A lóféléket jóval teljes háziasításuk előtt is idomították már, ez nem is kétséges. Ékes bizonyága az a Közel-Keleten egykor általános szokás – amit rajzok is megörökítettek –, hogy vad vagy félvad onagereket, félszamarakat fogtak és törtek be a harci szekerek elé. Idomítási módszerük viszonylag egyszerű volt, és évezredekken át alig változott.

A ménés szabadon legelt, istállót sose látott, nap sütötte, szél fújta. Nyáron eső verte, télen belepte a hó, s legfeljebb, ha kemény havak idején vetettek néminemű rossz szénát elébe. Csak a *tenyésztésre* ügyeltek nagyon! Vigyáztak, hogy jó járású, szép formájú ménnek fedezzék a kancákat.

Így nőtt a *szilaj* csikó *negyed-*, gyakran *ötödfüves*, ahogy ma mondják, három-négy éves koráig. Ekkor a csikós szörkötéllal, vagy *botpányvával* – attól függően, hogy mi volt szokásban, nálunk például gyakran csak *karikás ostorral* – kifogta a ménesből, s ott helyben megkezdte *betörését*, idomítását.

Az ilyen frissen befogott csikó istentelen jószág. Úgy hánykolódik, ugrál, veri magát a földhöz, mintha sárkánytejet szopott volna. Ember legyen a talpán, aki *féket* tud húzni a fejére. Volt, hogy a nyelve is kilógott, úgy fojtogatta a *pányva*, mégsem adta meg magát. Ilyenkor – a *csertomliki váza* tanúsága szerint – kötelet vetettek mind a négy lábára, s úgy döntötték földre.

Az Alföldön a múlt században még így bántak el a nyakas csikókkal, ám a kulturált Európában elfelejtették már ezt a módszert. Törték is a tudós régészek és kultúrtörténészek a fejüket, miféle munkafolyamatot ábrázol a váza, hiszen a pányvákat nem dolgozták ki a domborművön. Végül nagy magyar polihisztorunk, Herman Ottó fejtette meg a talányt. Mosolyogva fogott egy plajbászt, behúzta a köteleket is, s egyszerre értelmet nyert az egész jelenet. Így döntötték le a lovat nemcsak fölszerszámozáshoz, de *herélés*hez is. Hiszen az ember hamar rájött arra, hogy a herélt, vagyis ivartalanított mén sokkal használhatóbb, keze-sebb jószág a vad és fékezhetetlen csödüknél, míg sokkal erősebb a kancáknál.

Aztán, ha leszedték lábáról a *nyűgöt*, s felszökkent a ló, már hátán is termett az idomár. Volt, aki fölébe állt, miközben feltápáskodott, volt, aki az utolsó pil-

lanatban pattant a hátára. A lényeg az volt, hogy mire a ló megveti a lábát, már *szorítsa oldalát* a lovas térde, s keze szorosan markolja a kantárt. Úgy üljön, mint ha odanőtt volna, mert elég volt egy percet lazítania, s máris lefittyent a földre. A csikó ugrált, „*bokkolt*”, mint a kecskebak, felrúgott, hányta-vetette, még a földhöz is verte magát. Márpedig, ha százszor le is esett, százegyszer is hátán kellett teremjen a csikós. Közben szorosan fognia kellett baljával a szárat, leszorítani, ha tudta, rakoncátlan lova fejét a szügyéhez, jobbában pedig járt az összefogott karikás vagy az erős szíjkorbács, mint a cséphadaró. Addig ütötte-verte, páholta lovát, amíg az abbahagyta a tombolást, s többnyire vad vágásban indult a világnak. Ilyenkor hagyta, hadd menjen. Óvatosan kezdte *felszedni a szárat*, tudta, ha beleránt, kezdődik minden előről.

Szépen, csendesen ide-oda kormányozta a kidülledt, véreres szemmel, tág orrlyukakkal, hátracsapott füllel vágató, félő-rettegő csikót. Eleinte jó kemény gyepes talajra vezette. Tudta, a vágta, a rohanás feloldja feszültségét.

Amikor már látta, hogy alábbhagyott csikaja kezdeti nagy ijedelve, csendes hangon beszélni kezdett hozzá, veregette vágta közben a nyakát, s nehezebb terepre, süppedős homokba, vagy tocsogókba kormányozta, úgy fékezte futását.

Ereje végső megfeszítésével rohant a csikó, csupa tajték volt, de még mindig nem adta meg magát. Csak ha már remegett minden izma, ha szinte összergyott, ha mint a kovácsfújtató járt az oldala. Ekkor szedte szárra a csikós! Megfordította, s egyre beszélve hozzá, a fülébe duruzsolva a cserényhez lovagolt.

Tudta, most minden attól függ, megnyeri-e lova bizalmát. Ezért hát folyton becézte, kedvesemnek, kincsemnek nevezte, s a hallgatag, máskor hétszámra meg se mukkanó embernek be nem állt a szája.

Mire hazatértek, *betört* a csikó. Leszállt róla, odavetette fékét valamelyik bojtárnak, vagy a karámfához kötötte, vizesvedret hozott, szalmacsutakat sodort. Előbb ledörzsölte, minden izmát jól átdolgozta; egyrészt hadd szokja, ha rajta babrálnak, másrészt, hogy le ne merevedjék az állat. Végül lemosta, még az orrát, szemét is megtörölgette puha ruhával – pedig a magáét sem igen szokta, csak vasárnap –, s *kötőféken* tartotta néhány héten át. Sokat forgolódott körötte, naponta meglovagolta, *nyereghez, szárához szoktatta*, megtanította *lépésben, vágásban, ügetésben* járni, s olyan kezes jószágot nevelt belőle, hogy csuda.

A többi már gyerekjáték. *Hátast* faragtak belőle, ha kellett, s *kocsiba, igába* fogták, ha úgy hozta a sora. Így nevelték a *katonalónak* valót, s a *remondákat* is.

A mai ember értetlenül áll az előtt az ellentmondás előtt, hogy ugyanaz a pokróclelkű fráter, aki előbb agyba-főbe veri a lovát, később a feleségénél, mi több, a kedvesénél is többre tartja, dédelgeti, becézi, még ölni is hajlandó érte.

Ám ez az ellentmondás csak látszólagos! Hajdan egyszerűen nem ismertek más módszert. Ezt használta az észak-amerikai indián éppúgy, mint az argentin gaucho, a kirgiz, vagy mongol nomád és a rafinált kultúrájú francia udvari lovászmester egyaránt. Meglehet, szíve is megszakadt a csikós-nak, amíg betört egy-egy vadócot, de csinálta, mert *nem tudta másként*.

Gyökeresen csak a tudatos *lótenyésztés* kezdete után, a kancák ház körül tartásával, istállózásával változott meg a helyzet. Persze már a kezdet kezdetektől is voltak a sátor, a ház körül tartott kancák, amelyek ott is csikóztak. Az ilyen

kiscsikó születése pillanatától kezdve bizalmas kapcsolatban állt az emberekkel, s szép lassan, fokozatosan szokta meg a munkát. Előbb csak az udvaron szaladgált, sós kenyeret, dinnyehajat s egyéb csemegét kapott. Később már a mezőre is járt a szekér nyomában, s ott is egyre csak az ember körül téblábolt. Majd, amikor már kötőféket vetettek a nyakába, lógósként futott az anyja mellett. Szinte észrevétlenül *szokta meg*, hogy kérésre, enyhe kéznyomásra *feladja a lábát* – ami patkoláskor elengedhetetlen. Még később – csak úgy játékból – rá tették a *hámot*, a *nyerget*, vagy mind a *kettőt*. Hamar megszokta, s akkor már igazán csak a szekér elé kellett fogni, vagy a hátára ülni.

Ez a fajta lóidomítás tehát nem egyéb egyszerű *szoktatás*nál. A kezdet kezdetétől meglevő bizalmas kapcsolat lehetővé tette, hogy fokozatosan, három-négy éves korára – mert előbb lelketlenség kemény munkára fogni a csikót – mindezt megszokjon, amit megkívántak tőle.

A *parádés lovakat* már speciális feladatokra tanították be. Igyekeztek párba válogatni őket a fogat elé, nemcsak arra ügyelve, hogy nagyjából egyformák legyenek, méretben és színben összeilljenek, de arra is, hogy lehetőleg egyszerre lépjenek, s nyakukat, fejüket is egyformán tartsák.

A lóidomítás, a *spanyol iskola* pedig egészen különleges megoldásokat kívánt! Bizony még ma is elálmélkodik, aki Bécsben jár a mesteri felvezetésen, s a cirkuszban is vörösre tapsoljuk tenyerünket Donnert lovasszámaint látva.

Az etológiaiilag is képzett idomár alaptörekvése itt is, mint minden állatnál, hogy a szocializációs szakaszban – ami a ménest azonnal követő csikóknál mindig születésük után kezdődik – leendő tanítványának életébe lépjen, s olyan bizalmas kapcsolatba kerüljön vele, amilyenbe csak lehet. Ezért a zsebe folyton teli van sóskenyér-darabkákkal, kockacukorral, hízeleg neki, dédelgeti, veregeti, babrálja tanítványát.

A lovak, akár a kutyák, a macskák és a vidrák, jónéven veszik, sőt *igénylik* a testi, *érintéses kapcsolatot*, noha ez nem tartozik eredeti viselkedéskészletükhöz.

Ha a ló csikókorában megszokja, hogy az ember mindenütt hozzányúlhat, ha elviseli még a csiklandozást is – pedig hej, de csiklandós tud lenni egynémely csikó! – nyert ügyünk van. Könnyedén rátehetjük majd a szerszámot, becsatolhatjuk a haslót, vagy a hevedert, s a pata ápolásához, vagy a patkoláshoz könnyedén felemelhetjük a lábát.

A modern lóidomítás egész menete a *passzív* – akarattól független, vagy azzal éppen ellentétes – *mozgások kierőszakolásán*, vagyis a putting-throuth módszeren alapul.

Mindenekelőtt járni kell megtanítani a csikót!

Hogyan, hát minden csikó megáll a maga lábán, s jár, amióta világ a világ!? – kérdezhetik olvasóim, joggal.

Csak hogy a szabadon élő lófélék ritkán futnak néhány száz, esetleg ezer méternél többet egyhuzamban, s azt is csak akkor, ha megriasztja őket valami. Legfeljebb, ha a rájuk törő farkasok elől menekülnek hosszabb távon, ám akkor is inkább összetömörülnek, s rúgnak, harapnak, hiszen a ragadozók mindig egyes állatokra és sosem a csapatra támadnak. Minden próbálkozásuk hiábavaló, ha nem tudnak egy gyengébb, vagy betegebb példányt a falká-

ból – ménesből – kiszakítani. Az embernek viszont hosszú távon is azonosan járó, kitartó hatásállatokra és igavonókra volt szüksége.

Ezért hát *hosszú szárra* – longe – fogta a csikót, a kör közepére állt, s úgy szoktatta egyenletes futásra. A lófélék váltott lábbal lépnek, vagyis egyszerre az egyik oldalon lévő mellső és a másik oldalon lévő hátsó lábukkal. Vágtában hosszú ugrásokkal rúgják magukat előre, miközben előbb az egyik, majd másik mellső, majd ugyanebben a sorrendben a két hátsó láb hagyja el a talajt. Könnyű elképzelni, mekkora előnyt jelent, ha megtanítjuk lovunkat parancsra lépést váltani, vagyis ha eddig jobb hátsó lábával rúgta el magát vágtában, akkor szárhúzásunkra vagy parancsszavunkra balra váltson. Mintegy másfél-kétszeresére növelhető az így nevelt ló teljesítménye.

Ha száron már szépen, egyenletesen fut csikónk, ha tartja a lépést, hozzá szoktatjuk a nyereghez. Ha kellő türelemmel neveltük, ez semmi nehézséget sem okoz, ahogy a hám felrakása sem. A nyeregbe homokzsákot raknak, egyre nehezebbet, amíg el nem éri egy felnőtt ember tömegét. A kocsi elé szánt és az ígáslovakat csúszódeszkával szoktatják a teherhúzásra. Felszerszámozzák őket, de nem szekér, hanem egy *hámfával* felszerelt széles deszka elé fogják, s azt húztatják velük. Előbb longe- (hosszú) száron, majd az idomár is a deszkára áll, s lassan-lassan a szár kezeléséhez edzi. Meg kell, hogy tanulja: ha jobbra húzzuk a szarat, jobbra menjen, ha balra húzzuk, akkor balra. Azt is – ha nyeregben ülünk –, hogy *térd-*, illetve *saroknyomásra* foduljon, *térdszorításra* lépést váltson, vagy éppen megálljon.

Ha hosszú száron minden jelünket, parancsunkat megtanulta már, ha feltétel nélkül engedelmeskedik, akár be is foghatjuk. Általában nem lesz vele baj, csak az utcai forgalomhoz kell hozzászoktatnunk. Csupán az idegesebb, ijedősebb lovakra kell jobban vigyázni.

A lovakat általában kevés szóval kormányozzuk. Szárral, ostorral, pálcával adunk neki jeleket, amiket folyamatos és lassú szoktatás alatt ért meg. Így tanulja meg a versenyló, hogy a *startbox*ba álljon, az üggető, hogy adott jelre ki-lőjön a *startoszlop* mellől s sorolhatnám az egyszerűbb feladatokat a végtelenségig. De így, szoktatással tanulja meg a *műlovar* paripája is, hogy milyen *lépéskombinációkat* végezzen a szár apró rezdülésére. Mert eleinte bizony vezényelni kell a cirkuszi lónak is, csak később alakul ki benne az útig ismételt gyakorlat gépiessége. Végül pontosan úgy hajtja végre a feladatát, mint ahogy a patkány oldja meg azt a scientific show-ban. Munkáját támogatja a muzsika is, hiszen ingerként hat, ami kiváltja a megfelelő reakciókat.

Részletekbe nem bocsátkozom, csupán nagy vonalakban szeretnék beszámolni az idomítómunka alapelveiről. Már csak azért is, mert a mezőgazdaság újabb átalakulása során a ló mintha felértékelődne. Több az ígásállat is, de egyre többen foglalkoznak tenyésztésével. Persze aki hivatásszerűen akar foglalkozni idomításukkal, az a legjobban teszi, ha egy-két évre tanítványul szegődik valaki nagynevű idomítóhoz. Magyarországon van kiből válogatni, igazán nagyszerű mesterektől tanulhat.

Néhány egyszerű példával mégis szeretném illusztrálni a lóidomítás menetét, iménti állításom bizonyítására, miszerint az elsősorban és mindennek felett a szoktatáson és a passzív mozgások kikényszerítésén alapul.

Vegyünk egy egészen egyszerű, s a cirkuszban mindennapi példát. Lovunk körbe fut a zenére, majd a manézs mellvédjére téve két mellső lábát, körbejár. Hogy ezt elérjük, szárra fogva, kockacukorral vagy egyéb jó falattal csalogatjuk, vezetgetjük mindaddig, amíg felteszi mellső lábait. Megdicsérjük, megveregetjük, megkapja jutamát, s a legközelebbi alkalommal csak akkor kapja meg a cukrot, ha tesz is pár lépést. Mind többet és többet kívánunk tőle, s végül hibátlanul végrehajtja a gyakorlatot.

A cirkuszi lóprodukciók egyik igen látványos jelene, amikor a fináléban az idomár megemeli hosszú ostarát, s lovai mintegy vezényszóra két lábra állnak.

Az idomítás folyamán eleinte csak felkapták a fejüket, hiszen az orruk alatt bökdösött – esetleg oda is csapott – ostora nyelével az idomár, majd a szár húzásával mind feljebb és feljebb emelte. Aztán előbb egyik, majd másik lábuk is elhagyta a földet, hogy lassan-lassan a fej felkapatásától a két lábon való egyensúlyozásig jussanak.

Igen hálás és látványos produkció a lóháton lovagló tigris, oroszlán, vagy más hatalmas vadállat. Kevesen tudják, hogy miből nőtt ki magát ez a produkció. Valaha, a középkorban, főleg a mór – arab – hatás alatt álló európai udvarokban is, de Ázsia-szerte mindenütt használták vadászatra a gepárdot, a sivatagi vörös hiúzt, vagy karakált, sőt Marco Polo arról is tudósít, hogy Kubilaj nagykan udvarában még tigrisekkel – ahogy ő írta, csíkos oroszlánokkal – is vadásztak. Mindezeket vagy kocsikra szerelt ketrecekben hordozták, vagy – hogy hamarabb lehessen a vad után eresztetni – *lesapkázva ültek* a vadász mögött *a ló farán*. Egyes *vadászudvarokban* még kutyák is így, a ló farára ültetve utaztak, hogy el ne fáradjanak a voltaképpen munka kezdete előtt.

Nos, az idomítás mindig azzal kezdődött, hogy a ragadozónak – legyen akár fogságban született, akár vadon befogott – meglehetősen „kézzelfoghatóan” megmagyarázták: a ló tabu számára. Lassan-lassan össze is szoktatták őket. Előbb egy istállóba zárták, ráccsal elválasztva, később egymás közelében etették, majd elérkezett az idő, hogy össze is eresztették őket, mindig az idomár jelenlétében természetesen. Ha eddig eljutottak, akkor már könnyű volt a posztamenshez szoktatott ragadozót rávenni, hogy a ló farára telepedjék, a farán terhet cipelő lovat pedig, hogy elviselje a hajdan olyannyira rettegett nagymacsát. Jószerével nem kellett hozzá semmiféle erőszak. De nem is alkalmazhattak volna, hiszen az csak rémületbe kergetett volna lovat, s lovast egyaránt.

A ló különben hajlamos megbarátkozni a vele együtt tartott állatokkal. Hajdan foxikat tartottak minden valamirevaló istállóban, hogy megfékezzék a másként irdatlanul elszaporodó patkánysereget. Minden lónak megvolt a maga barátja, amely a bokszába is fialt, ha úgy hozta sora. Voltak versenylovak, amelyek csak akkor maradtak nyugodtan, ha kedvenc kutyájuk – vagy macska barátjuk – együtt utazott velük a szállítókocsiban. Ilyen volt Kincsem is, a Blaskovics ménés és az egész magyar lótenyésztés csodája.

Szándékosan hagytam utoljára az *ugrólovak* nevelését, mert ez némileg eltér a passzív mozgás kikényszerítésén alapuló idomítás menetétől. Ez is *szoktatás*, a jutalomnak és a kényszernek, vagy a kombinált módszernek csak a későbbiekben van szerepe. Maga az ugrás nemcsak a ló természetével ellentétes, de anatómiailag is tehertétel számára.

Mindenekelőtt *periférikus látása* nehezíti meg a dolgát, hiszen mint a zsákmányállatok általában, ő is igen *nagy ívben*, ám *életlenül, oldalra lát*. A két szem *látómezői* csak alig-éppen érintik egymást, s így nincs *térbeli, bifokális látása*. Ha tehát szemellenzőt teszünk a kantárjára, ahogy az általános szokás a kocsilovaknál, voltaképpen megvakítjuk, s még annyira sem lát, mint mi, ha egy nagyon erős szemüveggel eltorzítjuk egyébként normális látásunk. Tessék kipróbálni! A nagymama szemüvege mindig beválik erre a célra!

Akárcsak a többi *prédaállat*, a ló szeme is elsősorban a *mozgást* észleli, s a mozdulatlan tárgyakat meg sem látja gyakorta. És mi mégis arra kényszerítjük, hogy mozdulatlan gátakat, sövényeket ugrasson, még hozzá szemből!

Márpedig a ló nagyjából annyit lát az elébe tornyosuló akadályból, mint amennyit mi látunk abból, ami a fülünk mögött van. Legfeljebb némi halvány sejtésünk ha lehet róla! Így az ugratás során döntő a ló és lovas közötti bizalom, az összeszokottság, hiszen nem a ló *ugrik*, lovasa *ugratja* el őt!

Az sem véletlen, hogy az ugrólovak lába korán tönkremegy, hiszen éppen szemberendezésük miatt a lovak önszántukból szinte sohasem ugranak, s így végtagjaik sem alkalmazkodhattak ehhez a mozgáshoz.

Éppezért az állatvédő egyesületek kampányt is indítottak Nyugat-Európában az ugrósportok betiltására, persze hiába. Hiszen nem csupán egy évezredes szórakozásunkat kellene feladnunk, de a lovak, vaksiságuk ellenére, maguk is megszeretik ezt a munkát, és szívesen versenyeznek is. Persze nem inaszakító, erejüket meghaladó formában!

Az ugrásra neveléssel *aktív tevékenységre* készítjük lovunkat. Tehát nem nyomogatjuk, húzzuk, vonjuk az akadályon át, hanem fokozatosan emeljük a magasságot, mint a magasugrónál, míg el nem érkezünk a csúcsra. Ugyanakkor az első pillanattól fogva *jelhez szoktatjuk* a lovat, amire ugorjon. Jelnek, ugrásnak tökéletes összhangban kell lennie, különben menthetetlenül összetöri majd magát az állat, s ezért csakis és kizárólag lovasa hibáztatható!

Kezdetben összegöngyölt filctekercseket, vagy puha, szalmával, fűrészporral tömött zsákokat rakunk le *gátként, akadályként* a jártatókarám fala mellett, s az idomár, középre állva, ostorral hajtja körbe a csikókat. Korán, lehetőleg minél korábban kezdik ezt a szoktatást, hogy *beidegződjék* a mozgás. Fokozatosan eme-

lik az akadályok magasságát, sőt szélességét is, hogy mire iskolába kerülnek, nyereg alá szoknak a lovak, befejeződjék a *testi adaptáció*. Márpedig ha ez sikerül, akkor lovassal a nyergükben készséggel nekimennek az árkoknak, vagy a palánknak, hiszen megtanulták, hogy a lovas irányítása segíti őket azoknak a homályosan látott valamiknek a leküzdésében.

Persze ilyenkor, hiszen teher van a hátukon, újra alacsonyabban kezdik a gyakorlást. Lassan-lassan kialakul a ló stílusa. Összeszokik lovasával. Az tudja, miként is viselkedjen a nyeregben, hogy *átemelje lovát* az akadályon, a ló pedig megtanulja, hogy melyik mozdulattal mit is akar vele tudatni a gazdája. Nem győzöm azonban hangsúlyozni, hogy eredményes ugrómunkát, még inkább versenyzést, csak összetanult, egymás gondolatát is értő ló és lovas produkálhat, hiszen a lovas a ló szemét pótolja.

Nálunk érthetően nagy népszerűségnek örvend a *fogathajtás*, hiszen hosszú ideig jószerével ez volt az egyetlen lovas sikersportágunk, és sorra nevelték a világbajnok fogatokat idomítóink. Idomításelméleti szempontból a fogathajtás sem különbözik a lóidomítás egyéb módszereitől. Alapja a lassú, türelmes munkával való szoktatás. Csak éppen sokkal bonyolultabb a többinél, és csak a cirkuszi, csoportos munkához hasonlítható, mert nem egy ember s egy állat, de egy ember (no meg segédei) és négy ló tökéletes összmunkájára épül a siker. Mégpedig állandóan változó körülmények között! Elég, ha az egyik ló ideges, ha kicsúszik idomítója kezéből, máris megbomolhat az egység, s oda a siker.

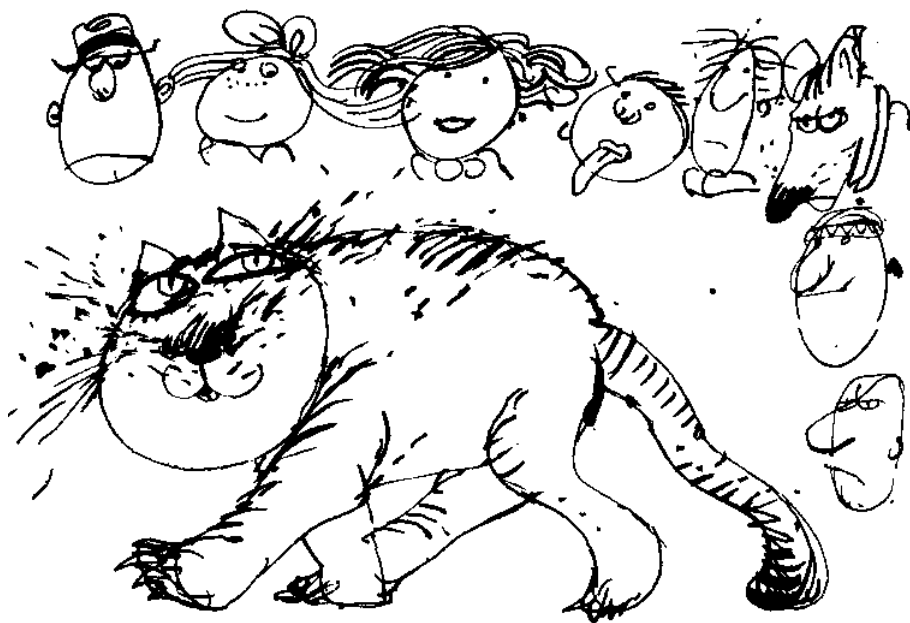
Magasabb szintű lóidomítás közben bizony már kénytelenek vagyunk időnként keményebben fogni tanítványunkat, *lovaglópálcát*, *sarkantyút*, *ostort* és *feszítőzablát* használni. Ez utóbbi lánc megszorítja alsó állkapcsukat, és fájdalmat okoz a makrancoskodónak. Enélkül – bármennyire is szeretnénk – nem megy. Illetve, ha menne is, olyan végtelenül hosszúra nyúlna az idomítás, hogy értelmét vesztené.

A macska, az valami más

Talán egyetlen állatról sem oszlanak meg annyira az emberi vélemények, mint a *macskáról*. Az ősi egyiptomiak istenítették, s Basztetnek, a szerelem, a szépség, a nőiesség és a szabados bujaság istennőjének földi megtestesítőjét látták benne. Még külön városa is volt – Pu-Basztisz, ahol hatalmas bacchanáliákat rendeztek évente az istennő, s a macska tiszteletére.

Ha egy ház egérpásztora elpusztult, az egész család gyászba öltözött. Megszaggatta ruháit, s keleti szokás szerint jajveszékelve szórt hamut a fejére. A macska gyilkosát pedig helyben meglincselték vagy bíróság elé vitték, ami lényegében mindegy volt, mert az ítélet csak halál lehetett.

A római uralom idején például egyszer véres lázadás tört ki Alexandriában, mert egy katona tudatlanságában megölt egy macskát.

Ám legalább annyian, ha nem többen, utálják, megvetik, üldözik, ahol érik. A boszorkány állata volt a középkorban, s faluhelyen még ma is a macska képében megjelenő vénasszony rontja meg a házat. Már ahol hisznek efféle babonákban. Ám a városi ember is tele van vele szemben előítéletekkel. Elmondják mindennek, álnoknak, hűtlennek, lopósnak. Állandóan a kutyával hasonlítják össze, pedig nem lehet, mert a macska... *az valami egészen más!*

Mindenekelőtt *nem falka-*, de *nem is csapatállat*. Idomításakor tudomásul kell vennünk, hogy semmi érzéke sincs a *hierarchia* iránt. A területet birtokló kandúr csak akkor tűr meg idegen kandúrokat a vadászterületén, ha azok még nem ivarérettek, vagy ha *territórium* olyan gazdag élelemben, hogy több állat is megélhet rajta. Ilyen esetben, mint Leyhausan vizsgálataiból kitűnik, nem térben, hanem *időben* osztják fel egymás között a területüket. Az egyik kandúr délelőtt vadászik, a másik délután, az esetleges harmadik pedig éjszaka. A nőstényeknek is megvan a maguk külön birodalma, ám ők viszonylag szabadon, büntetés nélkül mozoghatnak a hímek területén is.

Mégis van bennük bizonyos *szociális hajlam*. Sőt a macska határozottan *társaságkedvelő* lény! Ugyan ki ne látott volna egy-egy kitüntetett háztetőn sütkérező cirmosokat, vagy hallott volna langyos tavaszi éjszakákon koncertező macskákat. Ez nincs összefüggésben a párázási időszakkal, csak úgy a maguk örömére csinálják! „Énekelnek” egy kicsit, aztán mindegyik visszavonul a maga territóriumába, s jaj annak a riválisnak, aki oda be meri tenni a lábát. Még akkor is, ha a legnagyobb békességben kaszinóztak néhány órával előbb a gyülekezőhelyen.

Határozott *barátságok* ennek ellenére is kialakulnak közöttük. Éveken át figyelhettem – sőt figyelhetem ma is – egy elvadult házimacskákból s a lakásokból csak ki-kiránduló szobacicusokból összeverbuválódott városi *kolónia* sorsát. Egyik egykori vezéregyéniségük éppen öreg kandúrunk, Bajusz Úr volt, akit úgy hatesztendő kora tájt megszállt az ihlet, s pártfogásába vett egy fiatal kandúrt, afféle serdülő bajszerű legénykét. Bár a maga territóriumában azt is üldözte, verte, ám segített neki vadászterületet szerezni, s meg is védelmezte ezt a birtokot a betolakodóktól. Többször is megfigyelhettem, amint dühösen fújva, prüsskölve vágatott a helyszínre, ha pártfogoltjába kötött egy erősebb, idősebb kandúr, elirigylve tőle birtokát.

És ha a macska a fajtársaival tartós barátságra lép, miért ne lépne az emberekkel is? „Minden híresztelés ellenére” is, nagyon szereti ember barátait, ragaszkodik hozzájuk, *a maga módján*. Olyan nincs, hogy feljebbvalójának ismerné el, s csak úgy, minden további nélkül engedelmeskedjék parancsainak, mint a kutya. Nem is engedelmeskedhet, hiszen erre csak a rangsortisztelő falkaállatok képesek.

Akármennyire szelíd is, nem kezdetünk idomításába minden további nélkül. Egyrészt közöttük sem minden egyed idomítható, másrészt pedig – akár a vadállatoknál – az dönti el vele való kapcsolatunk sorsát, hogy milyen idős korában került a kezünkbe.

Mert a macska még *ma sem háziállat!* Most nem a generációk óta tiszta vérben tenyésztett *fajmacskákra* gondolok, hanem az egészen hétköznapi házi cirmosokra, amelyek között éppúgy akadnak igen nehezen szocializálódó egyedek, mint a másik véglet. Vannak példányok, amelyeknél mindössze néhány napig tart a szocializáció periódusa, s vannak, amelyeknél hetekig. Ám mindenképpen rövidebb, mint a házikutyáé.

A generációk óta háznál nevelt macskák ivadéakai általában könnyebben fogadják el az ember közeledését, mint a vadon vagy félvadon felnövekvő kóbor macskáké. Ez utóbbiak között a vadmacskákéhoz igen hasonló viselkedésű egyedeket is találunk. Riadósak, bizalmatlanok maradnak felnőtt korukra, és sokkal jobban érzik magukat kint a szabadban, bármilyen mostoha körülmények között is, mint bent az emberek közt, a tejestál közelében, a meleg szobában. Bizony kockázatos vállalkozás – bár nem eleve lehetetlen – idomítani egy efféle vadócot.

A macska egyébként bámulatra méltóan *idomítható*. Szinte nincs olyan nagymacskaszám, amit miniben meg ne lehetne vele csinálni. A baseli állatkert orrszarvú-ápolója, Paul Waldner kocsiba fogta macskáit, tűzkarikán ugratta át, vagy papagájokat ültetett a hátukra, s úgy mutogatta azokat a publikum előtt.

Mindenesetre nagyon *bizalmas barátságba* kell keverednünk vele, mielőtt munkába fognánk. Ne feledjük el, ha kellemetlen élmények érik, felmondja a barátságot, és odábbáll egy házzal. Kényszeríteni, büntetéssel, fájdalomingerekkel persze őt is lehetne, de minek. Minden kedvességét, báját elveszítené. Mint egy vadállatot, ketrecbe kellene zárni, s onnan elővezetni az „előadás idején”. Ezt pedig – ugye – nem akarja egyetlen macskabarát sem?

Három, négy hetes korától kezdve legyen minél többen velünk, hordozzuk zsebkönyvünkben éppúgy, mint egy menyétféle kis ragadozót, szokja meg hangunkat, mozdulatainkat, s lassan játszadozva, szoktatgatva alakítsuk céljainknak megfelelőre a viselkedését.

Mindenekelőtt neveljük *szobatisztaságra*. Eredendően tiszta állat lévén, nagyon korán vackán kívül végzi el szükségletét. Nyert ügyünk van, ha idejében észrevettük ezt. Egy alacsony peremű ládában homokot teszünk közvetlenül a kiscicák kosara elé, amelybe be tudnak mászni. A ládába tett *nedvszívó anyag* – homok, valami adszorbens ásványtörmelék, amit macskaalom néven árulnak stb. – többnyire maga is kiváltja az ürítési ingert, de ha mellé sikerül, úgy sincs semmi baj. Szedjük fel az eredményt, és tegyük a ládába. A macska is az általa már egyszer beillatosított helyet keresi ugyanúgy, mint a többi ragadozó.

Még véletlenül *sem szabad* a szobaállat *ládikáját szagmentesre*, patyolattisztára sikálni. Ezzel csak azt érjük el, hogy biztosan máshova végzi majd a dolgát!

Tálcaján, ürítés közben *sose zavarjuk* a kiscicát! Ha viszont valahol a szobában feledkezne meg magáról, még azzal se nagyon törődjünk, hogy elpotyogtatja termékeit. Kapjuk fel, és menten tegyük a ládikájára, s a nyomokat igen alaposan takarítsuk fel. Sőt nem árt alaposan befűjni valami kölnivel, méginkább citromolaj-tartalmú dezodoráló spray-vel. A citromhéj illóolajainak szagát ugyanis a macskák nagyon rühellik!

Dolga végeztével – feltéve, ha a helyén intézte – feltétlenül dicsérjük meg a kiscicát. Simogassuk, vegyük ölünkbe, örüljünk az eredménynek, szóval mindenképpen éreztessük vele, hogy valami nagy hőstettet hajtott végre, s ezáltal nagyot nőtt a szemünkben.

A kicsit nagyobbacska cicát tanítsuk meg a *nevére*. Etessük mindig kézből, s kapjon egy falatka húst, ha hívásunknak engedelmeskedik. Addig-addig gyakoroljuk ezt vele, amíg mindenholnán feltétlenül és azonnal hozzánk lohol hangunkra. Ez alapkövetelmény, feltételes reflexszé kell sulykolnunk.

Nálunk a „zörgős”, száritott, préselt macskaeledel (Whiskas, Brekkie's) hangja vált kulcsingerré szinte minden macskánknál. Sőt szomszédunk két fekete ördöge is feltartott farokkal rohan, s élénk nyávogással jelentik, hogy „ők is inkább Bencére változtatják nevüket, csak kapjanak abból az ízéből!” – amint megzörgetem a dobozt öreg perzsamacskánknak. Az pedig, tanyázzon is akár, melyik nyári szállásán, nyaka közé kapva a lábát hullámszik végig a hosszú udvaron, még akkor is, ha dugig tele a bendője.

Tanítványunk meg kell ismerje *tiltó szavainkat is*, hiszen a kamaszodó macskák előszeretettel javítják a bűtort, és tornáznak a nylonfüggönyön. Csak néhány-szor kell megdobnunk egy kis papírgalacsinnal, vagy parányi csúzlival meglőnünk, hogy egyszer s mindenkorra lemondjon az efféle javító-szerelő ambíciókról. Persze az állat sohasem úgy gondolkodik, hogy „tilos a berendezést rongálnom”. A tilalmakat külön-külön tanulja meg. Ezért némi türelmet igényel, amíg megtanulja, hogy miként is viselkedjék a házban.

Egyik macskánk kedvenc szórakozása volt, hogy a padlóvázába rakott száraz díszfüvek közül egyet kihalászott, s fel-alá rohangált vele a lakásban. Elég nehezen ugyan, de megtanulta, hogy ezt nem illik, s nem is volt baj addig, amíg egy

napon a feleségem máshova nem tette a vázát. Akkor kezdődött minden előlről. Igaz, most már egyszer is elég volt utánavágnom a hajítóláncot, amely – tapasztalatom szerint – a macskáknál éppoly jól beválik elriasztó eszközként, mint a kutyáknál.

Sokan, főleg a földszinten lakók, szeretnék, ha macskájuk nem szökne meg minduntalan a nyitott ablakon át, s nem tekeregne az utcán, ahol mindenféle veszély leselkedik rá. A legegyszerűbb egy sűrűbb rácsot, vagy szúnyoghálót szerelni az ablakra, ám némi türelemmel le is tiltható macskánk a párkányról. Ki kell provokálni, hogy oda fölmásszon, s mindig *kívülről* kell – hogy a szoba felé meneküljön – valami *kellemetlen ingerrel* meggyőzni: bármilyen érdekes is a kinti világ, állandóan kínos meglepetések érik az ablakban. Használhatunk e célra csúzlit, láncot, vagy – ha meg tudjuk csinálni – *villanypásztort*, esetleg fotocellával, érintkezővel kombinált *tele-taktot* is. Ez utóbbi talán a legcélravezetőbb, mert nem igényli állandó jelenlétünket, hatását pedig semmiképpen sem kapcsolja össze velünk az állat, s így nem lazul meg a barátság. Csak beszerzése borzasztó drága, s így nem éri meg.

A fentieknél sokkal többet általában nem várnak el egy házicicától. Pedig ezenkívül még sok mindenre megtanítható. Például apportírozni!

Mert minden ragadozó *természetes viselkedéséhez* tartozik a megszerzett *zsákmány cipelése* is. Így, legalább néhányszor, macskánk is szájába veszi majd valamelyik játékszerét. Amint ezt észre vesszük, hívjuk magunkhoz, alaposan dicsérjük meg, s dobjuk el a játékot. A mozgó tárgy ösztönszerűen kiváltja cicánk *üldözési reflexét*, és utánveti magát. Néha két-három alkalom is elég ahhoz, hogy rájöjjön a dolog ízére, s megeshet, hogy akkor is odacipel tücsköt-bogarat, ha nem is akarjuk.

Az is előfordul, hogy nem hozzánk, hanem a vackára cipeli „zsákmányát”. Ekkor – ha megfelelően bizalmas barátságban vagyunk – álljuk el az útját, nagyon dicsérjük meg, s váltsuk be az éppen cipelt tárgyat egy jó falatra.

A macska számára – természetéből fakadóan – sohasem akkora elismerés a szóbeli dicséret, mint egy kutyának. Nem helyettesítheti a jutalomfalatkát, de előbb-utóbb méltányolni fogja örömlétét.

Néha nagy gondot okoz, mit csináljunk házikedvenceinkkel, ha nyaralni megyünk. Nos, a macska éppúgy pórázhoz szoktatható, akár a kutya, csak egy kicsit több vesződséggel. Legjobb, ha már egészen kicsi korában nyakörvet rakunk rá, s később a póráz is megismertetjük vele. Ha egyszer rájött, hogy a sétáltatás vátozatosságot hoz az életébe, akkor szívesen eltűri a vele járó kellemetlenségeket is. Külön trükkje, módszere nincs. Eleinte biztosan nagyon utálja, s mindenáron le akarja majd szedni a nyakörvét. Ilyenkor szép szóval, türelemmel, simogatással kell izgalmát csillapítani, s kellemes élmények nyújtásával feledtetni az apró kellemetlenséget. Például egy-egy falatka hússal megjutalmazzuk, ha hagyja felcsatolni magára a nyakörvét. Annál is inkább, mert a manapság már általánossá vált bolhanyakörvek tökéletesen meg is védik állatunkat, s minket magunkat az élősködőktől!

Pórázra véve, hamarabb célt érünk, ha kis pálcikán egy húsdarabkát tartunk elébe. Lehet, hogy eleinte tétovázik majd, de előbb-utóbb, ha nem az első, akkor a tizedik foglalkozáson megkordul a gyomra – ha egyébként koplaltatjuk –, s megteszi az első lépéseket a falatka után. Lassan-lassan, napok, vagy hetek alatt megszokja, hogy szabad mozgásában korlátozza a póráz. Ez pedig nagyon fontos, ha különböző gyakorlatokra is be akarjuk idomítani. Pórázal a kezünkben sokkal nagyobb hatalmunk van felette, s nem oldhat kereket abban a szent pillanatban, amint elunta a gyakorlatozást.

A macskánál fokozottan ügyelni kell, hogy *egy-egy foglalkozás sohasem tarthat a végkimerülésig*. Mindig akkor kell abbahagyni, amikor még friss az állat, s amikor a legjobban csinálja! Sok macskafélét, de egyéb állatot is, letörtek már azzal, hogy az idomító türelmetlenségében *túlhajtotta* a gyakorlatozást. No, még egyszer, még csak egyszer, na még utoljára... !

És egyszer csak azon kapja magát, hogy tanítványa utálja a munkát, ha csak teheti, elszabotálja.

Ugyan minek egy macskát idomítani? – csóválják sokan bizonyára e sorok olvasásakor a fejüket!

Nos, semmiképpen sem felesleges. Egyrészt változatosságot, *elfoglaltságot* jelent a lakásba zárt, csavarogni, madarászni sohasem kiengedett jószágunk, másrészt pedig az idomítás folyamán gazdája is sokkal többet megtud kedvencéről. Úgy is mondhatnánk, hogy az idomítás olyan kísérlet, aminek folyamán állataink mind jobb megértésén fáradozunk.

Ugyanakkor gondoljuk csak el, hány nyugdíjas megy tönkre abba, hogy egyik napról a másikra elveszíti rendszeres tevékenységét, s úgy érzi, feleslegessé válik. Nos macskája idomításában nem csak *rendszeres elfoglaltságot*, de igazi örömet is találhat.

Ha macskánk engedelmeskedik hívásunknak, ha nemcsak ismeri, de tűri is a póráz, és hagyja, hogy irányítsuk vele, akkor tovább léphetünk. Válasszunk ki valami rövid kis zenét, készítsünk róla magnófelvételt, vegyünk néhány falatka húst magunkhoz, s fogjuk pórázra cicánkat etetés előtt. Sőt, ha lehet, várjunk addig, amíg istenigazában korog a gyomra. Ezután kapcsoljuk be a magnót, fogjuk kezünkbe az első húsdarabkát, s tartsuk a cica feje fölé olyan magasra, hogy két lábra állva se tudja karmaival magához húzni. Segíthetünk is neki felá-

gaskodni a póráz húzásával, ha tűri. Előbb, vagy utóbb két lábra áll, s ha csak egy pillanatig is felemelkedik, máris kapja meg a jutalomfalatkát. Minél éhesebb, annál ingerlőbb a hús, és annál készségesebb az állat! A gyakorlatozás előrehaladtával mind tovább és tovább várunk. Csak akkor kapjon jutalmat cicusunk, ha néhány pillanatig két lábon járt érte. Mereven ágaskodni egy macska számára roppant megterhelő, de nem is ez a cél. Lassú, apró körökben mozgatjuk a húst a feje fölött, s ő követni fogja kezünk mozgását.

Idő és gyakorlás kérdése, hogy mikor táncol macskánk akár két-három percig is, és mikor válik kulcsingerré a zene a számára.

Ez utóbbit úgy érhetjük el, hogy fokozatosan csökkentjük a szóval, kézzel való jeladás intenzitását, s erősítjük a zenét. Eleinte csak a körzéssel hagyunk fel, később már csak éppen megemeljük a kezünket, aztán, ha a zene maga is feltételes ingerré vált már, egészen elhagyjuk a kézmozgást.

A nagymacskák alapidomításához tartozik, hogy különféle számolýokra, emelvényekre ugorva üljenek a manézsbán. Illik tehát, hogy a macskák, ezek a minitigrisek is kövessék a nagyok példáját, s ha nem is cirkuszi számolýra, de legalább a rekvizitként kiválóan

használható konyhai hokedlikre felugráljanak. Csak arra vigyázzunk, hogy mindig ugyanazt az ülőkét használjuk!

A hogyanra, a feladat megtanítására kár szót vesztegetnünk. Aki idáig olvasta ezt a könyvet, az magától is kitalálja, mi a teendő. Húsfalatkával felcsalogatjuk az éhes macskákat a helyükre, s jutalmazzuk őket. Eleinte ha felültek, azonnal, majd egyre hosszabb ideig kell ott ülniük a finom falatért.

Valamivel nehezebb feladat egyik emelvényről a másikra *ugratni* cicánkat. Ilyenkor összetöljük a két alkalmatosságot, de csak annyira, hogy a macska megtudja különböztetni őket, s húsfalatkával – a vezényszó hangoztatása mellett – *átcsalogatjuk* egyikről a másikra. Ha ez már simán megy, *növeljük* a két alkotmány közötti *távolságot*. Előbb nyújtania kell tanítványunknak a lépést, később ugrania

kell, előbb kisebbet, aztán nagyobbat. Ha elég szorgalmasak és következetesek vagyunk, végül akár másfél métert is átrepülhet gyönyörű ívben.

Ugyanezzel a módszerrel csalogathatjuk fel egy létrára, vagy bújtathatjuk át alagutakon, ahogy fantáziánk diktálja. Macskánk mindent megcsinál, *ha nem kényszerítjük természetellenes viselkedésre*, s ha figyelembe vesszük alaptermészetét is.

Az idomítás egyik csúcsa a papírral fedett, vagy a körben *lángoló karikán* való ugratás. Ez sem ördögösség! Előbb összetoljuk ismét az emelvényeket, közéjük helyezve egy olyan nagyméretű karikát, amelyet szinte észre sem vesz az állat. Ha már ezen biztosan *átlép*, akkor kissé *növeljük a távolságot* a két zsámoly között, s át is *ugratjuk* a karikán. Ezután fokozatosan egyre távolabb húzzuk emelvényeinket egymástól, és *szűkítjük* a mindig középre helyezett karikát. Ha elég ügyesek vagyunk, akkora „abroncson” is átugrathatjuk macskánkat, amelyen *éppen hogy átfér*. Hihetetlenül pontos szemmértékük van, és ugrás közben is képesek szabályozni a mozgásukat. Udvarunk két mai kedvence, két gyönyörű fekete macska önmagától is sportot űz az efféle produkcióból. A ház fala és a kerítés között van egy alig férfitenyérnyi hézag, amit művészbejáróként használnak. Ám még véletlenül sem közlekednek rajta közönséges módra, négylábon! Nem. Jó messziről nekifutnak, nagy lendülettel a falra ugranak, hogy onnan „lőjék át” magukat a résen. Nagyjából úgy, mint amikor a biliárdjátékos, vagy a jégchokis mandinerre lövi a golyót, illetve a korongot.

Ha eddig eljutottunk, ismét elővesszük a bővebb karikák valamelyikét, *összszébb* toljuk a posztamenseket, s vékony papírcsíkot ragasztunk körös-körül a gyűrűbe. Ahogy a macska fokozatosan hozzászokik, úgy nő a papír, végül csak egy picinyke lyuk marad a karika közepén, majd azt is elhagyjuk. Macskánk pedig nagy élvezettel töri át a hangos reccsenéssel elszakadó papirost.

Ugyanígy szoktatjuk a *tűzhöz* is. Eleinte nagyon nagy nyílással, s éppen csak izzó anyaggal dolgozunk, majd *szűkítjük* a karikát és *növeljük* a lángot.

Hámhoz, nyereghez, ruhákhoz szintén hozzászoktathatók a macskák, csak nagyon nagy türelem kell hozzájuk. A hámhoz nevelés akkor a legegyszerűbb, ha már megszokta a nyakörvet. Egyebet sem kell csinálnunk, mint fokozatosan feszíteni a pórázt, majd valami kis *macskaszerszámot* összeeszkábálni, s mögé kötni egy szekeret. Ebbe egy másik macskát, esetleg egy egeret, madarat, vagy a macska valamely más táplálékállatát ültetjük. Összeszoktatásuk nem nagy dolog, egyszerűbb, mint a tigrist vagy az oroszlánt egy lóval megbarátkoztatni! Néhány enyhe fricska, néhány jutalomfalat a kellő időben, és macskánk máris megtanulta a leckét. Föl is mondja szépen mindaddig..., amíg egyszer nagyon meg nem éhezik. Igen mélyen kell rögzülniük a feltételes reakcióknak ahhoz, hogy úrrá legyenek az ösztönök felett!

Hangadásra a macska éppúgy megtanítható, mint bármely más állat. Ki kell várni, vagy ki kell provokálni a megfelelő hangot, s vezényszóval összekapcsolva, jutalomfalattal megerősíteni. Még parancsszóra doromboló macskáról is olvastam egyszer valahol!

Hélion nővére

Az alábbi fejezet egy olyan világelső kísérletről számol be, amelyet számtalan követett, s amelyek mind azt bizonyították, hogy megfelelő idomítással, kondicionálással mennyivel szebbé, teljesebbé válhat egy súlyosan mozgássérült ember élete, ha az emberek mellett – ám semmiképpen sem helyettük – egy állat is segítségére van abban, hogy ne érezze magát teljesen kiszolgáltatottnak, mások nyűgének, terhének. Az a szeretet pedig, ami állat-barátjához köti, megkönnyíti számára a nem csekély lélektani terhek elviselését.

Sajnos azonban ez a megoldás nem válhat általánossá. Csak nagyon kevés betegben, és az őket ápoló emberek közül még kevesebbekben lakozik kellő türelem, kitartás és szeretet az állatok iránt!

Erősen alkonyodik már. – Ideje volna villanyt gyűjtani – gondolja Robert Foster, Boston egyik elővárosában levő parányi lakásában. Ám mégsem kel föl székéből. Előrehajol, állával megnyom egy gombot, majd megszólal: – Hélion!

A szoba másik sarkában egy fiatal *csuklyásmajom* nőstény szunyókál ketrece mélyén. Kinyitja a szemét, ám úgy tesz, mintha nem hallotta volna gazdája szavát.

– Hélion! – szólítja Robert újra. – Gyere ki, Hélion! – Szájába veszi az imént megnyomott gomb mellé készített, lézerfényt sugrázó botocskát, és a ketrec ajtajára irányítja azt. Halk zizegéssel nyílik a fotocellával vezérelt zár, s a kis majom egy szempillantás alatt éber lesz. Lök egyet az ajtón, s ember barátja ölben terem.

– Villanyt! – mondja Robert, és a kapcsolóra világít a lézersugárral. Hélion föl pattan, és a szék karfájára ugorva ügyesen felkattintja a villanykapcsolót.

– A jégszekrényhez! – kap újabb parancsot.

– Kinyitni! – Erre egyetlen lendülettel felrántja a számára bizony roppant méretű ajtót.

– Fogd! – mutat gazdája lézerével egy üveg kompótra.

– Hozd ide! – Még jószérével ki sem mondja, és Hélion (a fény gyermeke, ezt jelenti a neve görögül) máris átöleli az üveget, s Roberthez vonszolja.

– Bravó! – dicséri meg őt a fiú. Ezt majmocskánk elégedett kuncogással nyugtázza, s már parancsot sem várva helyezi az üveget egy plasztiktartóba. Kinyitja, kanalat hoz, s buzgón etetni kezdi gazdáját.

Amikor végzett, a mosogatóba hordja a szennyes edényt, s már indulna vissza ketrecébe, de felcsattan Robert hangja: – Letörölni! – Hélion szőre felborzolódik, vicsorogni kezd, mert ezt a munkát módfelett utálja, de Robert visszavicsorog, ahogy a falkavezér is a csapat tagjaira az őserdőben, vagy az állatkerti ketrecben. Hélion meghunyászkodik, szolgálatkészen hozza a rongyot, s letörli vele Robert asztalát.

– Ez igen! – gondolja a be nem avatott. – Mit ki nem talál ez a fiú! Még circusban sem hallottam efféle produkcióról!

Pedig Hélion ennél sokkal különbet is tud! Húst süt a mikro-sütőben, kazetát cserél a magnetofonban, be- és kikapcsol mindenféle készüléket a szobá-

ban, padlót kefél egy külön a számára átalakított padlókefével, vizet hoz gazdájának a csapból, megitatja, meg is fésüli, ha kell, s ha a helyére küldik, engedelmesen becsapja maga mögött a ketrec ajtaját. Pedig tudja, hogy az belülről nem nyitható ki.

Mindez *nem öncélú* játék, nem egy unatkozó fiatal idomár s egy majom cirkuszi produkciója. Robert Foster autóbalesetet szenvedett, béna! Csak a nyakát és a fejét tudja mozgatni.

Három esztendeig élőhalottként tengődött, szenvedett a sok hasonló eset láttán közönyössé vált ápolók kezében, míg egy fiatal ápolónő megkönyörült rajta, vállalta gondozását, sőt a lakást is ő szerezte egy szociális alap segítségével.

Az ápolónő azonban férjhez szeretett volna menni, nyilvánvalóan külön lakásba költözni, s így jó, ha reggel és este jut majd egy-egy óra gondozottja számára.

Robert pedig nem akart visszamenni semmiféle szanatóriumba. És ekkor olvasta egy újságban, hogy a világhírű Skinner laboratórium egyik fiatal munkatársa olyan mozgásképtelen fiatalembert keres, aki hajlandó volna a gyakorlatban is kipróbálni, mire képes egy ápolásra idomított kapucinus majmocská.

Mary Wiladr doktort, Skinner egyik asszisztensét már évek óta foglalkoztatta az a gondolat, hogy jól idomított állatokkal segít a mozgásképtelen betegek baján. Tisztában volt vele, hogy továbbra is szükség lesz az *emberi közreműködésre*, hiszen ágyából a tolószékbe, s onnan visszarakni, mosdatni, öltöztetni, gyógykezeltetni, tornáztatni a beteget csakis ember képes, de egyszerűbb feladatokat megoldhatna egy ügyes állat is. Persze csak a majmokra gondolhatott, hiszen egyedül azok tudnak szinte emberi módon bánni a kezükkel.

Azért választotta a kapucinus-, vagyis *csuklyásmajmokat* kísérlete alanyainak, mert ezek Dél-Amerikából viszonylag könnyen beszerezhetők, jól szaporodnak az állatkertekben, szelídek, ivaréretük után sem válnak rosszindulatúvá, roppant *tisztelik a rangsorban fölöttük állót*, fogságban legalább 30 esztendeig élnek, és az újlilági majmok közül a legértelmesebbek.

Héliont csecsemőkorában választotta ki a fiatal viselkedéskutató a többiek közül.

Az idomítás menete teljesen *sabványos* volt – legalábbis azok szemében, akik tisztában vannak a viselkedés módosításának elméleti alapjaival.

Előbb *szocializálták* a majmocskát, s amikor már nemcsak teljes bizalommal viseltetett az emberek iránt, de *fajtársként* is azonosította őket, elkezdődhetett az érdemi munka. Először is rávették, hogy utánozza idomítója kézmozdulatait. Amikor ez már sikerült neki, elkezdték a *testi adaptációt*. Addig tornáztatták, ügyesítették Hélion kezét, amíg az mindent meg tudott csinálni, amire nevelni akarták. Majd több száz órán át gyakoroltak különböző elemeket, hogy egy-egy feladatmegoldást sikeresen felépíthessenek belőlük. Minél többet tudott Hélion, annál gyorsabban, könnyebben és készségesebben tanulta meg a következőket, ahogy az törvényszerű is. Pedig eleinte roppant nehéz volt.

Ráadásul Héliont *betegápolónak* készítették fel. Meg kellett tanulnia, hogy nem tombolhat összevissza, kényére-kedvére a lakásban, bizonyos tárgyak és terüle-

tek *tabuk* a számára. Ezekre egy fehér foltot ragasztottak, és apró távirányítású berendezést szerelve a majmocská hátára, áramütéssel büntették, ha helytelenkedett. Ez a módszer tökéletesen bevált, hiszen még a Roberthez hasonló bénák is képesek állukkal megnyomni a büntetőgombot.

Ám a tárgyaknál alkalmazott fehér folt *tabuként* való értelmeztetése teljesen csődött mondott, amikor Robertre is ragasztottak néhányat belőle. Hélión ugyanis, mint általában a majmok, roppant *ingerlékeny* volt, és – főleg eleinte – nemegyszer nekiesett a gazdájának, megtépte, sőt bele is harapott, ha úgy vélte, hogy valami sérelem érte. S ne feledjük, Robert sem sokat értett kezdetben az idomításhoz.

Vagy nyolc hónapba telt, amíg egy szakavatott idomító állandó felügyelete mellett Robert összeszokott a kis kapucinussal, s további másfél évig tartott a majomiskola. Ám ezután akár ápolónői diplomát is kaphatott volna Hélión, olyan ügyes volt. Örömmel tanult, és Robert is nagy kedvvel tanította. Új és még újabb feladatokat talált ki számára, s maguk az etológusok is elámultak, mi mindent hozott ki a majomból. Annyira, hogy a Hélionnal szerzett tapasztalatait hasznosítva a hozzá hasonló sorsú emberek segítségére sietett, s megfelelő alapiskolába járt majmokat *tanított be* számukra.

Ez a kísérlet legnagyobb eredménye. Mert a Hélionnal, s az utódaival való foglalkozás újból célt és értelmet adott az életének. Robert újra tud nevetni, örülni, nem érzi magát feleslegesnek, mások nyakán élősködő nyűgnek, tehernek.

A technika világában élünk. Számtalan olyan feladatot, amit Hélión old meg ma, egy megfelelően *programozott robot* is megoldhat a közeli jövőben. Csakhogy Hélión nem robot módra dolgozik. Egy robot sohasem fog visszafeleselni, de nem is kuporodik gazdája ölébe, nem öleli át a nyakát vékonyka karjával, s nem csicsereg különböző szerelmi vallomásokat a fülébe. Egy robot sohasem lehet az *ember barátja*, márpedig Robert és Hélión között olyan személyes és bensőséges kapcsolat szövődött, amilyen ember és állat között csak lehetséges.

AMÍG EGY KISKÖLYÖKBŐL
KUTYA LESZ

Miért kell idomítani a kutyákat?

Baráti társaságban, TIT-előadásokon, író-olvasó találkozókon sokszor nekem szegezték már a kérdést, minek kell idomítással kínozni a kutyát? Neki is jobb, meg nekünk is, ha szabadjára hagyjuk, ha nem korlátozzuk viselkedését mindenféle ostoba szabállyal. Elég, ha a nevét megtanulja, s hozzánk jön, ha hívjuk.

De csakugyan elég-e?

Mert elméletben szépen hangzik, de élnénk csak egy fedél alatt efféle kutyákkal! Képzeljük csak el, milyen oroszlánszag volna lakásunkban, hiszen minde-nüvé oda piszkítana! Hogy néznének ki szőnyegek, amelyeket rongyokra tép-ne, bútoraink lába, amelyen a fogait edzené? Volna-e egyetlen zoknink, cipőnk, maradna-e élelem a hűtőszekrényben, s mit szólnának szomszédaink állandó csaholásához, sőt tutulásához, ha magára hagyjuk?

Ráadásul legyen bármilyen hangzatos elmélet is, a gyakorlatban *egyáltalán nem igaz*, hogy a kutyának jó, ha semmiben sem korlátozzuk tevékenységét. Sőt szöges ellentétben áll minden falkaállat viselkedési normáival, ha mindig, minden esetben azt csinálhat, amit csak akar.

Az emberével is! Bizony nem ártana, ha ezen elgondolkoznának mindazok, akik a tetszetős szabadságeszményeket – filozófiai alapokon állva – elméleti megfontolásokból a gyakorlatban abszolutizálni kívánják! Éppezért ismételtlen hangsúlyoznom kell: legalább állatainkra ne vetítsük ki saját vágyainkat és elképzeléseinket!

A *falkaállat*, így a kutya, s ösztönei legmélyén az ember is, eleve elfogadja a függőséget, s a társakkal való összmunkát. Épp ezért, akár akarjuk, akár nem, mégiscsak hozzánk igazodik, idomul majd kutyánk viselkedése.

Hacsak nem egy olyan határozott karakterű, kemény fickóval hoz össze valakit a sors, amely uralomra, falkavezérségre törvén, *abszolút hatalmat* vív ki magának a családban. Ha ez sikerül neki, akkor valóban kutya módra viselkedik, ám gazdát is úgy kezeli majd, mint a falkájába beosztott *alattvalókat*.

És ez nem tréfa! Effélével szinte naponként találkozhatunk. Az állatpszichológusok, az állatorvosok rengeteget tudnának mesélni azokról, akik tanácsért fordultak hozzájuk, mert megharapta, *megbüntette* őket valamiért a kutyájuk.

Bajorországban súlyos közlekedési szerencsétlenséget okozott egy ilyen, a vezérséget magának követelő német vadászterrier. Vaddisznókat látott meg az út szélén, s afeletti dühében, hogy gazdája nem állt meg, felugrott a hátsó ülésről, és beleharapott annak nyakába. Hát, ha valaki ennyire természetes viselkedésű kutyát akar, az tartson magának!

Ám, ha magunk akarunk a falka urai maradni, csak igazodjék szépen hozzánk a kutyánk. Teszi is örömmel, sőt nemcsak teszi, de *igényli* is attól a pillanattól, hogy tisztáztuk vele a hierarchiában, a *rangsorban elfoglalt helyét*. Mert a falka egyetlen tagja sem viselkedhet kénye-kedve szerint anélkül, hogy ez ne módosítaná valamilyen formában társai viselkedését.

Az idomítás *elfoglaltságot* jelent gazdának és kutyának egyaránt. Ha mi nem foglalkoztatjuk állatunkat, maga *talál elfoglaltságot* magának. Főleg a városi lakásokban gyakran nyolc-tíz órát is egyedül töltő kutyák vesznek fel különböző, számunkra roppan kellemetlen *rossz szokásokat*. Az egyik énekel a szomszédság legnagyobb öröme, a másik minden mozdíthatót egy halomba hord, a harmadik még a függönyöket is letépi. Egyszer egy kolléganőm kétségbeesve kért, hogy segítsék neki. A mamája Főtről, az akkori állatmenhelyről szerzett magának egy ír szettert, amely kedves és ragaszkodó volt, csak egyetlen pillanatra sem lehetett magára hagyni a lakásban, mert mindent tönkretett.

Megsajnáltam, és annak ellenére, hogy soha életemben nem vállaltam szívesen elrontott kutyák rendbehozását, pár hétre magamhoz vettem a szettert, hogy megnézzem, jobb belátásra tudom-e bírni. Az már az első percekben kiderült, hogy túltényésztett fajtájához képest egészen *normális viselkedésű*.

Viszonylag jól alkalmazkodott megváltozott környezetéhez, s az égvilágon semmi baj sem volt vele... addig, amíg magára nem maradt. Az ablakon át figyelttem, mit csinál. Eleinte szépen feküdt a helyén, majd mind nyugtalanabbá vált, felkelt, körbe-körbe járkált, óvatosan leemelte egyik díványpárnánkat, s azt kezdte dobálni. Elfoglaltságot keresett magának. Ha *kölyökkorában* megtanulta volna, hogy időnként akár órákon át is nyugton kell maradnia, nem kapott volna rá a lakásrongálásra. Hiába viselkedett nálam *némi nevelés után* viszonylag nyugodtan, amint visszakérült a gazdájához, újra kezdte régi játékát.

Ha *jót akarunk* a kutyánknak, eleve úgy neveljük, hogy az első perctől kezdve tudja helyét *szociális környezetében*. Ne adjunk neki lehetőséget, hogy kötöttségei elől kitérjen. Egész együttlétünk alatt, ám főleg az első időkben, legyünk következetesek, és soha ne adjunk ki olyan parancsot, ame-

lyet nem hajtatunk feltétlen végre. Ha egyszer kimondtuk, hogy „ott maradsz”, akkor sem állhat fel és hagyhatja el a helyét *felszabadításunk* nélkül, ha kisbalták, vagy vénasszonyok potyognak az égből. Persze ezt csak akkor követelhetjük meg tőle, ha *ismeri a vezényszót*, s magát a feladatot is. Az okosan és következetesen végzett naponkénti gyakorlás eleve *kizárja a rangsorvitákat*.

Megfelelő foglalkoztatással elkerülhető számtalan olyan *viselkedési rendellenesség*, amely ugyancsak sok gondot okoz manapság a városi kutyatulajdonosoknak. No és elkerülhető az öregedő városi kutyák végzete, az *elhájasodás*. Igenis mozgassuk, játszassuk, dolgoztassuk kutyáinkat, s ha nem megy másként, tanítsuk meg olyan trükkökre őket, amelyeket akár egy előszobában is könnyedén végrehajthatnak. Nekünk sem árt egy kis mozgás!

Ma már szinte minden nagyobb faluban, városban működnek *kutyakiképző iskolák*, ahol mindenki megfelelő segítségre, támogatásra találhat. Sok mindent másként magyaráznak és mutatnak majd neki ott, mint ahogy ebben a könyvben olvashatta. Az idomítók zöme *tapasztalati alapon* dolgozik, ám ha elméletileg képzetlenek is, azt többnyire nagyonis tudják, hogy miként lehet egy kutyának a konkrét helyzetgyakorlatokat megtanítani.

Az idomítás azonban nem a kutyaiskolában kezdődik! Mire akkora a kölyök, hogy oda kijárhatunk vele, már sok mindent meg kellett tanulnia, s számos későbbi viselkedését meghatározó benyomás érte.

Akármennyire háziállat is, és akármennyire alakítható is a kutya, leendő tanítványunk kiválasztása mégsem egyszerű.

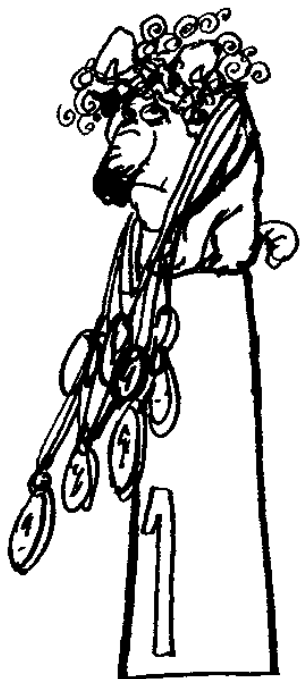
Mindenekelőtt el kell döntenünk, hogy *mit kívánunk tőle*. Valaha az évezredes használat, a *különböző irányú munka* választotta szét és alakította ki az egyes fajtákat. Nyilvánvaló, hogy egy puli nehezen versenyezhet vadászkutyaként a vizslákkal, s azok bizony csúfosan szégyent vallanának a juhnyáj körül. Bár *vannak bizonyos átfedések*, mert láttam én már német juhászkutyát remekül vadászni, s foxit vadat állni is.

A *fajtatisztaság* azonban ma már nem szavatolja a munkát. A fajtatiszta kutyák értékét elsősorban *kiállítási eredményeik* alakították ki, s ezért többnyire csak a küllemi jellemzők javításával törődtek a tenyésztők. Ennek egyenes következményeként több értékes munkafajta *tönkrement*, használhatatlanná vált, mások esetében pedig csak egyes, mindvégig dolgoztatott vonalak őrizték meg többé-kevésbé eredeti jótulajdonságaikat.

Ha tehetjük, csak a generációk hosszú során át eredeti feladatuknak megfelelően dolgoztatott vonalakból válasszunk kölyköt magunknak!

Angliában, s némely más magas kutyatenyésztési kultúrával rendelkező országban már réges-régen elkülönültek a *munkavonalak* a *kiállítási-*, úgynevezett *show-vonalaktól*. Az előbbieknél csak a munka számít, míg az utóbbiaknál pusztán a szépség.

Az *ír szetter* például valaha nagyszerűen használható vadászkutya volt. Ám megnyerő külseje, káprázatos mahagónivörös, hosszú szőrzete divatba hozta, s egyike volt az első fajtáknak, amelyek *áldozatul estek* a külalak alapján történő túl-

hajtott szelekciónak. Túlérzékeny, makacs, nehezen kezelhető, vadászatra már alkalmatlan kutyát faragtak belőle.

Ám az ír vadászokban vagy harminc esztendeje feltámadt a nemzeti büszkeség, s mit sem törődve a Kennel-klubok előírásaival, *okos és ésszerű keresztezésekkel* regenerálták hajdani kutyájuk viselkedését. Ennek eredményeként Írországból ma ismét találkozhatunk remek *vadász-szetterekkel* is. Igaz, labdába se rúghatnának egy valamirevaló szépségversenyen.

Persze minden fajtában akadnak még szabályt erősítő kivételek is, csak sokkal nehezebb rájuk találnunk, mint hajdanán. Márpedig rájuk kell találnunk, ha nem kiállítási babérokra vágyunk, „csupán” könnyen kezelhető, tanítható és dolgoztatható kutyákat szeretnénk nevelni magunknak.

A *szocializációs időszak* éppoly döntő jelentőségű a kutyáknál, mint a többi ed-

dig tárgyalt állatfajnál. Csak – mint említettem már – hosszabb ideig tart ez a periódus, s épp ezért, ha nem feltétlenül szükséges, *ne siessünk* elhozni leendő tanítványunkat. Nem baj, ha eleinte még az anyjától tanul. Ismétlem, lelkiismeretes tenyésztő 8 hetes kora előtt nem is ad ki kölyköt a kezéből!

Tudom, hogy néha megoldhatatlan, mégis az volna ideális, ha *nyolc és tíz hetes* kora között vehetnénk magunkhoz a kicsi jószágot, de hangsúlyoznom kell, ennél fiatalabb kölyökkel is könnyen boldogulhatunk, s idősebbel is. Ám 5-6 *hónaposnál idősebb* kutyát csak gyakorlott idomító vegyen magához.

Akármilyen korú is a kölyök, bánjunk vele nagy-nagy türelemmel és szeretettel, különösen az első időkben, hogy könnyen megszokja új körülményeit, s valóban anyja helyett anyjává váljunk. Ezt a kapcsolatot könnyű lesz a falkavezér s a falkatag viszonyára váltani idővel.

Ha tehetjük, mindig és mindenhol vigyünk magunkkal. Az állandó együttlét nemcsak a kutya-gazda barátságot mélyíti el, de mintegy felére csökkenti a tanulásba fektetett energiát is.

Amit minden kutyának tudni illene

Az első, amit kiskutyánknak meg kell tanulnia, az, hogy hol a *helye a lakásban*, még ha egyébként az udvaron, vagy a kifutóban lakik is. Hiszen egyszerűen *elképzелhetetlen* a szocializáció, ha – legalább az első időkben – nincs mellettünk, amikor lehet. Vagyis időnként bent a szobában, hiszen ki hajlandó napokat, néha heteket az udvaron tölteni pusztán azért, mert magához akarja édesgetni az új kiskutyát!

Jövendő munkánkat tekintve elképzelni se tudok rosszabbat, mint menten kifutóba vetni egy alig néhány hetes, tejszagú kölyköt!

Az még elmegy, ha ketten vannak, vagy van egy másik, őt elfogadni és kölyökként kezelni hajlandó idősebb kutyánk, de egyébként... ! Kennelbe, kifutóba csak nagyobbacska, önállósodni kezdő kutyát zárhatunk huzamosabb időre. Úgy *hathónapos* körülít. Ám ehhez is éppúgy *fokozatosan* kell hozzászoktatnunk, mint bármi máshoz. Előbb tíz percre hagyjuk magára kifutójában, azután bemegyünk hozzá, és játszunk vele egy kicsit, majd mind hosszabbra és hosszabbra nyújtjuk egyedülletét. Jó, ha eleve mindig a *kennelben* *etetjük és itatjuk*, hogy azt meg ne utálja.

A lakásban jelöljük ki számára egy nyugodt sarkot, tegyük oda kosarát, vagy ládikóját, béleljük ki valami rongydarabkával. A habszivacs nem jó, mert azt

darabokra rágja! Sőt időnként le is nyeli, s akkor szurkolhatunk, hogy a természetes úton eltávozik-e belőle. Még bélelzáródást is okozhat!

Jómagam, ha tehetem, néhány nappal az elválasztás előtt egy *rongyot*, vagy *lábítörőt* rakok a kölykök vackába. Itt átveszi az *alom szagát*, s így teszem a kiskutya helyére. Az „*otthoni*” illat biztonságot, menedéket jelent számára az idegen világban, amelybe akarata ellenére csöppent, s könnyebben helyére is megy majd, ha akarjuk.

Persze ne azzal kezdjük, hogy amint hazaértünk, a helyére zavarjuk. Játsszunk, barátkozzunk vele, etetgessük apró falatkákkal, s amikor elfáradt, elálmosodott, akkor hagyjuk lefeküdni ott, ahol akar. Ha nem vonzza túlságosan az otthoni illat, rendszerint a lábunk mellé telepszik majd, s ott teker rétest magából. Ekkor, a „helyedre” vezényszó kimondása közben markoljuk fel, vigyük a vackára, s maradjunk mellette, simogassuk, amíg újra elalszik. Ezzel a módszerrel hamar megismeri a helyét, s előbb-utóbb *magától* is oda vonul, ha azt akarja, hogy békén hagyják, vagy ha aludni szeretne.

Nagyon fontos, hogy a helyén *csak kellemes ingerek* ériék! Ezért is kell ott sokat simogatnunk, de csak eleinte. A simogatás az *anya nyalakodását, nyelvért pótolja*, és megnyugtatta a kiskutyát.

Mindjárt a kezdet kezdetén szoktassuk hozzá, hogy csak engedelmségünkkel szállhat le a vackáról.

Ha felébred, s mozgolódni kezd, szóljunk rá, hogy „*ottmaradsz*”, s akár *passzivitását kikényszerítve*, vagyis kezünket rátéve, keményebb fickóknál esetleg egy kicsi, vékony pálcika, néhány fricska segítségével tartsuk a helyén. Néhány pillanat múlva a minden helyzetből feloldást jelentő „*szabad*” vezényszót használva eresszük útjára. No, ne teljesen, mert nagyon valószínű, hogy pillanatokon belül elkezd helyes kis tócsákat gyártani a padlóra!

És ekkor alaposan résen kell lennünk, mert a *szobatisztaságra* szoktatás a második lecke, bár előre hangsúlyozni kívánom, hogy alapvetően hibás szemlélet külön gyakorlatokra tanítani a kiskutyát, legalábbis az első, a szoktatási időben. Ha igazán falkataggá akarjuk nevelni, eleve *komplett viselkedését* kívánjuk a megfelelő mederbe terelni. Szakítanunk kell azzal a hagyománnyal, hogy egyszerre csak egy dolgot tanítsunk a kutyának. Éppen ellenkezőleg. Minden *lehetséges alkalmat meg kell ragadnunk, ami nevelési céljainkra felhasználható!*

Ébredés után a kiskutya rendszerint ásítózik, körülnéz, majd kimászik a vackából, s helyet keres magának, ahova a dolgát elvégezheti. Két lehetőségünk van. Vagy felkapjuk, az udvarra visszük, s megvárjuk, amíg megkönnyebbül, vagy már eleve egy kis ládikát, vagy műanyagtálcát készítünk elő a számára, amelyen elvégezheti folyó ügyeit.

Aki csak egyetlen kölyköt is felnevelt, az tapasztalhatta, hogy milyen kétségbeesetten szaglászik, forgolódik, keresi a helyet, hogy hova piszkítsa. Ilyenkor segíthet, ha eleve vizezési, székelési ingert kiváltó anyagokkal preparáltuk a ládikát. Erre tökéletesen megfelel néhány csepp kutyavizelet, vagy kevéske széklet is a homokba keverve. Külföldön – a jobb kutyakereskedésekben talán már nálunk is – vizeletszagú *preparátumokat* árulnak erre a célra. Hatása meglepő!

Ha figyelmesek vagyunk, s már az első alkalommal sikerült a kölyköt ládikájára csalogatnunk, akkor megesik, hogy ettől kezdve magától is rátalál. Cél szerű, ha eleinte közvetlenül a vacca elé helyezzük a ládát, hogy menten belébotoljon, s később fokozatosan távolabb és távolabb rakjuk, míg végül – néha akár néhány nap alatt – végleges helyére kerül.

Azért csodát ne várjunk! Szinte nincs olyan kiskutya, amelyik fel ne szentelné a szőnyeget vagy a padlót, egyszer legalább. Ilyenkor hiába is verjük bele az orrát, legfeljebb azt tanulja meg, hogy arra a helyre többé nem csinál..., *csak mellé!* Persze ez is eredményes módszer, ha bírjuk türelemmel!

Ha már egyetlen négyzetdeciméter sincs lakásunkban, amelyen ki ne kapott volna, megérti végre, hogy odabent nem szabad kimenni.

Ennél sokkal egyszerűbb, ha nemcsak a nyomokat töröljük fel, de a szagokat is közömbösítjük. A citromolaj, a dezodor, a citromszagú tisztítószerek itt is megteszik, akár a macskánál, de legjobb a *Nonylsavvanilylamid*, vagy a *Methylnonylketon* nevű vegyületek hígított oldata, amelyeket – tudtommal – sajnos csak külföldön árusítanak. Bár állatkereskedésekben, vegyszerboltokban, egyes patikákban meg lehet próbálni, hátha van. Az állatorvos bizonyára felírja.

Ha a kiskutya a megfelelő helyen végezte el a dolgát, dicsérjük meg. Mindenképpen érezze, hogy mennyire örülünk. Ez nagyon fontos a számára, s megerősíti a megtanultakat.

Azt persze korai még elvárni, hogy az ajtóhoz állva ugasson, ha ki akar menni. Ezért figyeljük, mikor mit csinál. Ha orrát földre téve szaglászik, forgolódik, úgy szinte biztos, hogy a következő pillanatban a fenekét fogja letenni. Ilyenkor zavarjuk meg, ripakodjunk rá, keltsünk lármát – zörgessük meg a hajítóláncot –, majd kapjuk fel, s tegyük a megfelelő helyre. Kellő eredmény után a dicséret persze nem maradhat el. Hadd tanulja meg, hogy *kellemetlen és zavaró ingerek* se-rege éri, ha nem a ládjában végzi a dolgát, ellenkező esetben viszont még *meg* is jutalmazták érte!

És még valamit! Semmi értelme sincs megverni kiskutyánkat *egy utólag felfedezett corpus delicti* felett. Fogalma sem lesz, miért kap ki. Márpedig az értelmetlen fájdalom okozás nem egyéb kegyetlenkedésnél.

Tapasztalatom szerint sokkal könnyebb homokosládika segítségével szobatisztaságra szoktatni egy kutyát, mint ha dolgát végezni folyton-folyvást az udvarra cipeljük. Szinte elképzelehetetlen, hogy az utóbbi mindig időben sikerül majd, míg a láda a későbbiekben könnyedén az udvarra vihető. Előbb csak az előszobába rakjuk, s ha oda már tévedhetetlen biztonsággal rájár kiskutyánk, akkor tegyük az ajtón kívülre, majd mind távolabb és távolabb, a kert egyik zugába.

Ennek még egy előnye is van! A kutyaféle ragadozók természetétől fogva is hajlamosak egy helyre piszkítani. Kifutóba zárt kutyákon is megfigyelhetjük, hogy mindig valamelyik meghatározott sarkot részesítik előnyben. Ha tehát egy állandó helyre telepítjük a homokosládikát, úgy kutyánk megtanulja, hogy oda járjon, s nem potyogtatja el szanaszét a kertbe, vagy az udvaron hagyatékait.

Időközben *nevét és hívását* is gyakorolni kezdjük. A hívójel sokféle lehet. Válasszuk ki azt, amelyik leginkább tetszik, s egyre ismételgetve csaljuk magunk-

hoz. Akár úgy is, hogy néhány lépést futunk előtte. A *távolodó mozgás* ugyanis *üldözési reflexet* vált ki minden ragadozóból! Ha hozzánk rohan, dicsérjük, dédelgessük, s adjunk neki apró jutalomfalatkákat. Minél többször ismételjük a gyakorlatokat, annál hamarabb rögzülnek azok a kicsi kutyában.

Ha már ismeri a helyét, és szívesen rajta is marad, sőt ha már magától is belemászik időnként, elkezdjük a *helyre küldését* gyakorolni. Fogunk egy törülközőt, s ha már kezd kifáradni a hancúrozásban, mondjuk ki a „helyedre” vezényszót, s ha nem engedelmeskedik, óvatosan, hogy meg ne riasszuk, hadonászni, csapkodni kezdünk körötte a törülközővel. Ha keményebb természetű, úgy a fenekére is szózatunk egy párat. Addig-addig kergetjük, zavarjuk, míg a helyére nem menekül. Ám abban a pillanatban meglágyul eddig keményen pattogó hangunk, s máris megkapja a maga falatkáját. Ezt is addig gyakoroljuk, amíg magától helyére nem sűvít első szavunkra.

Ismételten hangsúlyoznom kell, a vezényszavakkal és a végrehajtatással nagyon vigyázzunk! Egyetlenegyszer sem fordulhat elő, hogy a kiskutya nem engedelmeskeik parancsainknak!

Ha az előbbieken leírt három gyakorlat simán megy már, akkor nem baj, ha néhány napig semmi újat nem tanítunk, csak ismételjük a megtanultakat. Sohase hajszoljuk túl, vagy kényszerítsük gorombán a kicsi jószágot. Ne felejtsük el, a játékos korszak kezdetén tartunk, amikor szinte képtelen huzamosabb ideig egy valamire koncentrálni, vagy egy helyben maradni bármiféle élőlény. Ám egy-két hét múlva komolyabbra foghatjuk a munkát.

Tételezzük fel, hogy minden a legnagyobb rendben ment, s kiskutyánk alig néhány nap alatt megtanulta a nevét, úgy-ahogy a helyére is megy, ha odaküldjük. Néhány percre nyugton is marad ott, s a szobatisztasággal is minden rendben van, ... egy-két kisebb balesettől eltekintve természetesen.

Csak éppen a drága bútor lábain van ott már a fognyoma! Egy kiskutyát a rágástól eltiltani éppolyan volna, mintha nem engednénk két lábra állni egy gyereket, ha itt az ideje. Egy ragadozókölyök – a kismacska is – azért rág teljes lelkesedéssel, mert egyrészt az *állkapcsát erősíti* ezúton, másrészt pedig így tanulja meg későbbi *zsákmányai feldarabolásának* minden fogását. Vagyis a rágicsálás voltaképpen előkészítő gyakorlat, edzés a későbbi időkre.

Ne magát a rágást tiltsuk meg tehát, csak bizonyos dolgok megrágcsálását. Adjunk neki valamit, amit szabadon élesítheti a fogait. Legjobbak a bivalybőrből készített műcsontok, de ha ilyet nem kapunk, a műanyag is megteszi éppen, bár annál sokkal célszerűbb egy viszonylag puha, még el nem meszesedett malac-, vagy báránycombcsontot szerezni, leütni az egyik végét, jól kifőzni, s a velőt is kikaparni belőle, hogy ne bűdösödjék. Az így preparált csont sokkal csábítóbb holmi műanyag micsodánál, fadarabnál, vagy gumilabdánál.

Ezt aztán gurítsuk el a kiskutya előtt, lökdössük lábunkkal, mindenképpen hívjuk fel rá a figyelmét. A mozgó tárgy hadd váltsa ki – ha egyelőre játék formájában is – a *zsákmányszerző viselkedés* üldöző, zsákmányejtő, majd a zsákmány cipelő és feldaraboló szakaszát.

Ha sikerült figyelmét a csontra irányítanunk, akkor törvényszerűen egy békés, nyugodt helyre – vackára – vonul vele, s boldogan rágicsálja. Most már csak a

bútorok lábától, a szőnyegek rojtjától s egyéb vonzó rágcsálnivalóktól kell elriasztanunk. Gyakran elég csak rákiáltanunk, de ha kitartóbb, makacsabb, csapjunk rá egy összetekert újságpapírral, zörgessük meg a hajítóláncot, esetleg vágjuk is a közelébe, vagy – s ez a leghatásosabb – csapjuk nyakon a tele-takt segítségével. Néhány nap alatt majd kiderül, hogy mire reagál tanítványunk a leginkább.

A különböző kellemetlen illatú, vagy ízű spray-k is megteszik időnként a magukét. Egy elrontott vizslakölyköt csak úgy tudtam lebeszélni az efféle asztalosmunkáról, hogy a bútorok lábát gondosan bekentem méregerős paprikalajjal. Persze ha kezdettől következetesek vagyunk, semmi szükségünk sincs az efféle drasztikus beavatkozásra.

Néha megesik, hogy valami szertehagyott tárgyat talál kiskutyánk a szobában. A helyére cipeli, s azt rágcsálja nagy igyekezettel. Sokan elkövetik azt a hibát, hogy alaposan megbüntetik a tettenérés pillanatában, nem is sejtven, hogy mit kockáztatnak ezáltal!

A *kiskutya helye tabu*, ott csak kellemes ingerek érhetik. A vacok az övé! Azon ne zavarjuk! Az első napok elmúltával még simogatni is csak a legszükségesebb esetekben guggoljunk mellé, s akkor is csak egy-két percre.

Ha olyankor akarunk tőle valamit, amikor teszem azt, parancsunkra a helyére szaladt, s ott szép nyugodtan lefeküdt, hívjuk el onnan, parancsoljuk magunkhoz.

Később, ha már nagyobbacska, és jól ismeri vackát, akkor egy kicsit kibővíthetjük számára ezt a fogalmat. Jómagam már régen nem egyetlen rögzített helyhez szoktatom állataimat, hanem *mozgatható vacok*hoz. Már a kezdet kezdetén egy olyan filc-, vagy szőnyegdarabot teszek a helyükre, amely később onnan könnyen kiemelhető, ide-oda áthelyezhető. Ez aztán felveszi a jellegzetes szagokat, s némi gyakorlás után a kutya megtanulja, hogy ahova ezt a pokrócdarabot leteszik, ott van a helye. Ez igen nagy előny a későbbi elfektető, helyreküldő gyakorlatozásnál, vagy a *gépkocsihoz szoktatás*nál, ami ugyancsak nagy gondot okoz nem egy kutyatulajdonosnak.

Igaz, meglehetősen humoros esetek is előfordulhatnak, ha így szoktatjuk kutyánkat. Az értelmesebbek ugyanis hamar rájönnek, hogy mozgatható vacukat ők maguk is el tudják cipelni. Jucika – meséltem már róla – például egy birkabőrdarabbal közlekedett fel s alá a lakásban. Ha az emberek közelében kívánt lenni, úgy gazdája lábainál ágyazott meg magának. Ha azt akarta, hogy békén hagyják, kivitte azt az előszobába. E téren azonban, azt hiszem, összes eddigi kutyám közül Zsuzsi vitte el a pálmát. Annak idején úgy neveltem, hogy földre tett kalapom mellett kellett maradnia, ha elfektettem kint a határban. Azám, csakhogy Zsuzsika rühellt egyedül maradni. Minden ízén látszott, hogy szinte büntetésnek tekinti az effélét. Egyszer aztán – egy őzbakot cserkésztem be épp – Zsuzsanna gondolt egyet, felkapta kalapomat, s vágtaiban hozta utánam. Vagy húsz lépésre tőlem letette, s diadalittasan heveredett mellé. Az őzbak ugyan elugrott, de én nem tudtam haragudni érte. Tovább osontam, mert kíváncsi voltam, zseniális kutyám mit csinál. Nos, tudta, kikap, ha hívás nélkül odaszalad hozzám, ezért megvárta, amíg újra eltávolodom, s akkor ismét áthe-

lyezte a vackát. Sajnos rájött a dolog ízére, s bizony hosszabb előadást kellett tartanom neki, amíg ismét a helyén maradt, de most már kalap nélkül.

Ha kiskutyánk már megszokta új gazdáit, új környezetét, akkor a kellemetlenebb dolgokkal is meg kell ismerkednie. És a *nyakörv* mindenképpen az. Többkevesebb tiltakozást vált ki minden kölyökkutyából, amint a nyakába csatoljuk. Márpedig muszáj, hiszen anélkül jószerével ki sem léphetünk a lakásból! Legelőször vékony, könnyű kis nyakörvet tegyünk a nyakába. Még ezt is nehezen viseli majd, s többnyire megpróbálja levakarni magáról. Nem kell vele törődnünk. Idővel megszokja. Ha nagyon zavarja, próbáljuk meg elvonni róla figyelmét. Játsszunk vele, gyakoroljuk azokat a leckéket, amiket eddig megtanultunk már. Ha belelendült a játékba, úgysis megfélekedezik a nyakörvről, s néhány nap alatt megszokja. Munkában – ha lehet, s nincs rászerezve például tele-takt vagy rádiókészülék – mindig vegyük le a nyakörvet. Vagy legalábbis csatoljuk olyan szorosra, hogy még éppen ne váljék kényelmetlenné. Megesett, hogy egy vizsla majdnem vízbefúlt, mert gazdája rajta felejtette a nyakörvet, s az fennakadt egy ágon!

A nyakörv csak arra szolgál, hogy legyen mire csatolni a *póráz*t, vagy az elektromos szerkezeteket. Lakásban, kertben alig van szükség a vezetékre, mégis hozzászoktatom kutyáimat, amint csak lehet. Egy vékony kis szíjat akasztok a nyakörvre, s azzal húzom magamhoz, sőt hagyom, hogy ő húzzon, s én megyek utána. Így, mire akkorára cseperedik, hogy sétálni mehetünk, már nem kell egyszerre két dologgal törődnie. Hiszen az utca ismeretlen világ, amely tele van ugyan izgalmas és felfedezésre váró dolgokkal, szagokkal, ám rettenetes is. Dübörgő autóbuszok, sikoltozó, csörömpölő villamosok, bűzös füstöt okádó autók robognak rajta, s még a viszonylag biztonságos járdán is akad egy-két jelzőoszlop, amelyre feltekeredhet a póráz. Épp elég erre ügyelnie egy szegény ebnek, nem hogy még a nyakában lógó, s őt ide-oda rángató micsodával is vesződjön!

Az első séták rendszerint sok bonyodalommal járnak. Szegény kicsi jószág menne az orra után, a gazdája pedig folyton vissza, vagy maga után cibálja.

És az a baj, hogy *húzza, vonszolja, cibálja!* Ahelyett, hogy a kölyök méreteihez és korához alkalmazkodó erővel *belerántana* a pórázba. Nem győzöm ismételni, hogy a póráz, a szöges nyakörvet feszíteni sosem, csak rántani szabad! Csak így hatásos!

Ha tehát nézteltérésünk támad az útvonalat illetően, akkor szelíd rántásokkal, folytonos biztatgatás kíséretében tereljük arra kiskutyánkat, amerre mi menénk.

Első alkalommal ne menjünk messzire. Ha olyan távolságban maradunk, ahonnan a kiskutya még felismeri a hazafelé vezető utat, rendszerint előre akar szaladni. Visszaparancsolni sokkal könnyebb, mint folyton-folyvást előrecibálni. Később, ahogy kamaszodik a kölyök, úgy támad fel természetes kíváncsisága. Egyre merészebb lesz, s akkor már nagyobb sétákra is vállalkozhatunk.

Eleinte ne követeljünk tőle túl sokat. Elégedjünk meg azzal, ha nagyjából a bal lábunk mellett marad akkor is, amikor lazán csüng kezünkben a póráz, s magától értetődő módon követ, ha befordulunk valahol. Semmi értelme sincs szabályos láb mellett követést erőszakolva *alakizni* egy kölyökkutyával. Már az is

eredmény – nem is akármekkora –, ha nem akarja a lámpaoszlopok alá írta üzeneteket közelebb is sorra szaglászni.

A *szájkosár* undorító jószág, s felrakása heves ellenkezést vált ki a legtöbb kölyökkutyából. Épp ezért célszerű már korán hozzászoktatnunk. Ugyanúgy járunk el, mint a nyakörv, vagy a póráz felcsatolásakor. Általában akkor jó elkezdni, ha már szívesen megy sétálni, mert a gazdájával való együttes tekergés felett érzett öröme – az első meghökkenés és kétségbeesés után – feledteti vele a *szájkosár* kellemetlenségét.

A kertés házak tulajdonosai nagyon jól teszik, ha már a kezdet kezdetén megtanítták kutyáiknak, hogy egyedül az utcára lépniük *tilos és veszélyes*. Mindig előfordulhat, hogy valaki nyitva felejt a kertkaput, s kutyánk csak éppen kíváncsiskodik, aztán egy kicsit elmáskál, eltéved, és soha többé elő nem kerül. Mindegy, hogy milyen módszert alkalmazunk, a lényeg az, hogy elriasszuk a kapu közeléből is. Jómagam használtam már villanypászort erre a célra, de volt úgy, hogy megkértem néhány értelmes és kutyaszerető ismerőst, hogy álljanak lesben a kapu mögött, s koppintsák orron kiskutyámat egy jó suhogó vesszővel, ha az utcára lép. Előfordult az is, hogy egy vödör vízzel öntöttem nyakon. Fontos az, hogy az utca felől érje kutyánkat a kellemetlenség! Ha következetesek vagyunk, rövid idő alatt megtanulja majd, hogy gazdája nélkül tilos az utcára lépnie.

Az *ültetést* is korán kezdjük megtanítani. Több módszere is van, mindegyik egyformán alkalmazható. Sőt ezeket kombinálva eredményesebb az okítás. Van, aki megvárja, amíg leül a kis állat, s abban a pillanatban mondja is hozzá a vezényszót, szájába nyomva egy-egy jutalomfalatkát. Van, aki a *passzív mozgás kikényszerítésére* alapozza munkáját. A vezényszó hangoztatása mellett földre nyomja a kölyök hátsó fertályát, s ezután jutalmazza meg. Ismét mások egy finom falatkát tartanak a kiskutya feje fölél, és addig hagyják ugrálni, kepeszkedni érte, amíg el nem fárad, s le nem teszi a fenekét. Ebben a pillanatban mondják ki a vezényszót, és adják szájába a falatkát. Én ezt tartom a legmegfelelőbbnek, noha keményebb kutyáknál, kamaszkor után, nem árt egy kis *megerősítés* a korállal.

A *fektetés* tanításakor is minden lehetőséget kihasználhatunk. Ám mindig dicsérjük meg és jutalmazzuk, ha magától lefekszik. Esetenként egy falatkát rejtve kezünkbe addig tartjuk előtte a földön, s hagyjuk, hogy kaparja a kezünket, amíg lehasal. Néha pedig egyszerűen lenyomjuk, persze mindannyiszor mondván választott vezényszavunkat.

Miután a kutya nem érti beszédünket, szavainkat hangjeleknek tekinti, volta-képpen teljesen mindegy, hogy milyen szavakat, de nagyon következetesen mindig ugyanazokat használjuk ugyanarra a célra. Ne felejtsük el, a parancs kulcsingerré kell váljon, amely majd a kívánt mozgássor(oka)t kiváltja!

A *fektetés* az egyik alapgyakorlat. Ezzel tudok minden helyzetben ura lenni kutyámnak. Abban a pillanatban lefektetem, ha meg akarom akadályozni valamiben. De lefektetem a bolt előtt, ha vásárolni akarok. Lefektetem a kocsi-ban, mert nincs kellemetlenebb és veszélyesebb vezetés közben egy bolhamód össze-vissza ugráló kutyánál. Helyére fektetem a lakásban is, ha nem akarom, hogy összevissza kódorogjon, láb alatt legyen.

A hasalás – ahogy ezt leírtam már – több, mint pusztá gátlás. A lefektetés ak-tusa *inaktiválja, kioltja* kutyánkban a számunkra *nemkívánatos késztetéseket*. Ezért is kell már kiskölykök kortól – ha játékos, szelíd formában is – nagyon következe-tesen gyakoroltatni, amíg *reflexessé* nem válnak *reakciói*. Még akkor is, ha egy olyan értelmes állat, mint a kutya, a nem sziklaszilárdan rögzült feltételes reflexeket is felülbírálja.

Mind nagyobb és nagyobb távolságról, mind halkabb paranccsal fektessük kutyánkat, míg akár néhány száz méternyire tőlünk is úgy vágja magát hasra, mintha kilőtték volna a lábát alóla. Ne követeljünk tőle holmi előírásos hasa-lást, az a lényeg, hogy *feltétlenül és kitartóan* feküdjön parancsszavunkra.

A hasalással egy időben kezdjük szoktatni ahhoz is, hogy *ott maradjon*, ahol lefektettük. Ez a gyakorlat sokkal, de sokkal könnyebben megy, ha otthon már megtanulta ezt a parancsot a helyreküldéssel és a vackán maradással kapcso-latban. Hiszen akkor már csak arra kell megtanítanunk, hogy voltaképpen *u-gyanazt* követeljük meg tőle, csak más környezetben.

Lefektetjük, majd járást imitálva toporgunk előtte, s ha ezt már megszokta, hátrálunk néhány lépést, de szemmel tartjuk mindaddig, amíg meg nem győ-ződtünk arról, hogy érti a vezényszót és engedelmeskedik is. Nem ugrik fel azon minutában, ha a hátunkat látja. Később mind jobban és jobban eltávolodunk, végül elbújunk úgy, hogy mi ellenőrizhessük ugyan a kutyát, de az ne láthas-son, vagy szagolhasson minket. Ha el akarná hagyni a helyét, rögtön ripakod-junk rá. Ennél a gyakorlatnál már nagyon jó szolgálatot tesz a *mozgó vácok* is. Ha arra fektetjük, hosszabb ideig nyugton marad majd, mint ha csak úgy kell a föl-dön hevernie valahol, egy számára többé-kevésbé idegen helyen. Mint utaltam is rá, sok vadász a kalapját teszi kutyája mellé ilyenkor.

Az elfektetett kutyát *sohase* hívjuk *magunkhoz* – legalábbis az első időkben –, nehogy végül hívás nélkül is eljőjön a helyéről. Mindig menjünk vissza hozzá, dicsérjük meg, s jutalmazzuk meg egy jó falatkával. Hosszabb fektetés után mindig hagyjuk játszani, futkározni egy kicsit, hadd örüljön a szabadságnak, s hadd érte meg, hogy a kellemetlen passzivitás után jön a felszabadítás.

Ne gyakoroltassuk az elfektést a végtelenségig! A kölyökkutyának rendkívül nagy mozgásigénye van. Lorenz szerint, másfél-két éves kor előtt huza-mosabb fekvésre kényszeríteni egy kutyát kegyetlenség, és ez így i-gaz. Később fekszik órákig, akár félnapokig is, ha úgy adódik, de kölyökkorában ezt sohase követeljük tőle. Többet ártunk vele, mint használunk.

Mindig megtanítom kutyáimat arra, hogy *ugassanak* parancsszavamra. Sok előnye van. Vadászon megugatják a bokron fennakadt fácánt, hamar megtanulják, hogy ugassanak, ha kikéredzkednek, s általában hanggal hívják fel magukra a figyelmet. És még valami furcsát tapasztaltam. Ahogy az éneklés felszabadítja az emberek kedélyét, úgy szabadítja fel az ugatás a kutyáét. Ez pedig nagyon fontos lehet az idomítás szakaszában – amiről majd a következő fejezetben beszélünk –, amiben bizony megeshet, hogy igencsak le kell törnünk egy-egy keményebb kutyát, amíg aláveti magát akaratumknak.

Mindenekelőtt figyeljük meg, hogy mikor ugat a kiskutya magától. Ekkor discsérjük meg és biztassuk „ugass” vezényszóval. A nyitott torkú, értelmes kölykök egy-két ismétlés után rájönnek, hogy mit kívánunk tőlük, de van, amelyiknek segíteni kell. Például úgy, hogy egy ajtó mögé állva hívjuk, ám csak egy résnyire nyitjuk ki az ajtót. Ezen nem tud átbújni, így előbb-utóbb hangot ad. Ne érjük be holmi nyüszögéssel, várjuk ki, míg elugatja magát tisztességesen. Mi persze egyre hívjuk, csalogatjuk, mondogatjuk vezényszavunkat. Abban a pillanatban, hogy egyszer is elvakkantotta magát, táruljon ki az ajtó, jutalmazzuk meg a kiskutyát. Érezze, hogy mi is boldogok vagyunk, hiszen együtt lehetünk, elhárult közülünk az az átkozott akadály.

Van kutya, amely ilyenkor sem ugat, de ha egy falatka húst tartunk a feje fölé úgy, hogy ne érhesse el, hát tele torokkal kezd kiabálni. Teljesen mindegy, hogy milyen módon, az a lényeg, hogy egyszer ugatásra bírjuk. Az ismétlések úgylis meghozzák a maguk gyümölcsét!

Persze fennáll az a veszély, hogy ha egyszer rákapott az ízére, úgy minden szíre-szóra ugatni fog majd. Főleg a városi lakásokban tartott kutyákkal nagyon fontos megértetnünk, hogy ugatniuk csak parancsra szabad. Ezért ha vezényszó nélkül kezd ugatni, fogjuk be a száját, rázzuk meg alaposan a pofájánál fogva, s eközben szidjuk jól össze a már ismert tiltó szavakkal. Ám azonnal megjutalmazzuk, ha elengedés után a helyére kotródik, vagy csendben megáll előttünk. Meglepő, milyen hamar megtanulnak csendben maradni. Volt olyan kölyökkutyám, amely egyetlen alkalom után tökéletesen megértette, mit kívánok tőle.

Sokkal nehezebb arra megtanítani, hogy akkor se kezdjen el tutulni, üvölni, ha egyedül marad a lakásban, illetve egyáltalán arra, miként is viselkedjék, ha *magára hagyjuk*.

Ha következetesen végrehajtottuk az eddig leírtakat, ha kiskutyánk parancsunkra helyére megy, s csupán hívásunkra hagyja el azt, akkor ez az újabb feladat sem okoz különösebb gondot. Ám ha csak félvállról vettük az eddigi lelkéket, ha csak úgy parancsoltunk kutyánknak, hogy – jössz, vagy nem jössz! – akkor bizony a legrosszabbra is felkészülhetünk.

A kiegyensúlyozott idegrendszerű, normális viselkedésű kutyákkal nem lesznek nehézségeink. A vadon élő kutyafajok kölykeit is magukra hagyja az anyjuk, ha vadászni megy, s jaj nekik, ha el merészelik hagyni vackukat. Ám a túltenyésztett, labilis idegrendszerű, vagy rosszul nevelt kölykökkel bizony meggyúlhat a bajunk, sőt a legjobb idomító is csődöt mondhat időnként. Kristófot például egyszerűen nem lehetett megtanítani arra, hogy egy fél óránál tovább a helyén maradjon, ha kimentem a szobából. Nem mintha nem értette volna

pontosan, hogy mit kívánok tőle, meg ne gyakoroltuk volna éppen eleget, ám félni kezdett, ha magára maradt, ezért üvöltözött, tutult, s az ajtót kaparta.

Sőt egy ízben szabályosan maga alá csinált! Szó sem lehetett arról, hogy túl sokáig volt bezárva, és nem bírta már visszatartani. Néhány csepp volt csupán a vackán.

Jellegzetes *kölyökkori viselkedés* ez, amit csak a megfélemlített, vagy az erősebb előtt rémülten meghunyászkodó kutyák csinálnak. Volt úgy, hogy a Kuckó című televíziós műsort forgattuk a Tisza mentén, s Kristófot, hogy ne zavarja a munkát, a kocsiba zártam. Üvöltött, jajongott egy darabig, majd addig erőlködött, míg lefeszegette a résnyire nyitott kocsiablakot, s kipréselte magát rajta.

Az ilyen kutyával nem lehet mit csinálni. Legjobb villámgyorsan megszabadulni tőle, még mielőtt megszeretnénk! Adjuk vissza tenyésztőjének, még ha odavész is a pénzünk – mert sajnos az ebtenyésztés sajátos erkölcsi szerinti viselkedési és idegrendszeri rendellenességekre nincs garancia –, hadd boldogítsa őt!

Az *egyedül hagyás* gyakorlásához mindig akkor fogjunk hozzá, ha jóllakottan hever vackán a kiskutyánk. Ilyenkor kössük meg egy vékonyka láncsal. Ne szíjjal, azt elrágja! Szóljunk rá, hogy „ott maradsz”, s menjünk ki a szobából. Előbb csak néhány percre, majd mind hosszabb és hosszabb időre. Ha visszatértünk, mindig dicsérjük meg tanítványunkat, s nyomjunk valami jutalomfalatkát is a szájába a jól végzett munka megerősítésére.

Ha már órákra is magára hagyhatjuk, célszerű – legalábbis kölyökkorban – mellé tenni a homokos tálkát úgy, hogy könnyedén elérje. Ez eleve megszabadíthat bennünket sok későbbi kellemetlenségtől. Mert a szobatisztára nevelt kiskutya nagyon tartja a regulát, s kínlódik, idegeskedik, nyüszít, vonít, szenved, mindent összetép, összerág, ami a környezetébe kerül, s csak amikor már szinte szétreped, akkor ereszti el az elereszteni valókat.

Nagyon fontos, hogy mindig megkössük. Így, ha unatkozik is, ha feláll és járkál, előbb-utóbb megadja magát a lánc szabta korlátoknak, s visszafekszik a helyére.

Keményebb, erősebb akaratú kutyák esetében néha nem elég a szoktatás, keményebb eszközökhöz is kell nyúlnunk. Legalkalmasabbbb a rádióadás telektakt, ha nem használjuk túlságosan gorombán, de más módszerek is tökéletesen beválnak.

Bújjunk el az ajtó mögött, várjuk ki, amíg tanítványunk elunja magát s rendetlenkedni kezd. Amint hangot ad, vagy elhagyja a helyét, máris lőjük meg csúzlival, vagy vágjuk hozzá a hajítóláncot az ajtó résén át, és szidjuk össze jó alaposan. Az a jó, ha mi személyesen nem lépünk a szobába, de ha nem megy másként, rontsunk be villámgyorsan, fenyítsük meg, s máris tűnjünk el ismét. Persze ezt a módszert semmiképpen sem alkalmazhatjuk kicsi kölyöknél, csak már erősen kamaszkodó, tehát a rangsorba lassan-lassan beilleszkedő kutyáknál.

Vadon élő fajoknál a vadászat során a rangidős nyugalmi helyzetbe parancsolhatja falkája tagjait, s jaj annak, amelyik meg meri szegni az ukázt, de ez a kölykökre nem vonatkozik.

Idegesebb kutyáknál néha nem árt különféle *nyugtatókkal* feloldani a magára hagyottság okozta feszültségeket. Tapasztalatom alapján testnagyság szerint 1-3 tableta Elenium egy felnőtt kutyának kiváló hatású, bár van kutya, amelynek annyira feloldja gátlásait, hogy úgy viselkedik, mintha megkergült volna. Az állatorvossal konzultálva, minden egyedre külön-külön ki kell kísérletezni, hogy melyik gyógyszer, s milyen adagolásban hatékony.

Megesik, hogy egyszerűen nincs más megoldás, munkaidőnk alatt a lakásban kell hagynunk kölyökkutyánkat. Ilyen esetre nagyon ajánlom az elhúzódo hatású, enyhe nyugtató alkalmazását. Komoly krízisen segíthetjük át vele állatainkat, de jómagunkat is. Gyógyszert persze csakis állatorvosi útmutatás alapján adhatunk.

A nyugtatók akkor is jó szolgálatot tesznek, ha autóhoz, *közlekedéshez* akarjuk szoktatni kutyánkat. Ez pedig manapság elengedhetetlen. A legtöbb kutya szívesen utazik, csak meg kell tanulnia fel- és leszállni, mert a villamos és egyes vasúti kocsik lépcsőin könnyen lerántja a körmét, s akkor hetekig sántít. Legjobb, ha pórázra vesszük a nagyobbacska kölyköt, s kísétálunk vele egy villamos-, vagy autóbusz-végállomásra, esetleg a vasútállomáson keresünk egy éppen veszteglő kocsit, s engedélyt kérve a szolgálatot teljesítő tisztviselőtől, néhányszor fel- és leszállunk a kutyával. Többnyire hamar megszokja, megtanulja, sőt nagy kedvvel is csinálja.

Az *autóhoz szoktatás* – ha eddig következetesek voltunk – viszonylag egyszerű dolog. Itt már nagy hasznát vesszük a mozgó vacoknak, hiszen kutyánk eleve biztonságban érzi magát, ha azt tesszük alá.

A kocsiban mindig egy *meghatározott helyre* fektessük, s még véletlenül se engedjük elmozdulni onnan. Nálam ez a hely a jobb első ülés előtti térben van, mert szerintem ez a legbiztonságosabb, és mindnyájunk számára a legkényelmesebb. Az ülésre felmászni szigorúan tilos. Már az első próbálkozásoknál lebeszélem erről a kölyköt. Ha ismeri a vezényszót, akkor néhány fricska, néhány simogatás, és nyugton marad. Azért biztos, ami biztos, nem árt a kocsiba is egy vékonyka láncot felszerelni, mondjuk, a kesztyűtartó valamelyik csavarjához. Soha ne utaztassuk a kutyát a csomagtartóba zárva, mint ezt manapság sokan csinálják.

Igen jó hely a kombi-kocsik ráccsal elkerített hátsó raktere a kutyák utaztatására. Ám itt is fektessük el, még véletlenül se engedjük össze-vissza ugrálni. Egyrészt takarhatja a hátsó kilátást, másrészt izgás-mozgása zavar a vezetésben, harmadrészt összekoszolja, -nyálazza az autónkat.

Sok kutya hány és nyálzik a kocsiban, ezeket fokozatosan szoktassuk az autókázáshoz. Van azonban olyan eb – és nem is kevés –, amely nem bírja a gépkocsit. Emberek között is sok akad ilyen! Ha kutyánk egyébként normális, próbáljunk meg néhány hányinger elleni tablettával segíteni rajta.

A kocsiban hagyott kutya általában *unatkozik*, s megpróbálja elfoglalni magát. Épp ezért semmit ne hagyjunk elérhető közelségében. Ügyeljünk, nehogy meg-rágja a kardándobozt. A gumiszőnyegek belső, tehát a karosszéria felé eső részét kenjük be valami csípős, de nem illatos preparátummal, hiszen az ördög nem alszik. A híg kapszaicin- (paprikakivonat-) oldat tökéletesen megfelel erre

a célra. Mindig adjunk a kölyöknek valami rágicsálni valót, csontját, vagy egy műcsontdarabot, nehogy kárt tegyen a kocsi berendezésében. Van kutya, amelynek esetében ezek az óvintézkedések feleslegesek, sőt talán a legtöbbnél azok, de ha egyszer szétrágta drága autónkat, akkor már késő a bánat.

Bevált módszer az is, ha felcsalizott *egérfogókat* helyezünk el itt-ott a kocsiban – ahova nem akarjuk, hogy a kiskutya nyúljon –, s ha néhányszor orrba verte, majd leszokik a kutatgatósról!

Ugyanígy preparálhatjuk az üléseket is *rajzszegekkel*, de ez általában csak a vékony bőrű, érzékeny kutyaánál hatásos. A többi nyugodt lélekkel belefekszik. Utasainkat annál jobban zavarja a szűrős fogadtatás – miután rendszerint megfélekedzünk a szögekről.

Lehet, hogy sokan nem értenek velem egyet, de véleményem szerint minden kutyát meg kellene tanítani *úszni*. Neki is, nekünk is öröm együtt úszkálni a szabad vizekben, másrészt növeli a kutya önbizalmát és komfortérzetét. Sohasem tudhatjuk, mikor vesszük hasznát.

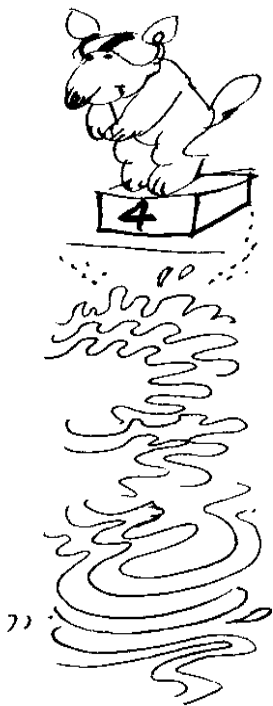
Jómagam minden kölyköt még komolyabb munkába fogása előtt leviszek valami nyílt vízhez. A tükröződő hatalmas vízfelület ugyanis meglekenti, s szinte pillanatok alatt sok mindent megtudhatok új kiskutyámról. Amelyik kölyök tétozás nélkül beeléal, tetszik neki az új, ismeretlen közeg, az többnyire nemcsak vízszertő, de *jó idegzetű* is. Amelyik eleinte idegenkedik, netán meg is ugatja, de végül enged csábítgatásainak, annál okos bánásmóddal leküzdhetjük az esetleges idegi gyengeségeket. Amelyik azonban *ijedezik*, semmi

pénzért sem lehet becsalogatni, netán megfordul és hanyatt-homlok *elmenekül*, arról akár nyugodtan le is mondhatunk.

Mindig fokozatosan kezdjük a *vízhez szoktatást*. Sohasé dobjuk, rakjuk bele a kutyát. Mindig mi menjünk előre, s csalogassuk magunk után. Gondosan ügyeljünk a távolságra, hiszen megeshet, hogy fél egy kicsit, tétozódik. Sose menjünk olyan mélyre, hogy elveszítsük vele kapcsolatunkat, s ő rémületében tovarohanjon a parton, mert ez is előfordulhat.

Ha ez a módszer nem vezet eredményre, akkor hosszú pórázon próbáljuk szelíd szóval becsalogatni. Nem baj, ha először nem megy! Majd megy másodjára, vagy tized-husadjára. Fontos, hogy ne veszítsük el türelmünket.

A kutya a nekünk derékig érő vízben már úszni kénytelen. A legtöbb kölyök eleinte csak mellső lábaival kapálódzik. Ám ha rémületét legyűrte, ha egy kissé

elfáradt, belefekszik a vízbe, s mind a négy lábát egyformán használja. Amíg ezt el nem értük, ne ússzunk együtt vele, mert megeshet, hogy elfárad és megpróbál a hátunkra mászni. Csúnyán összekarmolhat, sőt le is nyomhat bennünket a víz alá!

Ha végképp nem sikerül leszoktatnunk a kapálódzásról, erősítsünk egy övvel két üres üdítőitalos palackot a derekára. Ez felhúzza a hátulját, s többnyire elkezdhi hátsó lábait is használni.

Van kutya, amelyik remekül úszik ugyan, de rettegven a nyílt vízfelülettől, nem mer a tavakba, folyókba bemenni. Ilyen volt annak idején Zsémbe is. Egyébként jó idegzetű állat lévén, keményebbre fogtam a dolgot. Pórázt akasztottam a nyakába, s félkézzel úszva húztam be a vízbe. Iszonyatos vízbirkózás alakult ki. Ő vissza akart menni, én meg előre. Ekkor feleségem elének úszott, és hívni kezdte a vizslát. Az egy idő után rémületén át is meghallotta a hívást, s Éva nyomába eredt. Én nem eresztettem el a pórázt, nem akartam, hogy a hátára másszon. Arra ügyelve, hogy utol ne érje, úsztam magam is a kutya után. A túlparton kifújtuk magunkat, s mintegy tíz perc után, immár póráz nélkül visszaúsztunk a tanyánkhoz. Zsémbe, mintha mi sem lett volna természetesebb, előbb mögöttünk úszott, majd elének vágott, és boldogan fogadott a parton. Attól kezdve semmi, de semmi baj sem volt vízimunkájával.

Sok kutyát az elhozás révén lehet megfogni. A legtöbb szenvedélyesen apportíroz a vízből. Sőt van, amelyik csak onnan hajlandó bármit is elhozni. Használjuk ki ezt, s mind távolabbról hozassuk vele fadarabját a vízből.

A különféle tárgyak cipelése – mint említettem – a zsákmányszerző viselkedés természetes velejárója. Részben a kölykeit hurcolja a szájában egyik helyről a másikra minden ragadozó, részben pedig így szállítja vackára a zsákmány egy részét.

Nincs olyan kutya tehát, amelyben az *elhozási készség* ne lenne meg legalább elemeiben. A kölyök *vackára cipeli* csontját, odahurcolja minden zsákmányát. Épp ezért, már az első játékos foglalkozásokon el kell kezdenünk tanítani az apportírozást, hogy ne legyen baj vele később. Vegyük el tőle rágócsontját, hívjuk fel magunkra, illetve a csontra a figyelmét, mozgassuk előtte a földön, dobáljuk a levegőbe, s amikor már kellően felcsigáztuk, *mindig a vacka felől* dobjuk el néhány méterre. Mondjuk a „hozd”, az „apport”, „hozd ide”, vagy az ízlésünknek éppen megfelelő vezényszót, s álljuk el a zsákmányával boldogan a vacok felé iszkoló kölyök útját. Álla alá téve egyik tenyerünket, puhán felemeljük a fejét, közben farát gyengéden lenyomva passzív mozgások kikényszerítésével leülésre készítjük. Eközben be nem áll a szánk. Dicsérjük, hízelgünk neki, majd az „ereszd”, vagy „add ide” vezényszóval kivesszük szájából a tárgyat.

De nem kitépjük!

Fél kezünkkel gyengéden átfogjuk az állkapcsát, s enyhe, majd egyre fokozódó nyomással zápfogaihoz nyomjuk a pisléit. Előbb, vagy utóbb engedni fog, és kinyitja a száját. Ekkor nagyon megdicsérjük, de nem adunk neki jutalomfalatot. Étellel általában csak a kényszeridomított kutyák apportmunkáját jutalmazzuk, nehogy tanítványunk a falat reményében lábunk elé hajtsa az odahozott

tárgyat. Képzeljük el, ha később pont a lábunk előtt engedi el a szárnyon lőtt fácánt, vagy vadkacsát!

Eleinte a vacok felé hozatjuk a tárgyat. Később, amikor már rájött a játék ízére, mindenütt dolgozunk vele, ahol csak lehet. Ha netán el akarna iszkolni zsákmányával, akkor mindig álljunk az útjába.

Igen fontos, hogy *jutalmazzuk*, ha hozzánk cipeli. Így előbb-utóbb kialakul benne az összmunka igénye, s máris nyert ügyünk van! Ha csak egy kicsit is ügyesek és türelmesek vagyunk, a kölykök mindegyikének – előbb, vagy utóbb – természetes viselkedésévé válik az apportírozás, még akkor is, ha nem kifejezetten erre tenyésztett fajtából való. Felismeri, hogy ez a csapatmunka egyik formája.

És ez a lényeges!

Szerintem az elhozómunka akkor az igazi, ha a kutyám úgy érzi, a közös zsákmány érdekében összedolgozunk. Mert az apportfa minden esetben a zsákmányt helyettesíti.

A csapatmunka és a tökéletes dresszúra közötti különbséget hadd bizonyítsam ismét egy példával.

Jó néhány éve Franciaországban egy olyan társasággal vadászhattam együtt, ahol két általam tanított kutya is dolgozott. Jó gazdához kerültek, s így csak fejlődött tudományuk, ahelyett, hogy elromlott volna. Velünk vadászott egy derék északnémet úriember is három drótszőrű német vizsla kannal. Ritkán láttam alaposabban idomított kutyákat. Még véletlenül sem ment a vízbe a lelőtt kacsákért közülük, csak az, amelyiknek parancsot adott a gazdája. De keresni is így kerestek, mintha vonalzóval rajzolták volna ki az útjukat.

Bezzeg az én két parasztkutyám! Egy pillanat alatt rájöttek, hogy a Rajna sebes víze elsodorja a lelőtt kacsákat, s ha a kanyar külső oldaláig eljutnak, ott már megcsáklázzák őket a potyát leső gyerekek. Nos, Dáma és Diána az első kudarc után előreszaladt, leült a kanyarban, s a vízbe esett kacsák *elé* úszott, szemben az árral. Odahozták, s mentek vissza helyükre szépen. Ott ültek, nézelődve, mint holmi püspökök, amíg újabb kacska nem pottyant a vízbe.

Azt mondja nekem a sógor vadászat után: –Maga nagyon rossz idomító!

– Hát aztán miér?! kérdeztem meghökkenve.

– Csak azért, mert parancs nélkül mennek vízbe, és apportíroznak a vizslái.

Ekkor már tudtam, honnan fúj a szél! A klasszikus német vadászikola mereven alkalmazott szabályait mondta fel, mint a leckét.

– Nézze – mondtam –, a kutyáim nyugodtan ültek a fenekükön, nem ugráltak minden kacsaröppenésre, nem bomlottak meg minden lövéstől, csakis akkor ugrottak a vízbe, ha értelme is volt. Tudták, mit miért csinálnak.

– Akkor is! A vizsla semmit se tegyen parancs nélkül! – torkolt le nagy fölényesen.

– Hát ide figyeljen – támadt fel bennem is a szakmai önérzet –, én eleve így neveltem őket. Miért törném le önállóságukat, ha az jobban szolgálja a vadászatot. Különb is, számoljuk össze, kinek hány kacsáját hozták ki a vízből a kutyái!

Összeszámoltuk, s kiderült, hogy míg nekünk 16 darab vizes kacsánk hevert a parton, nekik csak 3. Pedig nagyjából egyforma puskások voltak a két csoportban, s egyformán esett lövés is.

– Na látja! – húztam ki magam. – Nekünk sok kacsánk van, magának szép teóriái!

Az apportírozás pompás játék, építsük bele mindennapos gyakorlatunkba. Mind messzebb és messzebb dobjuk a tárgyat, sőt mind nehezebbet használjunk. Aztán, ha a kis kölyök nagy kedvvel mindenfélét hozzánk cipel már, menjünk egy lépéssel tovább.

Ekkorra már megtanítottuk feküdni. Fektessek le hát, tartsuk rajta a kezünket, úgy dobjuk el a tárgyat, s ne engedjük nyomban utána loholni, mint eddig. Várjunk ki egy kicsit, s csak néhány pillanat múlva adjuk ki a parancsszót. Lassan-lassan nyújtsuk a fekvés idejét, míg a végén rá sem kell tennünk a kezünket, úgysem mozdul el engedelmünk nélkül.

A következő lépésben fektessük le kiskutyánkat, dugjuk el tuskóját úgy, hogy a kutya felé hozza szagát a szél (vadászkutyák tuskóit illatosíthatjuk fácán, illetve más megfelelő vad szagának kivonatával is), menjünk vissza kutyánkhoz, dicsérjük meg, mert nyugton maradt, s csak néhány pillanat várakozás után küldjük keresni, nehogy visszatértünket értelmezze felszabadításnak. Előfordul, hogy túlságosan eldugtuk az apportot, nehezen találja meg kiskutyánk, ilyenkor tegyünk úgy, mintha vele együtt keresnénk, s vezessük rá, ám mindenképpen ő találja meg. Elvenni azonban mindig csak az elfektetés helyén vegyük el tőle.

Vigyázzunk! Ne hajtunk túl a gyakorlatozást! Előfordulhat, hogy egy életre megutálja, ha túlerőltetjük a dolgot. Még az sem baj, ha kajla növendékünk eleinte nem oldja meg feladatait tökéletesen.

Miként szoktathatjuk le kiskutyánkat néhány, számunkra *kellemetlen*, ám neki természetes *viselkedéselem*ről?

Nem *koldul* majd, ha étkezéskor sosem adunk neki egyetlen falatkát sem. Szokja meg, hogy olyankor tilos az asztal körül oldalognia. Ha odajönne, küldjük a helyére! Könnyebb a dolgunk, ha a mi étkezésünk előtt megetetjük. Teli hassal egy állat sem strapálja megát. Ha mégis erőszakoskodna, rázzuk meg a nyakánál fogva, s úgy zavarjuk a helyére. Ez rendszerint használ. Ha nem, megörgethetjük a hajítóláncot is.

Jó, ha eleve megtanítjuk, hogy az étkező- s a konyhaasztal tabu, csak a táljából ehet. Tele-takt, vagy néhány célirányosan elhelyezett egérfogó, és némi következetesség rendszerint megteszi a magáét. Az a lényeg, hogy ne azt tanulja meg, hogy nem szabad semmit elvennie... ha látják!

Minden kölyökkutya természetes szokása, hogy *felugrál* a barátaira. Ez igen kellemetlen, főleg sáros időben. Épp ezért már idejekorán szoktassuk le róla. Egy szót se szóljunk hozzá, de *lépjünk* a hátsó *lába hegyére*, persze vigyázva. Előbb vagy utóbb rájön, hogy felugrálni nem kifizetődő.

Van – főleg a rámenősebb fajtákba tartozók között –, amely, ha játékból is, mint egyik kölyök a másikat, *meg akarja harapni az embereket* is. Kapjuk el a po-fáját, szorítsuk fogaihoz a piszléit, hogy fájjon, és rázzuk meg alaposan. Menten

megérti, hogy harapni nem érdemes, mert az ember erősebben tud visszaharapni!

Persze, ha eleve vad, *goromba* kutyát akarunk *nevelni* belőle, akkor ne toroljuk meg az efféle játékos harapdosást, sőt bosszantsuk, ingereljük, hagyjuk morogni, kaffogni az apró méregzsákokot. Őrző, védő fajták esetében egyenesen előny, ha ellenünk is védelmezi a csontját, a tálját, hiszen később, amikor egy falkába tartozunk majd, éppúgy fogja őrizni a mi holminkat is.

Vannak szokások, amelyekről csak fájdalomingerrel nevelhetjük le a kutyákat. Ilyen a *kaparás* a kert egy meghatározott helyén, a sarkok, telefonpóznák tövének állandó *szimatolgatása* – ahonnan fajtársai üzenetét olvassa le –, a különféle *ürülékekbe hempergés*, azok megevése stb. Ha jelentkeznek, provokáljuk ki ezeket minél gyakrabban, ám mindannyiszor *büntessük* is kutyánk nemkívánatos viselkedését. A tele-takt alkalmazása, nyakrázás, a lánczörgetés, esetleg egy suhintás valami csípős pálcával – ám szó nélkül – rendszerint megteszi a magáét. Ha nem, később sokkal gorombább eszközökkel kell leszoktatnunk róla.

Mire kutyánk az e fejezetben leírtakat mind megtanulja, szépen felcseperedik. Lassan *megváltozik a viselkedése* is, egyre *higgadtabbá* válik, és bámulva tapasztaljuk majd, hogy sok olyan dolgot is teljesít gyakorlatainkból, amelyek megtanításával mind ez ideig hiába próbálkoztunk. Kutyánk *megérett*, felnőtté vált, s itt az ideje, hogy végképp *falkarendünkbe* illesszük viselkedését.

Az utolsó simítások

Mind határozottabb jeleit láthatjuk annak, hogy tanítványunk *keresi helyét* a közösségben. A lágyabbak engedelmesebbé, készségesebbé válnak, a keményebbek pedig mintha megsüketülnének időnként, egyszerűen próbálnak nem törődni parancsainkkal.

Elérkezett hát a *rangsorba sorolás* és a *falkatörvények érvényesítésének* ideje. Most már nem elégedhetünk meg azzal, ha csak *úgy általában* engedelmeskedik nekünk a kutyánk.

Falkavezérek vagyunk, vagy legalábbis azzá akarunk válni. S így szavunknak *átjághatatlan törvénynek* kell lennie, s ahogy a falkán belül kemény büntetés vár arra, aki megszegi a vezér parancsát, úgy mindenféle engedetlenséget, szabotázst nekünk is azonnal meg kell torolnunk.

Ám a *büntetés mindig érthető legyen*, s egyrészt a vétség nagyságával, másrészt tanítványunk természetével legyen arányban.

A lágyabb természetű kutyánál szinte észre sem vesszük, mikor válik *törvénnnyé* az addigi *játék*. Soha nem kell megfenyíteniünk, még az is sok neki, azt is a falkavezér harapásának tekinti, ha enyhén megrántjuk rajta az örvet. A keményebbek nyakára már fel kell csatolnunk a korált, a tele-taktot is, és néha az sem árt, ha jobb kezünkben, a hátunk mögé rejtve tartunk egy jó suhogós pálcikát. Sohase

büntessünk vele – nincs értelme –, de kellő időben a kellő helyre csippentve, a fájdalominger segítségével, megerősíthetjük a parancs hangingereit.

A tanulási kísérletek bizonyossága szerint *a fájdalom jó tanítómester*. A gyakorlatok végső rögzítése idején az *idomító szakaszban*, alaposabban ki kell használnunk ezt a módszert, mint tettük a *játékon alapuló tanítás szakaszában*. Kombináljuk a *fájdalomkeltés* és a *jutalmazás* metódusait. Fájdalomingerrel kényszerítsük ki a parancs végrehajtását, majd jutalmazzuk, megerősítjük a sikeres megoldást.

A vélemények erősen megoszlanak ugyan, de az *idomító szakaszban* én nem szívesen jutalmazom kutyáimat jó falatokkal.

Szerintem e szakasz jelentősége éppen abban rejlik, hogy a megtanult viselkedést kutyánk *társas viselkedése* elemi szabályaiként fogja fel a továbbiakban.

Vagyis nem a jutalom reményében dolgozik, hanem mert így kívánja tőle a falka érdekében a vezér, a gazdája.

Ezért kezdjük azzal a munkát, hogy nyakába akasztjuk „protézisünket”, vagyis a korált. Lehet a tele-takt berendezést is, ám azzal képtelenség olyan differenciáltan bánni, mint a szöges nyakörvvel. Hagyjuk meg inkább a szélsőségesen kemény kutyáknak, vagy arra az esetre, ha *elkerülő viselkedésre* neveljük, illetve

nagy távolságból kell észre térítenünk kutyánkat. Ne feledjük, néhány túl kemény korálhúzással, vagy áramütéssel hosszú időre letörhetjük tanítványainkat. Már pedig nem ez a célunk!

A befejező idomítás során voltaképpen ismételjük, *rögzítjük, kondicionáljuk, megerősítjük* az eddig megtanultakat, csak éppen más módszerekkel. Nem kell feltétlenül mindent, csupán azokat a feladatokat, amiknél elengedhetetlen a gazda és tanítvány közötti teljes koordináltság.

Az idomítást jól bevált gyakorlat szerint az *ültetéssel* kezdjük. Ha az előző fejezetben foglaltak szerint neveltük eddig a kutyánkat, akkor összevonhatunk több gyakorlatot. Én a *sabályos lábnál menést*, az *ültetést* és a *lábhoz kerülést* mindig egyszerre gyakoroltatom, hiszen kutyánk régesrég *megértette* már, tehát *pontosan* tudja, mit kívánunk tőle.

Bal kezembe fogom hát pórázát, s magam mellé hívom. Ha eddig következetesek voltunk, mellénk is áll anélkül, hogy cibálnunk kéne. Ügyeljünk rá, hogy lábunk körülbelül szügyénél legyen. Se túl előre, se túl hátra ne maradjon az állat. Ekkor keményen, pattogósan kimondjuk az „ülj” vezényszót. Ezzel egy időben a pórázba rántunk, s hátunk mögött a fenekére csapunk jobb kezünkbe rejtett vékony pálcikánkkal. Alaposan ismerjük már kutyánkat, hiszen hónapok óta egy levegőt szívunk, így tudjuk, mekkorát rántsunk a nyakörvén – vagy a korálon – s mekkorát csípjen a pálca. Tanítványunk leteszi fenekét a meglepetéstől, mi pedig azon nyomban agyba-főbe dicsérjük, ám ülve tartjuk.

Ezután elébe lépünk, jutalommal megerősítjük ülését, és elhangzik újabb vezényszavunk: „lábhoz”. Jobb kezünkbe vesszük a póráz, pár lépést hátrálunk, miközben a hátunk mögött ismét bal kezünkkel fogjuk meg a szíjat. Amint kutyánk a jobb oldalunkra ért, menten elindulunk újra előre. Ő szépen a hátunk mögé fordul, s beáll a bal oldalunkra. Most nem ültetjük le, hanem ismét kimondva a „lábhoz” vezényszót, tovább ballagunk, s a póráz rántásaival szorosan lábhoz kényszerítjük tanítványunkat.

Feje nagyjából előrelépő térdünkkel legyen egy vonalban, ne engedélyezzünk semmiféle kilengést. Amint megpróbálkozik vele, menten rántsunk egyet a korálon. Néhány tucat lépés után ismét leültetjük, de úgy, hogy megállásunk pillanatában már csattanjon is a vezényszó. Így kutyánk a későbbiekben automatikusan leül, ha mi megállunk. Megdicsérjük, lábhoz kerültetjük, s megindulunk visszafelé. Így gyakorolunk vele mindaddig, amíg pórázon hibátlanul nem csinálja.

Fontos, hogy *ne cammogjunk!* Igyekezzünk gyorsítani a munkát! Minél nagyobb tempót diktálunk, annál könnyebben és mélyebben rögzül a gyakorlat. Ne resteljünk futni sem. Keményen, határozottan követeljük meg a feladatokat, de ne ordítozzunk a kutyával.

Ha kézbe fogott pórázon hibátlanul dolgozik, próbáljuk meg *póráz nélkül* is. Ne csatoljuk le, előbb csak ejtsük a földre, hogy bármely percben ráléphessünk, ha a szükség úgy kívánja, ha netán zokon venné kutyánk a kitartóbb és keményebb gyakorlatokat, és kereket akarna oldani.

Ezek után induljunk nagyobb sétákra, ám kutyánk mindig húzza pórázát maga mellett a földön. Menjünk néhány tíz métert, ültessük le, menjünk tovább,

ültessük le ismét, forduljunk meg, hadd kerüljön lábhoz, s korrigáljuk menten, ha nem szorosan mellettünk fordul.

Minden útkereszteződésben, amelyen átmegyünk, *minden utcáskor követeljük meg szigorúan, hogy üljön le*, amint mi megálltunk. Különösen fontos gyakorlat ez ott, ahol gyerek van a háznál! Annak idején nyugodtan az utcára engedhettem Troll-lal, vagy Lucival Péter fiamat. Ha ő le is ugrott volna a járdáról, a kutyák biztosan leültek, óva attól az alig négyéves kisiút, hogy valami jármű alá kerüljön.

Amikor lógó pórázzal jól megy már a munka, gyakoroljuk póráz nélkül is. Keményebb kutyákkal néha megesik, hogy felszabadításnak veszik, ha lecsatoljuk róluk a szíjat. Ilyenkor néhányszor magába a korálba kell ragadnunk, ami minden esetben jobb belátásra bírja őket, vagy fokozatosan kell kurtítanunk pórázunkat, amíg le nem csatolhatjuk.

Az így nevelt kutyával bárhova elmehetünk póráz nélkül is – már ahová nem tiltják a rendelkezések. A *láthatatlan póráz* sokkal szorosabban mellettünk tartja, mint ha láncot kötnénk a nyakába.

Az *érzékenység*, az *engedelmesség* fokozódásával egyre halkul parancsszavunk is, végül suttogással, pisszentéssel, sőt szemvillanással is magunk mellett tudjuk tartani kutyánkat. A többi gyakorlat tanításakor is ezt a módszert alkalmazzuk. Előbb erős, határozott, katonás parancsokat osztogassunk, nagy mozdulatokkal vezényeljünk, később pedig fokozatosan csökkentsük addig, hogy jószérével csak mi ketten, mester és tanítvány vehessük észre.

Néha nagyon kényelmes, ha nemcsak szavunkra, de *kézeleinkre* is engedelmeskednek tanítványaink. Ezért megtanítjuk őket erre is. Ha például le akarjuk ültetni kutyánkat, általában kinyújtott mutatóujjú jobb kezünket emeljük a mellkasunk elé. Az *ültetésnek* nincs *sípjele*, ám bárki gyárthat magának, ha erre is be akarja tanítani kutyáját.

A *fektetés*, mint az előző fejezetben is hangsúlyoztam, talán a legfontosabb fegyelmi gyakorlat. Erősítsük egészen a *gépiességig*! Pórázra vesszük kutyánkat, mint az ültetésnél, csak a póráz most hosszan csüngjön a kezünkben. Vezessük át a talpunk alatt, s a „fekszik” vezényszó mellett villámgyorsan rántsuk le a földre vele a kutyát, vagyis kényszerítsük *passzív mozgásra*. Gyakoroljuk addig, amíg tanítványunk gyorsan hasra nem vágja magát. Ezután menjünk sétálni, de jobb kezünkben vigyük a pálcát. Mind gyorsabbra és gyorsabbra fogjuk lépteinket, s 20-25 lépésenként lehasaltatjuk kutyánkat. Akkor tökéletes a gyakorlat, ha mi rohanunk a végén, a kutya pedig úgy vágja le magát, hogy szinte koppan a földön! Ha pórázon már megy, akkor gyakoroltassuk póráz nélkül is.

Ezután lefektetjük, helyben marasztjuk, néhány lépésre, vagy amennyire lehet, eltávolodunk tőle, magunkhoz hívjuk, s úgy hasaltatjuk.

A *hasalás kézele* a magasba emelt bal kéz. *Sípjele* egyetlen pontszerű sípszó. Addig gyakoroltassuk a fekvést, míg jelünkre akár 100-150 méterre tőlünk is rögtön lehasal a kutyánk, akkor is, ha tőlünk távolodva szalad!

A vizsláknak a *fegyver emelésére*, a lövés hangjára és a vad felkelése láttán is hasalniuk kell. Ha a sípszót ismeri, behívjuk, megfűjjük a sípot, s felemeljük a

puskát. Előbb-utóbb megtanulják, s pusztán a fegyveremelésre is levágják magukat.

A lövéssel csínján kell bánni, ám erről beszéltünk a szoktatással kapcsolatosan.

A vad felkelésére, kiugrására, röppenésére való hasalást könnyedén kialakíthatjuk, ha udvarunkon *guruló korongokkal* gyakorolunk, amelyek egyébként feltétlenül kiváltanák az *üldözési reflexet* tanítványainkból, ezért a kezdet kezdetől ügyelnünk kell arra, hogy mindig az általunk adott *tiltó*, fektető *inger* legyen az erősebb.

Gyakran megesik, hogy közelünkben remekül hasal egy-egy keményebb-jószág, ám ahogy távolodik, úgy nő engedetlensége, akárhogy fütyörészünk is neki. Ilyen kutyák esetében tesz jó szolgálatot a *tele-takt*.

Magát a *behívó jeleknek*, parancsoknak való feltétlen engedelmeskedést – ha állatunkat az eddig leírtak szerint neveltük – nem minden kutyával kell külön is a reflex szintjéig kigyakorolni. Ha eleinte nem is engedelmeskedett mindig és azonnal, azért a parancs jelentése a vérébe ivódott. A *feltételes reakció* tehát minden „külön” iskolázás nélkül is kialakul benne a *nevelés* során.

A túl sokat fektetett kutyákkal megesik, hogy nehezen indulnak, vagy útközben lefekszenek, várva a jelre. Ilyenkor első dolgunk legyen feloldani *gátlásaikat*! Inkább függesszük fel néhány napra a gyakorlatozást, s dédelgessük őket, ha odajönnek hozzánk. Elvégre még a fektetésnél is fontosabb, hogy azonnal hozzánk siessen a kutyánk, ha hívjuk.

Ha idáig eljutottunk, feltehetjük művünkre a koronát. Megértetjük kutyánkkal, hogy az ő zsákmánya a miénk, mindaddig semmi köze hozzá, amíg mi jól nem laktunk belőle. Ez a falkaállatok alaptörvénye.

Egyszer találkoztam egy magyar vizsla-tulajdonossal, aki arról panaszkodott, hogy tízhónapos – egyébként álomszép és remek idegrendszerű – vizslájuk megmorogja őket, sőt feléjük is kap, ha a táljához közelítenek. Persze, hiszen fiatal kora ellenére is ő volt a családfő! Egész viselkedésén látszott, hogy a *domináns állat*nak, a falka vezérének érzi már magát. Ilyen esetben nincs más megoldás, mint erőszakkal meggyőzni őt az ellenkezőjéről, s kiutalni neki egy-két *nyakrázást*, akár a *szöges nyakörvvel*.

Mindez nem következett volna be, ha kicsi kölyökkorától kezdve tisztázódtak volna az erőviszonyok a családban. Nem győzőm ismételni, a kölykök között, az alomban is kialakul valamiféle *rangsor* és az idomítóknak, a gazdának már ekkor rögzíteni kell leendő tanítványának függőségi viszonyát.

Akármilyen tökéletes elhozóvá faragjuk is kutyánkat az *előkészítő szakaszban*, a *játékos periódusban*, akármennyire sikerült kényszer és fájdalomingerek nélkül tökéletesen engedelmes állattá nevelnünk, az *elhozás* utolsó simításainál nem nélkülözhetjük a *kényszert*. Sőt erre már jó előre készítsük elő kutyánkat!

Ha biztosan hozza már tuskóját, arra is rákapatjuk, hogy kezünkéből kivegye, ha elébe tartjuk, és a „fogd” vezényszóval megparancsoljuk.

Ennek a vezényszónak kimondásakor a kezdet kezdeteitől rántsunk bele egy parányit a *pórázba*. Ne nagyon, csak mintegy biztatásként. Sokat, nagyon sokat gyakoroljuk ezt, lehetőleg minél korábban kezdve, s azon igyekezzünk, hogy jókedvvel csinálja kutyánk. Ha már azonnal és örömmel ugrik utána, hajoljunk mind lejjebb és lejjebb. Közelítsük az *apportot* a földhöz, végül tegyük le, tartsuk rajta a kezünket, és úgy vetessük fel, mindvégig pórázon tartott kutyánkkal. Ha már ez is minden további nélkül sikerül, vegyük el a kezünket, de maradjunk hajlottan fölötte. Aztán egyenesedjünk fel, s úgy vetessük fel az *apportfát* a földről.

Nagyon fontos, hogy lépésről lépésre minden fázisra végrehajtására rákényszerítsük tanítványunkat. Így szokja meg, hogy a földről is felvegye az *apportot*, valamint a *nyakörv megrántását* is összekapcsolja „fogd” parancsunkkal.

Régen nem csináltak az *előkészítésből* ekkora cirkuszt! Néhányszor a kutya szájába nyomták az *apportfát* és kész.

Mi eleve *megértetjük* kutyánkkal a feladatát, s a fájdalominger csupán arról győzi meg, hogy minden körülmények között végre kell azt hajtania!

Épp ezért szinte semmit sem változtatunk eddigi munkánkon, amikor *szöges nyakörvet* csatolunk a kutya nyakába.

Magunk mellé ültetjük, rövidre fogjuk a pórázt, elébe tartjuk az elhozandó fát, és a „fogd” vezényszóval egy időben megrántjuk nyakán a *szöges nyakörvet*. Valószínűleg meghökken, és esze ágában sem lesz szájába venni a tuskót. Apró, de kemény, energikus rántásokkal addig „harapjuk” a nyakát, amíg – ha más-ként nem, hát fájdalmában – elvakkanja magát, s eltátja a száját. Ekkor menten beledugjuk az *apportfát*, meglazul nyakán a korál, s megdicsérjük, amennyire csak tőlünk kitelik.

Ha nem gyakoroltuk eleget a „fogd” vezényszót, bizony kemény ellenállásra is számíthatunk időnként. Ám, ha megtartottuk az eddig leírtakat, az első néhány rántás után többnyire, mint a szöcske ugrik gyakorlófájáért tanítványunk, hiszen eleve tudja, miről van szó, s a korál meggyőzi arról, hogy a parancs ellen ez esetben nincs fellebbezés.

A korállal való idomításkor, ugyanúgy, mint az előkészület folyamán, lépésről lépésre haladunk előre. Ha már első pisszentésünkre előreugrik kutyánk, és kikapja kezünkől az elhozófát, akkor egy kissé a földhöz közelítjük azt, majd le is rakjuk a földre, ám még mindig rajta tartjuk a kezünket.

Előfordul, hogy ekkor makacsolja meg magát tanítványunk, és a földről semmiképpen sem akarja fölvenni az *idomítófát*. Ennek nyilván az a magyarázata, hogy eddig kezünkkel kapcsolta össze azt, és most egészen új helyzet előtt áll. Az elhozandó tárgy függetlenedett!

És éppen ez az a pont, amiért erőszak nélkül is végig kell gyakorolnunk azokat a munkafázisokat, melyeket a kényszerítés idején lépésről lépésre átveszünk a kutyával. Mégpedig azért, hogy a *megértetés* és a *kényszerítés* folyamata ne essen egybe. Ha tehát pórázon, kényszer nélkül is felkapja kutyánk az apportfáját a földről, akkor menten megérti, mit kell csinálnia, ha ugyanezt kívánjuk tőle, de *fájdalomingerrel*, a korál megrántásával adunk nyomatékot parancsunknak.

Ha semmiképpen sem akarja végrehajtani a gyakorlatot, akkor szegezünk egy-egy X alakú, mintegy 30-40 cm hosszú keresztfát az apporttuskó két végére, amely azt a földtől távolabb tartja. Ezt szinte biztos, hogy kisebb-nagyobb tétoválás és erőszakolás után felveszi majd kutyánk.

Dolgozzunk így mindaddig, amíg tétoválás nélkül, tökéletesen nem engedelmeskedik, és szinte szöcske módra nem ugrik apportjáért az állat, amint bele-rántunk a korálba. Ekkorra már elég egy jelzés, egy aprócska rántás, és máris teljesíti a parancsot. Ezután fokozatosan csökkentjük a keresztfák hosszát, s végül egészen szereljük le őket.

Ha pórázon már teljesen biztosan felveszi apportfáját, tegyük hosszú vezetőket a nyakába, s mind nagyobb és nagyobb távolságból hozassuk el vele a tárgyat. Gyorsítsuk a gyakorlatot, úgy, mint a fektetés, vagy a láb mellett jövő tanításakor. Hajszoljuk bele kutyánkat a munkába!

Talán egyetlen más gyakorlatnál sem oly fontos a jutalmazásos megerősítés, mint éppen a *par force* apportírozásnál. Csak így érhetjük el, hogy kutyánk a későbbiekben ne kényszeredetten, a koráltól való félelmében apportírozzon, de az együttes munkában örömét lelje.

Sétáljunk minél többet tanítványunkkal úgy, hogy vagy az apporttuskóját, vagy valami más tárgyat cipeltetünk vele. Előbb rövid távon, majd mind hosszabb és hosszabb ideig. Ha elunja és elejti, menten lépjen működésbe a korál.

Ezután fektessük el kutyánkat, dugjuk el apportját Ne csak a földre helyezzük, vagy hajtsuk, de rejtjük a bokrok ágai közé, tegyük valami magasabb helyre. Mindig ügyeljünk arra, hogy kutyánk, eleinte, jó széllel keressen. Később úgyis szél alá kerül magától.

Idősebb, kölyökkorban elhozáshoz nem szoktatott kutyáknál előfordul, hogy semmi másként sem lehet elhozásra bírni, csakis korállal. Ilyenkor bizony el

kell döntenünk, hogy vállaljuk az ideig-óráig tartó kemény bánásmódot, vagy lemondunk arról, hogy a kutyánk valaha is apportírozzon.

Azt sem feledhetjük el, amit mondtam már, hogy sohasem nyulat, fácánt, fadarabot hozni tanítjuk a kutyát, hanem *elhozni*! S a jól idomított eb mindent el is hoz, amit csak kívánunk.

No, tüzes parazsat, vagy sündisznót azért mégse cipeltessünk vele, ha csak nem muszáj!

Az apportírozásnak akkor is sok hasznát vesszük, ha nem valamiféle szakszolgálatra képezzük ki kutyánkat. Annak idején a Vadászati Világkiállításra készülődvén, neves külföldi vadászokat hívott meg egy vadászatra a Magyar Vadászok

Országos Szövetségének elnöke. Köztük volt Mme Marion Schuster, az az idős hölgy, aki a Világkiállításon rekorddá minősített agancsú szarvasbikát is lőtte. Szenvedélyes fényképész volt, s a vadászat alatt is ott lógott remek Leicája a nyakában. Jómagam egy barátom kitűnően idomított vizslájával, Böskével kísértem.

Hogy, hogy nem, vadászat közben Mme Schuster egyik nagy értékű teleobjektívje elveszett. Szegény egészen oda volt, s már éppen azon tanakodtunk, hogy csatárláncot alkotva visszafelé indulunk, abban a reményben, hátha ráakad valamelyikünk, amikor szerencsére eszembe jutott, hogy Böskét nyomkövetésre, *elveszett tárgyak megkeresésére* és elhozására is betanította a gazdája. El is indítottam vissza a nyomon, csak úgy porzott a szántás. Pillanatok alatt eltűnt szem elől. Jó negyedóra múlva került csak elő, ám a pótolhatatlan teleobjektívvel a szájában!

Gyógyidomítás

Azok vigasztalására, akik „már bevásároltak” holmi ilyen-olyan hírdetések alapján, hadd súgjam meg, hogy azért *enyhébb esetekben* az öröklötten ütődött kutyákból is „lehet szalonna”! Csak ehhez nagyobb türelem kell, mint a mesebeli kásahegy átrágásához. Annyit mindenesetre elérhetünk velük nagynéha, hogy elviselhetők legyenek a ház körül! Persze tudomásul kell vennünk, hogy csökkent *alkalmazkodóképességűek*, s aszerint is kell velük bánnunk.

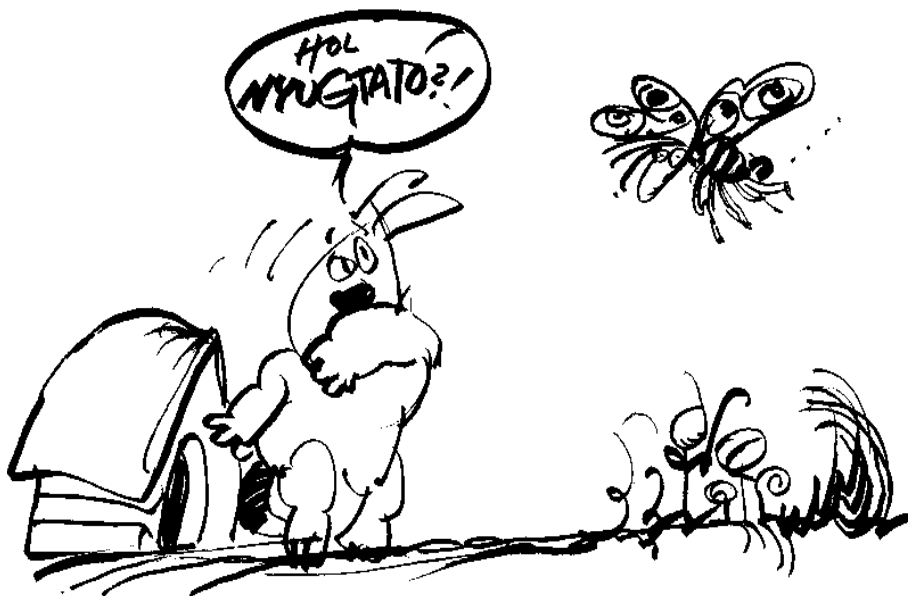
Mindenekelőtt tudnunk kell, hogy „csak” a hibát kijavítani sohasem lehet. Teljes idomítást kell végeznünk, de figyelembe véve azokat a sajátosságokat, amikben a normálistól eltér állatunk viselkedése.

Ha csupán *félreneveltük* eddig kutyánkat, s azt kell korrigálnunk, akkor fogjuk keményen. Nem lehetünk lágyszívűek! Ha egyszer engedünk, máris kezdődik minden előlről. Ám a *pszichésen sérültekkel* – amit a túl kemény idomítás is kiválthat néha – az esetek nagy többségében csak a *szelíd, rávezetési, jutalmazási módszerekkel* jutunk előre. Éppen ezért, ha az idomítás alatt egy kutya a normálistól eltérően reagál, változtassunk módszereinken, nehogy visszafordíthatatlan, vagy többé-kevésbé súlyos tüneteket váltsunk ki belőle.

Ha kutyánk fél a telefon csörgésétől, előfordul, hogy az ágy alá bújva morog ijedtében és hiába csalogatjuk, nyugtatgatjuk, annyira retteg, hogy remeg minden ízében. Talán még a kezünk után is kap, ha erőszakkal akarjuk kihúzni.

Hagyjuk békén, ám ne adjunk neki enni egy, de inkább két napig. Még a legkisebb szobapincsinek sem lesz semmi baja ennyi kis böjttől. A harmadik napon aztán elkezdődhet a kúra. Megkérünk valakit, hogy egy meghatározott időben, mondjuk, tízpercenként hívjon fel bennünket, s hagyja csöngeni a telefont – mi nem vesszük fel – egy kis ideig. Persze a mai telefondíjknál az az igazi, ha valami házi rendszerrel kísérletezünk, nehogy a végén a leves többbe kerüljön, mint a hús.

Kutyánk persze már az első csörrenésre bújocskát játszik, ám mi, mintha észre sem vennénk, nagyvidáman hívogassuk, csalogassuk. Tegyük úgy, mintha a legtermészetesebben viselkedne, és kínáljuk meg a legkedvesebb falatkájával. Ha nem fogadja el, akkor hagyjuk békén, de mindannyiszor kínáljuk meg újra, valahányszor megszólal a telefon. Lehet, hogy első nap még nem fogadja

el az ételt, ám másnap, vagy harmadnap, amikor már kopog a szeme az éhségtől, biztosan.

Ezután minden telefoncsöngetéskor adjunk neki enni, sőt egy darabig csak akkor etessük, ha csöng a telefon. Segítünk pedig mind hosszabb és hosszabb ideig csöngessen. A végén ad abszurdum az is megeshet, hogy a kutya várja majd a telefonkészülék megszólalását. Persze, ha a szoktatás ideje alatt egyedül hagyjuk otthon kutyánkat, némítsuk meg a telefont. Egy-két jutalmazás nélküli hívás minden fáradozásunkat tönkretetheti.

Ha túl ijedős a kutya, és semmiképpen sem fogadja el a jutalomfalatkát, ezen valami enyhe nyugtatóval még segíthetünk. A dózist és a gyógyszerfajtát először az állatorvos segítségével kísérletezzük ki mindig gondosan, mert megeshet, hogy túlnyugtadjuk a kutyát, s az ha el nem is alszik, de képtelen lesz adaptálni a tapasztaltakat.

Ha nyugtatóval már nincsenek félelmi reakciói, akkor gyakoroljunk tovább nyugtató nélkül.

Ez a módszer nagyon sokféle *félelem*, *gátlás* leküzdésére alkalmas. Minden olyan esetben, amikor egy inger a reakciót kiváltja – vagy ha éppen a szoktatás végett mi magunk kiprovokáljuk –, egy kedvenc falatkával vigasztaljuk meg éhes, pontosabban szólva kiéhezett kutyánkat.

És ez esetben semmiképpen nem lehetünk lágyszívűek vele szemben!

Higgyék el, a ragadozóknál egészen hétköznapi dolog, ha néhány napig éhkoppot nyelnek! Félelem és agresszió minden esetben gátlódik a táplálkozási reflex kiváltásakor egy kellően éhes kutya, de egyéb állatok esetében is. Bár „hisztis” macska jóval kevesebb akad, ez a módszer azért náluk is hatásos.

Hasonlóan szoktathatjuk a fokozatosan erősödő lövésekhez az attól rettegő vadászkutyákat, de megszerettethetjük állatainkkal a motorkerékpár zaját, a csengő hangját, vagy akár különféle hirtelen felvillanó fényeket – pl. a vaku vil-

lanását – is. Csupán arra vigyázzunk, hogy mindig az adott ingerhez és az általa kiváltott *rendellenes viselkedéshez válasszuk meg módszereinket*. Nagyon fontos az is, hogy beavatkozásunk, az általunk nyújtott kellemes inger a gátolni kívánt reakció *kezdeti szakaszában* érje tanítványunkat.

Az angol Wodehouse azt javasolja: – alaposan bosszantsuk fel, hozzuk küzdelmi hangulatba a hangérzékeny kutyákat, s úgy szoktassuk őket a fokozatosan erősödő lövéshez. Így kutyánk ahelyett, hogy félelmében citerázva kifutna a világból, feldühödik a lövés hallatán, s harsány ugatással vezeti le idegfeszültségét.

Brunner leírja, hogy az angolszász országokban sok olyan bentlakásos kutya-kollégium működik, amely kizárólag a gazdáik által elrontott, vagy örökletes alapon defektes kutyák helyrehozásával tartja fenn magát.

Hogy miként dolgoznak?

Ha *autóhoz* akarnak szoktatni egy attól rettegő kutyát, akkor elkezdene egy veszteglő kocsikörnyékén játszani vele. Később hagyják ugrálni benne, majd bezárják az ajtókat, s úgy játszanak vele a kocsiban. Aztán a motort gyújtják be, s végül elindulnak, hogy lassú tempóban körbe-körbe, ismerős tájakon kocsi-kázzanak.

Ha egy kutya utálja a postást, s ha csak teheti, meg is harapja, úgy legkedvesebb idomítója ölti magára a levélhordó egyenruháját, s csak abban foglalkozik vele, hogy megszokja az állat.

Kicsit fantasztikusnak tartom a következő megoldást, s csakis igen nagy testű, erős szociális érzékű kutyák, német juhászkutyák, újfundlandiak stb. esetében tudom elképzeni, hogy célhoz vezessen.

Ha egy kutya fél a víztől, úgy idomítója hetekig, ha kell, hónapokig szoktatja magához. Ha az állat már egészen hozzákötődött, a kutya jelenlétében úgy tesz, mintha vízbe esne, s fulladozna benne. Az félelmét feledve vízbe veti magát, hogy gazdáját kimentse. Ezután megdicsérik, s egy jót játszanak vele a vízben. Állításuk szerint ettől megtörik a jég!

Hát! Nem a módszer ellen van kifogásom, az helyes, csak éppen azt nem hiszem el, hogy ezt az ösztönösen mentő kutyákon kívül más fajtákkal is meg lehetne csinálni.

Az is gyakran előfordul, hogy egyes, főleg erősebb karakterű kutyák *féltékenykedni* kezdenek, ha egy-egy újabb állat kerül a házhoz, vagy netán gyerek születik a családban. Ilyenkor nagyon határozottan és nagyon világosan tudtára kell adni, hogy átalakul a rangsor.

Természetes, hogy egy aranyhőrcsög, vagy egy cica nem előzheti meg őt, de egy csecsemő már az első pillanatoktól. Mindenféle féltékenykedést azonnal le kell törni, nehogy, mint rangidős, szociális fensőbbbségét „éreztesse” is a picivel! Tudom, egészen szélsőséges, de egyáltalán nem kizárt eset az ilyen. És ez nem gonoszság a kutya részéről! Jó tehát eleve számolnunk vele, s megelőzni a bajt.

Azért tiszteljük a kutyánk érzelmeit is, és ne éppen az orra előtt dédelgessük új kedvencünket, vagy kisgyerekeinket.

Gyakran hasznos lehet ilyenkor a *környezetváltozás*. Bár én kifejezetten nem szeretem azokat a kutyatulajdonosokat, akik másokkal taníttatják be kutyáikat, ilyenkor be kell látnom, ez mégis célravezető lehet. Adjuk panzióba, vagy – ami még jobb – iskolába néhány hétre féltékenykedő kutyánkat, s az afeletti boldogságában, hogy régi falkájába visszakerülhet, megelégedezik a féltékenységről. Ez egyébként más esetekben is hasznára válhat. Főleg akkor, ha szociális viselkedésében jelentkeznek számunkra kellemetlen vonások.

Azért jobb kutyaiskolába adni nevetlen ebünket, mert így nemcsak a környezetváltozás áldásos hatása érvényesül, de az idomítás közben felépülő új, feltételes viselkedési elemek gátolhatják is a régi nem kívánatosakat. Főleg, ha eleve úgy irányítják őket! Ráadásul, tetszik, nem tetszik, új szociális környezetbe kell beilleszkednie, amiben egyáltalán nem biztos, hogy ugyanazt a helyet foglalhatja el, mint otthon a családban. A fegyelem megszilárdulása pedig csak segíti alkalmazkodását. Feltéve, ha otthon a gazdi tartani is tudja azt a pozíciót, ahova őt az idomító helyezte, s nem áll vissza a régi rend, akár néhány óra leforgása alatt is.

Néha egészen furcsa szokásokat vehetnek fel a lakásban tartott és ott unatkozó kutyák. Némelyik szexuális aberrációkban keres vigasztalást. A kan kutyák például rendszeresen maszturbálhatnak. Ilyenkor csak az segít, ha többet törődünk velük, keményen megdolgoztatjuk őket.

Sokszor megesik, hogy csak mi hisszük abnormálisnak kutyánk magatartását, ám az másként nem is viselkedhetne.

Éppezért mindig járjunk a dolgok végére, mielőtt pálcát törnénk felette. Meglehet, azért nem akar elmenni egy meghatározott ház előtt, ha sétálni visszük, mert ott valami nagyon kellemetlen élmény érte régebben. Az is előfordulhat,

hogy egy nála sokkal erősebb és határozottabb kutya lakik abban a házban, s ki tudja, mikor, de valamiképpen tudtára adta kutyánknak, hogy arra neki nincs semmi keresnivalója. Lehet, hogy a másik szaga domináns, amit mi emberek egyszerűen képtelenek vagyunk érzékelni „süket” orrunkkal.

Igen jó és gyakran beváló módszer a számunkra káros viselkedés erőltetése, ezáltal a kutya kifárasztása.

Sógor nevű magyar vizsla kanom egy időben rákapott a nyúlüldözésre. Koloncot kötöttem a nyakába, és eleresztettem minden felugró nyúl után. Márpedig akkoriban bőven akadt még nyúl a tatai területeken! A második alkalommal rájött, hogy a kolonc akadályozza futását, s a szájába kapta. Csakhogy így meg nem tudott lihegni! Rádásul nehezebb tuskót akasztottam a nyakába és jó sáros, agyagos szántásokon hajszoltattam vele a kanálfülűket. Egyetlen hét alatt úgy megundorodott tőlük, hogy rájuk se nézett. Még a lőtt nyulat is úgy hozta el, hogy leolvashattuk a pofájáról: – egyszer s mindenkorra elege van belőlük.

Néha megesik, hogy egy évek óta szobatiszta kutya megfeledez a jólneveltségről. Lehet, hogy csak egyszer, de az is, hogy rendszeresen. Olykor egyetlenegy helyet tüntet ki, de azt konok következetességgel. Ne kínlódjunk tüneti kezeléssel, derítsük ki az abnormális viselkedés okát, s ha azt megszüntettük, kutyánk is felhagy ezzel a több, mint kellemetlen szokással.

Kanoknál gyakori, hogy lakásunkat is megjelölik illatanyagaikkal, akárcsak territóriumának határait a farkas, vagy a villanyoszlopok tövét a falusi kutyák. Egyetlen gyógyszere van csupán. Erélyes rendreutasítás akár tele-takttal is!

Sajnos sok kutyatulajdonos eltűri, hogy kutyája az utcán álló autókat is oldalba jelölje. Ez enyhén szólva neveletlenség. Nem a kutya, hanem a gazda részéről!

Mert ahova az egyik kan odaspriccelt, oda fog a másik is, és szegény autós hiába sikálja, csak úgy bűzlik a kutyavizelettől kocsikereke. Nagyon sok államban birtokháborításnak minősítik az effélét, s bizony komoly kártérítést fizethet a kutya tulajdonosa, ha perre megy az autós. Nálunk a Polgári Törvénykönyv ugyancsak kártérítésre kötelezi a kárt okozó állat tulajdonosát, ha az el nem követett mindent, hogy a károkozásban megakadályozza! Márpedig ez is az, csak nálunk még nem szokás effélért a bírósághoz fordulni.

TANULJ, TINÓ...!

Az állattartás mestersége

Úgy hiszem, nem csak hiányos volna a könyvünk, de feladatát sem töltené be, ha nem szentelnénk benne legalább egy fejezetet *gazdasági állatainknak*! Távol álljon tőlem, hogy a *haszonállatok* nevelési módszereivel untassam például kutyakedvelő olvasóimat, mégis úgy vélem; senkinek sem árt, ha nagy léptékben ezzel a világgal is megismerkedik.

Ha nem egyébért, akkor azért, mert sokan, és egyre többen vannak, akik megcsömörlöttek már a nagyvárosoktól, falura költöznek vagy tanyát vesznek, s ott állatokat akarnak nevelni. Csak éppen arról feledkeznek meg, hogy az állattartás *mesterség, tudomány*, ami évezredekken át szállt apáról fiúra, s egyik napról a másikra belevágni olyan vakmerőség, hogy ugyanazzal az elszántsággal akár egy templom tornyából is levethetné magát akárki, hívé, hogy – bár sose próbálta, mégis – repül majd!

Ám, ha veszi magának a fáradságot, elolvas néhány szakkönyvet, és igyekszik legalább annak elemeit megtanulni, hogy kiválasztott *állatai mit várnak tőle*, akkor szinte biztos, hogy siker koronázza vállalkozását. Különösen, ha talál egy jó gazdát valahol a környéken, aki *tanáccsal, tapasztalattal* segíti, támogatja első botladozó lépéseinél. Könyvünk más fejezeteiben is bőven talál a kezdő fogódzót, ami segíti – *legalábbis állatai megismerésében*!

Előre kell azonban bocsátanunk, hogy nem vagyunk partnerek semmiféle kalandorságban. Sem az oly látványosan kudarcot vallott *biogilisztá-*, sem a ma-napság ígéretesnek hírdetett *éticsiga*-tenyésztés nem tartozik a mi asztalunkra.

Hagyjuk meg ezt a kalandoroknak! Ám annyit azért tán jegyezzünk meg velük kapcsolatosan, hogy mindkettő szerves része a modern *ökológiai szemléletű gazdálkodásnak*, és ha az ember nem akar egycsapásra meggazdagodni belőlük, úgy egy nagyobb egység *részeként* akár némi hasznót is hozhatnak a konyhára!

Egyébként úgy tűnik, mintha ismét fordulna mostanság a gazdasági állatokhoz való viszonyunk.

Mintha újra felfedoznánk, hogy *élő-, érző lény* a tojatóketrecbe zárt tyúk, a batérián sivító sertés és a karámban bögő tehén, az akolban bégető juh is egyaránt!

Aminek természetesen számos oka van. Az első, roppant fontos, de manapság még inkább csak csíráiban ható erő az embernek saját környezetéhez való *új viszonyulása*, a *környezetvédelmi*, s benne az állatvédelmi *tendenciák* felerősödése, sőt felhangosodása.

A második az, hogy egyre többet és egyre hangosabban beszélnek az állattenyésztő szakemberek is az *iparszerű állattartás* nálunk is meghonosodott, embertelen formájának csődjéről.

Őket természetesen racionalitásuk, és nem a „szegény bocik, pipik, barikák” és egyéb jószágok iránti sajnálkozás vezérli. Hiszen mindnyájunknál jobban tudják, hogy *az embereknek enni kell*, az állattenyésztés országunk egyik legfőbb bevételi forrása lehet, és túlnépesedett földünkön ma még egyszerűen *nincs más* ésszerű megoldás, csak az iparszerű állattenyésztés – de nem a régi módszerekkel!

Mert eddig hatalmas „húsgyárakban”, *személytelenné* vált, gépesített rendszerek hosszú sorában *állítottak elő* irdatlan tömegű *élelmiszer-alapanyagot*, s jószerével mindegy volt, hogy ez *élő, érző, a környezetével szemben igényeket támasztó lények tömege*. Egyetlenegy volt – és sokak számára ma is csak az – fontos, hogy az állati *biomassza* a lehető legnagyobb mennyiségű emberi *élelmet* produkálhassa.

Olyannyira eluralkodott nálunk ez a szemlélet, hogy az állattenyésztési „ipar” szakembereinek csak az utóbbi időben fordult meg a fejében afféle gondolat: talán a termelés is *hatékonyabb* volna, ha a termék *biológiai igényeire* is alapoznák a rendszert!

Hosszú időn át legfeljebb ha odáig jutottak el, hogy mérnökök, technikusok százai kutatták azt: milyen „padozatra tegyék” a disznót, a csirkét, hogy az ne kapjon lábfekélyt. Csak a legritkább esetben vontak be munkájukba biológusokat, magatartáskutatókat is.

Többnyire csak a különféle állatvédők követelték ki maguknak a beleszólás jogát időnként. Őket azonban inkább érzelmeik, mint a szakmai szempontok, vagy az emberiség élelmezésének gondjai vezették és vezérik. Ezt korántsem elmarasztalólag mondom. Legalábbis nem az állatvédőknek!

Mert tudományosan akármennyire vitatható is, ha érzelmeink és ösztöneink „az erdőbe” vezetnek is bennünket; az állatbarátok néha tényleg túlfűtött, megmosolygott, és olykor bizony csakugyan naiv hangoskodása, követelőzése, nemegyszer személyes bátorsága mégiscsak hozzájárult néhány mostanság kibontakozó új tudományos irányzat, így *termelés-*, vagy idegen, de meghonosodott szakkifejezéssel a *produkciobiológia*, a termelésközpontú viselkedéskutatás, a

produkcio-behaviorizmus és ennek következtében a termelési környezetvédelem vagy *produkcio-ökológia* megszületéséhez. Végző soron tehát ahhoz, hogy az ember a termelésbe fogott állatokat ismét élőlénynek tekintse.

Hajdan minden valamirevaló gazda tudta, hogy hiába ad annyit enni tehenének, amennyi belefér, már attól is képes apasztani, olykor akár felével kevesebb tejet adni néhány napon vagy héten át, ha más istállóba kötik, *más ember* kezdi gondozni, fejni. Tudta, hogy vannak kötözködő természetű, úgynevezett „*kutyadisznók*”, amelyeket le kell vágni, nem lehet megtérni a falkában, mert nevelődjenek együtt bár malackoruktól, örökös nyughatatlankodásukkal *felzaklatják* a többieket, s a nyugtalan, ideges állat sokkal rosszabbul hasznosítja a takarmányt. Ma már azt is tudjuk, hogy alapvetően hibás úgy kiemelni ezeket, hogy külön kutricában, battérián új csoportot alkotunk belőlük. Egyrészt egymással is képtelenek megférni, másrészt a válaszfalakon át is egyre zaklatják szomszédaikat, harmadrészt az egész ólat nyugtalanítja örökös marakodásuk, visítozásuk. Gazdasági számítások sora bizonyítja, hogy a *legolcsóbb levágni* ezeket az örök békétlenkedőket, mégpedig minél korábban, mert amit így veszünk a réven, a vámon sokszorosan megtérül.

Sohasem hagyhatjuk figyelmen kívül azt, hogy kiemelkedő eredményt csak tökéletesen egészséges állattól várhatunk. Tehát a korszerű nagyüzemi állattenyésztés semmiképpen sem érheti be annyival, hogy az *időjárás* viszontagságaitól *megvédi* jószágait, ételt, italt vet elébük, s kialmoz alóluk. *Szociobiológiai igényeiket* is *ki kell elégíteniünk* a termelés, vagy *át kell alakítanunk* a tenyésztés során! A produkcióbiológia alaptétele, hogy egy élőlény csak akkor képes a géneiben kódolt örökletes tulajdonságok maximumát érvényre juttatni, ha ehhez megteremtjük számára az optimális környezeti feltételeket. Magyarul, ha teljesen egészséges, és jól érzi magát a bőrében. Mint ahogy ennek igaz a fordítottja is. Az az állat szaporodik, hízik, egyszerűen „termel”, amelyik jól érzi magát és egészséges. Ám sohasem feledkezhetünk meg arról, hogy bármely állatnak, tehát *egy másfajú lénynek* nem az a jó, amit mi, emberek annak képzelünk, hanem ami igényeit minden szempontból kielégíti!

Az állatok *jel- és jelzésrendszeréről* rengeteget beszéltünk ebben a könyvben. Itt elég talán annyit megismételnünk, hogy bármi lehet üzenetértékű, mind számunkra, mind állataink számára! Éppezért a jó gazda gondosan *ügyeli* állatai viselkedését. Minden apró jelre, változásra felfigyel, és menten kikutatja annak

okát is. Hiszen egyetlen apró figyelmetlenség is sok száz, ezer vagy százezer forintjába kerülhet!

Egyszer, egy békés megyei gazdaságban járva észrevettem, hogy szinte forr, bugyborékol az egész malac-utónevelő. Minden battérián nyugtalanok, idegesek voltak, sívítottak, sőt marakodtak a süldőcskék, s a kötekedőbbek – melyekről külön beszéltünk – egyfolytában marakodtak egymással.

– Valami baj van! – mondtam az állattenyésztési brigádvezetőnek. Kicsit meg is sértődött, de miután a rendszergazdát képviseltem, végigvettük az összes lehetséges környezeti tényezőt, és nem találtunk semmi rendellenességet!

Jó két hét múlva újra le kellett utaznom. Az állatok feltűnően leromlottak, nem hogy gyarapodott volna, de apadt a súlyuk ez idő alatt, nőtt a kényszervágás, az elhullás, de *sokkal nyugodtabbak voltak*.

Pedig a termekben majd megfúltunk a felgyülemlett ammóniától. Álltak a ventillátorok, elromlott a klímaberendezés! Mert a karbantartó lusta volt, elmulasztotta a csapágyak utánzsírszását – fél óra munka lett volna negyedévenként! –, megkoptak a görgők, és végül eltört egy csapágy!

Akkor meg sem fordult a fejemben, csak jóval később jutott eszembe, hátha a zsír nélkül futó golyóscsapágyak sívítottak olyan hangfrekvencián, amit az ember meg sem hall, ám a disznókat mérhetetlenül zavarja! Ezt látszott bizonyítani, hogy egyszeriben helyreállt a rend, amint a törött, kopott csapágyak leálltak! Ugye, milyen „apróság”, és jó félmillió akkori forintjába került a sertésleplek!

A produkcióbiológia különös gondot fordít a fajon kívüli, fajok közötti kommunikáció más vonzataira is.

Ezek közül a legfontosabb talán, hogy bizonyos *jelekkel kiváltott viselkedési folyamatok*, esetleg cselekvésláncok sokkal könnyebbé teszik az állatgondozást!

Ez sem új dolog, csak több figyelmet kell fordítanunk rá.

Az alábbi jelenet például nap mint nap lejátszódik számtalan hagyományos falusi, tanyasi udvaron.

Valamikor késő délután a gazdasszony hangos pi-pi-pi-pííí-vel összetrombitálja a baromfinépet, azok felkapkodják az elébük szórt takarmányt, majd seprőre fog a háznépe, és nagy igyekezettel, még nagyobb dühvel kezdi ólbahajtani az aprójószágot. Az meg mindent elkövet ennek elkerülésére! Egyrészt, mert számára korán van még, másrészt, mert ólja – melynek szutykos, csatakos almán a ludak és rucák, keskeny, kényelmetlen és kevés helyet adó rúdjaian, lécein a tyúkfélék kénytelenek átszorongani az éjszakát – nem biztonságos éjszakai szállás, de maga a nyomorúság és a rettenet!

Mindezen felül egészen máskor gallyaznak fel a tyúkfélék, vonulnak aludni a récék – s azok közül is máskor az eredetileg fánlakó néma kacsa –, a ludak, ül el a gyöngyös, vagy éppen a pulyka.

Mindezen fajokat egy kalap alá véve ólbahajtani, mert magunk már a házba vonulnánk, aligha válik az ember más fajok iránti *empátiájának* – együttérzésének, beleérzésének – dicsőségére. Ráadásul milyen egyszerű mindennek az elkerülése!

A hagyománnyal szakítva olyan ólakat építünk, külön-külön, fajonként, amelyekben az állatok jól és biztonságban érzik magukat. Aktivitási periódusuk legvégén, az ólon belül etetjük meg őket, akár automatákból. Még célszerűbb, ha valami egyszerű jellel, fénnel, hanggal – akár a háziasszony hívogató szavával – jelezzük állatainknak: itt van az idő! Ez egy egész *cselekvéssort* vált ki belőlük, s miután annak minden egyes fázisa csak növeli jóérzésüket, fokozatosan *reakcióvá* is válik.

Persze csak ha arra is ügyelünk, hogy valamennyi aprójószágunk kényelmesen elhelyezkedhessék éjszakára, s figyelembe vesszük, hogy minden egyed – még tömegtartás esetén is – szeret a maga helyén, „a maga ágyában” aludni! Az egész istálló felbolydul, ha közülük csak egy is a rend megbontására kényszerül!

Ha minde erre ügyelünk, úgy az eredmény jobb tojás- és hústermelésben mérhető, ami viszont pénztárcánkat hízlalja! Vagyis az az egyszerű tény, hogy „számoltartjuk, mi kell a jószágnak”, megkönnyíti munkánkat, növeli gazdasági eredményeinket, tehát nagyobb örömünket is leljük majd az állattartásban.

Alapvető társas igények

A *férőhelyszükséglet* és az *elhelyezkedési igény*, a *csoportképzés* alapkérdés a háziállattartásban is, de különös jelentősége van az elő- vagy félig háziasított fajknál, ezért példáink is jórészt ezekkel kapcsolatosak. A háziállatokról szóló szakönyvekben azonban bőven és fajonként-fajtánként olvashatunk az ehhez kapcsolódó tudnivalókról. Annyit meg kell jegyeznünk, hogy mindig egy kicsit bővebben számoljunk az azokban megadottaknál! Több *helyet*, nagyobb *etetőfelületet* tervezzünk! Így, ha nem is elégtettük ki feltétlenül állataink minden igényét, legalább kevésbé idegenkedik *művi környezetétől*.

Szerencsére csak a legritkább esetben kell úgy „taníttatnunk” tömegben tartott állatainkat – tartozzanak bármely fajtához is –, mint a lovakat vagy a kutyákat. Igazi jelentősége az *inaktív* vagy *látens* tanulásnak, *szoktatásnak* van!

A takarmányozás automatizálása idején még úgy hittük: miután a takarmány amúgy is folyamatosan az állatok előtt áll, azok akkor és annyit esznek, amikor és amennyit akarnak. Ma már tudjuk, hogy minden fajnak napi többszöri *táplálkozási periódusa* van, és mindegyikük szinte egyszerre akar enni ebben az időben! Tehát vannak időszakok, amikor jószerével mind a vályú előtt tolong majd, míg máskor alig szemezget az etetőből egynéhány.

Az a *jel*, amihez hozzászoktatták – például az etetőrendszer beindítása – feltétlenül felkelti az állat érdeklődését. A takarmány *mozgásának látványa*, az *automata zöreje* a klasszikus pavlovi etetési kísérletet mintegy megismételve, beindítja az emésztőnedvek képzését, *táplálkozási reflexet* vált ki, és előbb vagy utóbb az etetőhöz siet minden éppen nem dugig jóllakott állatunk! Megfelelő rendszeresséű és intenzitású *jeladással* elérhetjük, hogy az állatok sokkal gyakrabban, mohóbban esznek, többet fogyasztanak a takarmányból, mint egyébként, s így nem csak gyorsabban fejlődnek, több tejet adnak, de kevesebb takarmányból állítják elő ugyanazt a termékmennyiséget; szakszóval, *jobbán hasznosítják* a felvett takarmányt!

Kisebb egységekben, ahol nincs mindig pénz egy zajt keltő *továbbtőláncos etető-automata* beállítására, a legolcsóbb magnó, egy végtelenített szalag és egy időkapcsoló, sőt egy kézicsengő, vagy gong is megteszi! Mindig ugyanazt a jelet adjuk állatainknak, nagyon *szigorú rendszerességgel*, hogy a takarmányadagolással – vagy egyéb információval – összekapcsolják!

A korszerű tejtermelő telepeken ezt a módszert régen bevezették már, s csupán rendszeresség kérdése, hogy az állatok maguktól menjenek a fejőházba, mindegyik a maga megszokott fejőállásába soroljon, ne tülekedjen több állat egy helyért. Az már további automatizáció kérdése, hogy kézzel mérjük-e ki a tejtermelés után egyedileg járó abrakporciót, vagy a tehének nyakába akasztott ügyes *azonosítók* parancsolják meg a *számítógép* vezérelte *adagolórendszernek*, hogy melyik állat elé mennyi abrakot eresszen a garatból. A tehének hamar megtanulják, hogy meg is fejik őket, mialatt elfogyasztják a külön csemegét. Ha elfogyott a takarmány, csecseikről lehulltak a kelyhek, ismét maguktól ballagnak vissza kifutójukba.

Hasoló módszerek persze más állatfajoknál, így a juhászatokban is jól alkalmazhatók.

A magam részéről éppen a *fejés-etetés* szakaszát tartom a kapcsolattartás egyik legfontosabb időpontjának. Ha az ember nem csak gépiesen, többnyire ordítva, rugdosva, esetleg bottal ösztökével sürgetve irányítja a jószágot – jó magyar szokás szerint –, nem kényszerű munkának tekinti feladatát, hanem *alkalomnak* az állattal való kapcsolat föl vételére, akkor azok szívesen veszik közelségét, fajtársuknak, vezérüknek tekintik. Hiszen elébük adja a takarmányt, csecseikre igazítja a fejkelyheket, egyre körülöttük jár, velük foglalatoskodik. Hát még ha beszél, szól is hozzájuk!

Könyvünk megfelelő helyén külön is hangsúlyoztuk: a lovakhoz mindig szólni kell! Nos, ez valamennyi más háziállatfajra éppígy érvényes. Egyrészt, mert *növényevő* háziállatainkban – mindahány a ragadozók zsákmányállata lévén eredetileg – erős *menekülési reflexek* működnek mai napig is, bármennyire fellazította azokat a háziasítás. Másrészt, mert a nagyon szűk, többnyire zárt térben az ember egyetlen lépéssel akaratlanul is a *kritikus távolságon* belülre kerülhet, s önmagát teszi ki veszélynek! Létérdekük és létérdekünk egyaránt, hogy állataink azonosítsanak bennünket!

Érzékszerveik közül pedig jószerével csak hallásukra hagyatkozhatnak! Szaglásuk ugyancsak megromlott a karámok, istállók állandó bűzében, látásuk eredetileg is *egydimenziójú*, életlen, szinte csak a mozgás észlelésére szolgál. Vagyis nem ad számukra minden esetben elég információt! Egy ismeretlen tárgy vagy idegen észlelésekor az úgynevezett zsákmányállatok – vagy háziállat utódaik – első ösztönös reakciója nem a „*mi az?*”, hanem az: „*menekülni kell-e előle?!*” Olykor elég akár egy rossz mozdulat is, hogy megrémítsük, riadozásra, menekülésre – a kritikus távolságon belül esetleg *elhárító mozdulatokra*, például *öklelésre*, *rúgásra* – készítsük jószágainkat. Főleg, ha amúgyis stresszeltek az olykor csöppet sem ideális *tartási, takarmányozási körülmények*, vagy a *rossz bánásmód* miatt!

Fontos tehát, hogy kommunikáljunk velük. A fent említett érzékszervi elemzés alapján önként kínálkozik a hanghosszoktatás! No meg azért is, mert a beszéd az ember legtermészetesebb kommunikációs eszköze. Ezért nyugodtan, lassan,

lehetőleg alacsonyfrekvenciájú – tehát mély – torokhangon, de egyfolytában beszéljünk állatainkhoz, amíg köröttük járunk!

A *kritikus* és a *menekülési távolság* persze háziállatainknál is fajonként, fajtánként, olykor egyedenként más és más. Általános törvény azonban, hogy annál inkább érvényesülnek, minél kevésbé háziasult a fajta, és minél kevesebb gondot fordított gazdájuk az egyedek szocializációjára! Amíg például pusztáink fenséges szürkemarhája, vagy a camargue-i mocsarakban máig félvadon tenyésztett lovak sok vadállati vonást megőriztek még, addig az úgynevezett intenzív fajtáknál ugyanezeket az ösztönöket szinte csak nyomokban találjuk.

A pusztulófélben lévő, rendkívüli vadászati értéket képviselő, kitűnő és egészséges húsú vadnyúl tenyésztése, illetve háziasítása mindaddig azért vallott kudarcot, mert mindennél erősebb – sőt, túlteng – benne a *menekülési kényszer*. Az első idegen zajra, hangra fejvesztetten felugrik, nyaka közé szedi a lábát, s rohan világgá, hogy a legpuhább, legrugalmasabb hálóból készített kerítésen is összetörje magát vak rémületében! Ösztöne olyan elsőprő, hogy képtelen a maga kárán „tanulni”! Mit sem gátolja az, ha százszor fennakadt, hogy százegyedszer is nekiugorják, addig-addig, amíg csak összetöri magát! És hiába minden, eddig a vadbiológusok képtelenek voltak ellensúlyozni a nyúl fenti „jó tulajdonságát”!

Ezzel szemben bizonyos *csoportosan élő tyúkfajok* nagyon is könnyen feladják menekülési reakcióikat.

Annak idején, majd 40 évvel ezelőtt a fácán még nem holmi mesterségesen felnevelt, majd szabadon eresztett fél-háziállat volt, de igazi vadmadár, melynek minden egyes példányát úgy fogtuk össze az erdőn csapdával, zártuk kifutóba a tél folyamán, tojattuk le, s keltettük ki kotlóssal a csibéit. Persze, mint minden úgynevezett „zsákmányállatban”, benne is túlteng(ett) a menekülési készség. Elég volt, ha elfütytentyette magát egy rigó, egy kutya szaladt végig a „falér”-ok (a francia voliere, – röpde, kifutó – elmagyarosodott formája) mellett, hogy valahány állatunk kétségbeesetten rebbenjen a drótkerítésnek, essen a begyére, s pusztuljon el néhány perc alatt a befogott tenyészállomány akár egytized része!

Éppezért – nyilván a fácánmesterek évszázadok alatt kialakult tapasztalati reglamája szerint – abban a pillanatban egy meghatározott dallamot kezdtek fütyülni a gondozók, amint a takarmányos-konyha ajtaján kiléptek. Az egyébként nem túl intelligens vadmadarak alig néhány nap alatt megszokták a fütytjelet. Sőt, az emberrel és ez etetési időkkal egyaránt összekötötték. Alig hangzott el, valamennyi felkapta a fejét, s amint meglátták a takarmányos-vödörrel közelgő gondozót, máris az etetővályúnál tolongott mndvalahányuk! Ha az ember csak fütyögött, s nem volt vödör a kezében, azt jelentette: enni nem kapunk, de ismerős jön, menekülni sem kell előle! Nem rebbentek fel, nem volt veszteség! – Furcsa, hogy az ember annál nagyobb gondot fordít az állatokkal való közvetlen kapcsolattartásra, bizonyos dolgokra való megtanítására, minél vadabbak azok.

Még egy dologról szólnunk kell, amin az állatok tanításával, szoktatásával feltétlenül módosíthatunk. Ez a *csoportok képzése*! Könyvünkben sokat beszéltünk

már állataink társas viselkedéséről, így éppen csak emlékeztetni szeretnék arra, hogy a rovarokat, méheket kivéve, még a legnagyobb csoportokat alkotó háziállatok – juhok, szarvasmarhafélék, lovak, sertések, s főként a szárnyasok – sem alkottak akkora csoportokat eredetileg, mint amilyenekben ma tartjuk őket.

Ez pedig az állattenyésztőnek számtalan gondot okozhat! Nem véletlen, hogy az úgynevezett nagyüzemi fajtáknál rendkívül fontos tenyészkiválasztási szempont a *tömegtartás tűrése*, a *személyes távolságigény* minimálisra való lecsökkentése.

Mégis előfordulhat, hogy olyan állatokat kell, vagy akarunk tartani, amelyek sokat megőriztek eredeti csoportos viselkedésükből. Például extenzívebb, vagyis csak *kevésbé házasodott* fajtákat, mert tartásuk kifizetődőbb, vagy különlegesen magas áron lehet eladni termékeiket: a félvad marhafajták, a még mindig csak házasítás előtt álló szarvasok, vagy az éppen csak domesztikált rénszarvasok húsát, bőrét, agancsát. Nem győzőm hangsúlyozni azonban, hogy *ezeknél a fajoknál, fajtáknál a szociobiológiai jellemzőkre fokozottan ügyeljünk!*

A barkás szarvasagancs ősi ázsiai gyógyszer és *afrodiziákum* – szerelemserkentő –, a *rinószarvval*, vagy a *tigrisepével* közel egyenértékű! Csakhogy amíg e két utóbbi állatfajt – hiába védik nemzetközi egyezmények, szigorú törvények – az orvvadászok már szinte kipusztították, addig a *marál* – a mi gímszarvasunk ázsiai megfelelője – egészen jól tartható félvadon, hatalmas csordákban, és több szovhozban, kolhozban tenyésztették is. Arról persze fogalmam sincs, hogy ma mi a helyzet, de feltételezem, hogy ügyes üzletemberek – elsősorban az ázsiaiak – nem fogják kihasználatlanul hagyni ezt az irdatlan lehetőséget!

Mert időközben kiderült, hogy a modern farmakológusok – gyógyszerkutatók – csakugyan találtak a szarvasok barkás agancsában olyan hormonokat és egyéb molekulákat, amelyek kitűnően felhasználhatók gyógyszeralapanyagként.

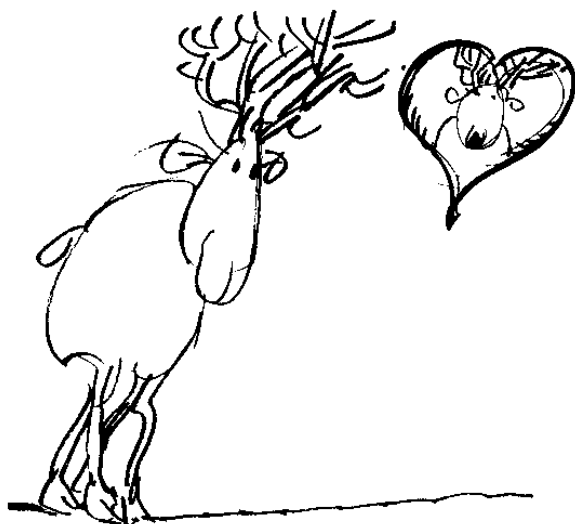
Miután az agancs csak háncsban – barkában –, félig éretten használható fel erre a célra, ügyes *ejtőcsapdán* terelik át állataikat a tenyésztők. Ez kibillen a lábuk alól, s fennakadnak agancsuk tövéénél. Ekkor a megtámasztási ponton túl álló részt lefűrészelik – ami nem fáj az állatnak –, a padozatot visszabillentik, s a bika futhat csapata után Isten hírével!

Igen ám, csakhoggy kiderült, ezek a bikák használhatatlanok *bőgés* idején. Félnek egymástól, nem terelnek össze háremet, s ha külön kifutót alakítunk ki minden egyes bikának, a hozzá beosztott teheneket akkor se fedezi, *borítja!* Ez valami olyasféle pszichózis lehet náluk, mint a férfiembernél, ha – mit tudom én – kicsúfolják gyér szőrzetéért, vagy hímszerszámának átlagalatti méreteiért (bocsánat az emberiesítő, parlagi példáért, de képtelen voltam érzékletesebb hasonlatot találni!). A továbbtenyésztésre szánt bikáknak tehát meg kellett hagyni az agancsát, s azok basáskodtak nem csak a tehenek, de hímdíszüktől megfosztott társaik felett is.

Ezt a módszert kipróbálták európai vadaskertekben, egyebek között Dr. Reuss herceg világhírű Roseggi-i tenyészetében, ahol fényesen bevált.

A fiatal és a közepes korú bikák agancsát levágták, összezsapták őket hatalmas falkákba, s azok bőgés idején is békésen ellegelésztek. Nem kockáztatták egymás egészségét, életét, s nem pazarolták el a drága takarmánnyal fölvett energiát feleslegesen.

A másodlagos ivari jellegektől való megfosztás számtalan-szor beválik. Sok helyen ki-égetik vagy levágják a tejlő marhák szarvát, hogy a tehenek felesleges öklelődését megakadályozzák. Ugyane célból vágják le a kakasok taraját, illetve részesítik előnyben a „rózsatarajú” állatokat a tenyész kiválogatás során. Azért ivartalanítják, herélik, kappanozzák a hímeket, hogy békésebbek, tehát az ember számára hasznosabbak legyenek, jobban dolgozzanak, vagy jobban hasznosítsák a takarmányt. Egyébként sok állatfajnál békén megférnek egymással az azonos neműek is... *mindaddig, amíg nem sodorja egy ivarzó nőtstény szagát feljűk a szél.* A hímeknek a szaporodás érdekében kell ugyanis eldönteniük egymás közt, hogy ki a legény a csárdában!

Ha tehát egynemű – még pontosabban azonos szexuális állapotú – állatokat zárunk össze falkásításkor, úgy nem csak kevesebb gondunk lesz a verekedőkkel, de olcsóbbá tehetjük a termelést, mivel jobb lesz a takarmány hasznosulása! A kivágott állatok ugyan törvényszerűen sokkal békésebbek a teljes ivarúaknál, mégis jobb, ha például sertéseknél külön kutricába, karámba zárjuk az ártányokat s a miskárolt kocákat.

Arra különösen ügyeljünk, hogy nagytestű, veszélyessé válható állataink közé még véletlenül se menjünk úgy, hogy riválisaik szagát érezhessék meg rajtunk olyankor, amikor falkájukban egy nőtstény ivarzik. Nem egy *bikást* öklelt fel, *csődöröst* rúgott-harapott agyon saját állata „a nőtstény védelmében”, mert idegen hím szagát érezve meg rajta, *vetélytársának* nézte.

Legtragikusabb egy kiváló magyar idomító esete. Tóth Miklós a publicistának sem utolsó Wells Huberttel együtt annak idején Szigethy Kálmán keze alatt dolgozott a híres gödöllői filmtelepen, egyebek mellett a Homoki-Nagy filmek állatbázisán.

1956-ban „disszidáltak”, és igen jó hírnévre tettek szert Amerikában. Saját idomítótelepük volt, és különféle filmstúdiókat láttak el állatprodukciókkal.

Ha valaki, hát Miki igazán értette a csíziót. Egyszer mégis megfedkezett arról a szabályról, hogy mindig meg kell fürdeni és át kell öltözni, ha veszélyes állatokkal foglalkoztál, mielőtt bemennél egy azonos, vagy rokon fajú másik állatcsoporthoz!

Hím pumákkal foglalkozott, s éppen át akart öltözni, amikor feltartotta valaki – vagy telefonhoz hívták, nem emlékszem már –, s végül ugyanabban az öltözékben ment be a másik pumacsoportba, melyben vesztére egy nőtstény

ivarzott. Az egyébként cica szelídségű hímek nekirontottak mint „idegen pumának”, s mielőtt bárki is közbeavatkozhatott volna, megölték!

Tudom, ez nem gazdasági állatokról szóló történet. Azért mondtam el mégis ezen a helyen, hogy így is hangsúlyozzam: sohasem szabad figyelmen kívül hagynunk a viselkedési törvényszerűségeket, és a legszelídebb, hülyére háziasított állatok istállójában sem csak a jószágot kell arra megtanítanunk, hogy mit várunk tőle! Magunknak is egyre tanulnunk kell, s nem elég a leckét jól felmondanunk, de *vérünk ké kell váljon ez a fajta állattenyésztői szemlélet!*

Mert ezáltal – bármennyire is elutasítják a technokraták, megmosolyogja az elmúlt 30-40 év állattenyésztői iskolája – igenis ugyancsak megnövelhetjük az iparszerű állattartás és -tenyésztés *hatásfokát* is. Mint ahogy az állatok életfeltételeit, tehát voltaképpen gazdasági eredményeinket lehetetleníti el mindennek figyelmen kívül hagyása!

A gondatlanság sok pénzbe kerül!

Hadd meséljek el erre néhány egészen köznapi példát!

Rólam elég sokan tudják, hogy becsületes emberen és tűzoltókapitányon kívül sok minden voltam életem során. Egyebek mellett jó 15 éven át a Magyar Tudományos Akadémia Kísérleti Orvostudományi Kutató Intézetének állatházvezetője is. Itt – gyógyíthatatlan idealistaként – megpróbáltam némi állatokkal kapcsolatos ismeretet csepegtetni a kutató-orvosok fejébe... hiába!

Született vaknak felesleges színekről beszélni! Számtalan példát hozhatnék elő fél emberöltőnyi tapasztalatomból, ám érjük be egyetleneggyel!

Az állatházi dolgozókra nem volt éppen jellemző a tudományos fokozat. Már az is magasan képzettnek számított közülük, aki a nevét helyesen leírta. Ennek dacára fél évembe sem tellett, s megértették, hogy állataink *bioritmusa* más, mint a miénk. *Nekünk kell hozzájuk alkalmazkodnunk*, ha eredményt akarunk elérni velük, és nem fordítva.

Zokszó nélkül bejöttek hajnali hatra – szombat-vasárnap is –, mert belátták, hogy rágcslóink zömének – az egereknek, patkányoknak, tengerimalacoknak – *aktivitási peridusa* hajnali-szürkületi, a hörcsögöké egyenesen éjszakai, így a miénktől eltérő.

Ki is alakult egy olyan rend, hogy hajnalban majd beleszakadtunk a munkába, azután elláttuk a nappali aktivitású állatainkat: kutyákat, macskákat, olykor egyebet. Aztán leültünk és vártuk, hogy jöjjön az emberszabású! A kutató, aki az Istennek sem volt hajlandó megérteni, hogy mire neki fel méltóztatik ébredni, addigra patkánya éppen lefeküdne már.

Labor-állattenyésztői működésem ideje alatt végig, megbocsáthatatlanul a rovásomra írták, hogy állataim pártjára álltam. Mert a „Dr.”, „Kandidátus”, „Tu-

dományok Doktora” és mifene címekkel, jelzőkkel egymást felagगतó „tudósok” autokratizmusukban – ha tudat alatt is – mélységesen „felháborodtak” azon, hogy az állatok nem voltak az ő életritmusukhoz alkalmazkodni hajlandók!

Pedig az ember képes felkelni hajnali ötkor és lefeküdni este kilenckor, de egy patkány képtelen arra, hogy reggel hat körül ne legyen éhes, ne akkor párosodjék, s úgy kilenc óra körül el ne aludjék, hogy este hat táján fel ne ébredjen, s ne legyen aktív szürkület idején! Lehet, hogy ennek megértéséhez „sok iskola kell”, ahogy falunkban mondják! Mert nekem nem sikerült megmagyaráznom.

Igazán mindent megpróbáltam, hogy tudósaink és -jelöltjeink igényeit kielégítem, de az is potom tíz éves harcomba tellett, amíg a huzatos, tehát egyébként is tökéletlen ablakokat lefedethettem, beszigeteltethettem, és mesterséges világítás segítségével átprogramozhattam állataim bioritmusát, alkalmazkodva a későnkelő kutatókéhoz! Vajon mennyire fogadhatók el hiteleseknek azok az eredmények, amiket ilyen oda-vissza átállított bioritmusú állatokkal produkálhattak?

A magam 55 évével még mindig büszke vagyok arra, hogy álmomból felébredtve is el tudom mondani a „Zalán futása” első 17 sorát. Ám ha valaki éjfélkor ébreszt fel ezért, annak biztosan nem „hadrontó, párducos Árpádról” regélek, hanem elküldöm valahova „máshová”. Hogy akkor mért adrenalinszintem azonos-e egy jó vasárnapi ebéd után, kávé és szivar mellett mérhető értékkel, azt döntsék el azok a kutatók, akik mindezzel máig édeskeveset törődnek!

S hadd mondjam el érzéketlenségükre példaként laborállat-tenyésztői pályafutásom legtragikomikusabb esetét.

Töméntelen hadakozás után – vagy egy évtized alatt – végre elértük, hogy olyan állataink voltak, amilyeneket egy tenyésztő megálmodik magának. Akkorra valahogy már kialakult valami ex-lex állapot is köztem és a kutatók között. Csak azokkal hadakoztunk, akik nehezen viselték el, hogy nekünk az általam olyannyira imádott RÁDIÓ kétségtelenül kölcsönzött holmi népszerűséget. Ugyanakkor azt, hogy az én írásaim is növelték az intézet hírért, népszerűségét, csak kevesen voltak képesek belátni. Egyszóval sokan – főleg a futottak még kategóriába tartozó kutatók közül – féltékenykedtek.

Az egyik legfőbb jóakaróm egy kandidáta volt. Miután utáltam vele mindenféle konfrontációt, különösen ügyletem arra, hogy a legjobb minőségű állatokat kapja. Így történt ebben az esetben is.

A szívem szakadt meg, de a *tenyésztőutánpótlásra* kiválasztott fiatal hímek közül adtam neki 30 fehérpatkányt! Ami körülbelül olyan volt, mintha 30 derby-esélyes angol telivér méncsikót küldtem volna vágóra!

Aztán egy hét szabadságot mertem kivenni. Mire visszajöttem, mint egy felbolydult méhkas, olyan volt az Intézet! Kutatónk telekürtölte, hogy micsoda beteg, nyomorék állatokat adtam egy mindennél fontosabb kísérletéhez! (Hogy gonosz legyek, valami olyasfélét akart kutatni, hogy mit is kutasson!) Embereim a fal mellett jártak, mint Csucsundra Kipling novellájában!

Igazgatóm, akivel egyébként kölcsönösen nagyra becsültük egymást, most hideg volt, sziszegett, mint a vén kobra a kincseskamrában, s egy csöppet sem rejtett célzatossággal közölte: – Annak idején, ha egy katonatiszt kártyaadósságot csinált, annak vállalta a következményét!

Ezek után megnéztem az állatokat, és a szó legszorosabb értelmében majd elájultam, amikor a szemem elé kerültek! A 30 gyönyörű, fényes szőrű díszpéldány helyett feleannyi beesett horpaszú, borzas, vérző szemű és orrú nyomorult párárt találtam, amelyek kétségbeesetten rágták, lökdösték az itatóüveg fémszopókáját.

– Zs...! – üvöltöttem fel, s elővettem mezőgazdasági szótáram vastagabbik kötetét, amelyben csak kötőszóként szerepelt az a bizonyos lótenyésztési szak kifejezés. – Hogy az Isten tegye magukat a kopaszok közé! Ezek az állatok azóta szomjaznak, amióta átadtam őket!

– Hiszen ott van előttük a víz! – bámult rám bociszemekkel.

Ami igaz is volt, csak éppen új fémszopókákat tettek az üvegekbe, melyeket faggyúval fúrtak fel a gyárban, az pedig megolvadva eltömíti a csövecskét! Úgy rakták fel az itatókra, ahogy a csomagból kiszedték! Még annyi fáradtságot sem

vettek maguknak, hogy elmosás, s fel sem tűnt nekik, hogy nem fogy az üveg-ből a víz egy héten át!

Nesze neked, emberség, szakmai figyelem! Nesze neked, higiénia!

Menten itatóedényeket tettem a ketrecekbe. Szerencsétlen állatok jó félór-ig védettek, magukhoz is tértek – potom néhány hét alatt –, de egy sem nyerte vissza közülük régi formáját!

Azt hiszem, Zs...-nak egyetlen rossz éjszakája sem volt miattuk, s az Úr hang-ja, avagy a kettős tüzes nyelvek megjelenése sem tudta volna megingatni abbe-ly meggyőződését, hogy mindezért „az Állatház”, s főként annak vezetője volt a felelős!

Mindenesetre annyi elégtételt vettem magamnak, hogy amikor legközelebb az igazgató színe elé kerültem, némi élt megengedve megjegyeztem, hogy még a KuK időkben sem lőtte agyon magát a százados, ha az őrnagy kártyázott!

És nem csak a saját, de az egész hazai laboratóriumi állattenyésztőszakma kudarcélményeként hadd mondjam el, hogy az állatokkal kísérletező kutatóor-vosok velünk szemben támasztott követelményrendszere máig is éppen a mo-deren produkció-biológiai szemlélet megcsúfolása.

A magyar laborállattenyésztés felkent pápájától, dr. Kállai Lászlótól hallot-tam éppen a minap, hogy a kutató éppúgy 200, 250, vagy akárhány grammos patkányt rendel manapság, mint jó negyedszázada, amikor még mindketten ifjúi lelkesedéssel hittünk abban, hogy mégsem egészen falrahányt borsó, amit nap mint nap elmondunk állatainkról!

A tudós kutató nagyszerű értekezéseket ír az emberi akcelerációról – testmé-retnövekedésről –, és ékes sorokban magyarázza meg, hogy a kísérletek tanúsá-ga szerint a 170 cm átlagos testmagasságot meghaladó normannok (vikingek) annak ellenére is koruk óriásai voltak, hogy napjaink átlagmagasságát éppen, hogy elérték! Hiszen alig 1000 év alatt jó 20 centit nőtt az emberiség, és ha gye-rekeink 46-os lábára, kosárlabdás termetére gondolunk, akkor látnunk kell, még korántsem értünk a folyamat végére!

A kutató orvos azt is látva látja, hogy az égimeszelő késői vikingutódoknak, a norvégoknak, a svédeknek testméreteit egyszerűen értelmetlen összevetni a thaiakéval, a wambuti-pigmeusokéval, vagy a kalahari-bushmanokéval! Mert bár az emberiség kétségtelenül egyetlen fajba tartozik, a rasszok, fajták épp annyira elütnek egymástól, mint bármely háziállatnál. Még talán azt is elfogad-ja, hogy ugyanez okból aligha vethető össze a magyar szürke-, vagy az aber-deen-angus húsmarha egy spanyol vagy mexikói viadorbikával. Ám az istennek sem érti, hogy mindez az általa használt fajokra is érvényes. Vagyis a tengeri-malacra, a patkányra, a hörcsögre, az egérre, a macskára, a kutyára, a majomra.

Csak bámul, mint borjú az újkapura, ha netán a kívánt állatok életkora iránt is érdeklődik tőle az állattenyésztő, pedig – hogy eredeti példánknál maradjunk – egy 250 grammos patkány éppúgy lehet 6 hetes, mint 6 hónapos, a fajtától, tar-tási és takarmányozási körülményektől függően! A két korcsoport belső el-választású mirigyeinek működése között nagyjából akkora a különbség, mint egy éppen serdülő kiskamasz és egy érett férfi között! Márpedig a mi intéze-

tünk zömében éppen ezeknek az *endokrin mirigyeknek* a működését, és az azokkal kapcsolatos élettani folyamatokat kutatta!

Egyik-másik tudósunk még vérig is sértődött, sőt minket nézett hülyének, ha megpróbáltuk e kérdésekről „megvilágosítani az ő elméjét”!

Ez a kis „tanmese” azt is példázza talán, hogy mennyire közömbössé, szakmai vaksággal megvertté válhat a legképzettebb, legtisztességesebb, legjobb indulatú ember is,

ha csupán munkája alanyainak, eszközeinek tekinti azokat a hozzá hasonlóan lélegző, táplálkozó, idegrendszerrel rendelkező, tehát szenvedni, rettegni, vagy magukat jól érezni is képes lényeket, amelyek ki vannak szolgáltatva kényérekedvére! És ez korántsem csak a KOKI tudósainak nagy részére volt jellemző! Az állattenyésztési szakemberek sem mentesek tőle.

Különösen meghökkentett az a gyakorlat, amellyel szinte nap mint nap találkozhattam később, amikor a BOSCOOP szarvasmarha tenyésztést szervező „termelési rendszer” munkatársaként járhattam az országot.

Annak idején, amikor még én ismerkedtem az állattenyésztői szakmával, elemtől követelmény volt a lehető legtökéletesebben kielégíteni az állatok minden élettani igényét – persze az akkor ismert és helyesnek tartott módszerek szerint.

Mestereim – mindenükből kiforgatott, álcázottan éjjeliőri, fogatosi, vagy ahogy az új „szocialista terminológiát” suba alatt csúfolták, „lósofőri” stallumban tengődő kiváló szakemberek, egykori jószágigazgatók és földbirtokosok, nagyparasztok – nagy része diplomás gazdász volt. Olyan emberek, akik, akár bevalljuk, akár tagadjuk, a magyar mezőgazdaság szocialista sikerkorszakához jelentősen hozzájárultak! Még az 1960-as években is, még a Tsz-szervezések lehetetlen korszakában is alapkövetelményként szabták meg, hogy egyetlen szem takarmány, egyetlen szál széna nem rohadhat meg, hullhat a porba. Amit megtermeltünk, azt fel kell használnunk állataink, végső soron tehát az emberek javára. Mert így diktálja azt a becsület! – vallották azok a „szabotőrök”, akik közül sokat meghurcoltak, internáltak, bebörtönöztek még néhány évvel azelőtt is, hogy a kezük alá kerültem!

A hajdani marhaistállóiban az állatok a betonjászol előtt kikötve álltak. A vályúk között vagy mögött etetőút vezetett, ahonnan a takarmányt a tehenészek kézzel *adták*, legyen az szemes vagy szálas, a jószágok elé. Majd gondosan felsöpörték, összegyűjtötték, szétporciózták, ami lehullott, és bizony „az eget is leszakította egy darab istennel együtt” a gazda, az intéző, vagy később az állattenyésztő, ha nem lehetett néhány perccel takarmányozás után „enni a placcról”! Ez a rendkívül munkaigényes folyamat persze tarthatatlanná vált a több ezer fejőstehenet tartó nagy telepeken. Világszerte kidolgozták hát az úgynevezett etetőutas takarmányozást.

Az állatokat lekötetlenül tartják, nagy karámokban, melyeknek egy kissé lecsüllyesztették az egyik oldalát. Utat építettek a karámok közé, amelyen vontatók

járnak, s gépek vagy emberek közvetlenül a karám széléhez szórják a takarmányt, hogy az állat kényelmesen elérje, és minél könnyebben és gyorsabban meg is ehesse. A placcot éppúgy felsöprik, mint hajdanán, s így minimális a veszendőbe menő takarmány.

Több ilyen telepet is láttam – persze „abban az átkos nyugati kapitalizmusban”, ahogy akkortájt nem is enyhe gúnnyal emlegettük –, és el voltam ragadtatva szellemes, racionális, az *állat igényeit is figyelembe vevő* megoldásától.

Ám a hazai gyakorlat világosan megmutatta számomra „szocialista mezőgazdaságunk” fölényét! Nem állt az egyébből, mint a gazdátlanság, a pazarlás mérhetetlen, és éppezért prostituáló állami támogatásokkal való elfedéséből. Higgyék el, én belülről láttam!

Még a mintatelepnek kikiáltott T-i tehenészetben is – ahol kódolt fityegők adtak elektronikus parancsot az automatáknak, és fejés közben minden egyes riska megkapta a tejtermeléséhez igazított abrakpótlékot – a gondozók és állattenyésztők „hozzáállása” – nagyjából-egészéből – a múlt század eleji úrbéri munkához volt hasonló:

- Jöttem-mentem: két óra,
- ettem-ittam: két óra,
- szerszámot javítottam: két óra,
- rosszul dolgoztam: két óra,
- no, eltellett a nap, hálístennek hazamehetünk!

Az a bizonyos etetőút hiába volt épp olyan, mint a legjobb kanadai vagy német Holstein-friz tenyésztelepen, hiába importálták a programozható jeladókat és számítógép-vezérelte etetőautomatákat is, közbelépett az „emberi tényező”! A takarmányosoknak fontosabb dolguk is volt, mint pontosan betartani az etetési időket. Így aztán a jószág csak „a zeter” burrogásából tudta meg, hogy enni kap. Egymást törve, tiporva, eszeveszetten nyomakodott az etetőhelyhez, és stresszelve, bőgve, olykor öklelve várta a takarmányt.

Másrészt pedig tán még görcsöt is kapott volna az emberek karja, ha nem csak úgy nagy kegyesen méltóztatnak letologatni a *szilázst* a platóról, hanem lendítenek egyet rajta, hogy az állat szája elé szóródjék, közvetlenül a karám falához! Csoda-e, ha kepeckedett, nyújtogatta nyakát, kanalizott nyelvével? Jó, ha a leszórt táplálék felét-kétharmadát szedhette fel a nyomorú jószág. A többi elérhetetlenül hevert előtte, s hiába kínlódott, pazarolta egyébként *tejtermelésre fordítható* energiáit, mégsem tudta elérni. Legalább valaki seprőt, villát ragadott volna, s néhány mozdulattal elébük lökte volna a takarmányt! Csakhogy ilyesmi senkinek sem jutott az eszébe ezen a mintatelepen.

Ott szikkadt, ázott, rohadt a drága eleség, mindaddig, amíg ismét végig nem haladt az úton a vontató. Annak kerekei megtapodták, az időközben azért csak megtelepedő fertőző csírák – gombák, baktériumok – szaporodásnak indultak benne, megfertőzve az új adagot is. Az állategészségügy és a higiénia nagyobb dicsőségére!

És ez így ment nap mint nap, míg végre annyi kárbaveszett érték fel nem halmozódott, hogy valamit okvetlenül kellett vele csinálni. Akkor aztán tolólapot

szereltek a vontató elé, s az ilymódon elpocsékolta takarmányt egyenesen le-
tolták a trágyahalomra.

De legalább azt hordták volna ki a szántóföldekre!

Nem!

Az ország valamennyi állattartó telepe – az igazsághoz tartozik, hogy elsősor-
ban a baromfi- és sertéstelepek – szinte belefulladt a szervestrágyába, miköz-
ben a minden előzetes számítás nélkül kiszórt műtrágyától földjeink elsavasod-
tak. Talajaink zöme legfeljebb, ha a gyökérzet megtartására volt jó, és elkere-
kedett szájjal sopánkodhattunk, ha szervesanyag- és víztartó közeg híján kisül-
tek növényeink – elsősorban kukoricánk – a legkisebb aszályra!

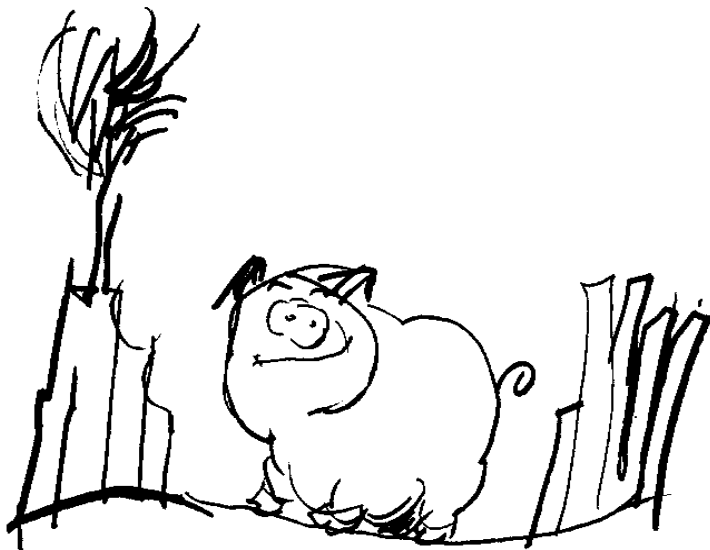
„Van, aki másként csinálja...!”

Eleinte azt hittem, ez így törvényszerű!

Aztán sorsom megadta, hogy néhány Hannover-környéki, hasonló berende-
zésű tehenészetet ismét meglátogassak.

Megnyugodva tapasztalhattam, hogy nem a mestereim voltak, s nem én
vagyok holmi élettől elrugaszkodott eszement!

Ott hajszálpontosan betartották mindazt, amiről a fejezet elején beszéltem.
Meg is látszott ez a jószágon! Kiegyensúlyozottak, békések voltak. Néhány
perccel a pontosan betartott etetési idő előtt biológiai órájuk indíttatására szé-
pen felsorakoztak a karám peremén, s a legnagyobb lelkinyugalommal, a legki-

sebb energiaráfordítással fogyasztották el az orruk elé tálalt takarmányt. A gazdák fel s alá jártak az etetőúton mindvégig. Még arra is figyeltek, hogy a tehenek szája elé tolják a netán távolabb esett csomókat. Állataikhoz egyfolytában beszéltek, ahogy azt a nagykönyvben megírták. Magam is láttam, hogy a valamitől megriadó tehenek milyen gyorsan megnyugodtak erre a hangra. Vagyis az elmélet a gyakorlatban fényesen igazolódott!

Aztán felseperték az etetőutat, s le is mosták jó alaposan. A német gazda nem engedhette meg magának azt a magyar „nagyüzemi” luxust, hogy a bomló takarmány valami kórsággal megfertőzze az állatállományt!

Egyenként számontarotta, ismerte töméntelen jószágát mindvalahányuk. Egyikük fejből mondta fel több mint félezer tehenének termelési tulajdonságait, én meg ellenőrizhettem a számítógépen.

Hát nem hibázott!

Még azt is kívülről tudta, hogy melyikük milyen különleges, a szokványostól eltérő bánásmódot igényel.

A másik a szemem láttára pofozta meg édesegy fiát, mert az vagy három percet késett az etetési idővel! (Bár azok a pofonok alighanem megérték, mert ugyancsak helyrevaló volt az a kis szőke, akivel hetyegett a kerítésen át!)

Nem tudom, a német paraszt hallotta-e valaha is azt a szólásunkat, hogy *a gazda szeme hízlalja a jószágot!*... de úgy viselkedtek, mintha ismerték volna!

Sőt! Számokkal, statisztikákkal bizonyították be nekem, hogy mennyi munkát és pénzt takarítanak meg, tehát mennyivel növekszik jövedelmük, ha egyrészt ügyelnek állataik környezeti igényeire, másrészt veszik maguknak a fáradságot, s megtanítják őket néhány egyszerű reakcióra.

Hát igen, míg mi csak *keressük*, a német *megszolgálja* a pénzét!

Gazdasági állataink zöme *társas lény*, az aprójószágoktól kezdve a házinyulakon át a szarvasmarháig. S bár bőven beszéltünk már arról, hogy az eredeti viselkedést jócskán *fellazította* a házasítás, ami talán éppen a társas viselkedésre érvényes igazán, mégsem változott annyit, hogy alapjaiban formálja át jószágaink szociobiológiáját.

Egyes, a tömegtartás szempontjaiból kedvezőtlennek minősíthető tulajdonságok kisselektálhatók következetes tenyészkiválasztás segítségével. Így „iktatták ki” az agresszióra, a verekedhetnékre, a hierarchikus berendezkedésre való hajlandóságot a beagle-ből, az eredetileg nyulászatokra használt angol kopóból. Hatalmas tömegekben való tartásra alkalmassá tettek egyes szarvasmarhafajokat, baromfiféléket. A világ számtalan kutató- és nemesítő intézetében fáradoznak manapság is olyan fajták előállításán, amelyek az iparszerű tartást méginkább tűrik.

Azaz eltűrik, sőt kibírják!!

Mert ne ringassuk magunkat illúziókba! Sok víz lefolyik még a Dunán, amíg megvalósítható lesz a futurologusok – jövődöktatók – képzeletében élő, és az állatvédelem által jogosan követelt, produkció-biológiailag is ideális állattenyésztés. A magam részéről hamarabb el tudok képzelni olyan *szövettenyészeteket*, amelyek különféle laboratóriumszerű üzemekben gyártanak a marhabélszínhez, vagy a csirkecombhoz igen hasonló szerkezetű és ízű húsfélét, mint

azt, hogy teljesen igényeinknek megfelelőre szabhassuk élő állatainkat. Még olcsóbb is, ahogy ezt a japánok a gyakorlatban igazolták már.

Addig azonban éppen a fennebb emlegetett kanadai, német, ír, holland, amerikai példák bizonyítják mindennél ékeesebben, hogy az ember még a több tízezer számosállatot tartó irtatlan telepeken is folyamatosan javíthat a *tartás-technológián*, és személyes kontaktust alakíthat ki állataival.

Ez csak ott elképzelhetetlen, ahol egyrészt a gondozó nem érzi *gazdának* magát, másrészt – ahogy a mi nagyüzemeinkben is – gyakran a legsilányabb emberanyagot tették az állatok mellé, mondván, hogy oda „az is megfelel”. Ráadásul évtizedeken át nem *tehenészt, kanászt, csikóst, vagy juhászt neveltünk*, de „állattenyésztő szakmunkást” *oktattunk* iskoláinkban. Ezek aztán tökéletesen megtanultak... a főnöküknek visszabeszélni. Még okos érveik is voltak, de megpökní a markukat, megragadni a villa nyelét, vagy óramű pontossággal kezelni a gépeket, az már nem ment!

Ugyanakkor egy holland, vagy német farmer 10 éves kislányának az a *legnagyobb jutalom*, ha ő hordhatja be a takarmányt, ő kezelheti a fejőgépet, vagy ő vakarhatja meg a lovakat! Egyrészt, mert pici korától kezdve köztük él és szereti őket, másrészt, mert tudja, hogy mindez egykor majd az övé lesz, és a velük való gazdálkodást alaposan meg kell tanulnia.

És meggyőződésem, hogy ez a tendencia egyre inkább érvényesül majd idehaza is. Egyszerűen azért, mert *állattenyésztésünk föllendítésére ez az egyetlen lehetőségünk!* Teljesen függetlenül attól, hogy háziasszonyaink szórnak-e magot 10-30 tyúkjuk, libájuk, pulykájuk, kacsájuk elé, egy két kocát, néhány tehenet, hízóbikát tartanak-e a ház körül, vagy hatalmas gazdaságok további üzemeltetésére, esetleg újak létrehozására szövetkeznek-e egy falu gazdái.

Egyébként meggyőződésem, hogy nem a nagyüzem, nem a szövetkezet a rossz, hanem ahogy azt nálunk csináltuk! Mai napig is vallom, hogy a korszerű nagyüzemi bázisra felépített sok kisgazdaság és a szövetkezés jelenti mezőgazdaságunk jövőjét, csak megfelelő formáját még ki kell találnunk.

Meggyőződésem, hogy a „rendszerváltás” során újra csírázásnak induló kisgazdálkodás majd kialakítja a maga szervezeti formáit, csak jól kell csinálni! Azt is hiszem, hogy mind a nagyüzemi, bér munkában dolgozó állattenyésztési alkalmazott, mind a „kisbirtokos” *gazdája* kell legyen állatainak!

Nézzük meg tehát előbb azt, hogy a mi tématerületünkön mi az, amit az embernek meg kell *tanulnia*, és mi az, amit meg kell *tanítania* állatainak ahhoz, hogy azok a lehető legjobban érezve magukat, a lehető legtöbbet produkáljanak. Vagyis az általuk elérhető legnagyobb jövedelmet biztosíthassák, és minden szempontból a legtöbb örömet szerezzék nekünk.

(... bárcsak igaza lenne a görög bölcseknek, miszerint „Ismétlés a tudás anyja! Hajaj! – milyen okosak volnánk, mi – szerző és olvasó... !)

Kössük őket magunkhoz

Kérem, most jusson eszükbe mindaz, amit a *szocializáció*ról eddig leírtunk. Jusson eszükbe Haeckel híres kísérlete a kiskacsákkal és a vekkerórával!

Mert ha a *kommunikáció* a gazdasági állattartás alfája, úgy omegája a *szocializáció*! Minden ott kezdődik valahol, hogy kapcsolatot tudunk-e, akarunk-e teremteni, s teremtünk-e állatainkkal! Ha igen, úgy még a számukra nem igazán ideális – *abiotikus* – körülmények között is többet érhetünk el velük, mint egyébként.

Ha nem, úgy bizony a *legeszményibb technikai-mechanikai feltételek ellenére sem* érünk el maximális eredményt. Az állattartás és -tenyésztés szépségét, örömet tekintve pedig megette a fene az egészet! Munkánk a sintér munkájának színvonalára süllyed.

A magam részéről erősen remélem, sőt meggyőződésemm, hogy a geszti Kiss bácsik, a hortobágyi Czinege bácsik, Ferge bácsik, a nyergesújfalusi Máyer Stefik és Fráncik, az esztergom-kenyérmezei Juliskák, Ica nénik vére nem vált vízzé, és ükeikben, utódaikban feltámad az a sokezer éves állattenyésztői virtus és hagyomány, amely a töröktől megszállva is fenntartotta ezt az országot. Hiszen mivé lettünk volna, ha nem hajthattunk volna sokszázezer marhát évente fel akár egészen Norinbergáig? Vagy mivé lett volna hódoltsági népünk, ha nincs annyi esze, hogy szarvasmarha és juhtartó létére a 16. században át nem tért volna a disznótartásra? Hiszen egyrészt annak fogyasztását vallása tiltotta a pogánynak, másrészt meg semmi állatot nem lehetett úgy elrekkenteni a nádasba, mocsárba, mint a sörtés jószágot!

A vérünkben van nekünk, Kárpát-medenceieknek az állattenyésztés, jöttünk volna be Árpád apánkkal, menekültünk volna Kötönnyel a tatárok elől, származnánk Szászországból, Svábiából, vagy tartoznánk északi és déli szláv testvéreink közé, vallanánk szüleinknek a Hindu-Kus égbenyúló hegyei alól idesodródott híres-nagy lókupec romákat. Hát akkor miért ne kantározhatnánk fel a legújabb tudomány eredményeivel évezredes hajlamainkat, tapasztalatunkat!?

Mindenekelőtt tudomásul kell vennünk, hogy nem elég felnőtt jószágainkkal úgy bánni, ahogy fennebb leírtam, ha azt az optimális állapotot el akarjuk érni, hogy állataink nem csak fajtársnak, de vezérnek tekintsenek bennünket. Mindennél fontosabb, hogy ott legyünk a születésüknél, és mielőtt bármiféle *közvetlen kontaktus*ba kerülhetnek fajtársaikkal, például mielőtt az anyjuk lenyalná őket, már találkozhassanak velünk, s „beléjük vésődjék”, hogy az ember velük egy fajba, csoportba tartozó.

Ugyanezért tartom fontosnak, hogy az úgynevezett itatásos borjúnevelésnél az ember maga igazítsa a tőgyet pótló cumit a boci szájába, s később, amikor már vödörből iszik, legalább megsimogassa, megvakargassa a homlokát! Vagy hogy a juhász rátegye kezét a kisbárányokra, amikor a falkát kiereszti az akolból!

Hogy ezek a látszólag apró „szertartások” mennyire fontosak, arra hadd szolgáltsanak példát a tűzok, daru és egyéb pusztulásra ítélt vadmadár-tenyésztési kísérleteink.

Nemzeti madarunk, a „magyar strucc”, a tűzok voltaképpen Alföldünk átalakítása, tehát a nagy folyamszabályozások óta már csak tengődött. Végképp meghúzta a vészharangot felette a magyar mezőgazdaság szocialista átalakítása, a – ma már lássuk be – túlhajtott *vegyszerezés*, a *kemikalizáció*. A hatvanas évek derekán már „csupán” az volt a kérdés, kipusztul-e a tűzok, vagy kitalálunk valamit megmentésére.

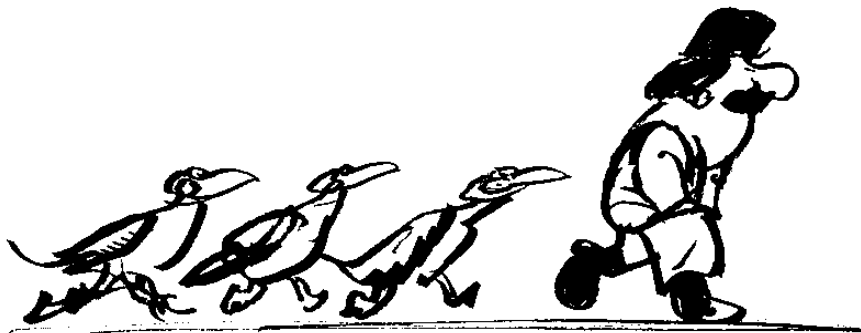
Ekkor Anghy Csaba professzornak, sokunk mentorának, az Állatkert akkori halhatatlan érdemű főigazgatójának ösztönzésére dugtuk össze néhányan a fejünket.

Dr. Fodor Tamás, korunk kétségtelenül egyik legtehetségesebb, ám sajnos méltatlanul korán elhunyt zoológusa vezette a munkát. Ő és közvetlen munkatársai dolgozták ki a begyűjtött tojások keltetési, a kikelt tűzokcsibék takarmányozási technológiáját. Nekik köszönhető, hogy a világon először a budapesti Állatkertben sikerült mesterségesen felnevelni tűzokpipéket.

Ment minden, mint a karikacsapás! Mindaddig, amíg nem kis önbizalommal és még nagyobb garral meg nem próbálták szabadon eresztetni a mesterségesen felnevelt kistűzokok egy részét. Kijött a Természetvédelmi Hivatal, a Madártani Intézetből az igazgató, Sterbecz Pista barátunk, a TV, a Rádió, odacsődítettek még egy rakás újságíró is. Aztán kiderült, hogy tűzokjainknak nem kell a Petőfi által oly szépen megénekelte arany szabadság! Kétségbeesetten sipogva rettegtek fajuk eredeti otthonának, a pusztának végtelenségétől, s majd lelépték ápolójuk sarkát, olyan igyekezettel loholtak a nyomában.

És ekkor eszünkbe jutott Haeckel már többször is emlegetett híres kísérlete a vekkerrel meg a kacsákkal!

Hát persze! A bevésődés!

Ezek a tűzokok ápolójukkal találkoztak először, ahogy kibújtak a tojásból! Ő az anyjuk, az apjuk, a fajtársuk s csakis hozzá kötődnek. Olyan módszert kell kidolgozni, ami eleve távoltartja a mesterségesen felnevelt vadmadarakat – nem csak a tűzokot – az embertől. És a Dél-Alföldön ma tűzokrezervátum működik, ahol sikerrel folyik a mesterségesen kikeltetett tűzokok elvadítása!

Tudom: sokan, sokszor, a miénknél olvasottabb és idézettebb szakirodalommal rendelkező országok tudásai is leírták már ugyanezeket struccal, emuval, kivivel s miegyéb fajokkal kapcsolatosan. Mégis, az én ismereteim szerint a gazdasági állattenyésztésben magyar kutató ismerte fel először a bevésoedés jelentőségét!

Mert ha jól emlékszem, Tamás madárházbeli szobájában fogalmazódott meg először az a gondolat, hogy amíg az elvadítandó állatokat lehetőleg fajtársai között, s az embertől távol tartva kell felnevelni, addig mindenképpen szakítanunk kell azzal az egyre inkább terjedő gyakorlattal, hogy az ember szinte rá se néz az újszülött jószágára!

Nem is régen olvastam a veszprémi püspökség hajdani híres, félszelíd vad-disznó kondájáról. Annak is az volt a titka, hogy bár félvadon kószáltak a Bakonyban, a kondás a kocák mellett volt minden fialásuknál, s a malacok úgy nőttek fel, hogy az embert – nevezetesen *azt az egy* embert – fajtársuknak tartották.

Valami hasonló, bár tudományos alapossággal ellenőrzött folyamat játszódott le Jane van Lawick-Goodall vagy Dian Fossey közismert, vadonélő csimpánz- és gorillacsapatokba való beépülési kísérletei során is.

Az újszülött állatokkal való kapcsolat megteremtése csak a valódi ridegtartásnál hanyagolható el, vagyis az Egyesült Államok déli, Mexikó északi területein, Argentína pampáin, Ausztrália szavannás legelőin, az új-zélandi félvad gímszarvas- és dāmvas-tenyészetekben stb, ahol az ember, bár a legmodernebb módszerek alapján végzi a tenyész kiválasztást, csak összereli a jószágot, megbillogozza a borjakat, s kiszakítja az értékesítésre szántakat közülük.

Sokan azt hiszik, ez az állattartási forma valami ősi maradvány, holott így ez korántsem igaz. Az állattenyésztés kétségtelenül az úgynevezett követő vadászattal, illetve az elkerteléssel kezdődött, úgy, ahogy azt a lovokról szóló fejezetben leírtam, illetve ahogy a préri indiánok gyakorolták, amíg a fehér ember szinte írmagját is kiirtotta a valaha tizmilliónyi bisonnak.

Az állattenyésztő népek, legyenek akár ázsiai nomádok, akár az afrikai nagy szarvasmarhatenyésztő törzsek közé tartozók, bizony ugyancsak törődnek, s törődtek újszülött állataikkal!

Az *extenzív* – külterjes – állattartás jószágainak szaporodása közel áll a természeteshez. Elég a mi rackánk, szürkemarhánk, sőt a náluk azért már sokkal házasabb fecskehasú mangalicánk ivari ciklusát összehasonlítani az úgynevezett *intenzív* fajtákkal.

Az aprójószág tavasszal jóval szaporábban tojt, mint évközben. Egyszer kötött, s a tyúk, a kacska a kicsinyeit maga vezette. Csak a keltetőgép feltalálása után válogattuk ki azokat a fajtákat, törzseket, amelyek *tojó és hústermelő gépekké* válva mind kotlani, mind ivadékaikat felnevelni ellejejtettek.

A ház, a sátor körül telelt a lábas-jószág értékeesebb része, s úgy állították fel szárnyékaikat, hogy az ne csak az állatokat védelmezze, de a jurtát, sátrat, házat magát is. Az ember tehát szinte állandóan jószágá között járt, etette őket, hiszen a legkezdetlegesebb pásztortörzseknél is akadunk némi takarmánygazdálkodás nyomára. A különösen értékes tenyészállatok kicsinyeit pedig sátrába vitte, s ott melengette, a fúvó szélről is óvta. Vagyis a kis állatoknak *bőségesen volt lehetőségük* az emberhez kötődni.

Az sem véletlen, hogy nálunk, a Kárpát-medencében – s a hasonló éghajlatú tájakon – Szent György napjára, tehát április 24-ére esett a *kihajtás*. Vagyis ekkor csapták ki a faluban átteleltetett, ám a ház körül felesleges jószágot a legelőre, a rétre, hajtották föl a havasba az erdélyi juhokat, az erdőre a sertésjószágot.

Ekkorra ugyanis már nemcsak kizöldült a fű, de megerősödtek az újszülöttek is, s a maguk lábán tehették meg az utat. Még így is gyakran megesett, hogy a kései bárányokat, olykor a gyenge borjakat is szekér vitte föl a nyári szállásra.

Igaz, ezzel az egyedi gondozásnak vége is szakadt, ám a *bevésozás* korszakában az állatok végképp és kitörölhetetlenül az emberhez kötődtek. Olyannyira, hogy ha növendék korukat kint is töltötték a szilaj ménesben, a rideg gulyában, mégsem vadultak el teljesen, nem váltak kint született társaikhoz hasonlóakká. Ezért lehetett a 3, olykor 4 éves csikókat egyszerűen kifogni a ménesből és betörni. Ezeknél, amikor megadták magukat, *felelevenedtek a bevésozások*, és gazdájuk valódi társává váltak idővel.

Kétségtelenül igaz, hogy az úgynevezett elvadult lovak, például a musztángok betörhető, szelídíthető, ám ezerszer nehezebb bántani velük, mint az emberközelben született lovakkal. Igazán mély kapcsolat ló és lovasa között csak akkor alakulhatott ki, ha valóban emberközelben nevelték, mint kiscsikót.

Aki csak egy kicsit is ismeri állattenyésztési kultúránkat, az tudja, hogy különösen férfinépünk milyen szeretettel csüngött a lován, s dalaiban majd annyit emlegette is, mint a kedvesét.

De nehogy azt higgyük, hogy ez holmi elszigetelt jelenség!

Így van ezzel a mongol, a kirgiz, a burját csikós is, de ugyanilyen szeretettel ragaszkodik marháihoz Afrika távoli szavannáinak herero vagy maszai pásztora.

Hogy az efféle kapcsolat gazdaságilag mennyit ér, arra engedjék meg, hogy ismét a magam tapasztalatából hozhassak példát.

A hatvanas évek elején, egy termelőszövetkezetben, ahol szolgáltam, volt egy öreg elletőkanász. Híres, nagy alföldi kondásdinasztia tagja volt, de megjárta a hadak akkori útját.

A „téteszesítés” elől a dorogi bányába menekült a „toborzás”-ok során. Ám hogy is bírta volna ki a föld alatt, ráadásul hatvanadik évét betöltve! Kikopott a tárnából, falujába hazamenni nem akart, hát hozzánk szegődött.

Akkoriban még nem úgy néztek ki a termelőszövetkezeti sertéstelepek, mint manapság. Hol volt még az iparszerű sertéstenyésztés! Azt a technológiát vet-tük át, amit az uradalmak és a vágóhídi hízlaldák például Nagytétényben használtak. Csak hát se pénz, se posztó, se szakértelem! A nyereség az az állami támogatás volt, amit kaptunk a létesítésre. Miután a pénznek ezeregy helye volt, a teljesítés minőségét pedig a Tsz vezetőin a kutya se kérte számon, bizony a mi telepünk gerendáit is éppen csak összetartották az ácskapcsok, meg a „Szentlélek”.

Emberanyagunk is gyenge volt, hiszen a magukra valamicskét is adó be-kényszerült tagok közül ki az öreg ördög választotta volna a bűzös, nehéz sertéstelepi munkát magának?! A legjobb gazdák amúgy is csak feleségeiket léptették be a közösbe, ők pedig elmentek valamelyik gyárba dolgozni, hogy a család megéljen.

Szóval úgy fogadtuk az öreg Ditrót, mint a messiást! Bántam is én, hogy fu-zitos, hogy olyan feltételeket szabott, amik ugyancsak szokatlanok voltak már az akkori világban! A munkaegységgel nem volt semmi gond, abba belement, de a negyedévenként elszámolt és természetben kiadott „prémiummalac” rendszer már nem volt neki „ahunvalóság”!

Nem, neki komenciós malac kellett az ünnepek – „Húsvéd, Pünközd, Szentisvány s Szentkarácsony” – idején!

Ráhagytuk, hiszen olyan mindegy, mikor könyveljük el a jutalmát, csak a lehető legjobban végezze dolgát!... gondoltuk mi állattenyésztők

Hát végezte is!

Szinte kint lakott a telepen! Ott hált a melegedő dikóján, az asszony hordta neki a meleg ebédet. Este szalonnázott, vagy bográcsban főzött, ha kedve tartotta – néha megtisztelt a főztjével.

Szombat esti etetés után hazaballagott, a dézsában megfередőzött, vasárnap délelőtt tisztát vett, elment misére – egyik fülén be, a másikon ki a „titkáreltás” ezért rendszeresen kijáró feddése –, megivott egy féllitert a korcsmában, nem bort, de pályinkát, megette a vasárnapi ebédet, elszíft egy pipát még, feltar-isnyált, s ment vissza a disznókhöz.

Együtt lélegzett az állataival! A keze alatt lévő jószág jó 20%-kal jobban vem-hesült a többiekénél, kevesebb volt a vetélés, átlagosan 1-2 malaccal többet vetettek a kocák, s akár két-hárommal többet neveltek. Nagy volt akkor még a nyomáskár, sok a másféle elhullás! Ugyancsak megérte figyelembe venni az öreg „különködését”!

Aztán új főkönyvelőt kaptunk, aki, „mert rendnek muszáj lenni!”, ékes szép magyarsággal nekem is kiadta az ordrét: a Ditró prémiuma is csak a többiekkel együtt számolható el. A szocializmusban vége a protekciónak, meg a kommen-ciónak!

– Meg vagyok értve!? – tette még hozzá szigorúan.

Hiába istenkedtem, könyörögtem én, a főnököm, hivatkoztunk az eredményekre, meg se hallgatott! Pontosabban eleresztett egy félmondatot, miszerint majd az illetékes elvtársak tudomására hozza, hogy szabotáljuk a szocialista átalakulást.

No, az kellett volna még! Kimentem hát a telepre, s nagy szepegeve mondtam a dolgot!

Jó' van! – pökött egyet az öreg a pipája mellől, s feljebb tolta koszlott kalapját.

Attól kezdve ő is hazajárt midennap, nála is átlag szintre esett vissza a termékenyülés, a malacszám, a felnevelési átlag és a súlygyarapodás. Egyszóval nagyon megérte! Ám rendben volt az adminisztráció!

Igaz, vagy 20-25 év múlva már több állattenyésztési szakcikkből is olvastam „az emberi tényező” jelentőségéről, de megette a fene. Példálóztam már vele fennebb, hogy mennyit ért. Az öreg Ditró-félék mentalitását nem lehet könyvből tanulni!

Talán majd azok a fiatal állattenyésztők, akik most kezdik kószolgatni azt az örömet, amit a maguké jelent, s azt, hogy mennyire más az „én jószágom”, mint a rám bízott! Fiaiknak pedig remélhetőleg megadatik már, hogy utolérjék német, dán, holland kollegáikat. Otthon megszeretik az állatot, már gyerekkorukban vérükké válik a velük való törődés, hogy aztán szakmai közép- és főiskolákon a legmagasabb szinten hangolhassák össze a korszerű elméleteket a gyakorlattal.

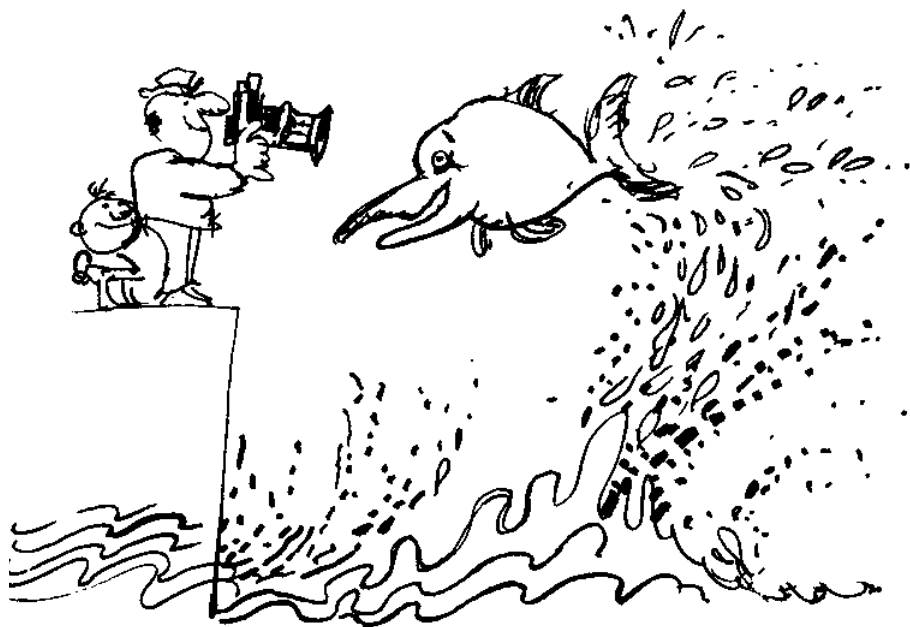
Szilárd meggyőződése, hogy akkor lendül fel istenigazából, válik ismét világhírűvé a magyar állattenyésztés, ha ezt majd elérjük!

IRÁNY A MANÉZS!

A tenger csodalénye

A delfint a tenger csodalényének tekintik idehaza, legalábbis Merle Állati elmék című regényének megjelenése, s a belőle készült film bemutatása óta. Igaz, Gewalt professzor és Pénzes Bethen igyekezett tudományos tárgyilagossággal is beszámolni róluk, de hát ki hisz a tudósnek, amikor a mese sokkal színesebb?!

Amikor a hamburgi Hagenbeck állatkertben jártam, az állatkert vezető idomítója, Kurt Köhrmann név szerint mutatta be delfinjeit és elefántjait, ám amikor a delfinek kivételes, szinte emberi eszéről és tanulékonyágáról faggattam, mosolyogva csóválta a fejét: – „Én már nagyon sok állatot tanítottam, medvéktől elefántokig és fókáktól orszlánokig. Ha kívája, megesküszöm magának, hogy egy igazán jóindulatú és tanulékony kutyát sokkal könnyebb beidomítani a delfinek bármelyikénél. Az igaz, hogy mások, másként is kell velük bánni, de egyetlen percig se higgye, hogy alapjaiban különbözne a többi állatétól az idomításuk!

– Számunkra idegen közegben élnek, nem tudunk olyan közvetlenül hatni rájuk, mint a szárazföldi állatokra. Szinte semmiféle fizikai kényszerítőeszközt sem használhatunk. Csupán elképesztő szociális érzékükre, játékos kedvükre, mozgásigényükre és meglehetősen falánkságukra hagyatkozhatunk. Hogy egészen

pontosak legyünk, talán értelmesebbek, de szociális érzék ide vagy oda, sokkal nehezebb egy delfint alárendelt pozícióba kényszeríteni egy kutyanál, vagy akár egy leopárdnál is. Noha nem magányosan élő állat, mint ez utóbbi, a delfin mégiscsak szívességből, barátságból, netán a jutalomért dolgozik, nem pedig azért, mert így parancsolja neki az ember. A csoportosan dolgoztatott delfinek – tartozzanak bármelyik fajhoz is – nem az ember a vezére. Mindig akad köztük egy domináns állat, többnyire hím, amely parancsol a többinek. Ha neki nincs kedve dolgozni, vagy megsértődött valamiért, akkor sztrájkol az egész csapat. Ám ha vezérüknek jó kedve támad, szinte megtáltosodnak a bemutatókon.

– Kommunikálni!? Igen, kommunikálnak. Igaz, hogy az egymástól elválasztott állatok hangjelekkel közlik egymással teendőiket. A tapasztalt show-delfin mellé zárt újonc sokkal hamarabb megtanulja elemi feladatait, mint ha csupán az ember idomítaná. Sőt mintha adott jelre ugranának, akár az ejtőernyősök.

– Ha az ember nem is, a többi delfin bünteti az ügyetlent. Velem is megesett már, hogy egyik kezdő delfinem elügyetlenkedte a produkciót, mire a másik három, vezérükkel az élen, nekiesett és bizony csúnyán megharapdosták. Alig bírtam kimenteni a „karmaik” közül. Igen, ha kedvük van dolgozni – márpedig azért többnyire van! –, akkor határozottan ambicionálják, hogy jól sikerüljön a produkciójuk.

– Sok emberi van a viselkedésükben, talán csak a majmoknál és a kutyaénál, no meg az elefántoknál tapasztaltam hasonlót. Ahogy a kutya is büntetésnek érzi, ha elkülönítik ember barátjától, úgy az elefánt és a delfin is. Ám a delfin néha nemcsak büntetésnek, de megalázásnak is tartja, és bosszút is áll, amint teheti.

– Egyszer magánzárkára ítéltém az egyik kezem alatt dolgozó palackorrú delfincsapat vezérét. Hiába csicssergett pihenőmedencéjében, egy pillantást sem vettem felé napokig. Sőt, hogy még jobban megbüntessem, tüntetően foglalkozni kezdtem csapatának többi tagjával. Ezek már dolgoztak egyszer vezérük nélkül, amikor az megbetegedett, s nem volt semmi zökkenő.

Most meg! Az első nap minden simán ment, ám másnapra mintha megőrültek volna, sehogyan sem állt össze a szám! Csak arra gondolhattam, hogy a vezér zavarta meg őket valamiképpen.

– Hogy az első napon miért dolgoztak?

– Mert mindig vezérüket eresztettem ki utolsónak a bemutatómedencébe, s meglehet, végig azt hitte: – csak megbocsátok neki a bemutatóra, s mire észbe kapott, már nem tudott a többieknek jelezni.

– Más módon is bosszút állt! Napokon át elszabotálta a produkciót! Mindaddig, amíg meg nem engeszteltem. Majdhogy azt nem mondtam, bocsánatot kértem a csirkefogótól.

– Ez az állat feltűnően értelmes volt, és csoda látványosan tudott még szabotálni is. Nem állt le egyszerűen, mint a többiek, éppen ellenkezőleg. Tetette, hogy majd összetöri magát nagy igyekezetében, s összekavarta a számot. Mint ha elfelejtette volna a produkciók egymásutánját, vagy a vezényszavakat, mindig mást csinált, mint amire parancsot adtam. Ha szaltót kértem tőle, biztos,

hogy a harangot húzta meg nagy lelkesedéssel, vagy labdái valamelyikét táncoltatta az orrán. Mikor aztán jól összeszidtam nevetlenségéért, magasra ugrott, s egyetlen farkcsapással fürdőkádnyi vizet zúdított rám visszaestében. Majd magasan kiemelkedett a vízből, s – esküszöm – gyönyörködött bennem, amint ott állok csuromvizesen a medence partján. Legalábbis erről árulkodott minden porcikája.”

Ekkor már nem állhattam meg, s közbekérdeztem, hiszen mindaz, amit elmondott, annyira ellentétben állt a delfinek idomíthatóságáról vallott első mondataival, hogy valami ellentmondást éreztem szavai között.

Mosolyogva rázta a fejét.

„Nem, higgye el, a delfin nem csodalény! Csupán egy nagyon-nagyon értelmes állat, amely csak a kutyafélékhez, a macskákhoz mérhető, hiszen ragadozó emlős lévén, szegről-végről rokon is velük. Társas viselkedése pedig szinte kizárólag a farkasokéhoz, no meg a főemlősökhöz, vagyis a majmokéhoz és a miénkhez hasonlítható. A majmok azonban sokkal emberibbek nála, ám ezt alkatuknál fogva természetesnek is tekintjük.”

A delfinek rendje egyike azon kevés állatrendszeri egységnek, amelyek – akár a kutya – jószerevével *egész életükön át idomíthatók*. Úgy tűnik, kritikus szocializációs periódusuk nincsen, életük végéig szívesen lépnek az emberrel kapcsolatba. És érdekes módon csak az emberrel. Más állatfajokkal nem is próbálkoznak, nyilván, mert mi másként reagálunk kezdeményezéseikre, mint a többiek.

Legyen akár csecsemőkorú, akár idősebb állat a frissen befogott – mindegy, melyik fajhoz tartozó – delfin, mindig azonos módon kezdenek vele foglalkozni. Igyekeznek *megnyugtatni, elnyerni a bizalmát*. Nagyon *értelmes* lények és nehezen esnek pánikba. Bármilyen szokatlan is számukra a szűk szállítómedence, netán a *szállítóágy*, amelyből csak uszonyaik lógnak ki szabadon, örülnek, ha folyton emberek mozognak körülük, ha meg-megérintik, megsimogatják őket a szállítás során.

Meglehetően fejlett *taktilis* (érintéses) *kommunikációjuk* és *érintkezési igényük*! Ha enyhe nyugtatókkal is segítik leküzdeni rémületüket, hamar *megértik*, hogy bármilyen riasztó és szokatlan helyzetbe is kerültek, egyáltalán nem akarnak roszszat nekik azok a furcsa formájú lények.

Aztán, ha már egy viszonylag békés medencébe kerültek, ami ugyan semmi-ség a tenger végtelenjéhez képest, de mégiscsak úszhatnak benne néhány ütemet, még jobban megnyugszanak.

A fogságba esett delfin csapattársai, amelyekkel együtt élte le egész életét, eltűntek, elszakadt a falkától, egyedül maradt, s hamarosan *tudatosul* benne, hogy csak azok a szárazföldi lények törődnek vele. Kezdi megszokni őket, hamarosan *örül* nekik, ha megjelennek a parton.

Aztán rájön, hogy más hangot hallatnak, ha csak úgy barátkozni jönnek, s megint mást, ha ennivalót hoznak, ami egyáltalán nem szokatlan a számára, hiszen *fajtársai* is így kommunikálnak. Már nemcsak elfogadja, de el is várja az ételt. És egyszer csak az emberek elmaradnak. Hiába úszik a felszínre, sehol sincsenek. Hiányoznak is, meg éhes is. Egyre türelmetlenebb. A saját nyelvén még hívogatja is őket. Aztán hosszú-hosszú idő után mégiscsak megjelenik egy.

Az *etető* hangján szól ugyan, de nem ereszti el a halat, ott ficánkoltatja a felszín közelében. Furcsa, szokatlan jelenség, nem is tudja, mit kezdjen vele. Ám egyre jobban korog a gyomra. Végül rászánja magát, felúszik, s megszerzi nagy óvatosan. És csodák csodája, nemcsak sikerül, de még nagyobb és még ízletesebb halat kap szinte azonnal. Hamar megtanulja, hogy *enni kap, ha új barátja megjelenik* a medence partján. Eleinte csak a *halért* úszik a felszínre, később azért is, hogy *értésére adj*a, mennyire örül, hogy látja. Csakhogy új barátjának mind vadabb és vadabb dolgok jutnak eszébe. Előbb csak éppen a víz színén tartja a halat, majd vagy tíz-tizenöt centivel fölötte, később már vagy egy métert is fel kell ugrani érte a levegőbe.

Teszi szívesen, hogyan tenné, hiszen éhes is, meg *tetszik a játék*. A barátja pedig egyre újabb és újabb mozdulatok végrehajtására készíti, tanítja meg, hogy élelmét kiérdemelje. Olyanokra, amelyekről ez időig nem is álmodott.

Ha aztán elnyertük egy delfin bizalmát, ha hajlandó elfogadni kezünkől az ételt, sőt kiugrani érte a vízből, ha már készséggel végrehajt bizonyos gyakorlatokat a jutalma kedvéért, akkor megkísérelhetünk *együtt játszani* vele.

Ennek két módszere is kialakult az idők folyamán. Az egyszerűbb, a régiebb s nehezebb metódus szerint az idomár *mindvégig a parton áll*, onnan dobál játékszereket, karikákat, labdákat a delfineknek, s arra igyekszik rávenni őket, hogy visszalökdössék, vagy orruk hegyével visszahajítsák hozzá a partra. Minden együttműködési kísérlet jutalma egy hal. A delfinek hamarosan vad lelkesedéssel vetik magukat az új játékba. Nemcsak elfogadják és végrehajtják az idomító által tanított mozgáselemeket, de igyekeznek variálni azokat, s újakkal is *gazdagítják* a közös szórakozás repertoárját. Így az egyik delfin agyában született meg Marinelandban a szaltóugrás ötlete is annak idején, de nincs delfin-idomár, aki legalább egy delfine által kitalált trükköt be ne építhetne produkciói közé.

A másik módszer sokkal közvetlenebb, hozzám feltétlenül sokkal közelebb álló. Az idomító búvárruhát, békauszonyt ölt, palackot vesz a hátára, és lemegy a delfinek *közé* a vízbe. Ennek előfeltétele egyrészt, hogy delfinjei *örömmel fogadják fizikai közeledését*. Másrészt fokozatosan hozzá kell szoktatni őket a búvárruhához.

A barátkozás a vízben ugyanúgy folytatódik, ahogy a partról kezdődött.

Előbb körbeúszik az idomár, majd falatkák, haldarabkák kerülnek elő valamelyik zsebéből, vagy a szatyrából. Később ezekért már dolgozni is kell. Végül annyira megerősödik köztük a barátság, hogy a delfin a vízi hancúrozás idejét alig várja már, és hangos füttyögetéssel, ugrálással szólongatja barátját, ha úgy érzi, itt van az idő! A delfinidomítás folyamán elsősorban a *testi adaptáció* és a *teljesítmény fokozása* a célunk. Ha a természetben három métert ugrik egy delfin, akkor a medencénkben némi tréning után játszi könnyedséggel az öt-hat, sőt néha a nyolc méter magasságot is eléri. Ha a tengerben hassal lefelé szökken ki a vízből, s úgy iskolázik, akkor a medencében szaltókat ugrik, s lágoló karikákon veti át magát. Nincs is tán, amire rá ne tudnánk venni, ha neki is *tetszik a játék*.

Térjünk vissza ismét Kurt Köhrmannhoz, s nézzük, hogyan nevelte ő víziálatait jó tíz évvel ezelőtt, s milyen is volt a hamburgi Hagenbeck Zoo delfinprodukciója!

„A jutalomfalat mellett egy sípot használok. Olyan golyós füttyülőt, mint a kutyások. A kezdet kezdetétől arra nevelem delfinjeimet, ha megszólal a síp, az annyit tesz, százszázalékos volt a gyakorlat! Ezt megjegyzi magának. Ha csak halat kap, de a síp néma marad, elég hamar rájön, hogy csak félig-meddig vagyok elégedett a gyakorlatával. Így hamarosan a sípszót tekinti igazi jutalomnak. Ha se hal, se sípszó, akkor tudja, mindent rosszul csinált, amit kívántam.

Minden gyakorlat elemekből épül fel, és mindent egész alacsonyán kezdünk, alig néhány centiméterrel a víz felett. És csak fokról fokra ugratjuk fel az állatot mind magasabbra. Ha egy labdát akarunk hét méter magasról lelökteni vele, akkor előbb arra kell rávennünk, hogy a víz felszínén az orrával megérintse azt.

Ezek egyszerű dolgok, csak a fokozatosságot kell megtartani. Ám, ha egy szimultán dolgozó delfincsoportot akar valaki összeállítani, az nem megy azonnal! Előbb két külön-külön teljesen beidomított delfin mutatványát dolgozzuk össze. Eleinte egymás után csattannak a vízre: klakk... klakk! Az idomítónak éreznie kell, hogy az adott idomítottsági fokhoz képest mit lehet követelnie. Akkor szól a síp, és jár a jutalom. A következő napon már egy kicsit szigorúbbak vagyunk, míg végül csak akkor dicsérjük meg őket, ha a vízbe tökéletesen egyszerre csobbannak. Ezt is megjegyzi maguknak! Ha egy újabb delfint építünk közéjük, már segít neki a két tapasztaltabb. Ez azonban eltart vagy 6-7 keményen átdolgozott hónapig, s egy kutyából, vagy egy elefántból ennyi idő alatt professzort csinálok. Ez is annak bizonyítéka, hogy a delfin sem értelmesebb a hasonló fejlettségi fokú ragadozóknál.

Ám talán ő az egyetlen állat, amely rendszeresen megpróbálja átrázni idomítóját. Minden idegszállammal vigyáznom kell arra, hogy korrektül dolgozzanak! Ha csak egyszer is rossz időben sípolok, már megjegyzi maguknak, s a legközelebbi alkalommal direkt rosszul csinálják. Más állatoknál sosem tapasztaltam effélét! Azok, ha egyszer megtanultak valamit, mindig ugyanúgy dolgozzák végig a számot. A delfin variál! Talán összefügg ez végtelen játékoságával is, hiszen a játék nem egyéb, mint a viselkedéselemek kötetlen variációja. Épp ezért nagyon fontos, hogy a vezérállattal – amelyet nem én választok ki közülük – milyen kapcsolatom van. Ha őt munkára bírom, dolgozik a többi is. Ha ez nem sikerül... ” – és megmondta, mit ér az egész.

S most nézzünk egy hamisítatlan Hagenbeck-féle vízirevüt is.

Előbb három fiatal nőstény fóka úszik be a medencébe. (A bikák és az idősebb állatok nemcsak elnehezedtek, de meglehetősen gorombák és önfejtűek is.) Idomítójuk botot, labdát, esernyőt hajít be nekik, s ők egyensúlyozzák ezeket az orrukon. Majd partra másznak, mellúszóikat összeverve tapssal köszöntik közönségüket. Látszik rajtuk, hogy várják a munkát, a jutalomfalatot, s várják a közönség elismerését. Ha egy-egy feladat megoldása után kimarad a taps, uszonyaik összecsapdosásával kiprovokálják, igazi ripacs módjára.

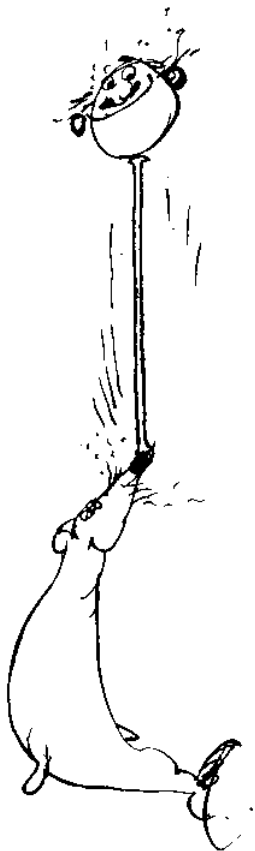
Az első nagy produkciót a vezérfóka mutatja be. Pörgő gumilabdát egyensúlyoz az orrán. Közben a földön hempereg. Majd egy-egy babát kapnak, azt is az

orrukon egyensúlyozzák. A baba fél láb-
bon áll a vezérfóka fényes fekete orrhe-
gyén, s az állat így mászik fel vele ülő-
kéjére. A másik kettő követi. Három ba-
ba táncol egyszerre a hullámvonalban
mozgó fókaorrokon! Ezután leugranak
az állványról, és a vezérfóka két mellső
végtagján jár. Hátulja, mint a kézen ál-
ló tornászé, magasan mered föl a leve-
gőbe. „Kézen” felugráll az emelvény lép-
csőjén, s az orrára hajított labdát e-
gyensúlyozza!

Majd – még mindig mellső uszonyain
állva – égő fáklyát táncoltatva az orrán,
egy lépcsőn mászkál fel s alá. Egy má-
sik fóka botot egyensúlyoz. Arra felte-
szik neki a labdát, fölmászik a létrán,
egy ügyes fejmozdulattal kihajítja a bo-
tot a labda alól, s azt az orrán tartva
visszatornázza magát eredeti helyére.
Majd egyikőjük két kifeszített kötél-
en ügyeskedik, mint tornász a nyújtón. A
másik közben különbözőre hangolt au-
tókürtöket nyomogat, s felismerhetően
eljátssza rajtuk búcsúszóul, hogy... egy
kutya a konyhából a kolbászt ellopta...!

Amilyen látványos valamennyi gya-
korlat, olyan *egyszerű elemekből* épül fel,
s olyan *hatalmas munka áll mögötte*. A *rávezetés* és a *passzív mozgás kieroázolása* ját-
sza a fókaidomításban legfőbb szerepet. Ezek a falánk tengeri ragadozók még
ennél különb dolgokat is megtesznek, ha korog a gyomruk. Köhrmann szerint
csak a hedigeri hármass elv figyelembevétele – *szelídítés, megértetés, testi adaptáció* –
fontos, s egy-két jutalomfalattal mindenre rávehetők, amit meg tudnak csinál-
ni. A delfineknél egy szikrát sem butábbak. Van, amit csak egyszer-kétszer kell
megismételniük, s máris szívesen csinálják. Ilyen például a labdázás, amiből az
egyensúlyozó gyakorlatokat fejlesztik ki végül. Ám amikor arra akarja megtaní-
tani őket, hogy létrán másszanak, ami szinte minden fókaszám egyik alapja,
bizony vért izzad az idomító s az idomított egyaránt.

A fókák elvonulnak, s három palackorrú delfin kéreti magát a bejáratnál. Úgy
tesznek, mintha unnák a munkát. A közönség derül, és talán nem is sejti, hogy
ez is hozzá tartozik a produkcióhoz. Végre idomítójukhoz úsznak, s kapnak egy
pár haldarabkát ízelítőül. Két méter magasra ugranak ki érte a vízből. Majd
„hálából” a parancs bevárása nélkül ugrálnak néhány szimultán csavart szaltót,
s kiabálva követelik a sípszót. Mint egy torpedó, úgy úsznak a víz alatt. Az i-
domár „kezet akar fogni” velük, mire mély megvetéssel elúsznak. Csak hosszas

nógatásra jönnek vissza, mintegy háromnegyedig kiemelkedve a vízből s nyújtják idomítójuknak mellső úszólábukat. Mesterük vezényel nekik, ám hal van kezében, nem karmesteri pálca, ők pedig ritmikusan sikoltozni kezdenek.

Mentőöveket apportíroznak. Úgy illene, hogy a szájukba véve adják át, ám az egyik csak azért is az orrára veszi! Miért ne variálja a számot! Egy gumilepedőt terítenek le nekik, kiugranak, és mint a vízisellők, homorítanak. Megérdemlik a jutalmat, ám nem érik be a hallal, követelik a sípszót és a közönség tapsát, kacagását.

Hálából hét méter magasra függesztett rudakat ugranak keresztül, majd füleslabdákkal dobálnak kosárra, sőt mindegyik mindegyik ellen kosárlabdáznak. Ha sikerül kosarat dobni valamelyiknek, hát úgy parádézik, mint egy rossz futballista a partvonal mentén.

Az imént renitenskedő újra gondol egyet, s inkább kihajítja a partra labdáját. Ekkor a vezérdelfin megunja a dolgot, hatalmas farokcsapással figyelmezteti, mire menten jobb belátásra tér, s úgy dolgozik, mint a kisangyal.

Idomítójuk egy emelvényre mászik, s a delfinek három-négy méter magasra felugorva kapják ki a halat kezéből. Ezután harangoznak, kugliznak. Nemcsak eltalálják a babákat, de kiemelkedve lesik, hogy hány esett el közülük. Karikákhoz erősített kötelekkel egy a közönség sorai közül kiválasztott kisiút vontatnak gumicsónakon. A gyerek kicsit ijedten, de nagyon boldogan száguld körbe-körbe a medence pereme mellett.

Farkukkal, orrukkal labdákat lőnek a közönség közé. És ezután következik a csúcsprodukció! A vezérállat hármasszal szaltót csinál a levegőben.

Köhrmann ott áll mellettem – asszisztense vezeti a produkciót. Látom, a lélegzete is eláll.

– Azanyját! Ismét falsot vitt bele a csirkefogója! De rákapatom, ha megfeszülök is!

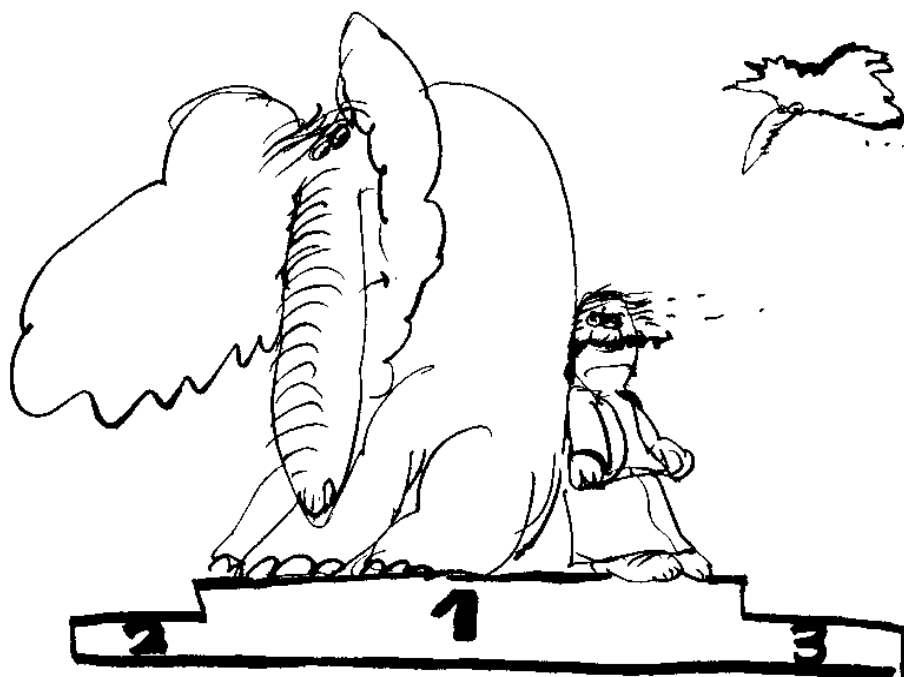
Kiderült, hogy a hármasszal szaltót már régóta csinálták, de a csavartat, amit – úgy látszik, tiszteletünkre – bemutatott a vezér, még csak nem is gyakorolták idáig.

És ezzel végződné a show, ha a közönség nem követelne ráadást. A delfinek hiába mutatják kézzel-lábbal, hogy ők bizony fáradtak – ez is a produkcióhoz tartozik –, legszívesebben elaludnának a víz tetején, ugraniuk kell. Ugranak is, akkorát, hogy szemünk-szánk eláll, s most már eltűnhetnek a kiúszónyíláson. Mi pedig álmélkodva állunk fel a helyünkről.

A porondon nem lehet improvizálni!

– Állatszám nélkül nem cirkusz a cirkusz! – mondta egyszer nekem Heitz György, a Cirkusz Vállalat művészeti vezetője, márpedig ő csak tudja!

A cirkuszi idomítás voltaképpen semmi *lényegesben* sem tér el attól, amiről eddig beszéltünk. Csak éppen sokkal jobban, szinte másodpercre kidolgozottak

a számok. Hiszen esténként a manézsbán nem lehet improvizálni, s miután a domptőr többnyire *veszélyes vadállatokkal* dolgozik, hogy az igen tisztelt publikum idegei kellőképpen borzolódjának, a sztárok vérébe kell ivódjék, hogy az idomár minden körülmények között úr a porondon.

Állat és idomítója között nincs helye semmiféle rangsorvitának!

A mai idomítók egészen ifjú korban, a *szocializációs szakaszban* veszik magukhoz leendő tanítványaikat, s kezdettől fogva *beilleszkednek* a „családba”! Persze *vezéri pozícióban*, egyszerre vállalva magukra az *anya* s a legerősebb, *majdnem falkavezér*-ré emelkedő kölyök szerepét. Első megnyilvánulásaitól jutalmazták a későbbi produkció céljait szolgáló viselkedést, és büntetik a nemkívánatost.

Miután eleve *domináns helyzetet* vesznek fel, s szigorúan megtorolnak minden gorombaságot, még az olyan otromba fickók is, mint a medvék, megjegyzik, hogy az idomító sokkal erősebb, jó lesz hát vele vigyázni.

Annyira megtanulják ezt, hogy – extrém eseteket kivéve – később, amikor már egyetlen mancs-csapással elintézhetnék urukat és parancsolójukat, akkor sem teszik. Így, ha állandóan résen van, és gondoskodik arról, hogy újra és újra helyükre tegye állatait a hatalmi rangsorban, meglehetősen biztonságban érezheti köztük magát az idomítójuk.

És nincs állat a cirkuszbán, amelyre ne vonatkozna ez a törvény! Még a kedves és szelíd *elefánt* is csak akkor kedves és szelíd, ha egynéhányszor *alulmaradt* a rangsorvitákban.

A könyvünk elején említett Ramin tizenéves korában került a Knie cirkuszhoz, mint istállófiú. Mestere, a híres idomító, George Roscha ki akarta próbálni, hogy igazi *elefánt-embert* nevelhet-e belőle. Ezért a rangsorban harmadik helyet elfoglaló Burma és az utána következő Ceylon mellé osztotta be. Ezek ugyanis kedves, szelíd állatok voltak, de Rosa, a vezértehén igazi boszorkány, amely egyre azon mesterkedett, hogy megszilárdítsa pozícióját, s az istállóba kerülő újoncokat egyszer s mindenkorra meggyőzze fennhatóságáról. Még az új istállófiút is! Hosszú ormányával át-átnyúlt Burmához, s megpróbálta elkapni az ifjú Wolfgangot, hogy átrántsa magához.

Csak hogy közbelépett Sandy, a rangsorban a második, s a második állásra is kötözött tehén! Valahányszor Rosa megkísérelte nyakoncsípni Ramint, a derék állat félrelökte veszedelmes ormányát! Ruscha persze tudta, s várta ezt, hiszen mint a tenyerét, úgy ismerte elefántjait. Tudta, amíg Sandy áll Rosa és a fiú közt, addig annak nem eshet baja!

– Akarod-e Rosát térdre kényszeríteni? – kérdezte egy szép napon, amikor látta, hogy nem ijed meg a maga árnyékától a fiú.

Hogyne akarta volna, hiszen annyit már megtanult, hogy előbb, vagy utóbb, de erre az összeütközésre sor kell kerüljön.

Akkor pedig inkább előbb, mint utóbb!

– Rosa kedvenc szórakozása – mondta az idomár – hogy elkapja az embereket, vagy hozzájuk vág valamit. Ha csak megkísérli is, azon nyomban meg kell torolnod! Meg kell küzdened vele, *ütni és találni*. Ha egyszer elkap, vége az életednek! Mindjárt az első ütésed erős és fájdalmas legyen. Nem ártana, ha egy idomítókampót, vagy egy vasbotot készítenél oda magadnak.

Egy ízben Ramin istállóügyeletes volt, amikor Rosa hozzávágott egy jókora követ. Azonnal jelentette főnökének, aki az istállóba rohant, s szabadon eresztette az elefántot. – Most magatokra hagylak – mondta –, mit sem érne, ha melletted állnék. *Egyedül* kell vele elboldogulnod.

És alig ment ki az istállóból, újabb követ vágott a tehén Raminhoz. Őt elfutotta a méreg, és félelméről is megfélemedezve teljes erővel az irdatlan jószág tekergető ormányára sújtott. Újra meg újra.

– Iszonyatos volt! – emlékezett vissza, s hangja akkor is elfűlt, amikor az esetet elmesélte Gerhard Gronefeldnek, a jónevű újságírónak. – Én reszkettem a félelemtől, Rosa üvöltött dühében, hogy elveszítette a csatát.

Az elefánttehén végülis *megadta magát*. Engedelmesen a helyére ballagott, még le is térdelt a fiú szavára. Tudomásul vette: – Ruscha után az következik, s ő továbbra is „csak” az elefántoknak dirigálhat. Hagyta, hogy Ramin újra megkösse.

Az efféle csata korántsem elszigetelt jelenség, mindennapos a cirkusz világában! Ivarérésük táján még azokat az elefántokat is el kell tángálni legalább egyszer, amelyek a rangsor alján a helyükbe eleve belenyugodtak.

A magános állatok, medvék, tigrisek, párducok, hiúzok persze *fütyülnek a rangsorra*, hiszen egyedül élnek le az életüket. Legfeljebb kölyökkorukban járnak csapatban, amikor az anyjuk dirigál nekik. És ezt használják ki az idomítók is. Eleve úgy kezelik állataikat, mintha az ő kölykeik volnának. Mesterségesen elnyomják

önállósodási hajlamaikat, szociálisan gyermekkorba kényszerítik, *infantilizálják* őket. Ahogy azt nálunk, embereknel egyes kardosabb édesanyák is gyakran megteszik gyermekeikkel. És ha vezérének nem is, anyjaként elfogadja őket az állat, hiszen annak éppolyan engedelmességgel tartozik, mint a természetes falkában az *alfa* egyednek.

Itt kell megjegyeznünk, hogy az eleve *infantilis* állat másként viselkedik, mint a ilymódon *infantilizált*. Kristóf példáján azt hiszem, sikerült szemléltetnem, hogy a született infantilizmus idegrendszeri defekt, abnormitás, ami az állat egész viselkedését meghatározza. Ám az infantilizált állat egyébként teljesen normális, csakis és kizárólag az idomítójához való kapcsolatában tartatjuk meg velük mesterségesen a kölyökkori viselkedésjegyeket.

Az *elefántok* idomítását mindenekelőtt irdatlan testtömegük nehezíti meg. Hajdan hatalmas darukkal, emelőkkal, hevederekkel dolgoztak az európai idomítók. Olyan szerkezeteket használtak, hogy láttukon egy indiai *mahout* kacagógörccsöt kapott volna. Igaz, ő *csak* dolgozni tanította meg elefántjait, de egy cseppet sem fájt volna a feje, ha különb dolgot kellett volna produkálnia. Mert *együtt élt* állataival.

Két segédeszközt használt csupán. Az *elefántkampót*, a Kipling-könyvekben is szereplő *ankuszt*, ezzel fékezte meg, ha megvadult, vagy megriadt elefántja; s egy idősebb, tapasztalt, jóindulatú *öreg munkaelefántot*. Ez részben bemutatta a gyakorlatokat, részben pedig a testi adaptáció idején segített az igyekvő, ám ügyetlen borjat emelni.

Az elefánt nagyon szorgalmas – állította minden idomár, akivel csak beszéltem. – Akar dolgozni, *örömet leli* abban, hogy az ember, vagyis vezére kedvében járjon, s csak egy kis biztatás kell neki ahhoz, hogy megpróbálkozzék a lehetetlennel.

Épp ezért szinte korlátok nélkül alkalmazható tanításukban a *putting-trough* módszer, vagyis a passzív mozgások kieroőszakolásának szelíd változata is. Ha le akarják ültetni, akkor egy *idomítózsámoly*hoz faroltatják, ez elfutását is megakadályozza, s az idomító elébe állva, folytonosan a vezényszót hangoztatva, biztatgatva, dédelgetve tolja hátrafelé, miközben segédje – vagy egy munkaelefánt – a farát igyekszik lefele nyomni. Előbb, vagy utóbb leül. Ezután már csak türelem és gyakorlás kérdése, mikor ül le elefántunk a puszta vezényszóra is.

Ha ez sikerült, elkezdjük emelni a mellső lábát, s ha következetesek vagyunk, néhány gyakorlat után szabályosan ül a behemót.

Ezután mind alacsonyabb és alacsonyabb zsámolyokat tolnak a feneké alá, végül már a puszta földre ül. Az ormányát is a magasba igazítjuk, s máris kész egy igen látványos trükk, amit kedvünk szerint feltupírozhatunk, ha akarunk. Fáklyát adunk az ormányába, trombitáltatjuk, vagy zászlót lengettetünk vele. Előfordul, hogy az elefánt és az idomító *három nap* alatt eljut idáig.

Hasonló módszerrel tanítják két mellső lábára, sőt fejére állni. De így tanul meg borotválni, négy lábával egyszerre a zsámolyra lépve forogni, vagy súlyos terheket cipelni a szájában. Megfelelő szoktatás után akár az emberek közé is vihető, mert meg sem kísérli – legalábbis vezére, idomítója jelenlétében – a randalírozást. Amíg meg nem riasztják, vagy föl nem bosszantják, kedves, kezes

jóság, s vonzza a cirkuszok és az állatkertek látogatóit. Nagy élmény például, ha bekapja a felé nyújtott cukorkát, míg a pénzértméket átadja ápolójának. Lám, milyen okos! – ámuldoznak egyesek, s eszükbe sem jut, hogy eleve így idomították kicsi korától.

Az európai állatkertek nagy attrakciói az *elefántlovaglások* is. Csak úgy tódulnak rá az emberek! Nem is értem, hogy hazai állatkertjeinkben miért ment ki ez a szokás – sok más, közönségcsalogató fogással együtt – a divatból, s miért lehet csak mostanság nagy nehezen feléleszteni őket. Pedig egyrészt munkaterápiát jelent az elefántnak, másrészt csökkenti az állatkertre fordítandó tetemes összegeket is.

A passzív mozgások kierőszakolása persze nem mindig olyan humánusan megy végbe, ahogy azt az elefántokkal kapcsolatban leírtuk. A fájdalominger alkalmazása sok esetben nemcsak hatásos, de egyenesen elengedhetetlen is. A *medvék* például elég goromba jószágok. Egymás között is, és idomítójukkal szemben is. Ráadásul remekül bírják a böjtöt. Olykor hetekig is hajlandók koplalni, ha nem fűlik a foguk ahhoz, amit meg akar velük csináltatni az idomítójuk. Pedig egyébként nagyon falánkok. Ilyenkor bizony nincs más megoldás, közbélép a kényszer. Erőszakkal váltják ki passzív mozgásaikat, s jutalmazták a jól végzett munkát.

Miután a korszerű idomítás messzemenően kihasználja az állat *természetes viselkedését*, egyáltalán nem véletlen, hogy a medvék többnyire két lábon állnak, csúszkálnak, hemperegnek a manézsban. Ezt természetben is szívesen csinálják, s az már csak az idomító fantáziájától, no meg a körítéstől függ, hogy ezekből az egyszerű mozgáselemekből miként áll össze a csoport produkciója.

Sok – főleg nagymacskákkal dolgozó – idomár jobban szereti, ha állatai egy kicsit vadabbak, tartanak az embertől, amikor munkába veszi őket. Olyan állatkertekből igyekeznek beszerezni állataikat, ahol a kölyköket szocializálják ugyan, de kamaszkorukban nincsenek szoros kapcsolatban ápolóikkal. Vagy ha igen, akkor *mesterségesen lazítják* fel a társas kapcsolatokat, s nevelnek beléjük némi bizalmatlanságot.

Igaz, így egy kissé élesebb az idomítás, jobban oda kell figyelni, de kamaszodó állatokat fognak munkába, és megspórolják maguknak a néha másfél-két évig is eltartó állatódodát. A végeredmény náluk is ugyanaz: – mire kész a szám, éppoly bizalmas viszonyba kerülnek állataikkal, mintha kiskoruktól együtt lettek volna.

Az efféle idomítás minden állatra jellemző, s az egyedi fennmaradás érdekeit szolgáló *távolságok tartására* épül fel.

Az egyiket, mint mondtuk már, *menekülési*, a másikat *kritikus távolságnak* nevezik Hediger után.

Minden állat ismeri és számon tartja ellenségeit, fajon belüli riválisait, vagy a nála erősebbeket. Ha teheti, kitér útjukból, elmenekül előlük. Ám csak akkor, ha azok egy bizonyos határon belül kerülnek hozzá. Ez a távolság azonban sohasem merev, állandó. Lehetetlen meghatározni úgy, hogy – teszem azt – a nyúl akkor kezd menekülni egy róka elől, ha az 3 méter 33 centinél közelebb került.

Függ attól, hogy milyen *veszélyes*nek ítéli a közeledő élőlényt vagy tárgyat az állat, miként viselkedik az, és – fajtársaknál nem is utolsósorban – hogy melyiknek a territóriumában botolnak egymásba. Magától értetődő, hogy birtokon belül mindig kevésbé menekül riválisa elől egy állat, mint másutt.

Más fajba tartozó ellenség közeledtekor a territorialitásnak nincs különösebb jelentősége.

Ha állatunknak nem sikerül elpucolnia valami okból, például, mert meg van kötve, vagy sarokba szorult, s ellensége tovább közelít, akkor *menthetetlenül neki-támad*, hiszen a meglepetésszerű támadás még teremt egy parányi lehetőséget arra, hogy megmeneküljön. Ezért ugrik szembe velünk a hörcsög a mezőn, s harap akár gazdája kezébe is az ijedős kutya, ha elő akarják kotorni az ágy alól, ahova elbújt rémületében.

Egyébként az idomítóketrec azért *kerek*, hogy ne legyen benne sarok, ahova az állat beveszi magát. Még véletlenül se kerülhessen olyan helyzetbe, amelyből nem tud kitérni.

A kritikus távolságon belüli támadás mindig *határozott irányú*, a megszorított állat szembetámadja a közeledőket.

Beszéltünk már arról, hogy a bot, az ostor mindig az *idomító megnyújtott kezét* szimbolizálja. Egy állat a mozgásukat az ember mozgásával azonosítja. És épp ezt használja ki az idomár. Ostorával a kritikus távolságon belülre nyúl, s így támadásra készíteti tanítványait. Az kimozdul passzív helyzetéből, s az ostor bojtja már vissza is húzódott, el is tűnt előle. Megáll, megnyugszik, s máris más irányból éri „támadás”.

Annyira azért nem retteg idomítójától, hogy a felé hajított, vagy boton felé nyújtott jutalomfalatkát el ne fogadná. Így lassan megtanulja, hogy az ostor bojtját támadnia kell. Még jutalmat is kap az ember „másik kezéből”, ha sikerül elüldöznie az egyiket. Az idomító pedig ily módon oda csalja állatát a manézsban, ahová csak akarja.

Így szoktatja az emelvényhez is. Az ostor abban a pillanatban *a kritikus távolságon kívülre* kerül, amint az állat felugrott a későbbi helyére. Addig egyre csalogatja maga után, bosszantja, ingerli. Oroszlánunk, tigrisünk, vagy párducunk hamar rájön, hogy a posztamens tetején békében hagyják, vagyis az számára nyugalmat, feloldódást jelent, s igyekszik is elfoglalni menten, ha az ostorral vagy bottal piszkálják. Ugyanígy terelgetheti az ostor a menekülési távolság határáról is az állatot. Ilyenkor az nem támad, éppen ellenkezőleg, kitér előle.

Minden idomító tapasztalatból tudja, hogy másként viselkedik egy állat a szám végén, mint a kezdetén. Akadnak olyanok, amelyeket szinte ki sem lehet kergetni az előadásra, s olyanok, amelyek alig akarnak visszamenni ketrecükbe a porondról. A furcsa jelenség magyarázatát Brock találta meg, aki szerint egy állat több helyen is otthon érezheti magát, ám ezeket szigorúan *rangsorolja* is. Ha az idomítóketrecet érzi *elsődleges otthonának* egy cirkuszi állat, mindent elkövet, hogy ott maradhasson, és semmiképpen sem akar visszatérni majd lakóketrecébe, s fordítva.

A felszerelési tárgyakkal sincsen ez másként. Nehéz elmozdítani őt egy olyan – vagy akár egy olyan helyen álló – emelvényről, amelyet nagyon szeret,

míg könnyedén leszökken arról, amelyet utál, s kényszerből telepedett rá! Ezért az ugrást mindig a kevésbé kedvelt helyről indítjuk, s kedvenc helyére érkezik meg a tanítvány. A hely rangját persze a szociális helyzet is meghatározza. Egy, a rangsorban hátul álló egyed nyilván szívesebben jön el a vezérállat mellől, mint közelít hozzá.

Annál is inkább, mert minden állatnak megvan a maga *személyes távolsága* is, ezen belül fajtársait sem fogadja szívesen. Ez a távolság annál nagyobb, minél előkelőbb helye van a hierarchiában.

Az együttes munka alatt az idomítónak e távolságtartás feloldására különös gondot kell fordítania. Másként szinte elképzelhetetlen, hogy szorosan egymás mellé fektethesse vadállatait, főleg, ha azok különböző fajúak. Még így is megesik, hogy az erősebb állat jól célzott pofonokkal fogadja a hozzá közeledőket. Az idomítónak – a vezérnek – persze azonnal meg kell torolnia ezt, mert elég egyetlenegy ilyen esetet büntetlenül hagyni ahhoz, hogy hosszú időre *széttessen* a

szám, vagy legalábbis e része. Pedig milyen látványos négy-öt egymás mellett heverő busa oroszlán!

Az idomár elveszett, ha nem foglal el α (alfa) pozíciót állatai között. Épp ezért nemcsak azonnal meg kell torolni, csírájában elfojtani minden *hatalomátvételi kísérletet*, de éber szemmel kell ügyelni a csoporton belüli hierarchiára.

Egy-egy ilyen cirkuszi állatközösség ugyancsak bonyolult *társas kapcsolatokat* építhet ki egymás között is. Ezt akár ösztönösen, akár tudatosan, de mindenképpen figyelembe kell venni, mert egyetlen tévedés is végzetes lehet.

A rangelső, az alfa állat például magának követeli azt a jogot, hogy elsőnek bújjon át a bevezetőfolyosón. Így van ez a természetben is. Jaj annak a falkatagnak, amelyik a vezér elé merészel kerülni! Amint belép a ketrecbe, szembefordul az őt követőkkel, s ki akarja őket űzni a ketrecből.

Annak idején Komlós Sándor híres oroszláncsoportjában például Néró tört a vezérségre. Ezért ő előbb a másikat engedte a ketrecbe, s csak utoljára Nérót. Szorosan mellé állt, s minden kitörési kísérletét azonnal elhárítva vezette őt a helyére.

Az is megesik, hogy egy-egy állatcsoport két pártra szakad. Trubka, a Knie cirkusz híres tigrisidomárja is két ilyen alcsoporttal dolgozott. Mindig gondosan külön kellett választani a két társaságot egymástól. A manézsban állandóan szemmel tartotta, és jelekkel, parancsokkal egyre dolgoztatta őket, hogy ne érjenek rá veszekedni egymással.

Nem vagyok cirkuszrajongó. Nem szeretem, ha állatokat magáért a produkcióért idomítanak. Ám el kell ismernem, a naponkénti harc az elsőségért, az emberi tudás, tapasztalat, a következetes és kemény munka győzelme az állati ösztönök felett, a kettő művészi szintű összehangolása, vagyis a produkció tiszteletre készített. Különösképpen azóta, hogy alaposabban is meggyőződhettem róla, milyen bensőséges, mély kapcsolat fűzi össze állataikkal még a keményebb kezű domptörőket is.

Egyszer Veress István barátomtól, számtalan sikeres kutyakönyv szerzőjétől, a sajnós azóta megszűnt, és számomra oly kedves ÁLLATVILÁG című lap főszerkesztőjétől valaki megkérdezte:

– Miért kell veszedelmes nagy állatokat idomítani?

Ő meghökkenve kapta fel a fejét, majd vállat vont: – Miért kell megmászni a Mount Everestet? Miért kell éveken át edzeni ahhoz, hogy az olimpián utolsó legyen valaki tízezer méteres futásban? Tehetne még fel akár egy tucát hasonló kérdést! Az idomítás az *emberi teljesítmény egy sajátos próbája*, ami – akárcsak a versenysport – egyfajta show, látványosság, s üzlet is egyúttal.

ELŐADÁS UTÁN

Ha vége az előadásnak, ha elhangzott a finálé, ha kialudtak a reflektorok és sötétbe borult a cirkusz porondja, minden valamirevaló idomár leltárt készített magában. Gondosan elemzi az előadáson történeteket, s felépíti a másnapi munkát. Ha megbizonyosodott róla, hogy minden olajozottan, hibátlanul ment az előadás, semmin, de semmin nem kell holnap változtatnia, gond nélkül hajthatja álomra fejét.

Milyen jó volna, ha e könyv szerzője legalább most, az átdolgozott változat kéziratának lezárásakor ezt érezhetné!

Sajnos öncsalás volna. Az első kiadásban itt azt írtam: „Az

idomítás elméletével világszerte csak igen kevesen foglalkoztak...”, és ez igaz a mai napig is. Összefoglaló munkát pedig – legjobb tudásom szerint – egyáltalán nem írtak róla.

„Egyetlen pillanatig sem kétséges, hogy az állatpszichológiát nagy meglepetések érik még a közeli jövőben” – vallotta vagy 25 évvel ezelőtt Heini Hediger, s alanti mondatai máig igazak, noha azért ezalatt a negyed század alatt ugyancsak sokat fejlődött minden, az állatok tanulásával és viselkedésével foglalkozó tudomány: – „Ma az állatpszichológus olyan, mint az a barlangkutató, aki ígéretes lyukakba ássa előre magát, és fogalma sincs róla, hogy éppen hatalmas üregek bejárata előtt tapogatózik, amelyeknek eltorlaszolódtak kapui egy szép napon majd a legnagyobb ámulatra kinyílnak. Aki nap mint nap hivatásszerűen foglalkozik különféle állatokkal, az tudja, hogy megfelelő körülmények között – cirkuszban, állatkertben lakásban, stb. – ember és állat, ha néha csak pillanatokra is, de igen közel kerülhet egymás lelkéhez, és közvetlen, ám pontosan meg nem határozható úton meg is érthetik egymást.”

Ma már tudjuk, hogy Hediger fenti megállapítása nem csak az állatpszichológiára, de valamennyi, a viselkedést kutató tudományra érvényes.

Noha az állatok személyes kapcsolatokon alapuló tanítása a tanulás nagyon is vékonyka szelete, ha lassan is, azért mégiscsak felé fordult a viselkedéskutatók figyelme. Így egyrészt születőben van az idomítás elmélete is, másrészt ma már a fiatal profi idomítók zöme képzett, diplomás viselkedéskutató is egyúttal. Sokkal többet tudnak állataikról, mint amit a mi még többé-kevésbé úttörő, forradalmár generációnk megtanulhatott.

E könyv átdolgozásakor azonban nem vállalkoztam, nem vállalkozhattam másra, mint a legegyszerűbb idomítási módszerek összefoglalására, megfűszerezve egy majdnem teljes élet tapasztalataival. Hiszen a témáról könyvtárat, s csak a legújabb eredményekről is köteteket kellene írni.

Mégis, szerettem volna kézen fogni olvasóimat, elsősorban a fiatalokat, az állatok és az ember interakciója iránt érdeklődőket, a szobaállatok gazdáit, a ló- és cirkuszbarátokat, s az etológia, a szociobiológia és az állatpszichológia olyan ösvényein barangolni velük, amelyeket még e szakágak művelői közül is csak kevesen ismernek. *Mindenek előtt szerettem volna segíteni azoknak, akik városban élve nem tudnak meglenni állatok nélkül, de félnek is lakásukba fogadni őket, mert fogalmuk sincs arról, miként bánjanak velük, miként lehet elviselhető, sőt kellemes társat nevelni belőlük.*

Így utólag azonban – hadd tartsam fenn magamnak továbbra is a tévedés jogát. Hiszen mindnyájan, akik az állatokkal nem csak gyakorlati alapon foglalkozunk, a hosszú vajúdas kínjait éljük. Még mindig heves viták dúlnak a szakmán belül is, és jószerével csak azt ismertük fel eleddig, hogy milyen keveset is tudunk a viselkedésről.

Ugyanakkor szinte nap mint nap valami új eredmény, megfigyelés egészíti ki, teszi teljesebbé az eddigi ismereteinket.

Ezért kérem minden olvasómat, tudós kutatókat, tapasztalt idomárokat és kezdő állatbarátokat egyaránt, ne restelljék a fáradságot, írják meg tapasztalataikat, eredményes módszereiket, hogy közös munkával egészíthessük ki az itt összefoglaltakat, egy esetleges újabb kiadás jobbítására.

Címem: 1086 Budapest VIII., Szeszgyár u. 10.

Telefonszámom: 133-9682.

Előre is köszönöm.

Végezetül pedig hadd köszönjem meg mindazok munkáját és fáradozását, akik segítették könyvem megszületését. Sokan vannak, nem sorolom fel őket, még valakit megsértenék azzal, hogy kihagytam.

Mégis, hadd említsek meg négy olyan embert, akiket nagyon szerettem, és akik elindítottak azon az úton, amelyet bejártam. Kamaszkoromban *Kittenberger Kálmán*, a nagy Afrika-kutató nyúlt atyai szeretettel a hónom alá, látva az állatok, a természet iránti mérhetetlen érdeklődésem. Az ő révén válhattam *Lelovich György*, majd *Jilly Bertalan* tanítványává. *Anghy Csaba* professzortól, a budapesti Állatkert egyik legnagyobb formátumú igazgatójától pedig megtanulhattam, hogy a tudomány művelésénél talán csak egyetlen egy dolog lehet fontosabb; *továbbadása*.

Budapest, 1994 októberében

TARTALOMJEGYZÉK

Miért kellett ezt a könyvet megírnom?	5
A SZELÍDÍTÉS TUDOMÁNYA	
Ki az úr a csárdában...?!	14
Állatbeszéd!	27
A papagáj nem ember!	38
Reflexek és reakciók	43
Nem minden állat idomítható	56
A játék komoly dolog	71
Életkori sajátosságok	81
Melyik állat idomítható?	86
Hagenbeck nyomdokain	93
Vasbot helyett villanyáram?	98
Digitális csalapintások	111
MINDENFÉLE ÁLLATOKRÓL	
Kígyóbűvölők és egyéb kóklerek	116
Ahány madár, annyféle	119
Okos patkányok, ostobább rokonság	132
Prémes jószágok	139
A lovakat betörik, ugye?	144
A macska, az valami más!	151
Hélion nővére	159
AMÍG EGY KISKÖLYÖKBŐL KUTYA LESZ	
Miért kell idomítani a kutyákat?	164
Amit minden kiskutyának tudni illenei	168
Az utolsó simítások	183
Gyógyidomítás	190
TANULJ TINÓ...!	
Az állattartás mestersége	198
Alapvető társas igények	202
A gondatlanság sok pénzbe kerül!	208
„Van, aki másként csinálja...!”	214
Kössük őket magunkhoz	217
IRÁNY A MANÉZS!	
A tenger csodalénye	224
A porondon nem lehet improvizálni!	230
Előadás után	237

Aqua Kiadó • Budapest • 1994
A kiadásért felel: Kovács Imre igazgató

A szerkesztést és a nyomdai előkészítést
a **Styler Kft.** végezte,
Apple Macintosh DTP rendszeren

Szerkesztette Patay Péter
Tipográfia és borítóterv: Patay László és Patay Péter
Illusztrációk: Sajdik Ferenc
Műszaki szerkesztés: Czékus Orsolya

A könyv terjedelme 16 szerzői ív

Készült Novarese betűtípussal,
Biancoprint 80gr. papírra
Nyomdába adva: 1994 október 30.

Aqua Kiadó és Nyomda Leányvállalat
1075 Budapest, Kazinczy u. 3/b.
Munkaszám: 1/94/16
Felelős vezető: Lőrinczi Pál

Ez a könyv arról szól:
hogyan bánjunk

KUTYÁNKKAL
MACSKÁKKAL
ARANYHÖRCSÖGÜNKKEL
TENGHERIMALACUNKKAL
TEKNŐSÜNKKEL
ARANYHALAINKKAL
HÁZI ÁLLATAINKKAL és egyéb
BESTIÁINKKAL

Hogyan győzzük meg
hogyan a gyerekek
ha

APUT és ANYUT,
BOLDOGABBAK, S JOBBAK IS,
ÁLLATAIK LEHETNEK,
MELYEKET SZERETNEK

Hogyan értessük meg
hogyan nem hozhat állatot a
lakásba, és végül,
miért természetesebb, ha
élünk

AZZAL A BÜDÖS KÖLYÖKKEL,
ÁLLATOKKAL
EGY FEDÉL ALATT!

ÉS MÉGSEM UNALMAS SZAKKÖNYV!

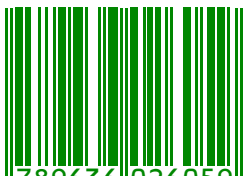
A szerző kedves iróniával és végtelen szeretettel mesél benne arról, mennyivel szebb lehetne az életünk, ha megtanulnánk bánni egymással.

A KUTYÁVAL, MACSKÁVAL *mi*,
GAZDÁIKKAL *ők!*

Sajdik Ferenc grafikái szervesen egészítik ki a szöveget, így még élvezetesebbé teszik ezt a szórakoztató olvasmányt, amelyből azért mindenki, aki akar, **az állatokról és az emberekről** egyaránt nagyon sokat tanulhat.

ISBN 963 602 605 X

AQUA
KIADÓ

9 789636 026059